

Innovative Development in Educational Activities

**INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED
TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF
INNOVATIVE EDUCATION IN THE
21ST CENTURY 2022/4**

ISSN: 2181-3523

12 OCTOBER, 2022 YEAR

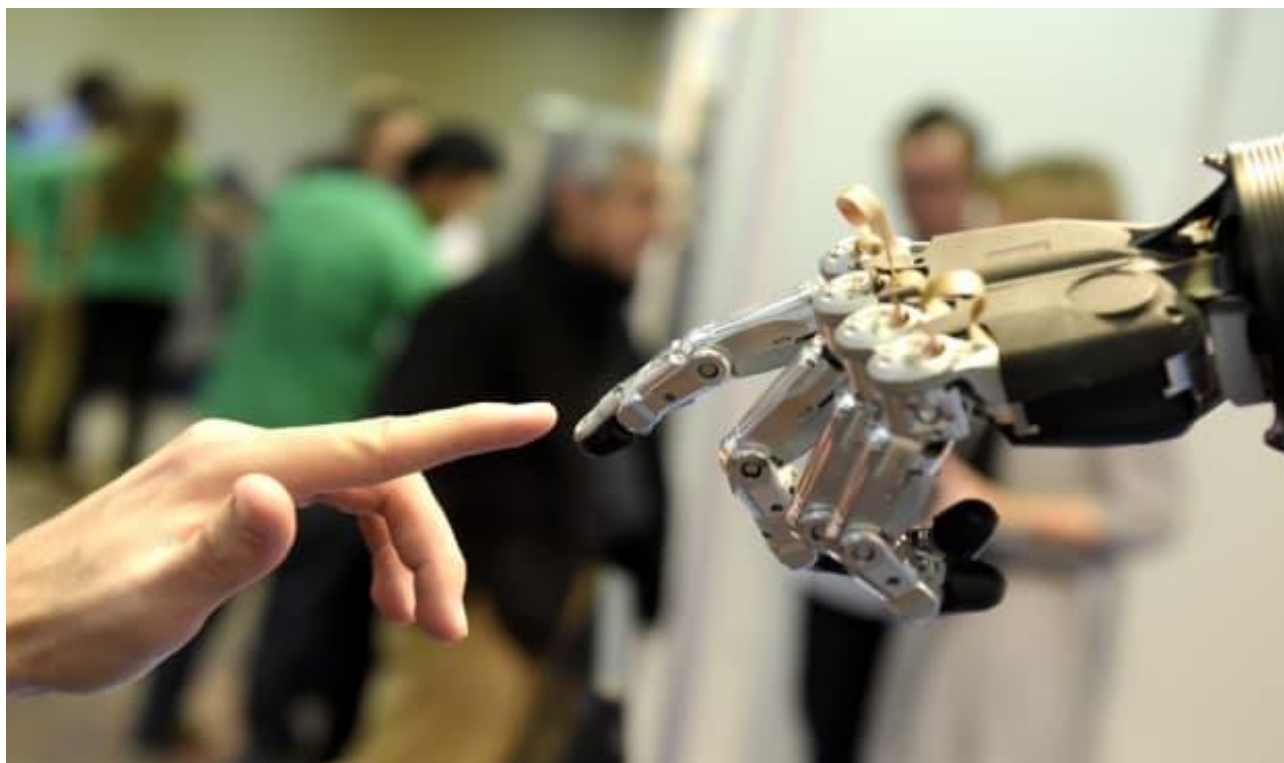
International Scientific Conference

openidea.uz

PKP | INDEX

Innovative Development in Educational Activities

“INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO
THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE
EDUCATION IN THE 21ST CENTURY 2022/4”

openidea.uz

Languages of publication: o‘zbek, english, русский, қазақ, тоҷик, қарақалпақ

TASHKENT, UZBEKISTAN

2022/ 12 OCTOBER

AGRAR TARMOQDA TADBIRKORLIK FAOLIYATINI TASHKIL ETISHNING TASHKILY-IQTISODIY ASOSLARI

To‘ychiyeva Nodira G‘ulom qizi

UZMUJF, assistent

E-mail: nodira070495@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada agrar tarmoqlarda tadbirkorlik faoliyatini tashkil etishning tashkiliy-iqtisodiy masalalari bo‘yicha so‘z boradi. Bugungi kunda qishloq xo‘jaligi - bu jahon iqtisodiyotining muhim sohasi bo‘lib, u o‘simlik va hayvonot manbalarini rivojlantirish bilan bog‘liq sohalar majmuasidir. Uning barqaror rivojlanishi ishlab chiqarish vositalarini ishlab chiqaruvchi, qishloq xo‘jaligiga xizmat ko‘rsatuvchi, yetishtirilgan qishloq xo‘jalik mahsulotlarini qayta ishlovchi, saqlovchi hamda iste‘molchilarga yetkazib beruvchi barcha tarmoqlar faoliyati bilan chambarchas bog‘liq.

Kalit so‘zlar: Agroiqtisodiyot, agrarbiznes, struktura, iqtisodiyot, platforma.

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC PRINCIPLES OF ORGANIZING BUSINESS ACTIVITY IN THE AGRICULTURAL SYSTEM

Abstract: This article deals with the organizational and economic issues of organizing business activities in agrarian industries. Today, agriculture is an important sector of the world economy, and it is a complex of industries related to the development of plant and animal resources. Its sustainable development is closely related to the activities of all sectors that produce means of production, provide services to agriculture, process, store and deliver agricultural products to consumers.

Key words: Agricultural economy, agrarian business, structure, economy, platform.

Barchamizga ma'lumki dehqon xo'jaliklari mamlakat iqtisodiy qudratining oshishiga hamda oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashga o'zining salmoqli hissasini qo'shish bilan birga, qishloq joylarida yashayotgan aholining daromad manbai vazifasini ham o'tamoqda. Dehqon xo'jaligida intellektual mulkdan, malaka va tajribadan, kapitaldan samarali foydalanish hissi boshqa xo'jalik shakllarida ish yuritish sub'ektlariga nisbatan yuqoriroqdir. Buning asosiy sababi, ularning ishlab chiqarishdan manfaatdorlik darajasining boshqa ishlab chiqarish shakllaridagiga nisbatan yuqoriligidadir.

Dehqon xo'jaliklari tashkiliy ishlab chiqarish bo'yicha o'ziga xos xususiyatga ega bo'lgan xo'jalik bo'lib, ishlab chiqarish munosabatlarining barcha yo'nalishlarini qamrab olgan ishlab chiqarish sub'ekti hisoblanadi. Dehqon xo'jaliklarida ishlab chiqarilgan mahsulotlarning asosiy qismi aholi tomonidan iste'mol bozorlarida naqd tovar-pul shakli ko'rinishida xarid etiladi va iste'mol qilinadi. Natijada dehqon xo'jaliklari ham boshqa xo'jaliklar shaklida o'zi ishlab chiqargan mahsulotlarining ma'lum qismini tovar shaklida sotishlari evaziga foyda oladilar.

Dehqon xo'jaliklari o'zlarining ishlab chiqarish faoliyatlarida davlatga yer va mulk soliqlarini to'lar ekanlar, fermer xo'jaliklari esa shu davrda ayrim soliq turlarini to'lashdan ozod etilganligini aytish zarur. Xulosa qilib aytsak, dehqon xo'jaliklari turli ishlab chiqarish korxonalari kabi faoliyat olib boradilar. Bu bilan ularning ishlab chiqarish faoliyatlarini korxonalar ishlab chiqarish faoliyatiga yaqin bo'lgan ishlab chiqarish shakli deb hisoblash mumkin. Dehqon xo'jaliklari boshqa ishlab chiqarish korxonalari kabi bozor qonuniyatlari asosida o'z faoliyatlarini amalga oshirsalarda, ular 72 tomonidan ishlab chiqarilgan mahsulotning asosiy qismini aholi iste'mol qilishi bilan o'zining ijtimoiy-iqtisodiy xususiyatiga ega.

Dehqon xo'jaligini boshqa qishloq xo'jaligi korxonalari bilan taqqoslaganda quyidagi xususiyatlarni alohida ajratib ko'rsatish o'rinlidir: - yerdan foydalanish, egalik qilish va tassaruf etish hududlarining mavjudligi, uning kichik va cheklanganligi; - davlat buyurtmasining yo'qligi; - oila a'zolari bilan ishlab chiqarishni tashkil etishda va olgan daromadlarni erkin va o'z maqsadlaridan kelib

chiqqan holda taqsimlanishi; - oilaga asosiy yoki qo‘shimcha daromad keltirishi; - oilaning oziq-ovqat manbai ekanligi; - dehqon xo‘jaligida ishlab chiqarishning mustaqil tashkil etilishi. Respublikadagi dehqon xo‘jaliklarida dehqonchilik va chorvachilik mahsulotlarining qariyb barchasi yetishtiriladi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki. Bozor iqtisodiyoti sharoitida dehqon xo‘jaligi ishlab chiqarishning barcha sohalarida shaxsiy va ijtimoiy manfaatlarni o‘zida ifodalovchi xo‘jalikni harakatlanuvchi kuch sifatida tan olinmoqda. Dehqon xo‘jaliklari va ularning samarali rivojlanishi milliy iqtisodiyotimizning ajralmas qismi bo‘lib, u tashkiliy iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan turli mulk shakllariga asoslangan ishlab chiqarish korxonalarini, qo‘shma korxonalar, agrofirma va fermer xo‘jaliklari bilan mahsulot ishlab chiqarish hajmining o‘sishi, uning sifatining yuqoriligi va tannarxining arzonligi bilan raqobatlasha oladigan xo‘jalik shakliga aylanib bormoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Husanov R.X. Qishloq xo‘jaligida iqtisodiy islohotlar va agrar iqtisodiyot. «Yangi asr avlodi», -T.: 2004. -B. 213 2.3.
2. Баранчеев, В.П. Управление инновациями [Текст] / В.П. Баранчеев, Н.П. Масленникова, В.П. Мишин. – М.: Юрайт-Издат, 2009. – 711 с.
3. То‘uchiyeva N. Elektron Ta’lim Tizimining Afzalliklari Va Kamchiliklari //Zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari: yechimlar va istiqbollar. – 2022. – T. 1. – №. 1. – С. 40-41.
4. Nodira T., Maxfirat T. FORMATION AND DEVELOPMENT OF PRONUNCIATION IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING IN SCHOOL STUDENTS //INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – T. 1. – №. 1.
5. Akramovich N. A. HISTORY, SUBJECT AND OBJECT OF FORMATION OF" MACROECONOMICS" //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2022. – T. 10. – №. 1. – С. 209-210.

6. Nizametdinov A., Ahmedova H. Elektron ta'lim metodologiyasi rivojlantirishning usullari //Zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari: yechimlar va istiqbollar. – 2022. – T. 1. – №. 1. – С. 29-31.
7. Nodira T., Maxfirat T. MODERN METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGE PRONUNCIATION TO PRIMARY SCHOOL PUPILS IS BASED ON THE JAPANESE EXPERIENCE //ТА'ЛИМ ВА РИВОЖЛАНИШ ТАХЛИЛИ ONLAYN ILMİY JURNALI. – 2022. – С. 205-208.
8. Норбеков Х., Туйчиева Н. Формирование конкурентных преимуществ компании //Zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari: yechimlar va istiqbollar. – 2022. – T. 1. – №. 1. – С. 589-592.

ПОЧЕМУ ДЕВЕЛОПЕРСКИЕ ПРОЕКТЫ ТЕРПЯТ НЕУДАЧУ В РАЗВИВАЮЩИХСЯ СТРАНАХ

Тешаев Ражаббек Кахрамонович

Абу Али ибн Сино номидаги Бухоро давлат тиббиёт институти

E-mail: mr.rajabbek@gmail.com

Аннотация: Во многих случаях практика управления проектами, используемая в развитых странах — разработанная в оборонных, корпоративных НИОКР и космических программах — была предписана для повышения потенциала реализации развивающихся стран; была предпринята попытка установить сложные методы и процедуры управления проектами.

Ключевые слова: менеджмент, управления, развивающийся страны.

Abstract: In many cases, project management practices used in developed countries - developed in defense, corporate R&D and space programs - have been mandated to enhance the implementation capacity of developing countries; an attempt was made to establish sophisticated project management practices and procedures.

Key words: management, management, developing countries.

Проекты являются основными строительными блоками разработки. Без успешного определения, подготовки и реализации проекта планы развития являются не более чем пожеланиями, и развивающиеся страны останутся в застое или регрессе. Проекты, утверждает Гиттингер, являются «передним краем» развития.¹ Хиршман называет их «привилегированными элементами процесса развития».² Другие отмечают центральную роль, которую управление проектами играет в государственном управлении развивающихся стран. «Программы и проекты все чаще используются в развивающихся странах в

процессе экономического и социального развития», — заявляет ООН. «Они представляют собой важнейший элемент как в разработке, так и в реализации планов развития. Большинство администраторов более непосредственно связаны с управлением программами и проектами, чем с другими, более общими аспектами государственного управления»³. В течение почти четверти века проекты также были основными инструментами предоставления грантов, кредитов, займов и технической помощи. в развивающиеся страны международными агентствами по оказанию помощи. Объем кредитования и количество проектов резко увеличились за последнее десятилетие, и организации по оказанию помощи, такие как Всемирный банк, Агентство США по международному развитию и Программа развития Организации Объединенных Наций, широко диверсифицируют сектора, в которые они будут вкладывать средства в будущем.

Недавние оценки планирования и управления развитием, а также практики кредитования агентств по оказанию помощи, проведенные международными комиссиями по оценке, подчеркивают важность хорошо подготовленных и реализованных проектов. Являясь важными точками опоры в процессе разработки, проекты претворяют планы в жизнь. Являясь проводниками социальных и экономических изменений, они могут предоставить средства для мобилизации ресурсов и направления их на производство новых экономических товаров и социальных услуг. Недостаток хорошо продуманных проектов является основной причиной плохого выполнения планов во многих развивающихся странах. Неспособность определить, сформулировать, подготовить и реализовать проекты по-прежнему является основным препятствием для увеличения притока капитала в беднейшие общества.

Несмотря на более чем четвертьвековой опыт инвестирования в проекты, международные финансовые учреждения и министерства менее развитых стран по-прежнему сообщают о серьезных проблемах в реализации проектов. Многие из них напрямую связаны с неэффективным планированием и управлением.

Аналитики обнаружили, что в большинстве развивающихся стран просто нет адекватного институционального потенциала или подготовленного персонала для эффективного планирования и реализации проектов. «В одной стране за другой, — утверждает бывший сотрудник Всемирного банка Альберт Уотерстон, — было обнаружено, что основным ограничением в реализации проектов и программ и в их управлении после завершения являются не финансовые ресурсы, а административные возможности». количество проектов увеличивается, а их компоненты усложняются, международные финансовые учреждения сталкиваются с растущими проблемами в планировании и управлении. Престижные оценочные комиссии, возглавляемые Лестером Пирсоном от Всемирного банка и сэром Робертом Джексонот от Организации Объединенных Наций, рекомендовали существенные изменения в системах управления проектами.

Было обнаружено, что традиционные подходы к государственному управлению малоэффективны для подготовки администраторов из менее развитых стран к сложным задачам планирования и реализации проектов развития. Традиционное обучение в области государственного управления, основанное на юридических, централизованных, нормативных процедурах, неадекватно для того, чтобы справиться с динамикой изменений. Относительно мало внимания уделяется обучению администраторов из развивающихся стран эффективному управлению проектами. Доступное обучение часто имеет узкую направленность, делая упор на экономическую оценку, а не на развитие более широких управленческих навыков и способностей. Также мало внимания уделялось формулированию операционных рамок для рассмотрения управления проектами как интегрированной системы элементов и действий — идентификация, подготовка, технико-экономический анализ, проектирование, оценка, утверждение, организация, эксплуатация, контроль, оценка и последующие действия, — требующих выполнения квалифицированные управленческие функции на протяжении всего проектного цикла. Существует

множество литературы по методам экономического и финансового анализа, сетевого планирования и планирования работы, но написано гораздо меньше, и существует мало учебных программ, которые расширяют знания и навыки администраторов в области организации проектов, мобилизации ресурсов, принятия сложных решений, решения проблем, координации. и институциональное строительство. Отбор и обучение проектного персонала и персонала технической помощи, выявление и использование широкого круга неэкономических ресурсов также не принимались во внимание.

Во многих случаях практика управления проектами, используемая в развитых странах — разработанная в оборонных, корпоративных НИОКР и космических программах — была предписана для повышения потенциала реализации развивающихся стран; была предпринята попытка установить сложные методы и процедуры управления проектами. Культурные, политические и социальные традиции во многих случаях препятствуют использованию американских или европейских процедур управления проектами. Даже самые эффективные многонациональные корпорации, берущиеся за новые предприятия в странах третьего мира, постоянно сталкиваются с непредвиденными кризисами, которые мешают гладкой реализации крупных проектов.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Дж. Прайс Гиттингер, Экономический анализ сельскохозяйственных проектов, (Балтимор: Издательство Университета Джона Хопкинса, 1972), ст. 1.
2. Альберт О. Хиршман, Наблюдаемые проекты развития (Вашингтон: Институт Брукингса, 1967). Ст.1
3. Организация Объединенных Наций, Департамент по экономическим и социальным вопросам, Управление программами и проектами развития: некоторые основные вопросы (Нью-Йорк: ООН, 1971 г.).
4. Альберт Уотерстон, Планирование развития: уроки опыта (Балтимор: Издательство Университета Джона Хопкинса, 1965), ст. 249.
5. Деннис А. Рондинелли, «Идентификация проектов в экономическом развитии», Журнал права мировой торговли, глав. 10, (1976).

OB'YEKTLARNI TANIB OLIHDA VR/AR TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA TANIB OLIH

Rahmatjonov Anvarjon Adhamjon o'g'li,

Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini
oshirish instituti Farg'ona filiali

Email: anvarjon.rahmatjonov@gmail.com

Annotatsiya: Axborot xavfsizligini ta'minlashda, axborotdan foydalanish huquqlari va imkoniyatlarini taqdim etishda shaxsni va ob'yektlarni tanib olish jarayoni eng asosiy va muhim jarayonlardan biridir. Hozirda bunday jarayonlarni tashkil etishda bir qancha zamonaviy va ilg'or texnologiyalardan samarali foydalanish ishlari kun sayin oshib bormoqda. Tanib olish tizimlarida hozirda yana bir inqilobiy texnologiyalar paydo bo'ldiki bular shubhasiz VR (virtual haqiqat) va AR (kengaytirilgan haqiqat) texnologiyalaridir. Bu texnologiyalar nafaqat 2D tasvirlarni balki 3D tasvir va modellarni ham tanib olib, ular ustida turli amallar bajarishga qodir.

Kalit so'zlar: tasvir, VR/AR texnologiyalar, axborot xavfsizligi, tanib olish tizimlari

OBJECT RECOGNITION BASED ON VR/AR TECHNOLOGIES

Abstract: The process of recognizing a person and objects is one of the most basic and important processes in ensuring information security, providing rights and opportunities to use information. Currently, the effective use of several modern and advanced technologies in the organization of such processes is increasing day by day. Another revolutionary technology has emerged in recognition systems, and these are undoubtedly VR (virtual reality) and AR (augmented reality) technologies. These

technologies are able to recognize not only 2D images, but also 3D images and models and perform various actions on them.

Key words: image, VR/AR technologies, information security, recognition systems

Bugungi kunda kiberxavfsizlik mamlakatlarning umumiy milliy xavfsizligi va iqtisodiy xavfsizlik strategiyasining asosiy tarkibiy qismi hisoblanadi. Xavfsizlik bo'yicha tahlilchi kiberxavfsizlik bilan bog'liq ko'plab muammolarga duch keladi¹, masalan, davlat tashkilotlarining maxfiy ma'lumotlarini himoya qilish, xususiy tashkilot serverlarini himoya qilish va hokazo.

Bunday qiyinchiliklar yaxshi o'qitilgan mutaxassislariga bo'lgan ehtiyojni oshiradi va bu ehtiyoj doimiy ravishda o'sib boradi va tez orada pasaymaydi. AR/VRni amaliyotda qo'llash orqali ushbu mutaxassislariga tahdidlarni tubdan boshqacha tarzda tasavvur qilish va tahlil qilishga yordam beradi.²

Bundan tashqari VR/AR texnologiyalari orqali tanib olishda zamonaviy usullarni qo'llash va samarali yechimlarga erishish mumkin.

Virtual haqiqat va qo'shimcha haqiqat texnologiyalari (VR/AR) kiberxavfsizlikni yaxshilashi mumkin³.

Virtual haqiqat texnologiyasi bilan integratsiyalashganda samaradorlik oshadi.⁴ VR/AR texnologiyalarini birlashtirib, siz odamlarni kashfiyot sayohatiga olib borishingiz mumkin, bu esa eslatma yoki qayta ko'rib chiqishni talab qilmaydi. VR/AR orqali tanib olish usullari, texnologiyalari, 3D texnologiyalarini uyg'unlashtirish orqali o'rganish "esda tuting" so'zidan jozibador bo'lib, jamoalar hatto kiberxavfsizlik kabi mavzu ilgari zerikarli deb hisoblangan mavzu bo'lsa ham qatnashishga tayyor.

- Virtual haqiqat televideniya qaraganda 27 foizga yuqori hissiy ishtirokni keltirib chiqarishi mumkin.

¹ <https://lacomparacion.com/uz/kiberxavfsizlik-bo%27yicha-uchta-martaba/amp/>

² https://uz.wikisko.ru/wiki/Virtual_reality_applications

³ <https://www.newgenapps.com/uz/blogs/top-industries-leveraging-virtual-reality/>

⁴ <https://roidmod.ru/uz/household-appliances/nastroiki-amd-radeon-software-crimson-dlya-igr-ne-udaetsya-zapustit-amd-catalyst-control/>

- VR-dan foydalanadigan o'quvchilar o'zlariga o'rgatilgan narsaning 75 foizini saqlab qolishadi (an'anaviy usullar 10 foizni taklif qiladi)

- VR-dan foydalangan holda o'qitilgan jarrohlarning an'anaviy tarzda o'qitilgan jarrohlarga qaraganda 40 foizga kamroq xato qiladilar.

Biz buni Sky xodimlari uchun yaratilgan va taqdim etilgan "Hacker bilan sana" VR loyihasida guvohi bo'ldik. Tomoshabinlarning 70 foizi nafaqat bu tajriba ularni xavfsizlik haqida ko'proq xabardor qilishini aytdi, balki 90 foizi fishing usullari va texnologiyalaridan yetarlicha xabardor ekanligini aytdi.

Kengaytirilgan va virtual haqiqat mashhurligi oshib borishi va ko'proq tadqiqotchilar uning rivojlanishiga e'tibor qaratayotgani sababli, texnologiyaning boshqa sohalari hozirda bozorda paydo bo'ladigan apparat bilan integratsiya qilish umidida o'sdi. Xususan, AR va VR yordamida inson va kompyuter o'rtasida intuitiv, qo'llarsiz o'zaro ta'sirni (HCI) qanday yaratishga e'tibor qaratildi, bu esa foydalanuvchilarga o'z texnologiyalarini apparat bilan jismoniy o'zaro ta'sir qilmasdan boshqarish imkonini beradi. Microsoft Kinect⁵, veb-kameralar va boshqa shunga o'xshash qurilmalarda qo'llaniladigan kompyuterni ko'rish HCI tizimini ishlab chiqishda yordam berish potentsialini ko'rsatdi, bu esa hisoblash apparati va dasturiy ta'minoti bilan insonning o'zaro ta'sirini talab qilmaydi. Ob'yekt va yuzni tanib olish kompyuter ko'rishning ikkita kichik to'plami bo'lib, ularning ikkalasi ham tibbiyot, xavfsizlik va boshqa sohalardagi HCI tizimlarida qo'llanilishi mumkin.

Raqamli qurilmalar davrida biz texnologiya yordamida yaxshiroq o'rganish imkoniyatiga egamiz. Virtual haqiqat (VR) ta'lim evolyutsiyasi uchun tabiiy keyingi qadam bo'lib tuyuladi. VR/AR texnologiyalari orqali ta'lim sohasida ham katta samaradorlikka ega. Ta'limda VR/AR o'quv jarayonini yaxshilashga qanday yordam berishi haqida batafsil ma'lumotga kirishdan oldin, nima uchun birinchi navbatda ta'lim sifatini yaxshilashimiz kerakligini tushunish muhim.

Tarixiy jihatdan, o'rganishga yordam berish uchun mo'ljallangan ko'pgina texnologiyalar ma'lumotlarga - dunyo haqidagi faktlar va kuzatuvlarga kirishni

⁵ <https://en.wikipedia.org/wiki/Kinect>

ta'minlashga qaratilgan. Kompyuterlardan oldin bizda faktlarni saqlashga yordam beradigan kuchli vosita bor edi: kitoblar.

Raqamli texnologiyalar davrida kitoblar elektron kitoblarga aylantirilmoqda. Zamonaviy qidiruv tizimlari haqiqatni topishni osonlashtiradi - bir necha marta bosish bilan siz ko'plab savollarga javob topishingiz mumkin.

Tasvirlar sifati qancha sifatli bo'lsa hamda tasvirlarga yorug'lik yaxshi tushib tursa VR / AR texnologiyalari orqali tanib olish darajasi ham shuncha yuqori bo'ladi. Bundan tashqari tasvir yoki ob'yektning kameraga qay darajada uzoq yoki yaqin olib borilishining ham tasiri bor.

Shaxsni, ob'yektlarni tanib olib, bu orqali turli sohalarda turli tahlillar va natijalarga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. "Iqtisodiyot tarmoqlarining innovasion rivojlanishida axborot-kommunikasiya texnologiyalarining ahamiyati" Respublika ilmiy-texnik anjumanining ma'ruzalar to'plami 2-qism. Toshkent – 2021. A.Rahmatjonov, T.Jumayev. Axborot xavfsizligida tanib olishning amaliy dasturlari va ularning tahlili. 291-b.
2. "Axborot – kommunikasiya texnologiyalari va telekommunikasiya-larning zamonaviy muammolari va yechimlari" respublika ilmiy-texnik anjumanining ma'ruzalar to'plami 1- qism. Farg'ona. 30-31 may. 2019.
3. Jain A., Ratha N., Lakshmanan S., "Object detection using gabor filters", Pattern Recognition, vol. 30, pp. 295-309, 1997.
4. Rafael C. Gonzalez, Paul Wintz. Digital Image Processing, Second Edition, 1987.
5. R.X.Alimov, O'. T. Xayitmatov, A. F. Xakimov, G. T. Yulchieva, O.X. Azamatov, U. A.Otajanov "Axborot tizimlari" O'quv qo'llanma - T.: TDIU. 2013, 111-112 b.

МЕНЕДЖМЕНТ В РАЗВИВАЮЩИХСЯ СТРАНАХ

Тешаев Ражаббек Кахрамонович

Абу Али ибн Сино номидаги Бухоро давлат тиббиёт институти

E-mail: mr.rajabbek@gmail.com

Аннотация: В стратегиях планирования многих менее развитых стран управлению и организации производственной деятельности придается меньшее значение, чем капиталу и труду. Тем не менее, предпринимательская организация также является ресурсом, который имеет как качественные характеристики, так и количественные измерения.

Ключевые слова: Экономический прогресс, менеджмент, инновации.

Abstract: In the planning strategies of many less developed countries, the management and organization of production activities are given less importance than capital and labor. However, the entrepreneurial organization is also a resource that has both qualitative characteristics and quantitative dimensions.

Key words: Economic progress, management, innovations.

В ранних дискуссиях о теориях экономического развития основной интерес был сосредоточен на накоплении капитала как центральной теме. Экономический прогресс с точки зрения темпов роста дохода на душу населения считался следствием увеличения количества ресурсов, участвующих, возможно, в различных сочетаниях, в производственном процессе. Неадекватность исключительного занятия накоплением капитала была вскоре осознана. Не только материальные факторы, но и эффективность, с которой они сочетаются, и их качество имеют важное значение для эффективности роста. Таким образом, в обсуждении экономики развития произошел некоторый сдвиг

от количественных аспектов накопления капитала к тому, что сейчас считается «технологическим изменением».

Эффективность сочетания факторов может рассматриваться как функция управления и организации производственной деятельности и может быть названа третьим фактором производства, не менее важным, чем труд и капитал. Сам этот третий фактор следует рассматривать качественно; показатели роста экономики не обязательно улучшатся за счет простого накопления управленческих и организационных талантов, скажем, за счет распространения общего и университетского образования. В большом числе развивающихся стран Азии, таких как Индия, Пакистан, Цейлон, Филиппины, а также в некоторых странах Латинской Америки, таких как Аргентина и Бразилия, нет недостатка в управленческих способностях как таковых, т. хорошие природные способности и общее образование. Тем не менее, эти потенциальные менеджеры не смогли внести такой вклад в улучшение показателей своего национального роста, как могли бы, если бы были достаточно ориентированы на выполнение своих основных задач. Именно такие качественные аспекты предпринимательской организации в тех развивающихся странах, где уже есть некоторый управленческий талант, будут обсуждаться здесь.

Изменение отношений

Экономическое развитие влечет за собой изменение всей гаммы отношений — социальных, политических, производственных и психологических, — которые сочетают в себе элементы того, что профессор Хикс называет «обычаями» и «командными» обществами¹. , чтобы приблизить их к рыночной организации. Эти отношения не являются отдельными сущностями, независимыми друг от друга. Все они являются нитями одной экономической и социальной ткани. Организация общества — этот общий термин — охватывает их все. Общества, переживающие экономическую трансформацию, должны перестроить свою организацию, чтобы подготовиться к выполнению того, что ставит перед ними побуждение экономического роста. Именно по этой причине «более

невозможно рассматривать организационные изменения как малозначащее и игнорировать их. На самом деле, изменения в окружающей среде и в том, как общество выбирает самоорганизацию на различных рынках, могут оказать серьезное влияние на показатели роста системы в целом». ²

Эти организационные обязанности должны выполняться менеджерами — термин, используемый здесь в самом широком смысле, охватывающем не только тех, кто отвечает за конкретную фирму или отрасль, но и тех, кто создает административную инфраструктуру в экономике в целом. Качества, требуемые от менеджеров, разнообразны: они включают в себя умение адаптировать существующую совокупность знаний к условиям своей экономики, изобретательность в выборе тех форм организации и методов, которые могут дать наилучшие результаты в данных обстоятельствах, и целеустремленность в различении существенных факторов от несущественного. Следовательно, приоритет должен быть отдан созданию и развитию такой совокупности управленческих знаний и соответствующей ей организации экономики.

Для организации производства по современным принципам необходимы два типа управленческих способностей. Первый тип относится к внешнему по отношению к фирме или отрасли управлению, которое направлено на эффективное ведение дел всего национального сообщества. В основном это область экономической политики и государственного управления. Второй тип управленческих способностей является внутренним для производственных единиц. Менеджмент такого рода представляет собой те качества, которые необходимы для того, чтобы, по выражению Альфреда Маршалла, направлять «производство таким образом, чтобы данное усилие могло быть наиболее эффективным для удовлетворения потребностей» в сложных условиях современной жизни и «сводить воедино капитал и труд, необходимые для работы, разработать ее общий план и следить за ее мелкими деталями». ³

Государственный контроль над экономикой

Благодаря сознательному управлению экономикой путем формулирования либо императивных, либо индикативных планов именно проблемы управления, внешние по отношению к производственным единицам, вышли на первый план во многих развивающихся странах. Как требования современных технологий, так и растущая забота о качестве жизни привели к сознательному, прямому государственному контролю, хотя и в разной степени, над экономикой в развитых и даже в большей степени в развивающихся странах. Повсеместное вмешательство государства в экономическую деятельность, возможно, в некоторых странах коренится в политической догме, но оно также основано на практическом понимании потребностей развивающихся стран. Во-первых, развивающиеся страны должны попытаться увеличить масштабы своего экономического развития, чтобы избежать взрывоопасной ситуации, вызванной демографическим давлением. Более того, мир, в котором живут многие из них, совершенно отличается от мира совершенных рынков, с которым имеют дело экономисты. Несовершенство рынка делает преобладающие цены плохим ориентиром для распределения ресурсов. Предполагается, что в такой ситуации государство обязано свести к минимуму, если не устранить, серьезность рыночных несовершенств, хотя на практике оно часто делает обратное. Таким образом, процесс экономического роста в менее развитых странах должен быть социально мотивированным процессом.

Важность управления

Подводя итог, можно сказать, что в стратегиях планирования многих менее развитых стран управлению и организации производственной деятельности придается меньшее значение, чем капиталу и труду. Тем не менее, предпринимательская организация также является ресурсом, который имеет как качественные характеристики, так и количественные измерения. Многие развивающиеся страны, даже обладающие достаточным капиталом и избыточной рабочей силой, потерпели неудачу в своем стремлении к быстрому экономическому росту только потому, что им не хватило необходимой

способности использовать эти факторы максимально эффективным образом. Это означает не только пустую трату ресурсов, но и время, которое в стране, столкнувшейся с растущим населением и его растущими ожиданиями, может иметь катастрофические последствия. Во избежание этого накопление управленческих навыков и организаторских способностей необходимо рассматривать в качественном аспекте.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Джон Хикс, Теория экономической истории (Лондон, 1969), стр. 11–16.
2. Густав Ранис, «Теория экономического роста», Международная энциклопедия социальных наук (Нью-Йорк, 1968).
3. Альфред Маршалл, Принципы экономики (Лондон, 1936), стр. 334-35.
4. Ф. Харбисон, «Предпринимательская организация как фактор экономического развития», *The Quarterly Journal of Economics* (июнь 1956 г.).
5. С. С. Тарапор, «Иностранное сотрудничество, исследования коренных народов и развитие индийских консультационных услуг», *Экономический и политический еженедельник, Обзор менеджмента* (ноябрь 1970 г.).

UO‘T: 634.1.03/631.54

OLMA NAVLARINI NAV TAVSIFINI O‘RGANISH ASOSIDA TAXLIL ETISH

Axmadjonov Avazbek Akmaljon o‘g‘li mustaqil tadqiqotchi

Ibragimov Odiljon Olimjonovich q.x.f.d., professor

Idrisov Xusanjon Abdujabborovich., q.x.f.f.d (PhD)

FarDU Mevachilik va sabzavotchilik kafedrası

Email; idrisovhusanzon@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada olmaning maxalliy navlari to‘g‘risida ma‘lumotlar keltirilgan bo‘lib, ularning nav tavsifi o‘rganilgan va shu asosda tahlil etilgan

Kalit so‘zlar: olma, meva, nav, Golden Delishes, Oq Rozmarin , Jonatan , Renet Simerenko, oziq-ovqat, shox, xosil, ko‘chat.

Qishloq xo‘jalik mahsulotlarini saqlash va foydalanish muddatini uzaytirish murakkab vazifadir. Qishloq xo‘jalik mahsulotlarini hosildorligi yuqori bo‘lishiga qaramay mahsulotni iste‘molchiga yetkazishni hamma bosqichlarida sifat va miqdor yo‘qotishlariga yo‘l qo‘yilsa, ko‘zlangan maqsadga erishib bo‘lmaydi.

Dunyo miqyosida qishloq xo‘jaligi mahsulotlari hosilini saqlashda ularning sezilarli qismi yo‘qoladi. Oziq – ovqat va qishloq xo‘jaligi xalqaro tashkiloti ma‘lumotiga ko‘ra, don va don mahsulotlarini saqlash jarayonida bir yillik yo‘qotilish 20–30 % ni tashkil etadi. Faqatgina mahsulot xususiyatini va unda kechadigan jarayonlarni, shuningdek ishlab chiqilgan saqlash rejimlarini mohiyatini to‘liq anglash yo‘qotishlarni minimum darajaga tushirishga imkon beradi. Saqlash jarayoni to‘g‘ri tashkil etilganda, mahsulotda sifat yo‘qotilishi sodir bo‘lmaydi. Sifatni yo‘qotish faqatgina mahsulot juda uzoq vaqt saqlanganda sodir bo‘ladi. Mahsulotlarning sifati bir qator salbiy jarayonlar: mikroorganizmlar yoki hasharotlar

ta'siri, mahsulotlarni unib qolishi, pindiklanishi yoki ko'karib qolishi, uni kemiruvchilar tomonidan zararlanishi, shuningdek mexanik shikastlanishlar ta'sirida amalga oshadi.

O'zbekistonda olma asosiy mevali ekinlardan biri bo'lib, sanoat asosida tashkil etilgan bog'larning 70% ini olmalar egallaydi. Respublika aholisini mazkur mevaga bo'lgan ehtiyojini, qayta ishlash sanoatini xom-ashyoga bo'lgan talabini yanada to'laroq qondirish uchun yaqin kelajakda mahsulot yetishtirishni ikki baravar oshirish lozim bo'ladi. Ushbu muammoni eng qulay va maqbul yechimi – bu bog'dorchilik amaliyotiga kam o'suvchi vegetativ payvandtaglar asosida yetishtiriladigan o'simliklarni tadbiiq etish va shu orqali sanoat asosidagi bog'larda o'simlik zichligi va ular mahsuldorligini ikki va undan ortiq darajada oshirishga erishiladi deb yozadi, A.S.Pokrovskaya [1990].

Qator ilmiy tekshirishlar shuni ko'rsatadiki, meva va uzumning kimyoviy tarkibiga geografik omil juda katta ta'sir ko'rsatadi. Masalan, R.V.TSerevitinovning tekshirishlariga qaraganda, kechki nav olmalarda qand miqdori va kletchatka shimoldan janubga ko'chgan sari ko'payib, kislota miqdori esa kamayib boradi.

Mevalarni kimyoviy tarkibi haqidagi avvalgi tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, asosan mevalarda qand va kislota miqdorini aniqlash bilan kifoyalanib qolindi, bu esa mevalarni energetik va ta'm ko'rsatkichlarini harakterlab berdi. Juda kam holatda vitamin, mikroelementlar va boshqa biologik aktiv moddalarni mevalarni shafobaxshligini aniqlash maqsadida va ayniqsa bu yovvoyi mevalarda ularni vitaminlik resurslarini ko'rsatish uchun zarur bo'lardi, [L.I.Vigrov 1989, V.A.Gudkovskiy 1993].

R.Ya.TSiprush [2001], Yu.K.Kontrimas [1987] lar tomonidan shu narsa isbotlandiki ob-havo, yer suv sharoiti mevalarni kimyoviy tarkibi va vitamin "S" miqdoriga katta ta'sir ko'rsatar ekan.

Olma mevasi pishib yetilish jarayonida juda tez o'z og'irligini ko'paytirib, quruq modda miqdorini ortirib boradi, suv va kislota miqdori kamayib boradi.

Quruq modda ko'payishi olma mevasini suv miqdorini kupayib qand moddasini

barglarga kelishiga bog'liq bo'ladi. S.N. Bruev [1985]. Avvalgi o'tkazilgan tadqiqotlar asosan mevalardagi qand moddasining va kislota miqdorini aniqlashga qaratilgan bulib, ular faqat mevalar ta'mi va quvvatini aniqlab berishga qaratilgan. Juda kam ilmiy ishlar mevalardagi vitaminlar, kislatalar, mikiroelementlar va boshqa biologik aktiv moddalrni aniqlab mevalarni inson organizmi uchun foydaligini aniqlab beradi. L.A. Vigorov [1989], L.V. Metlitskiy [1985].

Renet Simerenko. Ushbu olma navi O'zbekistonda qishki sharoitda saqlash va yangiligida iste'mol qilish uchun yetishtiriladi. Tashqi va ichki bozorlarda tanilgan bo'lib mashhurdir.

Renet Simerenko navining daraxti o'rta bo'yli, keng shox-barglarga va pastga osilib turgan shoxlar bilan ajralib turadi. To'liq mevaga kirgan daraxt 6-7 metr balandlikda 10-19 metr kenglikda o'sadi. Yuqori hosil bergan daraxt ko'pincha shoxlari sinib ketadi, shuning uchun bunday olma bog'lariga albatta ko'proq tirgovichlar qo'yilishi kerak.

Skelet shoxlar asosiy shoxlardan to'g'ri to'rt burchak holda o'sadi, yangi novdalar ingichka bo'lib yashil rangda bo'ladi.

Barglari yirik, tuxumsimon shaklda, yashil rangda, o'rtacha tuksimon.

Gullari o'rtacha kattalikda, oq-alvon rangda.

Mevalari o'rtachadan kattaroq, yoshi o'tgan daraxtlarda suv tanqis paytida mayda bo'ladi. Mevalarni katta kichikligi 50-58 mm, balandlikda diametri 65-70 mm, o'rtacha massasi 120 gramm keladi.

Mevaning po'st qismi zichroq, yog'li, och tusli, yashil o't rangda, ayrim vaqtda quyosh tushgan tomoni mevalar alvon nuqtalar bilan qoplanadi. Urug' kamerasi to'g'ri joylashgan bo'lib, urug'donga yaqin turadi.

Mevaning et qismi oq rangda terimdan so'ng pishib yetilish vaqtida suvli sariq rangda bo'ladi va donador mayinga aylanadi.

Pishib o'tib ketgan mevalarning et qismi unsimon bo'lib qoladi. Martning ikkinchi yarmida vegetatsiya boshlanib, noyabrning ikkinchi yarmida tamom bo'ladi.

Vegetatsiyaning umumiy davri 240-250 kun hisoblanadi. Renet Simerenko navining gullash davomiyligi 8-12 kun hisoblanadi.

Bu navga eng yaxshi changlovchi navlar Belyi naliv, Zolotoye Grayma, Boyken, Renet Simerenko (Orleanskiy).

Olma daraxti agar payvand qilingan bo'lsa 35 yil umr ko'radi. Renet Simerenko navi yer suvning yaxshi sharoitida har bir daraxt 145 kg hosil beradi.

Tog' oldi mintaqalarining janubiy yon bag'rilarida olma daraxti yaxshi hosil beradi, lekin shimoliy yon bag'rilarida Renet Simerenko navi sovuq ta'siriga uchraydi.

O'rtacha olma mevasini 5-15-sentabrda terib olish tavsiya etiladi.

Ushbu nav kechki navlar ichida hosil sifati bo'yicha birinchi o'rinda turadi va tovar sifatli mevalar bo'yicha 57-60% ni tashkil qiladi.

Taxminiy kimyoviy tarkibi bo'yicha Renet Simerenko navida 81,5 % suv, 12,7 % shakar, 0,6 % kislota miqdori va erimaydigan quruq modda 22,7 % ni tashkil qiladi.

Renet Simerenko olma navini asosiy fazilatlaridan biri uning tezpisharligi, hosildorligi, uzoq muddat saqlanishligi va yaxshi ta'mi.

Ushbu navning kamchiliklaridan biri-sovuqqa chidamsizligi, har yili hosil bermasligi.

Jonatan Ukrainada va Moldaviyada keng tarqalgan. Xoroshovka zimnyaya, Oslamovskoye deb ham ataladi. O'zbekistonda ham ekiladi. Sovuqqa chidamli, daraxti kuchli o'sadi, serhosil, ko'chati o'tqazilgandan keyin 6-7-yili hosilga kiradi. Mevasi o'rtacha, biroz yumaloq va qovurg'ali. Meva po'sti yaltiroq, silliq, yashil-tilla rang, saqlanganda tilla rang sariq tusga kiradi. Eti qumoq-qumoq, sersuv, nordon-shirin, xushbo'y. Mevasi mart oyigacha saqlanadi.

Parmen zimniy zolotoy kuzgi nav bo'lib, O'zbekistonning deyarli hamma tumanlarida ekish uchun tavsiya etilgan. Daraxti o'rtacha kattalikda. Mevasining vazni 80-120 g. Pishganda mevasi sariq, qizil taram-taram rangda bo'ladi. Ko'chati ekilgach, 4-5-yili, ba'zan 6-8-yili hosil bera boshlaydi. Serhosil, to'liq hosilga kirgan

daraxtidan 200-300 kg dan hosil olinadi. Sovuqqa chidamsiz. Suv bilan yaxshi ta'minlangan unumdor tuproqli yerlarda yaxshi o'sadi, juda quruq va sernam yerlarda tez kasallanadi. Tuproqda nam yetishmaganda hosilini to'kib yuboradi.

Oq Rozmarin qishki nav bo'lib, ko'chati ekilgandan keyin 8-10-yili hosilga kiradi. Ayrim turlaridan 1500 kg dan va undan ko'p hosil olinadi. Daraxti katta, shox-shabbasi g'uj va tik bo'lib o'sadi.

Mevasi cho'zinchoq, ovalsimon, vazni 80-100 g keladi, po'sti yashil-sariq, ustida oq nuqtalari bor. Eti oq, saqlanganda bir oz sarg'ayadi, sersuv, mazasi nordon-shirin, xushbo'y. Bu nav O'zbekistonning deyarli barcha tumanlarida ekiladi.

Golden Delishes — Shimoliy Amerikadan keltirilgan qishki nav bo'lib, daraxtlari pakana bo'yli 3-4-yili hosilga kiradi. Renet-Simirenko olma navi bilan bir vaqtda gullab hosil beradi. Bu nav Renet Simirenko, Monatan, Alpinist navlari changi bilan yaxshi changlanadi va ularni changlantiradi. Mevasini maxsus binolarda ancha vaqt saqlash mumkin. Mevasi yirik, o'rtacha vazni 130-160 g keladi, cho'zinchoqroq yoki yumaloq-cho'ziq bo'lib, rangi sariq tillasimon. Mevasining po'stida kulrang dog'lar va ayrimlarida zangsimon dog'lar uchraydi. Eti yaltiroq, sariq, o'rtacha tig'iz, hushbo'y. Golden Delishesning bir necha sinonimlari - Starkspur Golden Delishes, Yella spur Delishes, Goldspur sinonimlari bor.

Stark tez hosilga kiradigan serhosil kuzgi nav. Mevasi juda yaxshi tovarlik xususiyatlariga ega, Yirik (140-160 g) yumaloq konussimon shaklda, ko'kish-sariq rangda, yoyilib ketgan to'q sariq qizil yo'l-yo'l tarami bor. Yaxshi saqlanadi, tashishga chidamli. Eti sarg'ish, sersuv, nordon-shirin.

Daraxtlari juda bo'ychan, shox-shabbasi ancha zich joylashgan, qishga chidamli, ularga yassi shakl berish oson.

FOYDALANILAN ADABIYOTLAR

1. Metlitskiy L.V., TSexomskaya. "Uboroka i xraneniya yablok" Pищепром. izd. M 1978.
2. Mirzaev M., Rizaev R.M. "Meva-uzumlarni qayta ishlash va saqlash" T.: Mehnat 2005.

3. Dospexov B.A. Metodika polevogo opita. - M.: Kolos, 1985. - 317 s.

4. Dala tajribalarini olib borish metodikasi O'zPITI.2007 yil.

5. Idrisov, X. A., & o'g'li soliyev, a. M. (2022, may). Sug 'oriladigan maydonlarda mosh (*Phaseolus aureus piper.*) Navlarining tavsifi. In *international conferences on learning and teaching* (vol. 1, no. 7, pp. 17-23).

6. Idrisov, X. A., Atabayeva, X. N. (2022, may). Loviya va mosh ekinlarining umumiy ahamiyati va biologik xususiyatlarini tahliliy o'rganish. In *international conferences on learning and teaching* (vol. 1, no. 8, pp. 644-651).

7. Xalima, A., Xusanjon, I., & Abdulvosid, S. (2022). O 'tloqi-botqoq tuproqlar sharoitida mosh (*Phaseolus aureus piper*) ning o 'sishi, rivojlanishi va don hosildorligi. *Research and education*, 1(2), 373-381.

8. Xusanjon, I., & Abduxolik, K. (2022). Moshning yangi navlarini yaratishda seleksiya ko'chatzorida o'tkazilgan tadqiqotlar. *Research and education*, 1(4), 50-56.

9. Abdujabborovich, I. X., Ozodbek, A., Nodirbek, X., & Abrorbek, a. (2022). Sug 'oriladigan maydonlarda mosh (*Phaseolus aureus Piper*) navlarining simbiotik faoliyatiga ekish muddati va me 'yorining ta'sirini o 'rganish. *Science and innovation*, 1(1), 615-624.

10. Abdujabborovich, I. X., o'gli, u. X. I., qizi, a. D. A., qizi, y. M. N., & ogli, m. A. A. (2022). Tipik bo'z tuproqlar sharoitida mosh (*Phaseolus aureus Piper*) navlarini tadqiq etish. *Science and innovation*, 1(d2), 160-165.

11. Abdujabborovich, i. X. (2022). Qozoqi anorning biologik xususiyatlari. *Models and methods for increasing the efficiency of innovative research*, 2(13), 396-400.

12. Idrisov, X. A., & o'g'li Soliyev, a. M. (2022, may). Sug 'oriladigan maydonlarda soya etishtirish texnologiyasini takomillashtirish. In *international conferences on learning and teaching* (vol. 1, no. 7, pp. 286-295).

13. Abdujabborovich, i. X., & Gofurovna, r. F. (2022, may). Soya (*Glycine hispida l*) ning biologik xususiyatlari va tashqi muxit omillari. In *e conference zone* (pp. 1-5).

14. Abdujabborovich, i. X., & teshaboyev, a. (2022). Soyaning kolleksiya ko'chatzoridan samarali va maqsadli foydalanishning ilmiy ahamiyati. *Science and innovation, 1(d3)*, 286-290.

15. Abdujabborovich, i. X., & o'g'li, x. A. M. (2022). Sholi seleksiyasi bo'yicha o'tkazilgan tadqiqot natijalarini tahliliy o'rganish. *Science and innovation, 1(d3)*, 276-281.

16. Abdujabborovich, i. X., o'g, p. J. G. A., o'g'li, e. K. E., & o'g, d. O. N. M. (2022). Soyaning yangi navlarini yaratishda nav namunalariidan samarali va maqsadli foydalanishning ahamiyati. *Science and innovation, 1(d3)*, 269-275.

17. Abdujabborovich, i. X., & Mirzamaksudavich, b. R. (2022). Soyaning yangi navlarini yaratish bo'yicha o'tkazilgan tadqiqotlar. *Science and innovation, 1(1)*, 776-785.

18. Idrisov, x. A. (2022, june). Osiyo loviyasi-mosh (*Phaseolus aureus piper.*)—biologik xususiyatlari. In *international conferences on learning and teaching* (vol. 1, no. 9, pp. 144-148).

19. Abdujabborovich, i. X., o'gli, u. X. I., qizi, a. D. A., qizi, y. M. N., & ogli, m. A. A. (2022). Tipik bo'z tuproqlar sharoitida mosh (*Phaseolus aureus piper*) navlarini tadqiq etish. *Science and innovation, 1(d2)*, 160-165.

20. Abdujabborovich, i. X., & teshaboyev, a. (2022). Soyaning kolleksiya ko'chatzoridan samarali va maqsadli foydalanishning ilmiy ahamiyati. *Science and innovation, 1(d3)*, 286-290.

21. Idrisov, x. A., & karimov, a. A. (2022, july). Mosh (*Phaseolus aureus piper.*) Dan yuqori hosil olishda agrotexnik omillarning ahamiyati. In *international conferences on learning and teaching* (vol. 1, no. 11, pp. 106-111).

22. Xusanjon, i., & abduxolik, k. (2022). Moshning yangi navlarini yaratishda seleksiya ko'chatzorida o'tkazilgan tadqiqotlar. *Research and education, 1(4)*, 50-56.

23. Abdujabborovich, i. X., o'g, p. J. G. A., o'g'li, e. K. E., & o'g, d. O. N. M. (2022). Soyaning yangi navlarini yaratishda nav namunalaridan samarali va maqsadli foydalanishning ahamiyati. *Science and innovation*, 1(d3), 269-275.

24. Abdujabborovich, i. X., & mirzamaksudavich, b. R. (2022). Soyaning yangi navlarini yaratish bo'yicha o'tkazilgan tadqiqotlar. *Science and innovation*, 1(1), 776-785.

25. Idrisov, x. A., & o'g'li soliyev, a. M. (2022, may). Sug 'oriladigan maydonlarda mosh (*Phaseolus aureus* Piper.) Navlarining tavsifi. In *international conferences on learning and teaching* (vol. 1, no. 7, pp. 17-23).

26. Idrisov Xusanjon Abdujabborovich, Xalbaev Akbar Namozovich. (2022). SOYANING SELEKSIYA KO'CHATZORIDAGI NAV NAMUNALARINI QIMMATLI-XO'JALIK XUSUSIYATLARINI O'RGANISH. MODELS AND METHODS IN MODERN SCIENCE, 1(12), 22–25. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7032183>.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.7032183>

27. Soyaning nazorat ko'chatzoridagi nav namunalari qimmatli-xo'jalik xususiyatlarini tahliliy organish. <https://academicsresearch.com/index.php/rnsr>. "Results of national scientific research" scientific-methodical journal Volume 1, Issue 4, ISSN:2181-3639, Toshkent 2022 y 5-son.,134-139 betlar, <https://academicsresearch.com/index.php/rnsr/ind>.

28. Khojamkulova Yulduzoy Jahonkulovna, Kashkaboeva Chulpanoy Tulkunovna, Ibragimov Feliks Yuldashevich. IN RICE (ORIZA SATIVA) VARIETIES THE PLANT GROWS AT DIFFERENT WATER THICKNESSES, WATER CONSUMPTION DURING DEVELOPMENT PERIODS, M 3, SOLUTION OF SOCIAL PROBLEMS IN MANAGEMENT AND ECONOMY International scientific-online conference. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7028149>.

ЖУРНАЛИСТ СУРИШТИРУВИ МАТБУОТДА ШАКЛЛАНИШИ

Олимжон Беҳзод Обиджон ўғли

Аннотация

Журналист суриштируви жанр сифатида ўзининг мазмунига, олдига қўйган мақсади, воқеликка таъсири, ахборот олиш усуллари, қўлга киритилган материалларни тасвирлаш жиҳатлари билан бошқа жанрлардан ажралиб туради. Журналист суриштируви мураккаб жанр ҳисобланади ва журналистдан жуда катта маҳорат ва тажриба, билим ва жасорат талаб этади. Ушбу мақолада журналист суриштируви матбуотда пайдо бўлиши ва шаклланиши ҳақида сўз боради.

Калит сўзлар: Журналист суриштируви, мураккаб жанр, журналист суриштируви матбуотда пайдо бўлиши.

THE FORMATION OF JOURNALIST PRESSURE IN THE PRESS

Abstract

Journalist inquiry as a genre differs from other genres in terms of its content, goal, impact on reality, methods of obtaining information, description of obtained materials. Journalistic inquiry is a complex genre and requires great skill and experience, knowledge and courage from the journalist. This article discusses the emergence and formation of journalistic inquiry in the press.

Key words: journalistic inquiry, complex genre, appearance of journalistic inquiry in the press.

Журналистика соҳасида илк суриштирувларни олиб борган шахслар сифатида Юхан Стринберг (“Қизил хона”, 1879 йил), Эмиль Золя (жосуликда айбланаётган Альфред Дрейфус ишига алоқадор “Мен айблайман” номли

суриштирув мақолалари тўплами, 1898 йил), Теодор Вольф (“Шу ҳам сиёсатми?”, 1899 йил) ва бошқалар кўрсатилади. Бу жанр маъноси, олиб борилиши усули билан турли даврларда турли номлар билан аталади. Хусусан, “инвестигейтор” (журналист-суриштирувчилар), маккрекерлар” (сенсацион ахборот асосида материал тайёрлайдиганлар, кўпинча, сариқ матбуот вакиллари), “папарация”- (ахборот олиш мақсадида техник воситалардан яширин равишда фойдаланувчилар)[1]. Мазкур тушунчаларни “суриштирув” сўзига синоним сифатида қўллаш тўғрими?

Замонавий америкалик журналистлар аجدодларидан бири, даставвал журналист, сўнгра ёзувчи сифатида фаолият юритган Сэмюэл Клеменс (1835-1910) “Территориэл интерпрайзер” газетасига Марк Твен тахаллуси билан мақолалар ёзган. У ўз асарларида ҳақиқий ҳужжатлар, фактлар, маълумотлар, матбуот нашрлари маълумотлари ва гувоҳлар кўрсатмаларидан унумли фойдаланган. Шу тариқа, аудиторияни қизиқтирган, жамиятни хавотирга солган воқеаларни синчковлик билан ўрганган ва кўплаб долзарб муаммоларга асосли ечимларни топиб, суриштирув олиб бориш маҳоратини намоёниш қилган.

Кейинчалик Сэмюэл Клеменс (Марк Твен) асос солган инвестигейторлик асослари кўплаб ижодкорлар асарларида акс этди ва ривожланиб борди. Бу хусусиятлар айниқса, маккрекерлар фаолиятида ёрқин акс этган. Америкада “маккрекерлар” (сенсацион ахборот асосида материал тайёрлайдиган журналистлар, кўп ҳолларда сариқ матбуот вакиллари) тушунчаси XIX аср охирида, яъни жамиятдаги иқтисодий ўсиш натижасида оммавий журналлар, жумладан Бенжамин Флауэрнинг “Саҳна” номли наشري ташкил этилган бир пайтда пайдо бўлди. Мазкур журнал орқали “маккрекерлар” – кенг жамоатчилик эътиборини барча соҳадаги турли иллатларга жалб қилишни вазифаси деб биладиган бир қатор публицист ва ёзувчиларнинг ҳаракати жадал ривожланди[2].

“Космополитэн” журнали хам улардан қолишмай, 1906 йил март ойида журналист Филлипснинг катта баҳсларга сабаб бўлган “Сенат хоинлиги” номли мақоласини чоп этган бўлса, “Хэмптонс” журнали саҳифаларидан ўрин олган Рета Чайлд Дорнинг аёллар тенг ҳуқуқлиги борасидаги мақоласи мамлакатдаги нафақат аёллар, балки эркакларни ҳам оёққа турғазди. Ёки “Амэрикэн мэгэзин” АҚШ президенти Рузвельт билан турли мавзуларда қизгин баҳслар олиб борган. Рузвельт танқидий муносабат эгалари бўлган бу нашр журналистларини тарихда илк бора “маккрекерлар” (сўзма-сўз таржимаси “ахлат титувчилар”) номи билан атаган. Бу суриштирувлар АҚШ, шунингдек, дунёнинг бошқа мамлакатлари журналистикаси ривожига ҳам улкан таъсир кўрсатди.

Журналист суриштируви жанри доирасида фаолият юритадиган журналистлар холислик ва ҳаққонийлик йўлини тутадилар. Айнан шу сабаб АҚШнинг энг машхур нашрларидан бири бўлган “Вашингтон Пост” газетаси мухбирлари Карл Бернстайн ва Боб Вудвордлар “Уотергейт иши” номли суриштирув иши олиб бориб, ўша пайтдаги президент Ричард Никсонни истеъфога чиқишига эришганлар. Кейинчалик бу жанрнинг самарадорлигини Германия, Австрия, Буюк Британия каби бир қанча мамлакатлар журналистикасида кузатилади. Хусусан, сўнгги ўн йилликларда Германия матбуотида Герман Гюнтер Вальраффнинг бир қатор долзарб муаммоларга бағишланган журналист суриштирувлари туркуми чоп этилди. Дунё мамлакатлари орасида япон журналистикасидаги журналист-суриштирувчиларнинг ўрни ҳам анча мустаҳкам. “Совершенно секретно” газетасида таъкидланишича, қонунбузарликларни содир этган шахслар қанчалик сир сақлашга уринмасин, Япония матбуотида деярли барча муҳим воқеалар, жинойтлар, фирибгарликлар очиқ-ошкор чоп этилади[3].

Россия журналистикасидаги суриштирув жанри бир қарашда янги пайдо бўлгандек кўрингани билан унинг илдизлари анча узок тарихга эга. А.С.Пушкин каламига мансуб “Пугачёв тарихи” номли ҳужжатли қисса рус

журналистикасидаги дастлабки тарихий суриштирувлардан бири ҳисобланади. Муаллиф фактларни йиғиш жараёнида улкан ишни амалга оширади. Унинг асарида машҳур шахслар, ўша даврнинг кўзга кўринган саркардалари келтирилади. Шунингдек, муаллиф воқеалар содир бўлган вақтни дақиқасигача бўлган аниқликда баён қилади.

В. Короленконинг суриштирувлари журналистикада жуда қимматли ва кадрли, чунки у кўпинча ҳақиқат учун қаттиқ курашган. Натижада унинг асарлари тўғридан-тўғри суд ва ижро ҳокимиятлари фаолиятига таъсир кўрсатган[4].

Рус “инвестигейторлик” фаолиятини янада кучайишига ҳисса қўшган шахс сифатида В. Гиляровский кўп таъкидланади. У журналист-суриштирувчи сифатида 1881 йилдан бошлаб “Московский листок” газетасининг хроника ва жинойий воқеалар бўлимида ишлай бошлайди. Истеъдодли журналист ҳар хил касб эгалари бўлган шахслардан иборат ахборот манбалари тизимини ташкил этишга муваффақ бўлади. В. Гиляровскийнинг тезкорлиги ҳақида жуда кўп гап-сўзлар юради.

Ўзбек матбуотида журналист суриштируви асосан 80-йилларнинг охири 90-йилларнинг бошларидан ривожлана борди. Ҳарбий хизматда аскар йигитлар ўртасидаги “дедовшина” ҳақида ҳикоя қилувчи журналист Карим Баҳриевнинг “Ой бориб, омон қайтмаган болам”, инсон ўзлиги ва авлодлар маънавиятининг издан чиқишида собиқ шўролар ҳукумати сиёсатини ошкор қилувчи Ҳалим Саййиднинг “Таназул” суриштирувлари ўша давр ўзбек журналистикасида муҳим воқелик сифатида эътироф этилди. Ўтган асрнинг охири ва янги асрда ўзбек журналистикасида суриштирув олиб борувчи журналистларнинг гуруҳи шаклланди. Абдунаби Ҳайдаров, Беккул Эгамқулов, Ҳабибулла Олимжонов, Турсунали Акбаров, Зиёда Ашурова, Ҳусан Нишонов, Бехзод Шукуров, Бехзод Бозоров, Анвар Суюнов ва бошқалар жамиятда мавжуд бўлган қонунбузарликлар, қаллобликлар, фирибгарликларни очиш орқали ўзбек

журналистикада суриштирув жанрининг ривожланиши ва шаклланишига ҳисса қўшдилар.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Тертычный А.А. Расследовательская журналистика. Учебное пособие. Москва. Аспект пресс. 2002. 384 с.
2. Ким М.Н. Технология создания журналистского произведения. Санкт-Петербург. 2001. 320 с.
3. Репортёрлик фаолиятининг назарияси ва амалиёти. Ёқув кўлланма муаллифлар: Қ.Т.Эрназаров, Ё.М.Маматова, И.Э.Тошалиев, Ш.Қ. Эрназаров). Т: 2002 й. 200 бет.
4. Мўминов Ф.А. Методы журналистики и методы деятельности журналистов. Т.: “Университет”, 1998. 35 бет.

EDUCATIONAL IMPORTANCE OF GEOMETRIC CONSTRUCTION IN ARCHITECTURAL MONUMENTS IN TEACHING ENGINEERING GRAPHICS

Omonov Kavmiddin Karimovich

“TIAME” NRU Head of the Department of "Engineering Graphics and Digital
Technologies" at the Bukhara Institute of Natural Resources Management
qavmiddin@mail.ru

Abstract: This article aims to strengthen students' interest in engineering graphics and their focus on national architecture, as well as the introduction of geometric constructions in our national architecture through modern methods.

Keywords: Geometric constructions, Central Asia, architecture, Engineering graphics, IX-XV centuries, “handasa of science”

Enhancing students' attention to the objects of material and cultural heritage of our country, developing their observation skills by acquainting them with national architectural samples, object-oriented approach, emotional and mental mood of the architect who built the building, active, creative imagination, activation, national appearance of the building. requires the use of modern innovative technologies through the ability to express, express, evaluate the imagination, to combine theoretical and practical lessons of education in the learning process.

A deep respect for its ancient history, invaluable experience, intellectual potential, which is considered the greatest wealth in the world, is the basis of material and spiritual development of any state. Especially during the years of independence, large-scale work has been carried out to restore, study and promote our national and spiritual values, preserve cultural monuments, sacred sites, reconstruct, restore and repair them on the basis of architectural requirements in accordance with their

original appearance. The first pride of students in our national values in the process of large-scale scientific and theoretical study of the objects of material and cultural heritage of our country, especially in each region, is directly related to the development of mechanisms for the development of independent abilities.

Some aspects of the psychological-pedagogical approach, intellectual-creative perception of historical-cultural material, intellectual-creative activity, motivation to solve the problem, serve as a motivational approach. With the arrival of Islam in our country, religious education and related sciences began to develop. Our national mentality has been dominated by spirituality, respect for science and appreciation of its value. In particular, the religious and secular sciences developed organically. It was from this period that schools and madrasas began to appear in the regions. Madrasas have long had a great reputation in the Near and Middle East as a prestigious educational institution. Madrasa is derived from the Arabic word "darasa" ("study"), which means "place of study." Mosques began to be built in the early Islamic period. Initially, scientific meetings were held in mosques, but later in madrasas education was introduced.

It is no exaggeration to say that the architectural structures of our country are a living book left to us by our ancestors. Because it is a material cultural heritage that has survived many struggles to lose our nationality.

In the field of engineering graphics, students in the field of architecture, independently creating their own creative projects, feel the architectural representation of a beautiful ancient architectural object, understand the purpose of the work, plan the content, depict geometric construction using national architectural traditions and spatial imagination, architect to know not only the historical and cultural, but also the architectural and artistic value, to reveal its aesthetics, emotional impact, to summarize the main content, expressing their bold independent thinking and opinion, creative approach to intellectual and creative design, self-expression, list of references should be able to bring. This allows him to carefully read the ancient historical manuscripts, to visualize the object depicted in the project, to describe the

diversity and geometric harmony of the geometric figures involved in it, to take into account the direction of the air in the design of architectural buildings, IX-XV centuries. Along with the knowledge of the architectural environment of Central Asia, it is the preparation of the environment of that period to reveal the compositional solution through perspective relations.

Students need to have a high emotional-positive mood, the need to develop creative design skills, to be equipped with knowledge of the didactic conditions necessary for the educational process. In the process of geometric analysis of historical and cultural objects in engineering graphics the role of geometric constructions in the development of the science of "Ilmi handasa" in Central Asia in the IX-XV centuries is incomparable. Analyzing geometric constructions and depicting them in modern forms while preserving nationality. The following requirements are set for students in the lessons "Engineering graphics" and "Architecture and construction".

participation in reports on the history of the country and the period of creation of the greatest architectural monuments of national culture;

- Understand the unity of geometric and formal forms of monuments, to distinguish its architectural and artistic components;

- to feel the beauty of the building, to be able to comprehend;

- be able to combine the appearance of the object, to have methods of systematization,

- to be able to generalize, to draw conclusions, to have an independent opinion.

- Understand the logical meaning of the building in order to create a general creative imagination;

- Participate in various debates, reflect, have an independent opinion in the process of describing the scientific basis of geometric laws;

Also to increase the geometric attractiveness of students to independently understand the essence of geometric constructions based on the sources of Central Asian architecture of the IX-XV centuries by providing students with both theoretical and practical knowledge of all the ancient terms of our national architecture. Positive

results can also be obtained by studying and introducing in detail what geometric figures these geometric figures consist of and the rules of making geometric figures, and bringing them to the attention of the student.

For future architects and builders, it is necessary to explain to students the history of architecture, its construction technology, what materials it is made of, why it is resistant to various natural and man-made disasters. Because the legacy of our ancestors is our mentality, our climate-tested buildings, which have been tested for centuries. It is expedient to conduct internships with students in these objects of material cultural heritage, which will serve as an important tool for educating the younger generation in the spirit of respect for our national crafts, the national idea, love for the motherland. These preserved architectural monuments are a means of self-realization, of propagating the high spirituality of our people to the whole world. It should be noted that the construction of historical monuments in the IX-XV centuries, the geometric constructions of Central Asian architecture and folk arts have a deep theoretical basis, and these theoretical knowledge has come down to us from sources written by Central Asian scholars of the IX-XV centuries. Our contemporary art historians and architects MS Bulatov, P.Sh. Zokhidov, I.Azimov, MK Akhmedov, AS Uralov have made a great contribution to the study of the works. Therefore, it is useful for our modern engineers and architects to make effective use of this huge invaluable national cultural heritage and to inform them about this theory in the future training of future architects.

References:

1. Bositxonov Z. // Solutions of handicrafts // . Toshkent-2002 y.
2. Sobirov T.R. // Drawing (geometric and projection drawing) // . Bukhara 2020.
3. Аҳмедов М.Қ. //Ўрта Осиё меъморчилиги тарихи. //Т.: 1995 й.
4. Sobirov T. R., Omonov Q. K. // Graphical Basis Of Girikh Used In Traditional Applied Decorative Art Of Central Asia In The 9-15th Centuries. Journal of

Contemporary Issues in Business and Government Vol. 27, No. 1, 2021 P-ISSN: 2204-1990; E-ISSN: 1323-6903

https://cibg.org.au/article_7790.html

5. М. С. Булатов. //Геометрическая гармонизация в архитектуре средней Азии IX-XV вв//. Москва 1988 й.
6. Абдухалимов Б. //«БАЙТ АЛ-ҲИКМА» ВА ЎРТА ОСИЁ ОЛИМЛАРИНИНГ БАҒДОДДАГИ ИЛМИЙ ФАОЛИЯТИ (IX-XI асрларда аниқ ва табиий фанлар)// Тошкент -2004
7. Муродов Ш. К., Ташимов Н. Э., //Графика тарихи ва тараққиёти//. Тошкент-2010
8. Омонов Қ.К. //IX-XV АСРЛАР ЎРТА ОСИЁ МЕЪМОРЧИЛИГИ МАНБАЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИБ МУҲАНДИСЛИК ГРАФИКАСИ ФАНИНИ ЎҚИТИШ УСЛУБИЁТИ// Монография. Бухоро-2021 й

PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARI O'QUVCHILARIDA KASBIY MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH

Xidirov Bobir Nosirovich

Qashqadaryo viloyati Kitob tumani 2-sonli kasb-hunar maktabi

Annotatsiya: Kasbiy madaniyat nihoyatda keng tushuncha bo'lib, yangi O'zbekistonda islohotlarni amalga oshirishni o'zida mujassam etadi. O'quvchi yoshlarni mehnatga hurmat munosabatini shakllantirishda professional ta'limning ham o'rni salmoqli darajada. Ushbu maqolada professional ta'lim muassasalari o'quvchilarida kasbiy madaniyatni shakllantirish borasida qilinayotgan ishlar xususida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: professional ta'lim, kasbiy madaniyat, kompetensiya, ko'nikma, kasb, pedagog, ta'lim, tarbiya

FORMATION OF PROFESSIONAL CULTURE AMONG STUDENTS OF PROFESSIONAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Abstract: Professional culture is a very broad concept that embodies the implementation of reforms in New Uzbekistan. Professional education plays an important role in the formation of respect for work among students. This article reflects on the work being done on the formation of professional culture among students of professional educational institutions.

Key words: professional education, professional culture, competence, skill, profession, pedagogue, education, training.

O'zbekistonda jamiyat uchun kerak bo'lgan yaxshi, raqobatbardosh, bilimdon kadrlarni tarbiyalash masalasi dolzarb masalalardan biri bo'lib turibdi. Bu masalalarni hal qilishda O'zbekistonda ko'plab amaliy ishlar bajarib kelinmoqda.

Yoshlarning kasb-hunar o'rganishi borasida ularga moddiy va ma'naviy ko'mak berib kelinmoqda. Zeroki, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning "O'qigan, izlagan, kasb egallagan odam qadrli bo'ladi." degan so'zlari ayni haqiqat. Shuni aytish kerakki, kasb-hunar va uni egalari azaldan xalqimiz tomondan e'zozlanib kelingan. Kasb-hunarli bo'lish inson uchun zarur bir ehtiyoj ekanligini buyuk ajdodlarimiz o'z asarlarida aytib o'tganlar. Kaykovus o'zining "Qobusnoma" asarida shunday yozadi. "Bas agar aqling bo'lsa hunar o'rgangil nedimkim hunarsiz aql – boshsiz tan suratsiz badandir. Oradan necha yillar o'tsa ham ushbu purma'no gaplar o'z tasdig'ini aslo yo'qotmaydi.

Professional ta'lim muassasalarida pedagog xodimlar, amaliyot rahbarlari faqatgina o'quvchilarga kasbiy sirlarni o'rgatibgina qolmasdan, balki, o'quvchi yoshlarda kasbiy madaniyatni ham shakllantirib boradilar. Bo'lg'usi kasb egalari o'zlarining kasbiy madaniyatlarini o'zlashtirish bilan birga insoniyatga xos madaniyat, ma'naviyat kabi jarayonlarni ham o'zlashtirib borib umuminsoniy talablarga javob bera olishlari zarur bo'ladi. Kasbiy madaniyatni shakllantirish bu o'quvchilarda subyektiv dunyosini rivojlantirish ijtimoiy qadriyatlar va jamiyatda qabul qilingan ahloqiy normalar asosida mustaqil qarorlar qabul qilish bilan bog'liqdir. Inson qachon o'z kasbini sevib, hurmat qiladi qachonki ongli ravishda o'z kasbini o'zi tanlagan bo'lsa. Professional ta'lim ham bir necha yo'nalishlarda o'quvchi yoshlarni kasbga tayyorlaydi. O'quvchilar o'z kasblarini o'zlari tanlaydi. Darslar dual ta'limga asoslanganligi nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llashda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. O'quvchi ilk marta maktabga chiqqanida boshlang'ich sinf o'qituvchilari har bir harfni hijjalab o'rgatishadi. Professional ta'limda ham pedagoglar kasb sirlarini o'rgatishda xuddi shunday yondoshadilar. O'quvchilarga tushunarli bo'lishi uchun har bir mayda detallargacha alohida to'xtalib o'tishadi. Bularga ish qurollarini qanday saqlash, kasbga bo'lgan hurmat, kasbda halollik, insoniylikni qadrlash kabi jihatlarni alohida sanab o'tsak bo'ladi. Kasbiy madaniyat tushunchasi zamirida ham aynan shu ishlar yotadi. Inson chin dildan o'z kasbini sevsa, uni hurmat qiladi. O'z kasbi bilan halol ishlab, mehnat qilganni esa, jamiyatda

o'z o'rni bo'ladi. Professional ta'limda xususan aynan o'zim ishlayotgan kasb-hunar maktabida shu yo'sinda kasbiy bilimlar ulashiladi.

Kasbiy madaniyatli mutaxassislarni tayyorlash iqtisodiy-ijtimoiy hayot tizimining shakllanishi, o'zgarishi yoki inqirozga yuz tutishiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Uning rivojlanib borishi natijasida jamiyat ravnaq topa boradi. Usiz buyuk davlat qurib bo'lmaydi. Chunki, kasbiy madaniyatga ega bo'lgan mutaxassislar jamiyat va millat ravnaqining boy poydevori sanaladi. Demak, kasbiy madaniyat nihoyatda keng tushuncha bo'lib, O'zbekistonda islohatlarni amalga oshirishni o'zida mujassam etadi.

Professional ta'lim muassasalari o'quvchilarida kasbiy madaniyatni shakllantirish va ularni rivojlantirishda quyidagi omillar muhim o'rin tutadi:

- tegishli umumta'lim fanlari yoki kasb va mutaxassisliklar bo'yicha tayyorlanadigan kasb egalarida kasb madaniyatini shakllantirish rejasini ishlab chiqish;

- rejalashtirilgan "kasb bo'yicha kasbiy madaniyatni shakllantirishdagi mahalliy va chet el tajribalarini o'rganish;

o'quvchilarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish bo'yicha ishchi o'quv reja va dasturlarini ishlab chiqish;

Xulosa qilib aytganda ta'lim tizimida faoliyat ko'rsatayotgan har bir pedagog-o'qituvchi o'zining butun bilim va tajribasini ta'lim-tarbiya tizimini takomillashtirishga yo'naltirishi bugungi kunning muhim dolzarb masalasidir. Professional ta'lim muassasalarida kasbiy madaniyatga ega bo'lgan mutaxassislarni tayyorlash jamiyat istiqbolini yuksaltirishning negizi hisoblanadi. Shuning uchun ham ukuvchilarda kasbiy madaniyatni shakllantirish jamiyatning, millatning ichki hayoti, ruhiy kechinmalari, aqliy qobiliyati, idrokini mujassamlashtiruvchi qudratli kuch, inson va jamiyat rivojlanishining negizi sifatida O'zbekistonda amalga oshirilayotgan islohatlarning bosh omili hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 11 avgustdagi “Kambag‘al va ishsiz fuqarolarni tadbirkorlikka jalb qilish, ularning mehnat faolligini oshirish va kasb-hunarga o‘qitishga qaratilgan hamda aholi bandligini ta’minlashga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” PQ-4804-son qarori
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 7 avgustdagi “O‘zbekiston Respublikasida uzluksiz boshlang‘ich, o‘rta va o‘rta maxsus professional ta’lim tizimini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida”gi 466-sonli qarori.
3. F.R. Abduraxmonov , Z.E. Abduraxmonova (2018) “Kasb psixologiyasi”
4. Karimova B.M. Ijtimoiy psixologiya asoslari (1994)

ТАРИХ ФАНИНИ ЎҚИТИШДА АКТНИНГ ТАЪЛИМИЙ ХАРАКТЕРДАГИ БРАУЗЕР ВА ДАСТУРЛАРИНИНГ ДИДАКТИК ИМКОНИАТЛАРИ

Хожаметов Гулмурат Бекмуратович

Ажиниёз номидани НукусДПИ мустақил тадқиқотчиси

xodjametov@inbox.ru

Аннотация

Мақолада олий таълим муассалари талабалрига тарих фанини ўқитишда зомонавий технологиялардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш, тарихни ўқитишда ахборот коммуникацион технологиялардан фойдаланиш, АКТ нинг таълимий характердаги браузер ва дастурларининг дидактик имкониятлари ҳақида фикир мулоҳазалар жой олган. Ўқитиш жараёнида таълимнинг ҳар қандай воситалари каби технологик воситалар, жумладан, АКТ (АКТ)дан фойдаланишда ана шу ўзига хосликлар, АКТнинг шиддатли ривож ва унинг таълим соҳасига таъсири ва таълим жараёнида АКТдан фойдаланиш афзалликлари ҳақида сўз боради.

Калит сўзлар: Ахборотлашган жамият, рақамли иқтисодиёт, виртуал борлик, online таълим, электрон баҳолаш тизимлари, мультимедия платформаси

Abstract

The article contains comments on the effectiveness of using modern technologies in teaching history to students of higher educational institutions, the use of information and communication technologies in teaching history, didactic possibilities of educational browsers and programs of ICT. In the teaching process, technological tools like any educational tools, including ICT (ICT), are discussed

about these peculiarities, the rapid development of ICT and its impact on the field of education, and the advantages of using ICT in the educational process.

Key words: Information society, digital economy, virtual existence, online education, electronic assessment systems, multimedia platform.

Ўзбекистоннинг давлат мустақиллигини кўлга киритиши тўғрисида халқимизнинг асрий орзуси ушалди, ўз тақдири ва келажагини ўзи яратадиган бўлди. Тарихан қисқа даврда жамиятимиз ижтимоий-сиёсий ҳаётининг барча соҳаларида кескин бурилиш ясалди. Мамлакатимизни модернизация қилиш, фаол демократик янгиланишларни амалга ошириш билан боғлиқ қатор ислохотлар ўтказилди. Жумладан, ана шу буюк ўзгаришларни асрлар давомида орзу қилган халқимизнинг кўҳна тарихига бўлган муносабати тубдан ўзгарди. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев халқимизнинг бетакрор тарихи ва маданияти, ватанимизнинг кўп асрлик тарихи ва кейинги 25 йиллик ривожланиш даври, ўз давлат мустақиллиги ва суверенитетини мустаҳкамлашга қаратилган тараққиёти ҳақида гапириб, Ўзбекистоннинг энг янги тарихи ва биз эришган оламшумул ютуқлар мард ва матонатли халқимиз ҳар қандай қийинчилик, тўсиқ ва синовларни ўз кучи ва иродаси билан енгиб ўтишга қодир, деб баралла айтишга тўла асос беради. Биз аجدодларимизнинг ёрқин хотирасини асраб-авайлаб, қалбимизда, юрагимизда абадий сақлаймиз⁶ деган эди. Талаба ёшларга тарих фанини ўқитиш, уларни тарих билан қуроллантириш шу аснода уларнинг онгида ватанпарварлик, халқпарварлик ва миллий қардрийатларга содиқлик туйғуларини шакллантириш муҳим аҳамият касб этади.

Психологик нуқтаи назардан инсон онгининг ривожланиши унинг шахс сифатида камол топишини таъминлайди. Эволюцион характерга эга бу жараён

⁶Эркин ва фаровон, демократик ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз/ Ш.М.Мирзиёев.: «ЎЗБЕКИСТОН» НМИУ, 2016.-5-бет.

билим, кўникма, малака, касбий компетенцияни ўзлаштириш, ҳаётини тажрибани орттиришга хизмат қилади. Шахс камолоти ижтимоий субъектлар бирлиги асосида шаклланган жамиятнинг ривожига бевосита ўз таъсирини кўрсатади. Шунингдек, шахс камолоти, жамият ривожининг асосини илм-фан, техник ва технологик юксалишлар, улар билан боғлиқ ҳолда рўй бераётган прогрессив ўзгаришлар белгилайди. Техник, технологик ривожланиш жамиятни модернизациялаш заруриятини кун тартибига кўяди.

XXI аср ўз моҳиятига кўра глобал ахборотлашув ва рақамли технологиялар даври сифатида тарих саҳифасига ёзилди. Зеро, бугунги кунда шахс камолоти ва жамият тараққиётини АКТсиз тасаввур этиб бўлмайди. АКТ жамият ҳаётининг ҳаётига шу даражада шиддат билан кириб бормоқдаки, кишилиқ фаолиятининг турлари бевосита уларнинг муайян хусусиятларига таянган ҳолда эътироф қилинмоқда. Масалан, ахборотлашган жамият, рақамли иқтисодиёт, виртуал борлиқ, online таълим шаклида.

Барча таълим муассасаларида ҳар бир фанни ўқитишда ўзига хос хусусиятлар кўзга ташланади. Умумий ва мутахассислик фанларининг муаммо доираси, асосий йўналишлари ҳамда мавзуларининг характери ўзига хосликларни белгилаб беради. Ўқитиш жараёнида таълимнинг ҳар қандай воситалари каби технологик воситалар, жумладан, АКТ (АКТ)дан фойдаланишда ана шу ўзига хосликлар инобатга олиниши зарур. Зеро, шундагина кутилган дидактик мақсадга эришилади.

АКТнинг шиддатли ривожини жамият ҳаётининг барча соҳаларида бўлгани каби таълим тизимида ҳам рақамлаштириш заруриятини кун тартибига олиб чиқмоқда. Улар ёрдамида ЭЎТРни яратиш аънанаси шаклланди. Замонавий таълимнинг муҳим асоси сифатида эътироф этилаётган ЭЎТР ўқув материалларини кўргазмалар тақдим қилиш, талабалар томонидан билимларни мустақил ўзлаштириш, таълим учун сарфланадиган вақтни тежаш, “ўқитувчи-талаба”, “ўқитувчи-талабалар”, “талаба-АКТ”, “талабалар-АКТ” ўртасида интерфаолликни қарор топтиришга хизмат қилади. Натижада ҳам ўқитувчи ҳам

талабаларда ахборот компетентлиги ривожланиб, куч ва вақтни тежаган ҳолда билимларни осон, тез ва пухта ўзлаштиришга эришилади.

Бугунги кунда АКТ ёрдамида яратилган ўқув манбалари ягона ном билан ЭЎТР деб номланади. Бугунги кунда таълимий мақсадларда ўқув модулининг ишчи-ўқув дастури, электрон ўқув-методик мажмуа, интерфаол характердаги дарслик, маъруза матнлари, ўқув ҳамда методик қўлланмалар, ўқув ва ишчи йўриқномалар, амалий машғулотлар учун топшириқлар, машқ ва масалалар тўпламлари, методик кўрсатмалар, хрестоматиялар, альбомлар, атласлар, видео лавҳалар, аудио ёзувлар, виртуал стендлар, имитацион тренажёрлар, электрон луғат ва маълумотномалар, аудио ва видео материаллар, визуал анимациялар, лойиҳа ишлари (намуналар), интерфаол ўйинлар, тақдимотлар, мультимедиа маҳсулотлари, on-line курслар, педагогик амалиётни ташкил этишга доир ҳужжатлар тўплами (“Педагогик амалиётни ташкил этиш ва ўтказиш тўғрисида”ги Низом, педагогик амалиёт топшириқлари, талабаларнинг амалиётдаги фаолиятини баҳоловчи мезонлар ва кўрсаткичлар), назорат-синов ишлари (тест саволлари тўплами, амалий топшириқлар, лаборатория ишлари вазифалари, ижодий лойиҳа, битирув ишларининг мавзулари, талабалар БКМни баҳолаш мезонлар, талабаларнинг БКМ даражасига қўйилган балл кўрсаткичлари, ўқув модули бўйича қўшимча адабиётлар, ўқув моделини мустақил ўзлаштириш учун махсус сайтлар рўйхати⁷ каби ЭЎТРдан самарали фойдланилмоқда. О.М.Загородникова томонидан қайд этилганидек, АКТ замонавий таълим тизимида “касбий билимларнинг манбаи, педагогик фаолиятнинг қуроли”⁸ сифатида намоён бўлмоқда.

Тарих фанларини ўқитишда АКТнинг дидактик имкониятлари: ахборотли матнларни визуал кўринишда тасвирлаш, электрон шаклдаги ўқув-методик

⁷ Инновацион таълим технологиялари / Муслимов Н.А., Усмонбоева М.Х., Сайфуров Д.М., Тўраев А.Б. – Т.: “Сано-стандарт”, 2015. – 70-б.

⁸ Загородникова О.М. Информационные технологии на уроках истории // <https://urok.1sept.ru/articles/602356>.

материалларни тайёрлаш, талабаларга ўқув топшириқларини бериш, шунингдек, уларнинг мавжуд билим, малакалари даражасини аниқлашда электрон баҳолаш тизимлари, хусусан, Power Point, Open Impress, Excel, SVG (Scalable Vector Graphics – масштабли вектор графика) “HotPotatoes 6”, “iSpring Suite”, “iSpring Free”, “iSpring Space”, “My test” дастурлари, “Thinklink” сервиси, Flash-технологияси, “Adobe Flash”, мультимедия платформаси кабилардан фойдаланиш долзарб муҳим аҳамият касб этади.

Тарих фанларини ўқитиш жараёнида АКТдан фойдаланишда дастлаб АКТ тушунчаси ёрдамида ифодаланадиган воситалар тўғрисида етарли маълумотларга эга бўлиш талаб қилинади.

Айни вақтда таълим тизимида фаол қўлланилаётган АКТ сирасига кирувчи воситалар қуйидагилар саналади: компьютер ёки мультимедияли проектор қардамида намойиш қилинадиган электрон ўқув адабиётлар – электрон дарслик, қўлланма, ўқув ва ишчи йўриқномалар, амалий машғулотлар учун топшириқлар, машқ ва масалалар тўпламлари; электрон глоссарий, энциклопедия ҳамда маълумотномалар; имитацион виртуал тренажёрлар; online-тестларни шакллантиришга имкон берадиган дастурлар; таълимий характерга эга Интернет ресурслари; мультимедия маҳсулотлари (электрон плакатлар, картина ва тасвирларни ёритадиган Flash-дисклар; хрестоматиялар, альбомлар, атласлар, видео ва аудио ёзувлар; визуал анимациялар, лойиха ишлари (намуналар), интерфаол ўйин, веб-квест, тақдимот ва лойихалар); интерфаол ёзув тахтаси, мультимедияли проектор.

Таълим жараёнида АКТдан фойдаланиш бир қатор афзалликларга эга. Чунончи: ўқув-методик ишланмаларни тайёрлашда тезкорликка эришиш; билимларни оддий, самарали усуллар ёрдамида янгилаш ва ривожлантириш; ўқув материаллари, ўқув топшириқларидан жуда осон нусха кўпайтириш; ўқув ахборотларининг кенг кўламда тарқатилишига эришиш⁹; таълимнинг электрон

⁹ Башмаков А.И., Башмаков И.А. Разработка компьютерных учебников и обучающих систем. – М.: Информ.-издат.дом. “Филинь”, 2003. – С. 5.

ресурслари орқали ўқув ахборотини матнли, графикли, овозли, видео-, анимацияли ўлчамда тасвирлаш ва узатиш; таълим олувчини қизиқтирувчи ахборотни излаш; ўзлаштирилган билимларни малакаларга айлантириш ва амалий компетенцияларни ҳосил қилиш; мавжуд билим, кўникма, малакаларни баҳолаш, ўқитувчи билан мулоқотни ташкил қилиш; ўқув, ўқув-методик ва илмий ахборотларни тайёрлаш, таҳрирлаш ва қайта ишлаш; ўқув ахборотларини тизимлаштириш; ўқув ахборотини олиш имкониятини таъминлаш, яъни, исталган ўқув характеридаги электрон банклар ёки маълумотлар базасидан зарур ахборотларни олиш; турли ахборот ташувчиларга керакли ахборотларни юклаб олиш¹⁰.

Замонавий шароитда таълимий мақсадда қўлланиладиган АКТ воситаларининг кенг имкониятга эга турлари ҳам кўпаймоқда. Шу сабабли улар орқасидан ўқув материали, ахборотининг характери, мураккаблик даражаси, таълим олувчилар ёки бўлажак мутахаассислик фаолияти учун аҳамиятли бўлган АКТ воситаларини танлаб олиш мақсадга мувофиқдир.

Шундай қилиб, замонавий шароитда АКТ билан ишлай олиш тарих фанлари ўқитувчиларининг ахборот компетентлигига эгалиklarини белгилаш билан бирга ўқув машғулотларини самарали ташкил қилишга ёрдам беради.

¹⁰ Лекционный материал. Лекция №1. “Информационные процессы, информатизация общества, понятие информационного процесса, информатизации, информационных технологий” // <https://studfile.net/preview/9824247>.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ш.М.Мирзиёев / Эркин ва фаровон, демократик ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз/.: «ЎЗБЕКИСТОН» НМИУ, 2016.-5-бет.
2. Инновацион таълим технологиялари / Муслимов Н.А., Усмонбоева М.Х., Сайфуров Д.М., Тўраев А.Б. – Т.: “Сано-стандарт”, 2015. – 70-б.
3. Загородникова О.М. Информационные технологии на уроках истории // <https://urok.1sept.ru/articles/602356>.
4. Башмаков А.И., Башмаков И.А. Разработка компьютерных учебников и обучающих систем. – М.: Информ.-издат.дом. “Филинь”, 2003. – С. 5.
5. Лекционный материал. Лекция №1. “Информационные процессы, информатизация общества, понятие информационного процесса, информатизации, информационных технологий” // <https://studfile.net/preview/9824247>.

XORIJIY TILLARNI O‘QITISHDA INTEGRATIV METOD USULLARI

(Ingliz tili misolida)

Nargizaxon Madaminova

O‘zDJTU, ikkinchi chet tili kafedrası, stajyor-o‘qituvchi

Annotatsiya

Xorijiy tillarni o‘qitishda talabalarning o‘rganilyotgan tilga nisbatan qiziqishini oshirish hamda innovatsiyon pedagog texnologiyalardan foydalanish muhim vositalardan biridir. Ushbu maqolada bugungi kunda yoshlarning talabidan kelib chiqqan holda integrativ metodlardan foydalanib dars soatarini tashkil qilish xususida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: Motivatsiyon metod, smart texnologiyalar, kichraytirilgan auditoriyalar, xorijiy til, interaktiv usul, masofaviy ta’lim.

TECHNIQUES OF INTEGRATIVE METHOD IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES (IN THE EXAMPLE OF THE ENGLISH LANGUAGE)

Abstract

One of the important tools in teaching foreign languages is to increase students’ interest in the language they are learning and to use innovative pedagogical technologies. This article talks about the organization of lessons using integrative methods based on the demands of today’s youth.

Key words: Motivational method, smart technologies, small audiences, foreign language, interactive method, distance education.

Bugungi tezkor rivojlanayotgan zamonda ilm-fan, texnika ham shiddat bilan o‘sib bormoqda. Har bir sohada taraqqiyot ilgari qadam tashlamoqda. Xususan,

ilm-fanda ham katta o'zgarishlar, sezilarli yutuqlarga erishilmoqda. Har bir fanni yangi innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanib talabalarga yetkazib berish bugungi kundagi ta'limning asosiy talablaridan biri hisoblanadi. Ta'lim texnologiyalari, bu ta'lim jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalaridan umumli foydalanishdir. Shuningdek, ta'lim jarayoniga zamonaviy innavatsion texnologiyalarini olib kirish orqali ta'lim sifati va samaradorligini oshirishni nazarda tutadi. Xususan, chet tilini o'rganishda bunday axborot-kommunikatsion texnologiyalardan foydalanishning bir qancha afzalliklari mavjuddir. Til o'rganish va o'qitishda zamonaviy taxnologiyaning roli beqiyosdir[1]. Texnologik vositalardan foydalanish chet tili o'rganishning har bir aspect (o'qish, yoish, tinglab tushunish va gapirish)ida qo'l keladi. Masalan, tinglab tushunish uchun, albatta kompyuter, player, CD diskarsiz bu jarayonni amalga oshirish mumkin emas. Tinglab tushunish til o'rganishning eng muhim qismlaridan biridir. Bunda talaba bir paytning o'zida so'zlovchining talaffuzi, grammatik qoidalarga rioya qilganligi, so'z boyligi va uning ma'nolariga e'tibor berishi talab qilinadi. Ta'lim jarayonida zamonaviy texnologiyalardan foydalanishda talabalar ham axborot — kommunikatsion texnologiyalarni yaxshi bilish va ulardan foydalana olishi muhim omil hisoblanadi. Chet tilini zamonaviy texnologiyalardan foydalanib integrativ metodlarni qo'llash orqali o'rgatish va o'rganish eng samador usullardan biridir.

Biz integratsiyaning mohiyatini aniqlash jarayonida uning falsafiy, pedagogik-psixologik va metodik asoslarini aniqlab oldish muhim ahamiyat kasb etadi. Ma'lumki, o'qitish va tarbiya jarayoni bir-biri bilan uzviy bog'liq, lekin inson shaxsining shakllanishida tarbiya ustuvor ahamiyat kasb etadi. Chunki tarbiya ta'lim jarayonining barcha majmuini o'z ichiga oladi.

Zamonaviy intellektual insonni tarbiyalashda integrativ ta'limning barcha jihatlari (aqliy, axloqiy, iqtisodiy, mehnat, estetik, gigenik, huquqiy, jismoniy tarbiya)ni qamrab oladi va ularning o'zaro bog'liqligini ta'minlaydi. Integrativ ta'lim jarayonida talaba, olamning yaxlitligini, koinot, tabiat qonunlarini, tabiat, jamiyat va insonlarning o'zaro munosabatlari haqida har tomonlama bilimlarga ega bo'lib kamol

topadi. Tabiat go'zalligini his qila olish, undan zavqlanish, e'zozlash ko'nikmalariga ega bo'ladi[2].

Pedagogika va ta'limda integratsiya muammolariga, jumladan, pedagogik, ilmiy monografiyalar maqolalar va uslubiy ishlanmalar. Shu sababli, ushbu amaliy tadqiqot doirasida integratsiya xususiyatlariga yondashuvlarni ishlab chiqishda ushbu kontsepsiyaning rivojlanish tarixini kuzatish va mavjud yondashuvlardan eng dolzarbini tanlash kerak. Mualliflarning qo'shimcha vazifasi - murakkab ilmiy konstruktsiyalarni keng o'quvchilar uchun ochiq tilda qayta hikoya qilish, bu o'quv jarayonining barcha ishtirokchilariga qanday konstruktiv g'oyalarni osongina tushunish imkonini beradi[3].

Bugungi kunda xorijiy tillarni o'qitishda integratsiyalashgan darslarni tashkil etishning samaradorligini yuqori natijalarga olib keladi. Xususan, integratsiyalashgan dars. Boshdan integratsiyalashgan kurs - bu darsdan tashqari o'qish. Bu yerda yaxlit jarayon quyidagicha kechadi:

- **xorijiy til ko'nikmalarini takomillashtirish;**
- **matn ustida ishlash;**
- **intervyular qilish.**

Pedagogika fanida B.M.Kedrovning fikrlashi pedagogika nuqtai nazaridan M.A.Terenti tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, u integratsiyaning uch bosqichini: tushuncha, korrelyatsiya, integratsiyani ajratib ko'rsatadi. "Bu bosqichlar zamonaviy ta'limda ishlaydi, ammo ular ta'limga, ayniqsa ijtimoiy-gumanitar fanlar bo'yicha ta'limga mos keladigan integratsiyaning uchta darajasiga o'tish uchun tayyorgarlik shartlarini bajaradi. Integratsiyaning ushbu uch darajasi (...): shakllantiruvchi va rivojlantiruvchi ta'limning yaxlit mazmunini fundamentallashtirish, shakllantiruvchi va rivojlantiruvchi ta'limning yaxlit mazmunini universallashtirish, shakllantiruvchi va rivojlantiruvchi ta'limning yaxlit mazmunini kasbiylashtirish. Integratsiyalashgan kontsepsiyaning uchinchi komponenti ilmiy va amaliy bilimlarni universallashtirishdir"[4].

Xulosa qilib aytganda chet tilini o'qitish jarayonida integrative metodlardan foydalanish samarasi yuqoridir. Chet tilini o'rganishga ehtiyoj yuqori bo'lgan bir davrda, ta'lim jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalaridan, innovatsion ta'lim texnologiyalaridan unumli foydalanish bu jarayonni samarali bo'lishiga olib keladi. Innovatsion ta'lim texnologiyalarning samaradorligi ularning ta'lim jarayonida to'g'ri va unumli foydalanilganidadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Boldyreva, N.V. Influence of information and communication technologies on effectiveness of educational process // European Science and Technology: Materials of the Vth international research and practice conference. Vol. II, Munich, October 3rd – 4th, 2013, publishing office Vela Verlag, Waldkraiburg – Munich – Germany, 2013, p. 75.
2. Richards, Jack C.; Schmidt, Richard, eds. (2009). "Information gap". Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics. New York: Longman. p. 282. ISBN 978-1-4082-0460-3.
3. <https://goaravetisyan.ru/uz/integrirovannoe-obuchenie-sushchnost-osnovnye-idei-i-principy-integrativnoi-pedagogiki-vidy-integrac/>
4. Отабоева, М. Р. Chet tilini o'qitishda zamonaviy innovatsion texnologiyalaridan foydalanish va uning samaradorligi / М. Р. Отабоева. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2017. — № 4.2 (138.2). — С. 36-37. — URL: <https://moluch.ru/archive/138/39058/> (дата обращения: 11.10.2022).

AGRAR SOHADA TADBIRKORLIK FAOLIYATINI TASHKIL ETISHGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR

To'ychiyeva Nodira G'ulom qizi,

UZMUJF, assistent

E-mail: nodira070495@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada agrar tarmoqlarda tadbirkorlik faoliyatini tashkil etishga ta'sir etuvchi omillar haqida so'z boradi. Bugungi kunda qishloq xo'jaligida tadbirkorlik faoliyatini tashkil etish dolzarb masalaga aylanib bormoqda. Tadbirkorlik har qanday xo'jalik sub'ekti uchun bozor munosabatlariga o'tish noaniqlik va tavakkalchilikning oshib borishi bilan bog'liq. Korxonalar va alohida tadbirkorlar ichki va tashqi bozorlarda mustaqil shartnoma tuzish huquqini qo'lga kiritganlaridan keyin, birinchi marta, muttasil o'zgarib turadigan bozor konyukturasi sharoitida xo'jalik faoliyatining muqobil yo'nalishlarini tanlash muammosiga duch keladilar.

Kalit so'zlar: Agroiqtisodiyot, agrarbiznes, struktura, iqtisodiyot, platforma.

FACTORS AFFECTING THE ORGANIZATION OF BUSINESS ACTIVITY IN THE AGRICULTURAL SYSTEM

Abstract: This article deals with the factors affecting the organization of entrepreneurial activity in agrarian industries. Today, the organization of entrepreneurship in agriculture is becoming an urgent issue. Entrepreneurship, for any economic entity, the transition to market relations is associated with increased uncertainty and risk. After gaining the right to conclude independent contracts in domestic and foreign markets, the enterprise and individual entrepreneurs, for the first time, face the problem of choosing alternative directions of economic activity in the conditions of constantly changing market conjuncture.

Key words: Agricultural economy, agrarian business, structure, economy, platform.

Har qanday tadbirkorlik ma'lum bir hududda: viloyat, shahar yoki qishloq miqyosida olib boriladi. Tadbirkorlik faoliyatini samarali olib borish uchun ma'lum bir ishchi muhiti bo'lishi kerak. Bunday muhit ayrim hududlar miqyosida jamlanib, o'zida ishbilarmonlik funktsiyalarini amalga oshirishni mujassamlashtirgan. Umumiy holda tadbirkorlik muhiti asosan quyidagi to'rtta omil: ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy, huquqiy omillarning o'zaro bog'liqligi natijasida amalga oshiriladi. Ular ijobiy yoki rag'batlantirish ko'rinishida ham shakillanishi mumkin.

Tadbirkorni ko'proq tadbirkorlik muhitini belgilovchi omillarning o'zaro bog'liqligi qiziqtiradi. Yuqorida ta'kidlab o'tilgan omillardan huquqiy omil asosiy bo'lib hisoblanadi. Huquqiy omil-tadbirkorlik faoliyatini yuritish yo'lidagi barcha qonunlar (soliq, yer, mehnat munosabatlari) va yo'riqnomalar majmuasi bo'lib, tadbirkorlik faoliyatini tartibga soladi, hamda tadbirkorning iqtisodiy jarayondagi boshqa sub'ektlar bilan munosabatini mujassamlashtiradi. Huquqiy bazaning to'liq yoki bir me'yorda yuritilmasligi tadbirkorlik faolligi darajasiga katta salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Hozirgi kunda O'zbekiston Respublikasida amaliyotda tadbiriq qilinayotgan iqtisodiy isloxlarning asosini tashkil qilayotgan bir butun huquqiy baza mavjuddir. Huquqiy omilning tavsifiga "huquqiy madaniyat" tushunchasi ham kiradi. Buning ostida millatning qonunlarga to'liq rioya qilishi, ya'ni insonlarning ongida qonunlar talabini bajarish kerak degan tushunchaning bo'lishi tushuniladi. Agar kerak bo'lgan barcha qonunlar qabul qilinsa-yu, lekin ular amalda ishlamas yoki tadbiriq qilinmasa, bunday jamiyatni qonunlarga bo'ysinuvchan deb bo'lmaydi va buni tadbirkor o'z faoliyatini yuritishda e'tiborga olishi shartdir. Siyosiy omil tadbirkorlik jarayonida bo'layotgan barcha hodisalarga davlatning munosabatini va ularga davlatning ta'sirini belgilab beradi. Davlatning tadbirkor faoliyatiga qay darajada ta'sir ko'rsatishi yoki aralashishi kerakligi ham siyosiy omil tushunchasiga kiradi. Bunday aralashish oldindan belgilanmagan yoki belgilangan bo'lishi mumkin. Umuman olganda, tadbirkorlik faolligi darajasiga davlatning munosabati rag'batlantirish yoki qo'shilishmaslik ko'rinishida namoyon bo'ladi. Ijtimoiy omil boshqalarga nisbatan

o'zining tarkibi jihatidan anchagina murakkab hisoblanadi. Shuning uchun ham uning tarkibi ko'pgina elementlardan tashkil topadi.

Agar tadbirkor ularni e'tiborga olmasa, kelgusida salbiy natijalarga olib kelishi mumkin. Quydagilar bu omilning asosiy elementlari hisoblanadi; -jamiyatda mafkuraning holati; -milliy urf-odatlar; -millatning madaniy va maishiy odatlari; -atrofdagi kishilarning tadbirkor va tadbirkorlik faoliyatiga bo'lgan munosabati; -davlatning tadbirkor va tadbirkorlik faoliyatiga bo'lgan munosabati. Iqtisodiy omil bozordagi raqobatni va narx-navo holatini o'zida aks ettiradi. Narx-navo tizimi, o'z navbatida, narxlarning darajasi, ishlab chiqarish jarayoniga tadbirkor tomonidan jalb qilinayotgan ishlab chiqarish omillari, ishchi kuchi, kredit stavkasi miqdolari hamda soliq va majburiy to'lovlarni o'z ichiga oladi. Bunda bozordagi raqobat shartsharoitlari sifat va miqdoriy jihatdan tahlil qilib chiqiladi.

Tadbirkorlik faoliyatining kelajagi tadbirkorlik muhiti bilan belgilanadi, u esa jamiyatdagi ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatni aks ettiradi. Ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatga iqtisodiy mustaqillik, tadbirkorlar sinfi, iqtisodiy aloqalarda bozorning ustivorligi, tadbirkorlik kapitalini mujassamlashtirish sharoitining mavjudligi va kerak bo'lgan resurslarni ishlatish kiradi. Tadbirkorlikni rivojlantirishning asosiy maqsadi mamlakat iqtisodiy o'sishning qo'shimcha manbai sifatida ijtimoiy muammolarni bartaraf etishda katta rol o'ynaydi, bandlik mummolarini hal etish, milliy boylikni o'stirish va millatning farovonligi uchun xizmat qiladi. Iqtisodiy faollik va mustaqillikning muhim shakli bo'lmish tadbirkorlik 121 respublikamizda bandlikning aniq shaklini va yangi ish joylarini barpo etish yo'lida eng rivojlangan davlatlar tomonidan qo'llab- quvvatlanishi bir necha yillar mobaynida maslahatlar berish, moliyaviy yordam ko'rsatish yoki soliqlar to'lashda tadbirkorlar uchun ma'lum bir imtiyozlar berilishida aks etmoqda. Tadbirkorlik muhiti mamlakatning rivojlanishi asosini tashkil qiladi va ishbilarmon kishilarning faoliyat mazmunini belgilab beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Husanov R.X. Qishloq xo'jaligida iqtisodiy islohotlar va agrar iqtisodiyot. «Yangi asr avlodi», -T.: 2004. -B. 213 2.3.
2. Баранчеев, В.П. Управление инновациями [Текст] / В.П. Баранчеев, Н.П. Масленникова, В.П. Мишин. – М.: Юрайт-Издат, 2009. – 711 с.
3. То'uchiyeva N. Elektron Ta'lim Tizimining Afzalliklari Va Kamchiliklari //Zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari: yechimlar va istiqbollar. – 2022. – Т. 1. – №. 1. – С. 40-41.
4. Nodira T., Maxfirat T. FORMATION AND DEVELOPMENT OF PRONUNCIATION IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING IN SCHOOL STUDENTS //INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – Т. 1. – №. 1.
5. Akramovich N. A. HISTORY, SUBJECT AND OBJECT OF FORMATION OF" MACROECONOMICS" //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 10. – №. 1. – С. 209-210.
6. Nodira T., Maxfirat T. MODERN METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGE PRONUNCIATION TO PRIMARY SCHOOL PUPILS IS BASED ON THE JAPANESE EXPERIENCE //ТА'ЛИМ ВА RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – С. 205-208.
7. Норбеков Х., Туйчиева Н. Формирование конкурентных преимуществ компании //Zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari: yechimlar va istiqbollar. – 2022. – Т. 1. – №. 1. – С. 589-592.

YANGI VA YOSH TADBIRKORLARNING RAQAMLI IQTISODIYOTDA VA AXBOROT TEXNOLOGIYA DAVRIDA O‘RNI VA KELAJAKDAGI AXAMIYATI

Qosimov Sardor Dilmurodovich

Andijon mashinasozlik instituti stajyor-tadqiqotchisi, stajyor-o‘qituvchisi

E-mail: skosimov@mail.ru

Akbarov Abdulhamid Akmal o‘g‘li

Toshkent moliya instituti assistenti

abdulhamidullo97@gmail.com

Annotatsiya: Ma’lumki yangi avlod vatanimiz kelajagi bo‘lsa, yosh tadbirkorlar iqtisodiyotimiz kelajakdagi poydevoridir. Shuning uchun hozirdan yosh va yangi tadbirkorlarimizni qo‘llab quvvatlash yangi bosqichlarga chiqib, qo‘shimcha imkoniyatlar yaratilmoqda. Ayniqsa yangi texnologiya davrida, turli innovatsion yo‘nalishlar kesimida bu juda katta rivojlanishga turtki berish imkoniyatlarini beradi. Oddiy qilib aytganda kichik yoshdagi yoshlar tadbirkorligini rivojlantirish yangi ish o‘rinlarini yartishning muqobil usullarining bir shaklidir. Yoshlar tadbirkorligini rivojlantirish muximligi kelajakda ushbu toifadagi tadbirkorlar ishbilarmonlik muxiti va mamlakat iqtisodiy taraqqiyoti tezligini belgilab berishi bilan aloxida ajralib turadi.

Kalit so‘zlar: yangi texnologiya, innovatsiya, kelajak, yosh tadbirkorlik, yangi avlod.

**THE ROLE AND FUTURE SIGNIFICANCE OF NEW AND YOUNG
ENTREPRENEURS IN THE DIGITAL ECONOMY AND INFORMATION
TECHNOLOGY ERA.**

Abstract: It is known that the new generation is the future of our country, and young entrepreneurs are the future foundation of our economy. Therefore, from now on, the support of our young and new entrepreneurs has reached new levels, and additional opportunities are being created. Especially in the era of new technology, in the cross-section of various innovative directions, it gives opportunities to stimulate great development. Simply put, youth entrepreneurship development is a form of alternative ways of creating new jobs. The importance of developing youth entrepreneurship is distinguished by the fact that in the future this category of entrepreneurs will determine the business environment and the speed of the country's economic development.

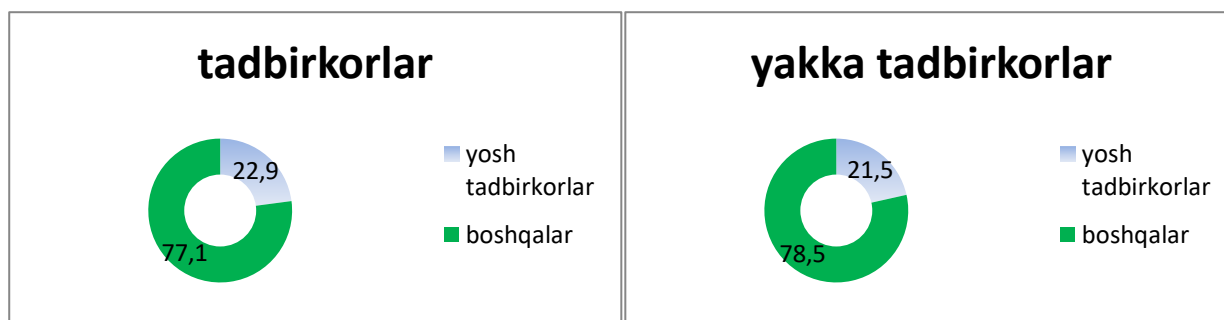
Key words: new technology, innovation, future, young entrepreneurship, new generation.

Yangi texnologiya zamonida innovatsion ya'ni yangi texnologiya bilan chambarchas bog'liq tadbirkorlikni rivojlantirish xar bir davlatning xam ilmiy, xam iqtisodiy istak va oliy maqsadlaridan biri xisoblanadi. O'zbekistonda xam bu borada turli bax-munozalar va takliflar asosida rivojlantirish yo'llari belgilanmoqda va shakllantirilmoqda. Bunga misol tariqasida davlat dasturlari, yangi taraqqiyot strategiyasi(2022-2026) va prezidentimiz Sh.M.Mirziyoevning ko'pgina qaror va farmonlarini keltirib o'tishimiz mumkin. Prezidentimiz Sh.Mirziyoevning "Yoshlarning tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash va bandligiga ko'maklashish, ularni ijtimoiy himoya qilish hamda bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmonida 2021 yil 1 maydan boshlab 2023 yil 1 yanvarga qadar ish beruvchilarga (byudjet tashkilotlari, davlat korxonalari, ustav jamg'armasi (kapitali)da davlat ulushi 50 foiz va undan ortiq bo'lgan yuridik shaxslar bundan mustasno) ular tomonidan 25 yoshdan oshmagan xodimlar uchun to'langan ijtimoiy soliq summasi Davlat byudjetidan to'liq qaytarib berilishi belgilandi. Bunda, ijtimoiy soliq summasi yosh xodimlar olti oy davomida uzluksiz mehnat faoliyatini amalga oshirishi sharti bilan yettinchi oydan boshlab

qaytariladi. Ayniqsa "Yoshlar daftari"ga kiritilgan yoshlarga tadbirkorlik faoliyatini boshlash va o'zini o'zi band qilishga zarur bo'lgan asbob-uskunalar va mehnat qurollarini xarid qilish uchun bazaviy hisoblash miqdorining 40 baravaridan ko'p bo'lmagan miqdorda "Yoshlar daftari" jamg'armalari hisobidan subsidiya ajratish belgilandi[1]. Bu yoshlarga qo'shimcha imkoniyatlarini oshirishga xizmat qilmoqda. Bir oy o'tgandan so'ng bunga mos ravishda prezidentimizning «Yoshlar sanoat va tadbirkorlik zonalari faoliyatini tashkil etish hamda yoshlarning tadbirkorlikka oid tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida qarori yosh tadbirkorlarning shakllanishiga juda katta turtki vazifasini o'tab berdi. Unda yoshlar sanoat va tadbirkorlik zonalari tashkil qilish va boshqarish, ularga joylashtirish uchun yosh tadbirkorlik sub'ektining investitsiya loyihalarini tanlab olish va joylashtirish, ularda joylashgan binolar va inshootlarni xususiylashtirish, shuningdek, tijorat banklari tomonidan qurilgan bino va inshootlarni lizing yoki ijaraga berish tartibini nazarda tutuvchi Yoshlar sanoat va tadbirkorlik zonasi to'g'risidagi nizom belgilandi. Bunga qo'shimcha ravishda yosh tadbirkorlarni qo'llab-quvvatlash jamg'armasi mablag'larini shakllantirish manbalari, jamg'arma faoliyatini boshqarish, jamg'arma mablag'lari hisobidan moliyalashtirish, shuningdek, uning mablag'laridan foydalanishga doir hisobot va nazorat yuritish tartibini nazarda tutuvchi Yosh tadbirkorlarni qo'llab-quvvatlash jamg'armasi to'g'risidagi nizom tasdiqlandi[2]. Vazirlar Mahkamasining qarori bilan Yoshlar sanoat va tadbirkorlik zonasi hamda Yosh tadbirkorlarni qo'llab-quvvatlash jamg'armasi to'g'risida nizomlari bu yuqoridagi davlat farmon va qarorlarini to'ldirishga xizmat qildi.

Yoshlar kichik tadbirkorligini qo'llab quvvatlash bo'yicha qator chora-tadbirlar ko'rilayotganiga qaramay, qator muammolar mavjud. Bularga o'z biznesini boshlash uchun yoki frilanserlik qilish uchun ta'lim, bilim va ko'nikmalar yetishmasligi; biznesni yaratish uchun dastlabki investitsiyalar etishmasligi; yoshlarning tavakkal qilishni istamaydigan past ijtimoiy munosabatlari, tadbirkorlik ruhi va shaxsiy motivatsiyasining yo'qligi; yoshlar yirik firmalar va davlatga qarashli korxonalarda ishga joylashish imkoniyatlarini ko'proq tanlashadi. Ko'pincha ular

tadbirkorni doimo yengib o‘tadigan shaxs sifatida qabul qilishadi, qiyinchiliklar, va muvaffaqiyatga intiluvchi emas, tadbirkorlik faoliyatini boshlash uchun yuqori ma’muriy va huquqiy to‘siqlar; yangi boshlanuvchilar uchun yuqori soliqlar va kredit stavkalari yosh tadbirkorlarimizga to‘siq yaratishi mumkin. Bu borada xam qator ishlar amalga oshirilmoqda. Innovatsiya vazirligining grandlari, IT PARKlar, biznes inkubatorlar, tehnomarkazlar, akselerator markazlari, yoshlar markazlari shular jumlasidandir.

1-rasm. Tadbirkorarning foiz ko‘rsatkichlari.

Hozirda yurtimiz tadbirkorlarining 22,9% (106,574) yosh tadbirkor (31 yoshdan kichik) hisoblanadi. Yakka tadbirkorlar orasida esa bu ko‘rsatkich 21,5% (71,467) ga teng. Yosh Tadbirkor ekotizimi yosh tadbirkorlarni moliyaviy va axborot jihatdan teng darajada qo‘llab-quvvatlash uchun yaratilgan. Unda imtiyozli kreditlar, venchur investitsiyalari va grantlar, shuningdek mentorlik, treking, biznes-ta’lim, treninglar, master-klasslar, vorkshoplar, seminarlar va veb-seminarlarning ham o‘rni katta(1-rasm)[6].

Xulosa o‘rnida shuni aytishimiz mumkinki, yosh tadbirkorlarni rivojlantirishda tizimli yondashuv zarur va tadbirkorlik infratuzilmasini isloh qilish darkor. Xar bir infratuzilma kamida 1 yilda 2 marta tadbirkorlarga biznes treninglar o‘tkazishi kerak. Bizda bu faqat respublikada televizor orqali chiqishlar asosida shakllanadi, viloyatlarda esa bu nomiga bajariladi. Buni xuddi reklama sifatida olib chiqish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 20.04.2021 y. PF-6208-son "Yoshlarning tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash va bandligiga ko'maklashish, ularni ijtimoiy himoya qilish hamda bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" gi Farmoni
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Yoshlar sanoat va tadbirkorlik zonalari faoliyatini tashkil etish hamda yoshlarning tadbirkorlikka oid tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida» 2021 yil 21 apreldagi PQ-5088-son qarori
3. Vazirlar Mahkamasining qarori bilan Yoshlar sanoat va tadbirkorlik zonasi hamda Yosh tadbirkorlarni qo'llab-quvvatlash jamg'armasi to'g'risida nizomlar tasdiqlandi (10.05.2021 yildagi 294-son VMQ).
4. <https://lex.uz/docs/5415709>
5. [Кимлар ёш тadbirkorлар ҳисобланади | NORMA.UZ](#)
6. <https://yoshtadbirkor.uz/>

БУХОРО ВОҲАСИ ШАРОИТИДА ОЛМА ДАРАХТДАРИНИНГ ЎСИШ, РИВОЖЛАНИШ ВА ҲОСИЛДОРЛИГИНИНГ КЕСИШ УСУЛЛАРИ ВА ДАРАХТЛАРИГА БОҒЛИҚЛИГИ

Юнусов Рустам, доцент

Исмоилов Асрорбек Ўткир ўғли, талаба

Бухоро давлат университети

E-mail: ismoilovasrorbek15@gmail.com

Аннотация. Мазкур мақолада Бухоро воҳаси шароитида интенсив олма дарахтларининг ўсиш, ривожланиш ва ҳосилдорлигининг кесиш усуллари ва дарахтларни таъсири ўрганилган. Тадқиқотда кесиш усуллари ва даражаларини интенсив боғларда ҳосилга кириш вақтида, ҳосилнинг ҳажми ва сифатига ижобий таъсир қилиши аниқланган.

Калит сўзлар: Бухоро воҳаси, интенсив олма боғлари, ўрта ўсувчи пайвандтаглар, навлар, ўсиш, ривожланиш, ҳосилдорлиги, ҳосил сифати, самарадорлиги.

ЗАВИСИМОСТЬ РОСТА, РАЗВИТИЯ И ПРОДУКТИВНОСТИ ЯБЛОНИ В БУХАРСКОМ ОАЗИСЕ ОТ СПОСОБОВ И СТЕПЕНИ ОБРЕЗКИ ДЕРЕВЬЕВ

Аннотация. В данной статье изучено влияние способа и степени обрезки в интенсивных яблоневых садах. Установлено, что применение способа и степени обрезки в интенсивных яблоневых садах улучшает их плодоношения и увеличивает урожайность, качество плодов и эффективность производства плодов.

Ключевые слова: Бухарский оазис, интенсивные сады, сорта, рост, развитие, урожайность, качество плодов, эффективность.

ЗАВИСИМОСТЬ РОСТА, РАЗВИТИЯ И ПРОДУКТИВНОСТИ ЯБЛОНИ В БУХАРСКОМ ОАЗИСЕ ОТ СПОСОБОВ И СТЕПЕНИ ОБРЕЗКИ ДЕРЕВЬЕВ

Abstract: In this article, the influence of the method and degree of pruning in intensive apple orchards has been studied. It has been established that the use of the method and degree of pruning in intensive apple orchards improves their fruiting and increases yield, fruit quality and fruit production efficiency.

Keywords: Bukhara oasis, intensive orchards, varieties, growth, development, productivity, fruit quality, efficiency.

Мевачилик аграр соҳасининг аҳамияти ва ўзига хос соҳасидан бири ҳисобланиб, уруғлик интенсив мевали боғлар, жумладан, олма боғлари жадал билан ривожланиб, янги серҳосил мевали боғлар барпо қилинмоқда. Ушбу соҳада мева ишлаб чиқаришни кескин ошириш, сифатини тубдан яхшилаш ҳамда олма етиштириш таннархини камайтириш асосан янги интенсив боғлар барпо қилиш ва мавжуд боғлардан юқори ва сифатли олма мевалари ҳосилини етиштириш кўзда тутилган [1,2,3].

Охирги йилларда Ўзбекистонда жадаллаштирилган мевали боғлар барпо қилинмоқда, бу боғларда мевали дарахтларга шакл бериш ва навларнинг биологик хусусиятларини инобатга олган ҳолда, дарахтларнинг ёшига қараб, ҳосил берувчи 3-4 йиллик шохларни жойлаштириш қисми бўйича кесиш усуллари ва даражалари ҳамда муайян шакл бериш тадбирлари Ўзбекистон шароитида илмий асосда атрофлича ўрганиб келинмоқда [4.5.6].

Бухоро вилояти шароитида ҳам интенсив олма боғларида пайвандтагисекин ва ўрта ўсувчи, уни кичик муттасил мўл ва сифатли ҳосил берувчи навлар танланиб, юқори ресурс тежамкор агротехнологик омилларни қўллаб, 25-30 т/га сифатли ҳосил етиштириш имконият яратилади.

Бухоро воҳаси тупроқ - иқлим шароитида олма навларини ҳосил берувчи новдаларнинг циклик равишда ёшартирувчи кесиш усулларини ва дарахтнинг ҳолатига қараб, ўсувчи шохларнинг қисқартирувчи энг самарали даражаларини илмий асосланган ҳолда аниқлаш орқали интенсив олмазорлардан ҳар йили муттасил мўл ва сифатли ҳосил етиштириш технологияси бўйича ишлаб чиқариш тавсия берилмоқда.

Шуни алоҳида қайд этиш лозимки, жадаллашган боғларнинг новдаларида генератив органларнинг ва шохлардаги куртакларнинг жойланиши физиологик нуқтаси назардан аҳамиятли бўлиб, тугунчаларнинг кўп қисми мева бериш имкониятларига эга бўлади. Тадқиқот 2010-2019-йиллар давомида Бухоро туманида жойлашган, “Амин Ҳаёт боғи” фермер хўжалигида ўтказилди. Вилоятнинг иқлими кескин континентал ҳисобланади. Қиши қуруқ ва совуқ: январда ўртача ҳарорати 40 градусдан -13 градусгача бўлади. Нисбий намлик эса 46-60 фоизни ташкил қилади. “Амин Ҳаёт боғи” фермер хўжалигининг тупроғи қадимдан суғориладиган аллювиал ва кучсиз шўрланган ҳисобланади. Агрохимёвий тадқиқотлар натижалари бўйича бу тупроқларда чиринди миқдори 0,8-1,4% гача, азот 0,06-0,12% гача, фосфорнинг ялпи миқдори 0,11-0,18% гача, алмашинувчан калий миқдори 1,5-3,5% гача бўлади. Тадқиқотда 3 хил биологик хусусиятларга эга навлар – Голден Делишле, Ренет Симиренко ва Первенец Самарканд навларида ўтказилди, боғ 2005 йилда 6 хил шароитда барпо қилинди, пайвандтаги ўрта ўсувчи ММ – 106 [7,8,9].

Тажрибада ҳосил бериб бўлган ўсувчи шохларда яшартирувчи кесиш усуллари 3-4 йиллик циклик алмашиши бўйича кесиш ва ҳосил берувчи шохларни қисқартириш даражаларини аниқлаш ўрганилди. Олма дарахти шох-шаббаларини ёшартириш жараёнида ҳосил берувчи шохларда ҳосил куртакларини зарурий миқдорда қолдириш учун ҳосил шохларида 4-8, 8-12 ва 12-16 тадан куртак қолдирилиб қисқартирилади ва назорат вариантыда таққослаш учун ҳосил шохлари қисқартирилмайди.

Дарахт танасининг устки қисмида жойлашган новдаларида дарахтларни қирқиш жараёни аввал ўсувчи шохларда, кейин эса ярим скелетли ёғочларнинг камайиши билан бошланади. 2010-2019-йиллар давомида ўтказилган тадқиқотларда навлар ва вариантлар бўйича ҳосил берган шохларни ўриндош сифатида 3-4 йиллик цикл асосида ёшартирувчи кесиш усулини ўтқозиш натижасида шохларнинг сони, массаси ва тузилиши кесиш даражасига боғлиқ равишда кўпайганлиги аниқланди.

Тажрибада ўрганилган 3 хил олма навларида 3-4 йиллик ҳосил берган ўриндош сифатида ҳосил шохларини етиштириш орқали олма дарахтининг оптимал ўсиши ва ривожланишига шароит яратиши ва дарахт доимий равишда ҳосил берувчи шохларга эга булиш, муттасил мўл ва сифатли ҳосил бериши аниқланди 3 хил олма навларида кесиш усули ва дарахтларни кўпайтириш ва камайтириш йўли билан ўриндош сифатида ҳосил берувчи шохлари 3-4 йиллик циклик ёшартирувчи кесиш тадбири қўлланганда битта дарахтдаги новдалар сони 9-23% гача қисқариши кузатилди.

Ҳосил бериш учун қолдирилган 3-4 йиллик циклик ўриндош ёшартирувчи кесиш усули ва даражалари қўлланилган вариантларда бир йиллик новдалар ўсишнинг биологик кўрсаткичлари яхши бўлиб, муттасил мўл ва сифатли ҳосил олиш учун етарли ҳисобланади. Тадқиқот йиллари давомида 3-4 йил ҳосил бериб бўлган шохларни ёшартириш мақсадида олма дарахтининг бир йиллик новдалар сони Голден Демишес навида 9-28% ва Первенец Самарқанд навида 10-27% гача камайгани кузатилди.

Шуни алоҳида қайд этиш лозимки, олма дарахтини асосий кўрсаткичи бу бир йиллик новдаларни ўсиш узунлиги, бу кўрсаткич тадбир ўтказилган вариантларда назоратга нисбатан Голден Демишес навида 11-33%, Первенец Самарқанд навида 20-31% гача ошганлики аниқланди.

Интенсив олма боғларида жарахтларга шакл бериш ва кесиш даражаларига амал қилиб, ҳар бир дарахт шохлари ярусларида барг сатҳини тўғри жойлаштириш орқали фотосинтез маҳсулдорлигини оширишдан иборатдир.

Шундай тўлиқ ёритувчанликнинг очик майдонлардаги мақбул даражаси 50-70% ҳисобланади. Нурланишнинг меъёрий даражасини айрим вақтларда ўшириш ёки пасайтириш ҳисобига фотосинтез жараёни меъёр даражасида ўтади. Баргнинг ассимиляцион юза қисмига асосан навнинг биологик хусусиятлари, ёшартирувчи кесиш усули ва даражалари ҳамда ҳосил бериб бўлган, ўсувчи шохларнинг циклик алмашинувининг давомийлиги таъсир қилади. Энг юқори фотосинтез соф маҳсулдорлик дарахт танасининг энг баланд новдаси жойлашган баргларда аниқланиб, энг паст кўрсаткич эса дарахт танасининг марказий қисмида жойлашган баргларда кузатилди ва назоратга нисбатан 0,10-1,25 г гача кўпайди.

Тадқиқот йиллари давомида ўртача ҳосилдорлик ҳосил бериб бўлган шохларни ўриндош сифатида 3-4 йиллик цикл билан ёшартирган ва 4-16 дона ҳосил куртак қолдириб кесилганда олмани Голден Демишес навида 0,1-4,0 ц.гача Ренет Симиренко навида 0,9-3,5 ц.гача Первенец Самарканда навида эса назорат вариантыга нисбатан 0,6-3,1 ц.гача ҳосил ошган. Бу вариантларда Голден Демишес навида 41-56 б, Ренет Симиренко навида 16-35 г ва Первенец Самарканда навида 35-49 г. гача ошади.

Шунингдек, боғдорчилик соҳасини юқори иқтисодий кўрсаткичларга кўтариш учун мавжуд ресурслардан самарали фойдаланиб, интенсивлаштириш, юқори савия кўрсаткичларга эришиш ҳамда хўжалик цўналишини бозор иқтисодиёти шароитида мослаштириш лозим бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Артикова Х.Т., Юнусов Р.Ю., Салимова Х.Х., Климатические условия и растительность субтропические условия и растительность субтропической теплой и жаркой пустыни. ВКН.: Проблемы рекультивации отходов быта промышленность и сельскохозяйственного быта, 215,217,222 стр.
2. Yunusov R. Ganiyeva F.A. (2021) Studying the different formations of apple trees in intensive orchards//. CENTRAL SCIENTIFIC PUBLICATIONS (buxdu.uz), 6(6). [In Rus].

3. Ganiyeva F.A. (2021). ECONOMICAL. INNOVATIVE BASIS FOR THE CARE OF INTENSIVE STUDENT APPLE VARIETIES// CENTRAL SCIENTIFIC PUBLICATIONS (buxdu.Uz), 6(6). Извлечённоще резы://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/3375

4. Yunusov R. Ganiyeva F.A. (2021). Crowth and development of vegetatively propagated rootstocks of apple trees depending on planting dencity.//Capital of Science”)]In Rus].

5. Atayeva Z., Yunusov R., Nazarova S., Ganiyeva F.A. (2020). INFLUENCE OF CULTIVAR COMBINATIONS AND SEEDLING THICKNESS ON THE FORMATION OF PHYTOMETRIC INDICATORS ANDPRODUCTIVITY OF PER TREESS IN INTENSIVE ORCHARDS.//

6. Ganiyeva F.A. “GROWN AND FRUITTING OF PEACH TREES IN IRRIGATED GARDENS DEPENDING IN THE CROWN DESIGH//. CENTER FOR SCIENTIFIC PUBLICATIONS)]In Rus].

7. Ganiyeva F.A. “IMPACT OF SOUL SALINATION ON THE ECOLOGICAL STATE OFIRRIGATED LANDS AND PHYSIOLOGICAL PROCESSES OCCURING IN PLANTS.//CENTER FOR SCIENTIFIC PUBLICAIONS (buxdu.uz.) 6.6 920210.]In Rus].

8. Ganiyeva F.A. Dependences, growth, development and fruiting of apple trees, depending on the method and degree of pruning in the conditions of the Bukhara region. //CENTER FOR SCIENTIFIC PUBLIKATIONS (buxdu.uz.) 6.2 (2020.)]In Rus].

9. Ganiyeva F.A. “Protection of orghards from pests and diseases of intensive prghards in the Bukhara region” //CENTER FOR SCIENTIFIC PUBLIKATIONS (buxdi.uz) 6.6 (2021). JOURNAL).]In Rus].

O'ZGARUVCHAN SOHALI YARIMO'TKAZGICHLI BIRIKMALARNI O'STIRISH VA FOTOELEKTRIK XOSSALARINI O'RGANISH

Risboyev T, Ashirov Sh, Saparova G

Annotatsiya

Ushbu ishda o'zgaruvchan soxali yarimo'tkazgich xossasiga ega bo'lgan birikmalarni qalayninig cheklangan xajmli eritmasidan suyuq fazasidan epiktaksiyalash usuli bilan monokristall epiktaksial pardalarni o'stirish texnologiyalari va bu o'rinbosar qattiq qotishmalarning sirtli tuzulishini , xamda ularning spektral fotosezgirliigi va volt-amper xarakteristikalari o'rganiladi.

Kalit so'zlar: Quyosh energiyasi,yarimo'tkazgichlar, kremniy, elektr energiya, foydali ish koeffisiyenti

Kirish

Quyosh energiyasi birinchi marta to'g'ridan- to'g'ri elektr energiyasiga foydali ish koeffesiyenti (FIK) ancha yuqori bo'lgan yarimo'tkazgizli fotoelektrik o'zgarishlar yordamida ishlanadi .Keyinchalik bu o'zgarishlar quyosh elemetlari (QE) deb atala boshlandi. Qisqa vaqt ichida quyosh fotoelektri xaqidagi fan kata yutuqlarga erishdi: kremni elementi birikmalari asosida yaratildilgan . Quyosh fotoelektrik generatorlari Yer sunniy yo'ldoshlarida yoki avtanom metrostansiyalarni energiya bilan taminlashda yagona energiya manbai bo'lib xizmat qila boshladi.

Inson bilan uchirilgan kosmik kemalar, xalqaro planetalararo stansialar oyga uchirilgan qurilmalar shu jarayonida sezilarli miqdordagi elektr energiyasini talab qiladi. Bundan jarayondagi noodatiy ish xolatli Yer sharoitida ishlatilgan odatiy elektr energiyasi manbalarini ishlatishga imkon bermaydi.Bunday xolatlarda elektr energiyasi xosil qiluvchi sistemalardan quyosh energiyasini o'zgartiruvchi

yarimo'tkazgichli o'zgartirgichlar avtomatika elementlari va energiya jamga'ruvchi kimyoviy qurilmalar (akkumulyator, batereya) dan foydalanib kelmoqda.

Shu asosda yaratilgan energiya ta'minoti sistemasi turli maqsadlarda uchirilgan kosmik apparatlarida ishlatilgan davrda quyosh energiyasini yarimo'tkazgichli fotoelektrik o'zgartirgichlar bilan energiyasiga o'zgartirish soxalarida sezilarli yutuqlarga ham erishdi.

Yarimo'tkazgichli materiallar olish texnologiyasining takomillashi, aralashmalardan yuqori darajada tozalangan turli xildagi yangi yarimo'tkazgichli materiallarning olinishi, yarimo'tkazgich asboblarda sodir bo'ladigan jarayonlar nazaryasining yutuqlari ketingi yillarda quyosh energielektr energiyaga o'zgartiruvchi yarimo'tkazgichlarning foydali ish ko'ffisiyenti (FIK) ancha oshirish imkonini yaratdi.

Yarimo'tkazgichlarning ish jarayoni quyosh nurining yarim kristali bilan o'zaro tasiriga moslashgan. Bunda nurlanish fotonlari kristalda erkin elektronlar, yani elektr zaryadlarini xosil qiladi. Yarimo'tkazgichlar maxsus hosil qilingan va kuchli elektr maydoniga ega bo'lgan p-n o'tish deb ataluvchi soxa elektronlarni ajratib qarama – qarshi ishorali zaryadlangan qismlarni hosil qiladi. Bu qismlar tashqi zanjirga ulanganda zanjirda tok xosil bo'ladi va istemolchilarga sezilarli miqdordagi elektr energiya beradi.

Quyosh elementlari kosmosga ishlatilganda ularga qat'iy talablar qo'yiladi. Ular kata miqdorda elektr energiyasini xosil qilishi uchun imkon boricha ko'proq yorug'lik energiyasini ketishi kerak, shu bilan birga qizib ketmasligi, quyosh nurlanishining ultrabinafsha sohasi nurlanishi va eletrolitlar oqimi tasiriga bardoshli bo'lishi kerak.

Fotoelektrik batereyalarning keying avlodlari yer sharoitida ishlovchi fotoelektrik elektrostansiyalarni yaratishda muvaqqiyotli ishlatilmoqda. Zamonaviy quyosh batereyalarning 1m^2 yuzasidan ochiq ob –havo sharoitida 100 dan 200 Vt gacha elektr quvvatini olish mumkin. Bunda atrof muhitning zararli kimyoviy

moddalar, energiya ishlab chiqarishdagi qoldiq issiqlik va xakozalar bilan ifloslanish sodir bo'lmaydi. Quyosh batareyalari, so'zsiz, eng toza energiya manbai xisoblanadi.

Quyosh energiyasidan foydalanishdagi amaliy yutuqlar bilan birga, uni bevosita elektr energiyasiga aylantirishning nazariy asoslari bo'yicha xam anchagina rivojlanishga erishildi. Jumladan, nazariy hisoblashlar bilan fotoelektrik usul bilan quyosh energiyasini o'gartirishning FIK ni 93% ga yetkaish mumkinligi aniqlandi. Vaholanki, quyosh energiyasini fotoelektrik o'zgartirishning dastlabki davrlarida bu raqam 26% da oshmaydi deb baolanar edi. Bu ko'rsatgich tiklanmas energiya manbalari bilan ishlaydigan yuqori xaroratli issiqlik mashinalarining FIK dan ancha past bo'lib, energetika mutaxasislari tamonidan, gaz, neft va ko'mir energiyasini asosiy manbalari deb xisoblanib, ularning zaxiralari kamayib borish kelajakda insoniyat energiya tanqisligiga duch keladi, deb qarashlar mavjud edi. Lekin fan tarixida necha martalab quyosh energiyasini to'g'ridan to'g'ri elektr energiyasiga aylantiruvchi qurilmalarning FIK ni to'g'risidagi nazariy nazariy bashoratlar amalda ham tasdiqlanish shubhasiz. Bunga misol qilib nazariy ishlardan so'ng ko'p o'tmay FIK 30% atrofida bo'lgan yarimo'tkazgichlar asosidagi kaskadli quyosh elementlari yaratilishini ko'rsatish mumkin.

Yuqori FIK ega bo'lgan zamonaviy quyosh fotoelementlarida energiyani o'zgartirish jarayoni bir jinsli bo'lmagan yarimo'tkazgichli tuzilmalarda quyosh nuri tasirida sodir bo'ladigan fotovolt xodisasiga asoslangan. Quyosh elementli tuzulishidagi bir jinsli bo'lmagan xolatlar asosan uch usulda xosil qilinadi:

1. p-n o'tishni xosil qilish. Bunda bir xil o'tkazuvchanlikga ega bo'lgan qismi ustida uning qarama – qarshi o'tkazuvchanlikga ega bo'lgan qismi xosil qilinadi. Bu usulda p-n o'tishni hosil qilishda masalan n-tip planitasi ustiga alyuminiy parchasi qo'yilib vodorod muhitida 5000 gacha qizdirish yo'li bilan amalga oshiriladi.

2. Geteroo'tishlar hosil qilish. Bunda taqiqlangan soxasi kengligi turlicha bo'lgan , yarimo'tkazgichlar birining ustiga ikkinchisi o'stiriladi. Bundan murakkab tarkibli strukturada p-n o'tish ikki qatlam oralig'ida , odatda pastki taqiqlangan sohasi kichik

bo'lgan yarimo'tkazgichlar tamonda joylashgan bo'ladi .Bu usulda yarimo'tkazgichlar quyosh elementlari geteroo'tishli fotoelementli deb ataladi.

3. Varizon tuzulishli yarimo'tkazgichli qatlamlarni xosil qilish. Bu xolda biron yarimo'tkazgichlar kristallni o'stirish jarayonida uning kimyoviy tarkibi o'zgartirib boriladi va yo'l bilan taqiqlangan soxasi o'zgartirib boruvchi yarimo'tkazgichlar qatlami hosil qilinadi.

Yarimo'tkazgichli fotoelektrik o'zgartirgichlarning xususiyatlarini o'rganish bo'yicha olib borilgan va ilmiy va amaliy tadqiqot ishlari fotoelektrik energetika uchun murakkab tuzulishli yarimo'tkazgichlarning kelajagi porloq ekanini tasqiqlaydi. Quyosh energiyasi o'zgartirish samaradorligi, asosan ularning elektrofizik xarakteristikalari va optik xossalariga bog'liq. Bu xossalar bir jinsli bo'lmagan yarimo'tkazgichli birikmalarni tayyorlash jarayonlari bilan aniqlanadi. Dastlab bu birikmalar $A^2 B^6$ va $A^3 B^5$ tuzilmalar va ularning qattiq qotishmalari keng ko'lamda ishlay oladigan yarimo'tkazgichli asboblari tayyorlashda asosiy material hisoblanadi. Lekin bu birikmalarda ishlatiladigan maqsadga muvofiq emas. Nur ta'sirida ishlaydigan elektron asboblarning faol ish sohasi o'lchamlari bir necha mikrometr tartibida bo'lgani sababli yarimo'tkazgichli birikmalarni miqdori ko'p va arzon bo'lgan materiallar kremniy monokristalli asosidagi tagliklarda o'stirish va tayyorlash imkoniyatlari mavjud .

Ushbu ishda kremniy asosidagi tagliklarda yarimo'tkazgichli geterotuzulishli qatlamlarni o'stirish va ularning tuzulishini xususiyatlarini xamda elektrik va optic xossalarini o'rganish bo'yicha olingan malumotlar keltiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

Birlashgan Millatlar Tashkilotining Taraqqiyot dasturi (BMTTD) ning —O'zbekistonda qayta tiklanadigan Energetikani rivojlantirish istiqbollari ma'ruzasi (Toshkent, 2007 y.), —Muqobil energiya manbalari: O'zbekistonda foydalanish imkoniyatlari (Toshkent, 2011).

KOMPYUTER TEXNOLOGIYALARI NUTQ NUQSONLARINI BARTARAF ETISHDA MUHIM OMIL SIFATIDA

Abduvaitova Ozoda Omon qizi

A.Qodiriy nomli Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti Defektologiya - Logopediya
yoʻnalishi II - kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada nutq nuqsonlarini bartaraf etishda kompyuter texnologiyalaridan foydalanish, multimedia vositalarini logopedik mashgʻulotlarda qoʻllash, logoped xonasini zamonaviy kompyuter texnologiyalari bilan jihozlash, kompyuter texnologiyalaridan foydalanishning nutq nuqsonlarni bartaraf etishga tasiri ifodalangan.

Kalit soʻzlar: Multimedia, nutq, buzilish, axborot, texnologiya, tovush, talaffuz, oʻyin, metod.

Annotation: This article describes the use of computer technology in the treatment of speech defects, the use of multimedia in speech therapy, equipping the speech therapist's room with modern computer technology, the impact of the use of computer technology on speech defects.

Bugungi kunda eng dolzarb boʻlgan muammolardan biri, yaʼni rivojlanishida nuqsoni boʻlgan, ijtimoiy himoyaga muxtoj bolalar bilan bogʻliq muhim vazifalar va tizimdagi holat xususidagi masaladir.

Bugungi kunda fan va texnologiya taraqqiyoti jadal rivojlanib bormoqda. Hayotimizni texnologiyalarsiz tasavvur etish qiyinlashmoqda. Hayotimizning har bir sohasiga zamonaviy axborot texnologiyalari kirib kelmoqda. Har bir sohada axborot texnologiyalarining keng qoʻllanilayotganligini va ular natijasida yuksak natijalarga erishilayotganligini guvohi boʻlmoqdamiz. Shu jumladan taʼlim tizimida ham

texnologiyalardan foydalanish yolga qo'yilmoqda. Bu esa ta'lim sifatini va samaradorligini oshirishga hizmat qilmoqda.

Yurtimizda ta'lim tizimini isloh qilish maqsadida ko'pgina qarorlar, farmonlar qabul qilinmoqda. Bunday qarorlar, farmonlar asosiy maqsad ta'limni samarali yo'lga qo'yishdir. Jumladan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-sonli farmoniga ko'ra "2017 - 2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha "harakatlar strategiyasi" qabul qilindi. Mazkur harakatlar strategiyasining to'rtinchi yo'nalishi "Ijtimoiy sohani rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari" deb nomlanib, uning to'rtinchi bandi "Ta'lim va fan sohasini rivojlantirish" deb nomlandi. Ushu bo'limda ta'lim muassasalarini zamonaviy o'quv va laboratoriya asboblari, kompyuter texnikasi va o'quv-metodik qo'llanmalar bilan jihozlash kabi vazifalar belgilab olindi. Shu vazifalarni inobatga olib bugun yurtimizdagi barcha ta'lim tizimlari axborot - kommunikatsion texnologiyalar, multimedia vositalari bilan taminlanmoqda.

Bugungi kunda ta'lim sohasiga axborot texnologiyalarini joriy etish shart va zarurdir. Dars davomida kompyuter texnologiyalari, multimedia vositalaridan foydalanish ijobiy natija beradi. Ta'lim tizimida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish samarali natija berganidek nutq nuqsonlarini bartaraf etishda ham axborot texnologiyalaridan foydalanib ijobiy natijalarga erishish mumkin. Logoped qabuliga kelgan bola bilan birinchi navbatda qiladigan ishi bolaning qanday nutq nuqsonga ega ekanligini, yoki qaysi tovushni talaffuz etolmasligini aniqlash hisoblanadi. Chunki bolaga to'g'ri tashxis qo'yish nutq nuqsonini bartaraf etishning asosiy usuli hisoblanadi. Bugungi kunda bolaning nutqini tekshirishda logopedik albomlardan, kesma suratlardan foydalanamiz. Bolaga turli suratlarni ko'rsatib uning nima ekanligini so'raymiz. Mazkur usullardan ko'ra, bola nutqini tekshirishda axborot texnologiyalaridan foydalanish samarali hisoblanadi.

Logoped o'z mashg'ulotlari davomida ko'rgazmali qurollar, didaktik o'yinlar, multimedia vositalaridan foydalanishi bolalarda mashg'ulotga bo'lgan qiziqishini

yanada oshiradi. Bizga ma'lumki har bir logoped nutq nuqsonini bartaraf etishga qaratilgan mashg'ulotni olib borar ekan dastlab bolalar albatta artikulyatsion mashqlarni bajaradilar. Bugungi kunda ko'p hollarda mashg'ulot davomida logoped o'qituvchi artikulyatsion mashqlarni turli tasvirlarga qarab bajarishni so'raydi. Mana shu holatni artikulyatsion mashqlar bajarilishi ko'rsatilgan multimedia vositalaridan foydalangan holda olib borilsa, ijobiy natija beradi va o'quvchi ana shu multimedia orqali mashqlarni bajaradi. Turli rasmlardan foydalanganimizda artikulyatsion mashqlarning ma'lum bir holati tasvirlanadi, multimediyada esa mashqlarning bajarilishi umumiy holatda ko'rsatiladi. Bu esa o'quvchilar tomonidan mashqlarning bexato bajarilishini taminlaydi.

Zamonaviy kompyuter texnologiyalari esa bolalarning ana shu qiziqishlari orqali nutq nuqsonini bartaraf etishga xizmat qiladi. Nutq nuqsonlarini bartaraf etishda axborot texnologiyalaridan foydalanishning afzalliklari:" Bolada mavjud bolgan nutq kamchiligini aniqlashga yordam beradi;" Ma'lumotlarni jozibali ifodalashga imkon beradi;" Bolalarning logoped mashg'ulotiga qiziqishini oshiradi;

Yurtimizda ham mana shunday yutuqlarga erishish, multimedia markazlari bilan hamkorlikda multimedia manbalarini tayyorlash va uni amaliyotga joriy qilish usullarini ishlab chiqish logopedlarning oldida turgan vazifalaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017- yil 7-fevraldagi PF-4947-sonli "2017 - 2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha farmoni". Toshkent 2017.

2. T.S.Safarov, Sh.U.O'roqov, R.R.Baxromov Informatika va axborot texnologiyalari "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Toshkent-2006.

3. Begimqulov U.Sh. Zamonaviy axborot texnologiyalari muhitida pedagogik ta'limni tashkil etish "Pedagogik ta'lim" , № 1, 2004. 25- bet.

4. Инсия Ахметова " информационные технологии в работе учителялогопеда" статья г. Светогорск.

5. G. Karimova AKT bolalar nutqini rivojlantirish vositasi sifatida? Infocom.uz internet nashri 2011-y.

6. Akramova, X. (2020). Aqli zaif ўқувчиларни компьютер технологиялари асосида меҳнат кўникмаларини шакллантириш. Архив Научных Публикаций JSPI, 1(16), 1-9. извлечено от https://science.iedu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/4013.

UO‘T: 634.1.03/631.54

OLMANI GEOGRAFIK KELIB CHIQISHI VA BIOLOGIK XUSUSIYATLARI

Axmadjonov Avazbek Akmaljon o‘g‘li, mustaqil tadqiqotchi

Ibragimov Odiljon Olimjonovich q.x.f.d., professor

Idrisov Xusanjon Abdujabborovich., q.x.f.f.d (PhD)

FarDU Mevachilik va sabzavotchilik kafedrası

Email: idrisovhusanzon@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada olmaning geografik kelib chiqishi va biologik xususiyatlari bo‘yicha olib borilgan tadqiqot natijalari bayon etilgan bo‘lib, tadqiqotlar taxlil qilingani bilan yanada ahamiyatlidir.

Kalit so‘zlar: olma, meva, nav, oziq-ovqat, shox, xosil, ko‘chat.

So‘nggi 20 yil ichida dunyo miqyosida meva-sabzavot yetishtirish va iste‘mol qilish sur‘atlari yiliga o‘rtacha 5-7 % ga ortib bormoqda. O‘zbekiston nafaqat o‘z aholisini meva-sabzavot mahsulotlariga bo‘lgan talabini qondiribgina qolmay, balkim ko‘plab qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini eksport qilib, bu sohada salmoqli potensialga ega.

Respublikada yiliga 22 million tonnadan ortiq meva-sabzavot, poliz mahsulotlari yetishtirilib, ularning 850 ming tonnaga yaqin qismi eksportga chiqariladi. Hozirgi vaqtda Respublikada 160 mingdan ortiq fermer ho‘jaliklari faoliyat olib borib, ular ichki va tashqi bozorni sifatli meva-sabzavotlarga bo‘lgan talabini qondirib borishmoqda. Soxa transport infrastrukturasi rivojlanib bormoqda, shu bilan bir vaqtda uyg‘un logistika tarmoqlarini rivojlantirish bo‘yicha ishlar olib

borilib, sektorni eksport potensialini o'sishini ta'minlab beruvchi tashqi savdo aloqalari kengaymoqda.

Aholini va ijtimoiy soha obyektlarini, ayniqsa qish-bahor davrida meva-sabzavot mahsulotlari bilan ishonchli, kafolatli ta'minlash uchun zarur bo'lgan zamonaviy sovitish asbob-uskunalari bilan jihozlangan saqlash joylarining moddiy-texnika bazasini yanada rivojlantirish va mustahkamlash, shuningdek meva-sabzavot mahsulotlarini eksportga yetkazib berishni kengaytirish ishlari yil sayin rivojlanib bormoqda.

Olma mevalar ichida yetakchi o'rin egallaydi. Olmani aholi yil davomida sevib iste'mol qiladi. Oziq-ovqat sanoatida olmadan shirinliklar, har xil qandolat mahsulotlari tayyorlashda ishlatiladi. Pishib yetilgan mevasidan sirop tayyorlanadi, ko'chat yetishtirish uchun urug' tayyorlanadi. Olma daraxtlari Respublikamizning hamma zonalarida ham yaxshi o'sadi va mo'l hosil berish xususiyatiga ega. Dengiz sathidan 200-250 metrdan 1100-1200 metr va undan ham baland joylarda olmaning ko'p yovvoyi formalari, madaniy olmaning ertagi, o'rtagi va kech pishadigan navlari tarqalgan. Ular har xil ob-havo va tuproq sharoitiga ham moslashib, ko'p yil yashaydi. Olmaning eng yaxshi biologik va xo'jalik xususiyatlaridan biri daraxtning boshqa meva turlariga va xillariga nisbatan sovuqqa, sho'rga chidamliligidir.

Olma daraxtlari O'zbekistonda xilma xil bo'lib, ular Qoraqalpog'istonning sho'rxok va yer osti suvi yuza joylashgan yerlarida bir joyda 50-60 yil yashab mo'l hosil bersa, Tyanshanning 1100-1200 metr balandlikdagi yon bag'irlarida o'sib shirin-shakar mevasi rang-barang bo'lib yetilmoqda. O'rmonzorlarda o'sadigan kuchli o'suvchi daraxtlardan terib olinadigan mevalardan tayyorlanayotgan urug' madaniy olma navlarini yetishtirishda ko'plab ishlatiladi. Yovvoyi va madaniy mevalardan tayyorlangan urug' o'sib chiqish xususiyatlarini bir necha yil yo'qotmaydi. Ko'chat yetishtirishda va yangi olma navlarini yaratishda urug'larni uzoq saqlash ham katta ahamiyatga ega. Olma daraxtlarining uzoq umr ko'rishi va baquvvat bo'lib o'sishi, hosilga kirishi, mevalarining yirik yoki mayda bo'lishi u qanday payvandtagda o'stirilishiga va tuproq, iqlim sharoitiga hamda parvarish qilish

usullariga bog'liq. Masalan, olmaning yovvoyi Sivers nihollariga Rozmarin, Renet Simirenko, Kandil sinap, Zolotoya Grayma kabi navlar payvand qilib o'stirilsa, ular doimiy boqqa ekilganida madaniy olma daraxtlari kuchli bo'lib o'sadi, 5-6 yildan boshlab hosilga kira boshlaydi, 8-10 yili to'liq hosilga kiradi, daraxtlarining balandligi 15-20 metrga yetadi. O'zbekistonning turli zonalaridagi ob-havo va tuproq sharoitiga qarab, fevral oyining oxiri — martning boshlarida olma daraxtlarida shira harakati boshlanadi. Mahalliy, Sibir va Xitoy olma daraxtlari barvaqt o'sa boshlab, oktabr-noyabr oylarida o'sishdan to'xtaydi. Ko'pgina olma navlari kuz issiq kelib, uzoq cho'zilganda kech kuzgacha o'sishda davom etadi. Mahalliy olmalar o'sishdan erta to'xtaydi. Yevropadan keltirilgan navlar o'sishni uzoq davom ettiradi. O'zbekiston sharoitida olma daraxtlarining o'sishi 200-220 kun davom etadi.

Olma aprel oyida gullaydi va bu jarayon 9-16 kun davom etadi. Erta gullash 23-25 martdan, eng kech gullash esa 25-27 apreldan boshlanadi. Tog'li rayonlarda meva daraxtlari tekislikdagilarga nisbatan 7-15 kun kech gullaydi. Sanoat ahamiyatiga ega bo'lgan hamma olma navlari serhosil hisoblanadi. Olma urug'dan, qalamchadan va kurtak payvand qilish yo'li bilan ko'paytiriladi.

Past bo'yli olma turlari parxesh qilish, qalamchali hamda ildizlari ekilganda ko'karish (ildiz otib) xususiyatiga ega. Butoqlar va shoxlarning hammasi daraxtning shox-shabbasini tashkil etadi. Ular o'suv va hosil shoxlaridan iborat. Hosil shoxlari gul kurtak chiqaradi va keyin ulardan meva paydo bo'ladi. Ba'zi olma daraxtining bir yillik novdalari ham gul kurtak chiqaradi, bu hol ko'pincha tez hosilga kiradigan va har yili hosil beradigan navlarda uchraydi. Olmaning hosil shoxlari uch xil bo'ladi. Halqali shox (kolchatka) eng qisqa bo'lib, uzunligi 3-5 sm ga yetadi. Ikkinchisi nayza shox (kopyetso) deyiladi, uning bo'yi 5-15 sm bo'ladi. Uchinchisi chiviqsimon shox (prutik) bo'lib, bo'yi 15-25 sm keladi. Hosil shoxining uchida meva kurtaklari bo'ladi. Ulardan 4-10 ta gul chiqadi. Olma daraxtining asosan oddiy va murakkab halqali shoxlari meva tugadi. Ba'zan chiviqsimon shoxlar ham meva tugishi mumkin. Bo'lar daraxtning navi va o'sish sharoitiga qarab, 515 yil hosil berishi mumkin. 8 yildan keyin xalqali shoxlarning hosili kamayadi. Hosil shoxlari quriy boshlagandan

keyin shox-shabbaning orasi sezilarli darajada siyraklashadi va yuqori tomonidan yangilari hosil bo'ladi.

Ko'chat yetishtirishda va yangi olma navlarini yaratishda urug'larni uzoq saqlash ham katta ahamiyatga ega. Olma daraxtlarining uzoq umr ko'rishi va baquvvat bo'lib o'sishi, hosilga kirishi, mevalarining yirik yoki mayda bo'lishi u qanday payvandtagda o'stirilishiga va tuproq iqlim sharoitiga hamda parvarish qilish usullariga bog'liq. Masalan, olmaning yovvoyi Siversa nihollariga Rozmarin, Renet Simirenko, Kandil sinap, Zolotoye Grayma kabi navlar payvand qilib o'stirilsa, madaniy olma daraxtlari kuchli bo'lib o'sadi, 5-6 yildan boshlab hosilga kira boshlaydi, 8-10-yili to'liq hosilga kiradi, daraxtlarining balandligi 15-20 metrga yetadi.

O'zbekistonning turli mintaqalarida ob-havo va tuproq sharoitlariga qarab fevral oyining oxiri, martning boshlarida olma daraxtining shira harakati boshlanadi.

Mahalliy Sibir va Xitoy olma daraxti o'sish davrini barvaqt boshlab, oktabr-noyabr oylarida o'sishdan to'xtaydi. Ko'pgina olma navlari kuz issiq kelib cho'zilganda, o'sishni kech kuzgacha davom ettiradi.

Mahalliy nav olmalari o'sishdan erta to'xtaydi. Yevropadan keltirilgan navlar o'sishni uzoq davom ettiradi. O'zbekiston sharoitida olma daraxtining o'sishi 200-220 kun davom etadi.

Olma daraxtlari aprel oyida gullaydi, bu jarayon 9-16 kun davom etadi. Erta gullash 23-25-martdan, eng kech gullash 20-25 apreldan boshlanadi. Tog'li rayonlarda mevali daraxtlar tekislikdagilariga nisbatan 7-15 kun kech gullaydi.

Sanoat ahamiyatiga ega bo'lgan barcha olma navlari serhosil hisoblanadi. Olma daraxtlari Toshkent viloyatining tekisliklarida joylashtirilgan rayonlarida qishni sovuqlarida ko'proq zarar ko'radi. Olma daraxtlarining sovuqdan zararlanishi farg'ona vodiysida kamroq, Samarqand, Buxoro, Surxondaryo va Xorazm viloyatlarida esa undan ham kam.

Ayniqsa kuz iliq kelib cho‘zilgan yillari o‘sov davri oktabr-noyabr oylarigacha davom etadi. Daraxtlar qishga yaxshi tayyorgarlik ko‘ra olmaydi, natijada qishning sovuqlaridan ko‘proq zararlanadi.

Keyingi 52 yil ichida Toshkent viloyatida olma daraxtlari sovuqdan 8 marta zararlandi. Kuzatish natijalari Baykal, Renet Semerinno, Renet Orleanskiy, Zolotoye Groyma, Renet Shampanskiy, Parmen Zimniy zolotoy navlarining sovuqqa chidamsiz ekanligi aniqlandi. Bely nomer, Persinovoy letneye, Razmarin, Kondil siian, Moituaner Borovinasi, Toshkent reneti navlariesa sovuqdan kam zararlanadi.

Duan unchalik katta bo‘lmagan daraxt bo‘lib, bo‘yi 4-6 metr keladi, ildiz bachki novdalar bermaydi, lekin ildiz bo‘g‘izidan novdachalar o‘sib chiqadi. Novda va shonchillarning qoramtir va tim qora rangda bo‘lib, bu dog‘lar bilan qoplangan. Ekilgandan keyin 3-4 yildan boshlab hosilga kiradi. Sovuqqa paradizaga nisbatan ancha chidamli. O‘shishdan ancha erta to‘xtab, kuzgi sovuqlar boshlanguncha sovuqqa bardosh bera oladigan bo‘lib qoladi.

(1-jadval).

Olma navlarining O‘zbekiston sharoitida hosilga kirishi

(Akademik R. R: Shreder nomidagi bog‘dorchilik, uzumchilik va vinochilik ilmiy ishlab chiqarish birlashmasi ma’lumoti)

Kuchli payvandtaglarda o‘stirilgan olma turlari va navlari	Ko‘chat o‘tqazilgandan keyin hosilga kirishi (yil)	To‘liq hosil berish boshlashi (yil)
Olma ertapishar navlari	6— 7	9 — 10
Kuzgi va qishki navlar	7— 8	10 — 12
Rozmarin	9 — 10	12 — 14
Kandil sinap	10 — 12	15 — 16
Mantuaner	10 — 12	15 — 16
Sari sinap	10-12	15 — 16

Paradizitna sust o'sadi, uzoq yashamaydi. Ildiz atrofi zonasidan ildiz bachkilari o'sib chiqadi. Novda va shoxlari ingichka och yashil va och qizg'ish qo'ng'ir rangda. Dusenga nisbatan barvaqt hosilga kiradi, mevasi yirik va shirin bo'ladi.

V. Michurin o'zining butun hayoti davomida mevali daraxt va rezavor mevalarni 300 ta yangi navlarni yaratadi. U odam o'simliklarning yangi navlarini tabiatdan ham yaxshiroq yarata bilish va yaratish kerakligini, shuningdek biz tabiatdan in'om-ehson kutib tura olmasligimizni, ana shu in'om-ehsonni tabiatdan olish bizning vazifamiz ekanligini ta'kidlab o'tgan edi. Michurinning shogirdlari o'simlikni yangi tur va navlarini yetishtirishdan o'z ustozlarining ta'limotlarini yanada rivojlantirmoqdalar.

O'zbekistonda yetishtirilgan meva navlarini butun dunyoga mashhur bo'lib, bu navlarni ko'pchilik mamlakatlarda yetishtirish sohasida ilmiy ishlar olib borilmoqda.

FOYDALANILAN ADABIYOTLAR

1. Buriev X.CH., Rizaev R.M. "Meva va uzum bioximiyasi va texnologiyasi" T.: Mehnat 1998.
2. Bo'riev H CH., Jo'raev R., Alimov O. Meva sabzavotlarni saqlash va daslabki ishlov berish. – T.: Mehnat, 2002. – 45-56 b.
3. Dospexov B.A. Metodika polevogo opita. - M.: Kolos, 1985. - 317 s.
4. Dala tajribalarini olib borish metodikasi O'zPITI.2007 yil.
5. Idrisov, X. A., & o'g'li soliyev, a. M. (2022, may). Sug 'oriladigan maydonlarda mosh (*Phaseolus aureus piper.*) Navlarining tavsifi. In *international conferences on learning and teaching* (vol. 1, no. 7, pp. 17-23).
6. Idrisov, X. A., Atabayeva, X. N. (2022, may). Loviya va mosh ekinlarining umumiy ahamiyati va biologik xususiyatlarini tahliliy o'rganish. In *international conferences on learning and teaching* (vol. 1, no. 8, pp. 644-651).
7. Xalima, A., Xusanjon, I., & Abdulvosid, S. (2022). O 'tloqi-botqoq tuproqlar sharoitida mosh (*Phaseolus aureus piper*) ning o 'sishi, rivojlanishi va don hosildorligi. *Research and education*, 1(2), 373-381.

8. Xusanjon, I., & Abduxolik, K. (2022). Moshning yangi navlarini yaratishda seleksiya ko'chatzorida o'tkazilgan tadqiqotlar. *Research and education*, 1(4), 50-56.

9. Abdujabborovich, I. X., Ozodbek, A., Nodirbek, X., & Abrorbek, a. (2022). Sug'oriladigan maydonlarda mosh (*Phaseolus aureus* Piper) navlarining simbiotik faoliyatiga ekish muddati va me'yoring ta'sirini o'rganish. *Science and innovation*, 1(1), 615-624.

10. Abdujabborovich, I. X., o'g'li, u. X. I., qizi, a. D. A., qizi, y. M. N., & ogli, m. A. A. (2022). Tipik bo'z tuproqlar sharoitida mosh (*Phaseolus aureus* Piper) navlarini tadqiq etish. *Science and innovation*, 1(d2), 160-165.

11. Abdujabborovich, i. X. (2022). Qozoqi anorning biologik xususiyatlari. *Models and methods for increasing the efficiency of innovative research*, 2(13), 396-400.

12. Idrisov, X. A., & o'g'li Soliyev, a. M. (2022, may). Sug'oriladigan maydonlarda soya etishtirish texnologiyasini takomillashtirish. In *international conferences on learning and teaching* (vol. 1, no. 7, pp. 286-295).

13. Abdujabborovich, i. X., & Gofurovna, r. F. (2022, may). Soya (*Glycine hispida* L) ning biologik xususiyatlari va tashqi muxit omillari. In *e conference zone* (pp. 1-5).

14. Abdujabborovich, i. X., & teshaboyev, a. (2022). Soyaning kolleksiya ko'chatzorida samarali va maqsadli foydalanishning ilmiy ahamiyati. *Science and innovation*, 1(d3), 286-290.

15. Abdujabborovich, i. X., & o'g'li, x. A. M. (2022). Sholi seleksiyasi bo'yicha o'tkazilgan tadqiqot natijalarini tahliliy o'rganish. *Science and innovation*, 1(d3), 276-281.

16. Abdujabborovich, i. X., o'g' p. J. G. A., o'g'li, e. K. E., & o'g, d. O. N. M. (2022). Soyaning yangi navlarini yaratishda nav namunalariidan samarali va maqsadli foydalanishning ahamiyati. *Science and innovation*, 1(d3), 269-275.

17. Abdujabborovich, i. X., & Mirzamaxsudavich, b. R. (2022). Soyaning yangi navlarini yaratish bo'yicha o'tkazilgan tadqiqotlar. *Science and innovation*, 1(1), 776-785.

18. Idrisov, x. A. (2022, june). Osiyo loviyasi-mosh (phaselus aureus piper.)—biologik xususiyatlari. In *international conferences on learning and teaching* (vol. 1, no. 9, pp. 144-148).

19. Abdujabborovich, i. X., o'g'li, u. X. I., qizi, a. D. A., qizi, y. M. N., & ogli, m. A. A. (2022). Tipik bo'z tuproqlar sharoitida mosh (rhaseolus aireus piper) navlarini tadqiq etish. *Science and innovation*, 1(d2), 160-165.

20. Abdujabborovich, i. X., & teshaboyev, a. (2022). Soyaning kolleksiya ko'chatzoridan samarali va maqsadli foydalanishning ilmiy ahamiyati. *Science and innovation*, 1(d3), 286-290.

21. Idrisov, x. A., & karimov, a. A. (2022, july). Mosh (phaselus aureus piper.) Dan yuqori hosil olishda agrotexnik omillarning ahamiyatimosh (phaselus aureus piper.) Dan yuqori hosil olishda agrotexnik omillarning ahamiyati. In *international conferences on learning and teaching* (vol. 1, no. 11, pp. 106-111).

22. Xusanjon, i., & abduxolik, k. (2022). Moshning yangi navlarini yaratishda seleksiya ko'chatzorida o'tkazilgan tadqiqotlar. *Research and education*, 1(4), 50-56.

23. Abdujabborovich, i. X., o'g' p. J. G. A., o'g'li, e. K. E., & o'g, d. O. N. M. (2022). Soyaning yangi navlarini yaratishda nav namunalariidan samarali va maqsadli foydalanishning ahamiyati. *Science and innovation*, 1(d3), 269-275.

24. Abdujabborovich, i. X., & mirzamaxsudavich, b. R. (2022). Soyaning yangi navlarini yaratish bo'yicha o'tkazilgan tadqiqotlar. *Science and innovation*, 1(1), 776-785.

25. Idrisov, x. A., & o'g'li soliyev, a. M. (2022, may). Sug'oriladigan maydonlarda mosh (phaselus aureus piper.) Navlarining tavsifi. In *international conferences on learning and teaching* (vol. 1, no. 7, pp. 17-23).

26. Idrisov Xusanjon Abdujabborovich, Xalbaev Akbar Namozovich. (2022). SOYANING SELEKSIYA KO'CHATZORIDAGI NAV NAMUNALARINI QIMMATLI-XO'JALIK XUSUSIYATLARINI O'RGANISH. MODELS AND METHODS IN MODERN SCIENCE, 1(12), 22–25. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7032183>.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.7032183>

27. Soyanning nazorat ko'chatzoridagi nav namunalarini qimmatli-xo'jalik xususiyatlarini tahliliy organish. <https://academicsresearch.com/index.php/rnsr>.
“Results of national scientific rasearch” scientific-methodical journal
Volume 1, Issue 4, ISSN:2181-3639, Toshkent 2022 y 5-son,.134-139 betlar,
<https://academicsresearch.com/index.php/rnsr/ind>.

28. Khojamkulova Yulduzoy Jahonkulovna, Kashkaboeva Chulpanoy Tulkunovna, Ibragimov Feliks Yuldashevich. IN RICE (ORIZA SATIVA) VARIETIES THE PLANT GROWS AT DIFFERENT WATER THICKNESSES, WATER CONSUMPTION DURING DEVELOPMENT PERIODS, M 3, SOLUTION OF SOCIAL PROBLEMS IN MANAGEMENT AND ECONOMY International scientific-online conference. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7028149>.

FORMATION OF INTERIOR DESIGN OF EARLY MEDIEVAL MOSQUES IN UZBEKISTAN

Master: **Azamova Durдона Avazjon kizi**

The article examines the interior of the first mosques built on the territory of medieval Uzbekistan, Magoki Attori (Mokh) in Bukhara, Deggaron in the village of Khazara, Chorsutun in Termez. It emphasizes the elements that make up the interior of mosques, the decorations that complement them, and their features.

Key words: Zoroastrianism, arch, portal, dome, enamel coatings, interior, altar, ornament, panels, concept, girih, composition, sail, monochrome, islam.

Introduction: We can see that the architecture of mosques in Uzbekistan has gone through several stages. At the same time, they are not only constructive, but also change the environment of exterior and interior design, the monochrome of the colors used, the increasing durability of building materials.

In particular, the first mosque in Central Asia was built in 713 year by the Arab commander Qutayba ibn Muslim on the site of the Zoroastrian temple in Bukhara, and in Samarkand on the site of the present-day Hazrati Hizr mosque. Since then, the construction of mosques in these areas has begun to flourish.”[1]

Materials and methods: Central Asia is also the most widespread religion in the territory of Uzbekistan before the Arab invasion, Zoroastrianism. Therefore, the temples were built and decorated according to Zoroastrian religious traditions. After the advent of Islam, some temples were demolished by the Arabs and some were turned into mosques. For this reason, elements of Zoroastrianism have been preserved in the interiors of mosques.

“In ancient times, mosques were historically rectangular in structure. Their tops are covered with domes using arches mounted on thick brick columns. The

number of columns was four, six and more. In most cases, the dome between the columns is wider and taller than the rest. ”[2]

Four-pillar mosques such as Magoki Attory (Moh) in Bukhara, Deggaron in the village of Khazora, and Chorsutun in Termez play a special role in the formation of the first mosques. The Moh Mosque was created as a result of the adaptation of the Moh Temple during the fire-worshipping period. There are four columns in the middle of the building. They give centrality to the interior of the mosque. In the 11th century, the entrance to the mosque was reconstructed. Over the past period, the area around the mosque has grown significantly due to the cultural layer. Nowadays, the mosque is called Magoki Attory. Renovations were also made in the 16th century. Enamel coatings appeared at that time [3]

The peculiarity of the architectural environment of this mosque in Bukhara, known as Magoki Attoriy, is that the interiors and exteriors of the building are in perfect harmony. As a result of the adaptation to the mosque, there were some changes in the interior. In place of the elements of fire worship placed elements specific to Islam (altar, etc.).

The ornaments at the entrance to the mosque also have a complex schematic structure. In this regard, M. S Bulatov in his research substantiated the mathematical laws in the decoration of the mosque through drawings.

The ornament entrance pillar is created by means of 3: lower, middle and upper panels filled with carved plaster of the brick relief. According to M. S Bulatov, the concept that "... medieval architects were not mathematicians and they did not need to study mathematics in depth" is a bit wrong. Because they did not have enough knowledge and skills passed down from generation to generation to create such forms. The architects of this period were the most advanced thinkers of their time, and held a high position in the country[4]

Deggaron Mosque is also one of the first medieval mosques in Bukhara. The mosque was built in the 11th century and the interior of the mosque is richly decorated. In terms of composition and color balance, the color of the brick made of

clay creates a coherent work with the desert environment. The domes of the mosque are reminiscent of sand dunes.

The small arches of the northern and southern middle sections of the Deggaron Mosque, and the brick stacks reminiscent of honor at the top, shorten the gap. They consist of two-tiered shelves: the top is like a swallow's tail, consisting of separate brick shapes. The middle compartments are covered with a balkhi dome. The northern and southern domes had two holes. In the upper corners of the two corner compartments to the west of the building are simple but beautiful brick muqarnas gajaks (sails), the shapes of which differ slightly in sections. These compartments are also finished with a deep dome. The previous, original forms of the east side have not been preserved after the repair. The middle compartment is covered with a rare edged dome, while the adjacent ones are covered in a different way [3]

The four large pillars of the interior of the Deggaron mosque are of the large volume typical of that period, and the domes and ceiling of the building rest on these pillars. The columns have an aesthetically pleasing appearance as a result of the bricks being stacked in a horizontal and vertical position. We also see the dividing elements in the central arches that connect the columns to the inside of the dome. The additional arches on the sides are not so decorated. During this period, no colorful interior elements were used, and the interior of the building was decorated with monochrome bricks in a unique way, forming different stepped planes. The elements are separated by light and shadow. According to the representatives of Islam, the interior of mosques should not distract the worshiper with its luxury, but should invite people to prayer with its simplicity and convenience. Deggaron is a practical example of this. The appearance of the mosque in the original construction has been renovated several times as it has been in a state of disrepair for some time. In the early twentieth century, a columnar awning was added to the east and south sides.

The appearance of the mosque in the original construction has been renovated several times as it has been in a state of disrepair for some time. In the early twentieth century, a columnar awning was added to the east and south sides.

In the IX-X centuries, the art of painting developed rapidly in Turan. In architecture, bricklaying was highly developed. The tradition of using plaster and wood carvings on the interiors of buildings has improved [5]

Results: For early medieval architects, the main task was to design the exterior and interior of the building together. The interior bricks were also picked up for this reason, trying to form shapes and dial smoothly. In this case, the building materials served not only constructive, but also decorative function.

The interior of the Chorsutun mosque is similar to the previous two mosques. The four columns holding the central dome are connected by arched arches. The Moh Mosque was closed in the same way. The interior is enriched by slightly decorating the structural elements. After the bricks were assembled in a special way, they were not covered with any other material.

Conclusion: In conclusion, the interior decoration of these mosques is an example of the first decorating processes of the Middle Ages. At the same time, a unique interior architectural environment was created using clay bricks. The colors are also monochrome, using the natural color of the brick. The use of enamel coatings, colored objects used in modern decoration, was carried out later in the XVI century and beyond.

References:

1. Sh.Muzaffar., Sh.Sherimbetov. Mosques in Central Asia: Traditional architecture, modern trends, and comparative analysis. - 2021.
2. D.A.Nazilov. Interior in Central Asian architecture. - T. 2005. 31 p.
3. H.Sh.Pulatov. "Architectural monuments of Uzbekistan". - T. 2013.
4. M.S. Bulatov. "Geometric harmonization in the architecture of Central Asia in the 9th-15th centuries. M. 1988. 288 p.
5. K. Gulomov. "Applied art". - T. 2007. 51 p.
6. Yu.S.Yaralova, V.V.Veymarna, V.L.Lavrova, A.M.Pribitkova, M.A.Useynova, O.X.Khalpaxchayana "Architecture of the Mediterranean, African and Asian countries of the 6th - 19th centuries". - M. 1969.210 p.

ASALARILARNING NOZEMATOZI

Azimova Dilafuz Ismoilovna

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar
universiteti (tayanch doktorant)

E-mail: azimovadilafuz@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada asalarichilik xo'jaliklarida keng tarqalgan asalarilarning nozematoz kasalligi epizootologiyasi, etiologiyasi, patogenezini, laborator tashhishlash usullari, oldini olish tadbirlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Asalari oilasi, ona asalari, Nozematoz, Nosema apis, Nosema ceranae, Apis mellifera L., mikrosporidiya, . jag'osti bezi, gemolimfiya, organoleptik, mikroskopiya.

NOZEMATOSIS OF BEES

Abstract: The epizootology, etiology, pathogenesis, methods of laboratory diagnosis, preventive measures of bee nozematous disease common in bee farms are covered in the article.

Key words: Bee family, queen bee, Nosematosis, Nosema apis, Nosema ceranae, Apis mellifera L., microsporidia. jaw gland, hemolymph, organoleptic, microscopy.

Yer yuzida insoniyatga ma'lum bo'lgan o'simliklarning 80% ga yaqini oraliq changlanish natijasida tugun tugadi, meva, urug', hosil qiladi. Oraliq o'simliklarning beshdan to'rt qismi hasharotlar yordamida changlanishga muhtoj hisoblanadi va bu o'simliklarning katta qismi asalarilar tomonidan changlanadi. Entomofil o'simliklarni asalarilar yordamida changlantirganda hosildorlik o'rtacha 25- 50 % oshadi.

Asalarichilni rivojlantirishda ko'plab invazion kasalliklar to'sqinlik qiladi. Shunday kasalliklardan biri asalarilarning nozematoz kasalligidir. Kasallik Osiyo, Yevropa, Amerika, Shimoliy Afrika davlatlarida, shu jumladan, O'zbekistonda ham keng tarqalgan. Nozematoz kasalligi karantin kasalliklari guruhiga kirib Xalqaro Epizootik Byuroning "B" ro'yxatida turadi. [3.4]

Nozematoz asalarilarning protozoy kasalligi bo'lib, kasallik bir hujayrali parazitlarni asalarilarning ichak epiteliya hujayralarida, ba'zan esa malpigi tomirida,

tuxumdonida, jag'osti bezida, gemolimfada parazitlik qilishi tufayli qo'zg'atilib, katta va yosh arilarning o'rta ichaklarining funksiyasining buzilishi, o'zgarishlari va asararilarni nobud bo'lishi bilan xarakterlanadi. Kasallik qo'zg'atuvchisi ari ichagida ozuqa orqali kirib u erda rivojlanadi va tashqi muhitga sporalarni ari axlati orqali chiqaradi.

Nozematoz bilan zararlangan asalari uyasi

Ko'p hollarda nozematoz boshqa kasalliklar (surunkali falajlik, qopsimon tuxum qo'yish) bilan birga kechadi, salmonellyoz (paratif), arilarni chirish kasalligi, gafnioz, septitsimiya kabi kasalliklarga moyilligini ortiradi. Nozematoz organizmning patogen zamburug'larga - aspergillalar, kandidalar va boshqalariga - chidamliligini pasaytiradi. Nozematoz kasalligi salmonellyoz (paratif) va gregarinoz bilan birga kechgan holatlar kuzatilgan.[3.5]

Arilar zararlanishining optimal havo harorati $+30^{\circ}\text{C}$ ($+10$ dan $+37^{\circ}\text{C}$ gacha). Zararlangan arining o'rta ichagida 250-262 mln. dona spora, orqa ichagida esa -500 mln. dona spora joylashadi. Sporalarning chidamliligi ko'plab omillarga bog'liq

bo'ladi. Najas qoldiqlarida *nosema apis* sporalari o'zining hayotchanligini 1 yildan ko'proq saqlashi mumkin, asalda - 4 oygacha va o'lgan asalarilar tanasida - 4,5 yilgacha. *Nosema ceranae* sporalarning chidamliligi chuqur o'rganilmagan, lekin ular qurib qolishga va yuqori haroratga chidamli bo'ladi, muzlatishga chidamsiz. *Nosema apis* sporalari 60°C haroratda 15 daqiqa davomida qizdirilganda nobud bo'ladi. *Nosema ceranae* sporalari esa yuqori haroratga chidamli bo'lib +60°C gacha qizdirilganda ham yashovchanlik qobiliyatini saqlab qoladi.[6]

Laboratoriyaga o'lgan va tirik arilar, asal, mumli in katakchalarining bir qismi, perga, ishlatilgan va arilar tomonidan ifloslantirilgan ramkalar, axlatlarining izlari bor boshqa inventarlar yuboriladi. Tekshirish uchun olingan asalari namunalari laboratoriyaga jo'natilishidan oldin 4% li formalin yoki 70% li spirtida fiksatsiya qilinadi yoki muzlatiladi. Asalari namunalarining oxirgi qorin segmentlari ajratib olinadi va orgonoleptik, mikroskopik usulda tekshiriladi va ichidagi sporalar sonini aniqlash uchun Goryaev kamerasida sanaladi. Davolashda kasallikning mavsumiylikini hisobga olib O'zbekiston Respublikasida ruxsat etilgan preparatlar yo'riqnomalari asosida davolashda qo'llaniladi.

Nozematozni oldini olish maqsadida asalari oilalariga ularning faol hayot davrida yetarli darajada oqsilli oziqalar berilishini tashkil etish kerak. Qishlovga yosh arilar soni ko'p bo'lgan sifatli asali bilan kuchli oilalani qoldirish kerak. Kuchsiz oilalar, ya'ni yozda rivojlanishni yakunlay olmagan oilalar birlashtirilib, bir uyaga solinadi va issiq qilib o'raladi. Har yili dezinfeksiya tadbirlari o'tkaziladi.[1.2]

Yuqoridagilardan xulosa qilib aytganda nozematoz kasalligi ko'proq bahorda, kamroq hollarda kuzda uchrovchi mavsumiy kasallik bo'lib asalarilarda mikrosporidiyaning uchta turi aniqlangan bular: *nosema apis*, *nosema ceranae*, *nosema neumanni*. Uzoq muddat arilarni bir uyada asrash, uyalarni ko'chirish, kasal oiladagi oziqa, kasallangan ona arini ko'chirganda, o'g'ri arilar bilan, har xil hasharotlar bilan muloqotda bo'lganda, suvni o'lgan asalarilar, asalari axlatlari bilan ifloslangan idishlardan ichganda, asalarichilar tomonidan sog'lom oilalar bilan kasallangan oilalarning birlashtirilishi, ish qurollarini dezinfeksiya qilinmasdan

ishlatilishi nozematoz bilan zararlanish omili bo‘lib hisoblanadi. Kasallikka chalingan asalari oilalarining kuchsizlanishi va nobud bo‘lishi asalarichilik xo‘jaligiga katta iqtisodiy zarar keltiradi. Asalarilarning nozematoz kasalligida davolash choralaridan ko‘ra, asalari oilalarini kuchini oshiruvchi, turli infeksiyon va invazion kasalliklarga chidamliligini mustaxkamlovchi vositalarni qo‘llash, profilaktik tadbirlarni o‘z vaqtida va sifatli o‘tkazilisa samaradorligi yuqori bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Davidov A.S. Do‘squlov V.M. Djo‘raqulov O.K. “Asalari kasalliklariga qarshi dorivor o‘simliklar”. Jurnal “Zooveterinariya”, 2017-№4.
2. Davidov O.S, Mavlonov S.I, Katayseva T.V. “Asalari kasalliklarini oldini olish va davolash tadbirlari”. Jurnal “Zooveterinariya” 2014-№11.
3. Nasimov SH.N, Gerasimchik V.A, Mamatova Z.B, Xabibov F.A. “Asalari kasalliklari va zararkunandalari” o‘quv qo‘llanma. Toshkent, 2021.
4. Герасимчик В.А, Садовникова Э.Ф. “Болезни рыб и пчёл” Минск 2017.
5. Садовникова Е.Ф., Кузмин Е.Е., Герасимчик В.А., Дунец Е.Н. “Сравнительная эффективность лечебно профилактических мероприятий при нозематозе пчел” Ученые Записки УО ВГАВМ, т.50, вып. 1, ч. 1, 2014.
6. Садовникова Ю.Ф.; «Применение химических и растительных препаратов в борьбе с нозематозами пчел», Витебск, 2014.

THE ROLE OF THE CEFR CERTIFICATE IN TEACHING ENGLISH IN UZBEKISTAN

Boborahmatova Oytula

student of Navoi State Pedagogical Institute,

Yugay Evgeniya Viktorovna

a scientific adviser, a senior teacher of Navoi State Pedagogical Institute

e-mail: boboraxmatovaoytola@gmail.com

Abstract: The Common European Framework of Reference (CEFR) is the most comprehensive, and the most widely used of foreign language education standards through the world. The recent reforms in foreign language teaching in Uzbekistan have mainly touched on teaching English language in all levels and stages of education. This article covers continuous education, methods of teaching language and some elements of assignment.

Keywords: CEFR, education, methods, education standards, teaching, learning.

Аннотация: Общеευропейские рамки компетенции (CEFR) являются наиболее полными и наиболее широко используемыми стандартами обучения иностранным языкам во всем мире. Недавние реформы в области преподавания иностранных языков в Узбекистане в основном коснулись преподавания английского языка на всех уровнях и этапах образования. В этой статье рассматриваются непрерывное образование, методы обучения языку и некоторые элементы задания.

Ключевые слова: CEFR, образование, методы, образовательные стандарты, преподавание, обучение.

“The new nature of work is associated with the improvement of the qualifications of workers, their constant training and creative communication”¹¹. Mastering a foreign language is one of the keys to access the new period of globalization in education, science, economy, politics, and social life. Education is becoming global and both learners and teachers are now able to pursue their future education and academic careers throughout the world. In the past learning a language meant learning grammatical structures and a lot of theory about the language.¹² Many learners didn't learn to communicate in the language and therefore did not really „learn,, the language at all. The beginning of 2000s marked a new era in foreign languages teaching in Uzbekistan. When all stakeholders including teachers, students, schools, colleges, lyceums and universities to feel the changes in the way of foreign languages were suggested and learned. In order to provide effective higher education. Uzbekistan accepted significant reforms by performing use of the CEFR for English language in country. CEFR standards provided effective learning of foreign language EFL classes.¹³

The CEFR is the most comprehensive, and the most widely used set of foreign language education standards throughout the world. Please note that it doesn't tell language professionals what their objectives should be. Both curricula and assignments for language learning need to be used. The CEFR started as a reliable way to compare the curriculum, the qualifications and the assignments of deferent schools, deferent colleges and universities in the same county or different countries. It is result of thousands of teachers and researchers establishing detailed descriptions of language proficiency at deferent levels.

The CEFR provides a reference point for language competency around the world as the following table:

¹¹ <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss7/S-pp58-67>

¹² I Kirkham, A. Iriskulov, F Rashidova “A handbook for teacher's of Foreign languages with reference of the CEFR”

¹³ <https://journals.researchparks.org/index.php/IJIE/article/download/40/38/>

Table 1

Global CEFR scales		General Level	TOEFL (ICT)	Cambridge ESOL Level	IELTS Level
Proficient User	C1	Advanced		CPE	IELTS 7-8
	C2	Upper-Intermediate	120	CAE/BEC/Higher	IELTS 6-7
Independent User	B2	Intermediate/ Upper intermediate	80-100	FCE/BEC Vantage	IELTS 5-6
	B1	Pre-inter mediate	70-75	PET/BEC Preliminary	IELTS 4
Basic User	A2	Elementary	40-55	KET	IELTS 3
	A1	Beginner	-	Starters, Movers, Flyers	IELTS 0-2

The result is a framework designed to provide a descriptive means of comparing and guiding the objectives, achievement standards, and qualifications of learners in deferent national and local contexts. It has expanded to include the many skills needed by language learners, and therefore is a guide to appropriate curricula, appropriate learning activities and appropriate assessments. The competencies are classified into six levels of proficiency, as is shown in table 2:

Table 2

C2	Proficient User
C1	
B2	Independent User
B1	
A1	Basic User
A2	

As mentioned before in this guide, one of main concerns of teachers is how long it takes to reach each level. At first glance the CEFR appears to be like a staircase with each step the same distance from the next (A1, A2, B1, B2) this might seem to indicate that each step or level should be archived in equal a moment of time.

Uzbekistan has already established teaching English language in all levels and stages of education based on CEFR rather than past educational system. If we compare: in the past we used to say the good language learner needs: intelligence, verbal ability. But today we can talk about motivation, a positive attitude, support and simulation, effective strategies. To learn the language deeper, we must learn and teach such kind of education systems like a CEFR.

REFERENCE

1. <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss7/S-pp58-67>
2. I Kirkham, A. Iriskulov, F Rashidova “A handbook for teacher’s of Foreign languages with reference of the CEFR”
3. <https://journals.researchparks.org/index.php/IJIE/article/download/40/38/>.
4. B. Toliboyev , Sh. Samandarov , D. Umirzakova , Y. Yunusova. Teaching Foreign language in Uzbekistan CEFR learning and assignment.
5. Yugay Evgeniya Viktorovna. (2022). INFORMATION AND DIGITAL LITERACY: THEIR CONCEPTS AND SKILLS.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.6945140>

**ISAJON SULTONNING “ALISHER NAVOIY“ ROMANIDA MOHIRONA
TASVIR.
(PEYZAJ HAQIDA)**

Davronova Surayyo Abdurahmon qizi

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy Universiteti
Jurnalistika fakulteti, Adabiyotshunoslik (O‘zbek adabiyoti)
1-kurs magistranti

doniyordavronov219@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola Isajon Sultonning “Alisher Navoiy“ romani tahlilga bag‘ishlangan. Asarda syujetning tarkibi qismlaridan peyzajga to‘xtalib o‘tilgan. Shuningdek yozuvchining mahorati haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: “Alisher Navoiy” romani, Hiri, Hirurud, peyzaj, makon, syujet, obraz.

Аннотация: Данная статья посвящена анализ романа Исаджана Султана Алишер Навои. Также говорят о мастерстве писателя.

Ключевы слова: Романа Алишера Навои, Хирий, Хируруд, пейзаж, Сюжет, образ.

Annotation: This article is devoted to the analysis of Isajon Sultan’s novel “Alisher Navoi” There is also talk of the writer’s skill.

Keywords: Alisher Navoi’s novel, Hiri, Hirurud, landcape, spase, plot, image.

Har bir kitobxon qo‘liga kitob olar ekan, o‘zi uchun yana bir yangi dunyo eshigini kashf etmoqni ixtiyor etadi. Yozuvchining ham nazmimizda maqsadi shu. O‘z g‘oyasi urug‘larini yana kimlarninigdir qalbiga ekmoq istaydi. Bu esa yozuvchidan mahorat, bilim, o‘zgacha yondashuv, o‘zgacha nigoh talab etadi. Shu o‘rinda yozuvchiga syujetning tarkibiy qismlaridan biri_peyzaj ham ahamiyatlidir.

Boisi kitobxon ongida dastlab asar haqida, uning hodisalari haqida tasavvurlar peyzajning o'qish jarayonida gavdalanadi.

O'zbek tilining izohli lug'atida peyzajga quyidagicha ta'rif berilgan.

Peyzaj[fr.Paysage<pays-joy,makon]

- 1.Biror joyning ko'zga tashlanib turgan umumiy ko'rinishi, manzara, o'rmon peyzaji, tog' peyzaji.
- 2.Tasviriy san'atning tabiat manzaralarini tasvirlash bilan shug'ullanadigan turi; tabiat manzarasi tasvirlangan surat.
- 3.Adabiy asarda manzara tasviri, tabiat manzarasi, tabiat lavhalari.

Yuqoridagi ta'riflardan anglashiladiki, badiiy asarlar uchun uchinchi ta'rif ahamiyatlidir. Lekin ba'zi hollarda peyzaj tabiat manzarasi emas, joy va makon orqali ifodalanishi ham mumkin.

Adabiyotshunos Dilmurod Quronov "Adabiyotshunoslik qoidalari" kitobida "Peyzaj (fr.paysage-joy,yurt) adabiy asarlarda yaratiluvchisi badiiy voqelikning muhim komponenti, voqealar kechuvchi ochiq makon (yopiq makon) deya ta'rif beradi.

Izzat Sulton "Adabiyot nazariyasi" kitobida "Badiiy asardagi tabiat tasviri peyzaj deb ataladi. Tabiat tasviri syujetning tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, asarning g'oyaviy-estetik quvvatini oshiradi".Ko'rinib turganidek qarashlar mushtarak.

Yozuvchi o'z g'oyaviy niyatini o'qirmandga yetkazish uchun dastlab peyzajdan mohironalik bilan foydalanadi. Yuz berayotgan voqea va hodisalarni to'g'ridan-to'g'ri kitobxonga yetkazishdan ko'ra, peyzaj orqali tasvirlash yozuvchini maqsad tomon yaqinlashtiradi. Bu fikrlar asosini Isajon Sultonning "Alisher Navoiy" romani asosida ko'rib chiqamiz. Asarda peyzajning vazifasi voqea-hodisa bo'layotgan makon va zamoni tasvirlashdan iboratdir. Tasvirlashda peyzaj qahramonning holatini uyg'un ifodalaydi.

"Hirurud" yoqasidagi o'langlar ko'z yetguncha bahor naqshlari bilan hayratomuz bezalgan edi.

Hayrat boisi shuki, u bezaklar jonli edilar. Ellarda mayin chayqalgan qizg'aldoqlar ko'zga yaqqol tashlangani bilan, aslida bu erda nimalar yo'q deysiz? Tig'iz o'tloq uzra yelgan yellar zabtida o'ynagan yashil qaboli, qirmizi dastorli yosh toliblarga o'xshab ketuvchi qizg'aldoqlar qatorida oq shoyi gullarini yozgan pechaklar, silliq uzun bargli yovoyi arpa, ko'k gul ochgan yo'ng'ichqa, har yer-har yerda g'uj o'sgan beor ajiriqlar, uzun poyasi egilib qolgan kurmaklar, katta yaproqlari sollangan bangidevonalar aro yana o'zga tur tiriklik barq urib, hashorotlar vizzilab, ninachilar uchib yuradi" Isajon Sulton insonning ko'z ilg'amas sarhadlarini ishg'ol etgandek go'yo. Bir qarashda ilg'ash mushkul bo'lgan jihatlarni ham kitobxon qalbiga jo qiladi. Uning e'tiboridan kichik detallar ham chetda qolmaydi. Hayratingiz oshadi, nahotki tabiatning shuncha ishvalari bor deya. Yoki bir o'rinda "Maysalar bir-birlari bilan tomirlari orqali so'zlashishadi. Yer ostida chatishgan minglab oqish tomirchalar o't-o'lanlar, giyohlarning so'zlashuv tolalaridir." Qarang qanday chiroyli ifoda. Peyzajning o'ziyoq kitobxonni o'z olamiga sehrlab qo'yadi. Voqea va hodisalarning bayon etishdan oldin go'yo o'quvchini zaminga nigohini tashlaydi, qalbiga orom bag'ishlab so'ngra, fikrini ifodalaydi.

Shuni ham alohida ta'kidlash joizki, adib ba'zi o'rinlarda yangi-yangi o'xshatishlardan foydalanadi. "Tug'yonlar faslida shamol barcha gulchaglarni uchurib, ko'zga ko'rinmas to'fon hosil qiladi. U gulchaglar yetib kelgan boshqa maysalarda ko'rilmagan jo'shish sodir bo'ladi. Biz bahorga juda ko'p ta'riflarni eshitganmiz-u, lekin ilk bora "tug'yonlar fasli" deya qo'llanilgan. Tug'yon so'zidayoq butun koinotning aynan shu faslda tug'yonlana borishi, jamiki dov-daraxt, hayovonot va nabodot olamini ifodalab kelmoqda.

"Bularning bari ifor taratadi, u ifor ham chechakning ibodatidir "Birgina o'simlikning egilgan qaddini ibodatga, shirin iforini shukronalikka yoyish adibning naqadar sinchi ekanligidan dalolatdir. Isajon Sultonning yana bir mahorati shundaki, peyzajda ham kitobxonni bilimlar bilan siylaydi.

“Bu juda qadimgi tog‘ edi. Qoyatoshlari yorilib, parchalana boshlagan xuddi qachonlardir azim bir ko‘hsor bo‘lganu zamonlar o‘tishi bilan tuproq uni mahv etganday, tegrasini o‘ray–o‘ray, yer betiga kichik qismini qoldirgandek ko‘rinardi.”

Adib joy nomlarini ham alohida san‘atkorlik bilan yaratadi. Hiriy, Hirirud, Astrabod nomlariga ham to‘xtalib o‘tadi. ”Hiriy istehkom devorlari uzra rango–rang matolar xilpirar, bayroqlar ilingan, karnay-surnay sadolari kelar, devor usti-yu osti sipoh va odamlarga to‘lgan edi. ”Hiriy bu joy nomi. Xurosonliklar Hirotni mehr nilan shunday atashgan. Adibning mahoratini qarangki, insonni o‘zi yashagan joyni ham sevib erkalaydigan so‘zni topa oladi.

Asar mutolaasiga chog‘lanar ekansiz, kitob o‘z dunyosiga purma’no so‘zlar ila sehrlab qo‘yadi. ”Alisher Navoiy“ romani tarixiy obrazlarni yana bir bor gavdalandirdi. Asarda keltirilgan joy nomlari, tarixiy ro‘zg‘or anjomlari, taomlar, qushlar, hayvonot olami va qurol–aslahalarning nomlanishi adibdan katta mahorat talab etadi. Qahramonlarning portertlarini yaratish, o‘sha davr muhitiga moslab, ularning his-tuyg‘ularini ifodalash katta mehnat natijasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. E.Begmatov. A.Madaliyev va boshqalar. O‘zbekiston Milliy Insklopediyasi. Davlat ilmiy nashriyoti.
2. ”Adabiyotshunoslik lug‘ati “D.Quronov. Z.Mamajonov. M.Sheraliyeva. Toshkent Akadem nashr 2013–yil.
3. ”Adabiyot nazariyasi“ Izzat Sulton“ O‘qituvchi nashriyoti. Matbaa ijodiy uyi.
4. ”Alisher Navoiy“ romani Isajon Sulton. Toshkent: “Adabiyot “ nashriyoti 2021 yil.

LINGUISTIC AND LINGUOCOGNITIVE STUDY OF THE CONCEPT OF “FRIENDSHIP”

Nazarova Zebinisobonu Ravshanjon qizi, a teacher of Kokand state
pedagogical institute, Kokand, Uzbekistan.

Email address: zebiniso101@bk.ru

ABSTRACT: The purpose of the article is to show the usage of the concept “friendship” in different languages, like Uzbek, English and Russian. Moreover, the article demonstrates linguocognitive study of the concept “friendship” and its characteristics as well as synonyms.

Key words: concept, friendship, didactic relationship, phenomenon, “друг” and “знакомый”, “do‘st”, “og‘ayni”, “birodar”, “tanish bilish”.

While thinking about the concept of "friendship", we should first of all dwell on the term "concept". "Concept" is the understanding of different people, nations and peoples within their own mentality according to the meaning of a certain subject, thing, or term.

The concept of “Friendship is a relationship of mutual affection between people”. [1.1] This is a stronger form of interpersonal bond than an "acquaintance" or an "association", such as a classmate, neighbor, coworker, or colleague. However, all of them illustrate a person who knows you and they have difference in their meaning.

In various cultures, the concept of friendship is restricted to a few number of very deep relationships; such as the U.S. and Canada, a person could have many friends, plus perhaps a more intense relationship with one or two humans, who may be called *good friends* or *best friends*. Other colloquial terms include *besties* or *Best Friends Forever*.

In Uzbek language, the words like “do‘st”, “og‘ayni”, “birodar”, “tanish bilish” and some others illustrate the meaning of “friendship”. Although they are different in meaning still they have the same concept that is a person who you know about him or her. In Russian, the lexemes “друг” and “знакомый” show the concept of friendship and these words differ from each other according to their meanings. For example, the first concept shows a person has a good and closer relationship with another while the next concept illustrates just official relationship among people. Although there are many forms of friendship in many cultures with their different meanings, some of which may vary from place to place, certain characteristics are present in many such bonds. Such features and characteristics include choosing to be with one another, enjoying time spent together, and being able to engage in a positive and supportive in people’s life. Moreover, these words express the good members of humans’ life.

Sometimes friends are distinguished from family, as in the saying "friends and family", and sometimes from lovers (for example, "lovers and friends). So, Friendship has been studied in academic fields, such as communication, sociology, social psychology, anthropology, and philosophy as it represents the person and some feelings about it. Various academic theories of the concept of “friendship” have been proposed, including social exchange theory, equity theory, relational dialectics, and attachment styles.

In all cultures, friendship is essential relationship in life. Friendship is generally characterized by five defining features:

- It is a didactic relationship, meaning that it involves a series of interactions between two individuals known to each other.
- It is recognized by both members of the relationship and is characterized by a bond or tie of reciprocated affection.
- It is not obligatory; two individuals choose to form a friendship with each other. In Western societies, friendships are one of the least prescribed close relationships, with no formal duties or legal obligations to one another.

- It is typically egalitarian in nature. Unlike parent-child relationships, for instance, each individual in a friendship has about the same amount of power or authority in the relationship.

- It is almost always characterized by companionship and shared activities. In fact, one of the primary goals and motivations of friendship is companionship. In addition, adolescent and adult friendships often perform other functions, such as serving as sources of emotional support and providing opportunities for self-disclosure and intimacy.[3.1]

These characteristics and features vary friendship from several related phenomena. In fact, friendships are didactic relationships distinguished from cliques or peer groups. (many members of cliques are also friends with other members.) Similarly, having friendships is different from being popular or having a high social status. Individuals who are not popular certainly may have close friendships, and a popular person may not have a real friendship. The affective bond that is a component of friendship distinguishes friendship from acquaintanceship.

The term “friendship” is formed from early childhood. As the child grows up, he gets to know his peers around him and starts spending time with them, that is, playing games together. As a result, the idea of playing together is awakened in the child’s mind. Children who play together, spend time together, eat together, go on trips and try to stay in touch. As a consequence, the concept “friendship” is appeared in their minds. The concept of "friendship" is also used to refer to people working, talking, eating and having a good time together in certain situations.

In conclusion, **friendship is** a state of enduring affection, esteem, [intimacy](#), and trust between two people. The study of friendship as a type of relationship is based on the consideration of the basic principles of human relationships. Along with the desire of people for unification, it is observed a will for individualization; this contradiction is removed directly in the phenomena of friendship. Friendships are classified and divided into several subgroups according to its internal meaning; of all the possible grounds for classification, it can be interesting in the most universal,

associated with the concept of "real" friendship. This classification basis is unique precisely because it is revealed the implementation of this aspect of the conception on the proverbial material. The traits that distinguish a true friend and how a friend becomes real mark another aspect of the conception of friendship. The key, most valuable properties of friends, the position of friendship in the value hierarchy and the strength of friendly ties complete our circle of interests.

Thus, this concept is not only interpreted differently in different nations, but it acquires different meaning and importance in the minds of people with different characteristics. Therefore, giving a clear and vivid example of the concept of "concept" is a somewhat difficult task, since it is a phenomenon closely related to the human mind and character.

BIBLIOGRAPHY:

1. *Oxford Dictionaries*. Oxford Dictionary Press. Archived from [the original](#) on January 26, 2011. Retrieved 25 May 2012.
2. Howes, Carollee (1983). "[Patterns of Friendship](#)". *Child Development*. 54 (4): 1041–1053. doi:[10.2307/1129908](#). ISSN 0009-3920. JSTOR [1129908](#).
3. <https://www.britannica.com/topic/friendship>
4. Rajapova, Malika, and Nodirakhon Sheraliyeva. "Teaching english through fairytales." *Scientific research results in pandemic conditions (COVID-19)* 1.06 (2020): 186-189.
5. Mamajonov, A. Rajapova M, (2022). ALLEGORIYA HAQIDA UMUMIY TUSHUNCHALAR. ALLEGORIK VOSITALAR DUNYO TILSHUNOSLARI TALQINIDA. YANGI O'ZBEKISTONDA MILLIY TARAQQIYOT VA INNOVATSIYALAR, 124-126.

ВНЕДРЕНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ ИГР НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА ДЛЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Shimchuk Alyona Olegovna

Student of Navoi State Pedagogical Institute

Yugay Evgeniya Viktorovna

a scientific adviser, a senior teacher of Navoi State Pedagogical Institute

E-mail: shimchuk-alena@mail.ru

Аннотация: В данной статье представлена общая информация об обучении английскому языку младших школьников с помощью игр. Использование игр в процессе овладения иностранным языком поддерживает благоприятный психологический климат и творческую атмосферу на занятиях, способствует повышению мотивации учащихся к изучению иностранного языка. Автор также приводит примеры различных игр, которые можно использовать на занятиях.

Ключевые слова: коммуникация, мотивация, игры, грамматические игры, лексические, фонетические, орфографические.

Abstract: The given article provides general information about teaching English to young learners through games. Using games in the process of leaning foreign language maintain a favorable psychological climate and creative atmosphere in the classroom, helps to increase students' motivation to learn a foreign language. The author also gives examples of different games that can be used in the classroom.

Key words: communication, motivation, games, grammatical games, lexical, phonetic, spelling.

Nowadays, much attention is paid to teaching a foreign language at school, as changes in the nature of education are increasingly clearly focusing it on the independence of students, creative initiative, competitiveness, mobility of future specialists. “The new nature of work is associated with the improvement of the qualifications of workers, their constant training and creative communication”¹⁴. Language learning is aimed not only at achieving practical, educational and developmental goals, but also at challenging and further maintaining the motivation of students. One of the most important problems of teaching a foreign language is developing oral proficiency, which creates conditions for the disclosure of the communicative function of the language and allows to bring the learning process closer to the conditions of real learning, which increases motivation to learn a foreign language. It is important to note that the effectiveness of the game as a means of learning depends on compliance with a number of requirements, such as: the presence of an imaginary situation, a plan in which students will act; mandatory awareness by children of the game result, the rules of the game.

Game technologies solve didactic, developing, educating and socializing tasks. The game is a natural form of learning for the student, since it is convenient for teachers to give educational material through it, and it is convenient and natural for children to receive it. The task of the teacher when introducing or working out the material is not to organize the research work of the students, but so that they themselves find solutions to the problem, work out grammatical and lexical structures in speech. It is important to create such conditions that communication becomes necessary not to get an assessment, but simply because language communication has become a need for student.

The game is a sphere of self-expression, self-determination, self-examination and self-realization. Playing, the child overcomes the barrier of fear, frees himself

¹⁴ Югай Е. Digital culture and society: problems of their relationship in the conditions of globalization // Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 7/S. – С. 58-67.

from physical fatigue¹⁵. The material is absorbed imperceptibly and a sense of satisfaction arises. The game form of work makes it possible to repeat and consolidate the learned lexical units and standard phrases, various forms of work and maintain the attention of students in the lesson.

Grammatical games in the process of teaching can be different, because of age, level and purpose¹⁶. The main goals of grammar games are to teach children using speech patterns containing certain grammatical difficulties; to practically apply knowledge of grammar, to create a natural situation for the use of grammatical constructions in natural communication situations.

1) “Line – up”. This game develops the skill of constructing sentences and abbreviated forms. Students are divided into groups of 4 people and they are given cards. The task is to make a short sentence, for example: They are very happy/ Boys are playing football./ There is a dog./ It is raining./ I do not like apples. Teacher asks the students to take one or two cards (if the offer consists of 5 cards) and stand in a line, making a sentence. The class checks for correctness. Then teacher explains to the children that in colloquial speech we shorten the forms, for example He is= He’s, and ask the children with these cards to pair up, taking each other by the arm. The rest of the class checks whether the group understood and did the task correctly. Teacher can also ask individual children to write down abbreviated forms on the blackboard in order to check whether the material is well learned. This game helps children more easily switch to using abbreviated forms in speech.

2) “Sherlock”. This game teaches children to analyze what they see. Teacher explains to the children that they are going to be “grammatical” detectives and “reveal” the rule of the English language, distributes handouts or write familiar words on the board in a scatter: an orange, a banana, a monkey, a dog, an eggplant, a carrot... Then teacher asks the children, working in pairs, to find a rule in this set of

¹⁵ Latysheva I.R. Learn by playing. The use of gaming technologies in English lessons in elementary school // English. - 2012, No. 8. - p. 5.

¹⁶ Livingstone K. Role-playing games in teaching foreign languages. – M., 1999. – 127 p.

words. Following this, the first “detectives” must disclose the rule to the class: we use “a” before words starting with vowels, and “an” before consonants. Teacher explain that “an” is used before vowels because it makes it easier to pronounce words. By finding a rule on their own, children remember it better than if they just read it in the text. This game can be used to analyze the formation of degrees of adjectives: slow-slower, big-bigger and any other grammatical rules.

The task of *lexical games* is to lay the foundations of communicative competence that allow children to communicate and interact in a foreign language, including with native speakers, at an elementary level, taking into account the real needs and interests of children of this age.

1) “Edible – inedible”. Players line up at some distance from the teacher. The teacher throws the ball to each player in turn, while naming something edible or inedible. If the item is edible, the player must catch the ball and take a step forward, and if it is inedible, the player does not catch the ball and also takes a step. If the players make mistakes, they stay put. The winner is the one who reaches the teacher first. This game is appropriate for practicing vocabulary on any topic.

2) “Word chain”. This game develops the ability to correctly correlate the graphic and auditory image of a word. Children should make a chain of words so that each subsequent word begins with the last letter of the previous one. To complicate the task, teacher can limit the topic or draw a long rectangle on the board, divide it into squares, thereby determining the number of letters in each word. In addition, conversely, place a picture under each intended word so that the child knows which word should be entered in the cells. Thus, student will only have to write it correctly.

Phonetic and spelling games play an important aspect in the process of learning foreign language for young learners. They are suitable for mastering and memorizing vocabulary, as well as the rules of English pronunciation.

1) “Make a couple”. This game develops the repetition of transcription and practicing the pronunciation of long and short vowel sounds. In advance, the teacher prepares words in which vowel sounds occur, they can be highlighted in a different

color. Also, the transcription of these vowel sounds is printed on the second group of cards. Students are divided into two teams. One team will be with word cards, and the second with sound cards. At the command of the teacher, students try to find a pair that matches the sound in the word on the card of one team with transcriptions of this vowel sound on the card of another team. The game takes place before all pairs are correctly created.

2) “The letters have crumbled”. The game can be played both in teams and in the form of personal competitions. For this spelling game, the teacher must prepare cards with letters that will be collected into words. Each team is given the same number of words. At the command “Ready, Steady, go”, the players collect words from the letters and translate them. The winner is the team that will cope faster and correctly translate the words. Example: pyhap → happy, baorwni → rainbow.

Depending on the goals and objectives of the lesson, various games can be used in the process of submitting new or consolidating the previous educational material, at the stage of its activation in the speech of students. Including such interesting games in English lessons, teachers provide younger students with a good and strong memorization of the material. The use of gaming technologies is one of the means of teaching English, gives good results, increases the interest of students in learning the language, concentrates their attention, increases activity. But also, introduces an element of rivalry into the lesson, allows you to focus the attention of the children on the main thing – mastering speech skills in the process of a natural communication situation during the game.

REFERENCES:

1. Югай Е. Digital culture and society: problems of their relationship in the conditions of globalization //Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 7/S. – С. 58-67.
2. Latysheva I.R. Learn by playing. The use of gaming technologies in English lessons in elementary school // English. - 2012, No. 8. - p. 5.

3. Livingstone K. Role-playing games in teaching foreign languages. – M., 1999. – 127 p.
4. Stronin M.F. Educational games in the English language lesson / M.: Enlightenment, 1984. – 112 p.

DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE COMPETENCE THROUGH THE AUDIO-LINGUAL METHOD

Xalimova Lola

a student of Navoi State Pedagogical Institute,

Yugay Evgeniya Viktorovna

a scientific adviser, a senior teacher of Navoi State Pedagogical Institute

Abstract: Language as means for communication takes an important role in our daily activities. In this modern era, people are demanded to acquire more than one language. And this scientific article describes the Audio-Lingual method which aims to develop communicative competence of students through dialogues.

Keywords: Teaching Method, Audio Lingual Method (ALM), English language.

Аннотация: Язык как средство общения играет важную роль в нашей повседневной жизни. виды деятельности. Современный мир требует от человека знать более одного язык. И в данной научной статье описывается аудио-лингвистический метод, который направлен на развитие коммуникативной компетенции учащихся посредством диалогов.

Ключевые слова: метод обучения, аудио-лингвистический метод (АЛМ), английский язык.

“Our first President I.A.Karimov, foreseeing the prospects of independent Uzbekistan, mentioned: "The revival of spiritual values also means their adaptation to the values of the modern world and information civilization"¹⁷. Information and studying the foreign languages both play vital roles in our society and are necessary

¹⁷ Yugay Evgeniya Viktorovna. (2022). INFORMATION AND DIGITAL LITERACY: THEIR CONCEPTS AND SKILLS. *Innovative Development in Educational Activities*, 1(1), 42–47. Retrieved from <http://openidea.uz/index.php/idea/article/view/10>

tools for citizens to have in this growing information age. “Moreover, the current President of the Republic of Uzbekistan signed the Decree "On the approval of the Strategy “Digital Uzbekistan 2030” and measures for its effective implementation.”¹⁸ Thus, new generation are started to learn English language for their successful grow in career. And this article describes the Audio-Lingual method, which was proposed by American linguists in 1950s, was developed from the principle that “a language is first of all a system of sounds for social communication; writing is a secondary derivative system for the recording of spoken language” (Carroll, p.1963)¹⁹. Thus, the purpose of the Audio-Lingual method is to use the target language communicatively.

Larsen-Freeman states that students will achieve communicative competence by forming new habits in the target language and overcoming the old habits of their native language (2000, p.45)²⁰. The Audio-Lingual method considered language simply as form of behavior to be learned through the formation of correct speech habits. In other words, the goal of this method is to form native language habits in learners (Dendrinos, 1992). Similarly, Richards and Rodgers stress that foreign language learning is basically a process of mechanical habit formation, and good habits are formed by giving correct responses rather than by making mistakes (2001, p.57). Dialogues and pattern drills that students need to repeat, are often used to form habits. Hence, as Larsen-Freeman (2000) says the more often something is repeated, the stronger the habit and the greater the learning. The Audio-Lingual method mainly consists of the following features:

- The teacher reads a dialogue by modeling it. It has been always motivating to put the subject matter in context, and students stand a better chance of retaining what they have learnt. Students learn the target language within a concrete context that will enable them to relate what they learn to real-life learning environments.
- Students repeat the dialogue. Through repetition students can use the target

¹⁸ Югай Е. Цифровая культура и общество: проблемы их взаимоотношений в условиях глобализации //Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 7/8. – С. 58-67.

¹⁹ Carroll, J. (1963). “Research on Teaching Foreign Languages”. In N. Gage (ed.), Handbook of Research on Language Teaching. (Chicago: RandMcNally). Pp. 1060-1100.

²⁰ Larsen-Freeman, D. (2000). Techniques and Principles in Language Teaching. Oxford: Oxford University Press.

language automatically, and fluently as well. In this method it is desirable that students form a habit formation to use the target language with ease, therefore, the more they repeat, the easier they will speak the target language without thinking.

➤ Some words or phrases are changed in the dialogue. Drills used in this method will allow the students to have practice. Through drills such as single-slot substitution, multiple slot substitution, and transformation students are given the opportunity to produce speech in the target language, furthermore, these patterns will let them see how language functions.

The Audio-Lingual Method and Speech Development. The Audio-Lingual method focuses on oral skills. It aims to improve students' speaking achievement. Language items are presented to students in spoken form without reference to the mother tongue so that they can learn language skills effectively. The goal of the Audio-Lingual method is, via teaching vocabulary and grammatical patterns through dialogues, to enable students to respond quickly and accurately in spoken language. The dialogues are learnt through repetition and such drills as repetition, backward build-up, chain, substitution, transformation, and question-and-answer are conducted based upon the patterns in the dialogue (Larsen-Freeman, 2000, p.45). Tim Bowen explains the contributions of this method to language learning as: "Most teachers will at some point require learners to repeat examples of grammatical structures in context with number of aims in mind: stress, rhythm, intonation, 'consolidating the structure', enabling learners to use the structure accurately through repetition, etc. Question and answer in open class or closed pairs to practise a particular form can also be argued to have its basis in the audio-lingual approach, as can, without doubt, any kind of drill".

Definition and characteristics of Audio-Lingual Method

The Audio-lingual method, like the direct method, is also an oral approach. However, it is very different in that rather than emphasizing vocabulary acquisition through exposure to its use in situations, the Audio-lingual method drills students in the use of grammatical sentence patterns (Larsen-Freeman, 2000). They added that it

was thought that the way to acquire the sentence patterns of the target language was through conditioning helping learners to respond correctly to stimuli through shaping and reinforcement. Thus, the audio lingual method refers to the method that it is compressed on the chain drill to mastery the target language by memorizing and repeat, and the wrongness of speaking is avoided. In audio-lingual activities are presented not only in drilling short patterns, but also in varieties of dialogues, which students have to listen to, repeat and memorize. Dialogues provide for students the structure and idea of how to use some types of patterns in some sort of situations.

This extensive memorization, repetition and over-learning of patterns were the key to the method's success, as students could often see immediate results, but it was also its weakness. *It was discovered that language was not acquired through a process of habit formation.* The method's insistence on repetition and memorization of standard phrases ignored the role of context and knowledge in language learning. As the study of linguistics developed, it was discovered that language was not acquired through a process of habit formation, and that errors were not necessarily bad.

REFERENCES

1. Yugay Evgeniya Viktorovna. (2022). INFORMATION AND DIGITAL LITERACY: THEIR CONCEPTS AND SKILLS. *Innovative Development in Educational Activities*, 1(1), 42–47. Retrieved from <http://openidea.uz/index.php/idea/article/view/10>
2. Югай Е. Цифровая культура и общество: проблемы их взаимоотношений в условиях глобализации //Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 7/S. – С. 58-67.
3. Carroll, J. (1963). "Research on Teaching Foreign Languages". In N. Gage (ed.), *Handbook of Research on Language Teaching*. (Chicago: RandMcNally). Pp. 1060-1100.
4. Larsen-Freeman, D. (2000). *Techniques and Principles in Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press.

COMPETENCY-BASED LANGUAGE TEACHING METHOD AND ITS INFLUENCE ON EDUCATION SYSTEM

Mahliyo Sirojbekovna Abdugofurova

student of Navoi State Pedagogical Institute,

Yugay Evgeniya Viktorovna

a scientific adviser, a senior teacher of Navoi State Pedagogical Institute

mahliyosirojbekovna@gmail.com

Abstract: The given article contains a brief explanation about competency-based language teaching and learning, which highlights pedagogical analysis of competency-based teaching and learning and directions to develop competency-based teaching and learning.

Key words: CBLT, CBE, education system, the role of teacher, the role of student, competencies, approach, method.

Аннотация: Данная статья содержит краткое объяснение компетентного преподавания и обучения языку, в котором освещается педагогический анализ преподавания, обучения и направления развития компетентного преподавания и обучения.

Ключевые слова: CBLT, CBE, система образования, роль учителя, роль ученика, компетенции, способ, метод.

“Our first President I.A.Karimov, foreseeing the prospects of independent Uzbekistan, mentioned: "The revival of spiritual values also means their adaptation to the values of the modern world and information civilization"²¹. Competency-based language teaching (CBLT) is use of principles of competency-based education

²¹ Yugay Evgeniya Viktorovna. (2022). INFORMATION AND DIGITAL LITERACY: THEIR CONCEPTS AND SKILLS. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6945140>

system. It involves amenability, management and measure. CBLT focuses on the abilities and production. “If teaching competencies turn an end in itself, discussants become the object rather than the subjects of the educational process”²². Meanwhile, if competencies are accepted as implements to empower language learners to deed for modification in their own lives, critical thinking will be given an incentive.

*The method is planned not around the conception of course knowledge but around the conception of competency. It is focused on students’ language knowledge and how they can deal with it. The concentration on competencies or learning achievement strengthen the course of study and syllabus specialty, teaching techniques, evaluation and feedback. Instead of norm-referencing assessment, criterion-based assessment procedures are used in which learners are assessed according to how well they can perform on specific learning tasks.*²³

Competency-based education is originated from the experimentalism and mentioned in the work of philosopher John Dewey in the early 1900’s. Nunan (2007) revises ESL education over the last twenty years and reports that typical approaches to pedagogical paradigm expands within a attitudinal pattern. These approaches consist of the aimed development, competency-based education and the level movement. Productivity were pointed out instead of input within the targets development, which were characterized in terms of execution. Behavioral or execution targets portray what the learner instead of the educator is to do. Moreover, they indicate perceptible learner behavior.

If CBLT is to be effective, the course change which knows what to do with the target language prescribes significant alters from conventional classrooms.

In CBLT, understudies learn to utilize the language in real life circumstances likely to be experienced exterior the classroom. For occurrence, a student might get to fill out an application frame, give an individual restorative history, or grant the headings on how to total a particular assignment. In spite of the fact that the learners must hone in

²² Dockling, 1994 as sited in Richards and Rodgers, 2001

²³ Online Learning Insights

arrange to end up competent, competencies are not hone exercises. Competencies are not exercises done for the purpose of giving a understudy a grade, nor are they done as it was to permit a understudy to gotten to be superior an assignment. Competencies are viable applications of language in setting.

There are several discussions about the Competency-based language teaching method. Therefore, it is going to be accompanied by means of how it will be evaluated. Sooner or later the pros and cons of this form of education are elaborated in info. Coaching takes unique paperwork depending on its dreams and targets. Some emphasize enter, whilst others focus on output. A few take targets as behaviors while others take them as performance.

The role of the teacher adjustments from certainly one of being an statistics-giver to that of a facilitator.²⁴ This does not imply that instructors not supply information, but that they deliver specific kinds of records and supply it in special ways. Instructors offer the materials, the sports, and the practice possibilities to their students. The best and authenticity of these substances are critical to the fulfillment of class.

The role of the pupil should additionally trade. Students will no longer be able to rely only on the instructor and the school room to be the number one assets of data. Instead, students come to be apprentices. Their function will be to integrate, produce, and make bigger know-how. Students take an active part in their personal gaining knowledge of and work towards being independent beginners. They learn to think critically and to evolve and switch know how throughout a diffusion of settings. Due to the fact expectations and requirements are clean and precise, students must be committed to persevering with to paintings on every competency, getting to know it, after which progressing to some other.

It is clearly understandable that pedagogues should get higher results as we enforce this shape of coaching and evaluation. A few steps to conquer these challenges are proper trainer education where instructors can see the implementation in actual school room situations with students decided on randomly and now not most

²⁴Organization of American States, 2006

effective one demo elegance given that many observations are necessary to comprehend the idea about a way to implement this technique.

Taking into the consideration all the results we can undoubtedly argue that competency-based schooling is more popular than ever. If it's far to achieve success, each college students and instructors need to step out of their comfort zones and adopt new roles. Inside the quick time period, this unfamiliarity may create uncertainty and pain however as training progress the advantages need to end up clean. If, nevertheless, college students and instructors try and undertake a competency-primarily based method with out making the vital changes of their own behavior, the results are possibly to be unsuccessful²⁵. However, if both include their new roles, they are in all likelihood to locate studying becomes extra powerful and beneficial.

REFERENCES

1. Yugay Evgeniya Viktorovna. (2022). INFORMATION AND DIGITAL LITERACY: THEIR CONCEPTS AND SKILLS. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6945140>
2. Learning Designs Inc. (2011). *Competency-based Training*.
3. Online Learning Insights. (2012, June 12). The next big disruptor: Competency-based learning.
4. Organization of American States (2006). A coordinator's guide to implementing competency-based education (CBE) in schools. Paul, G. (2008, December 16).
5. <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss7/S-pp58-67>

²⁵ <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss7/S-pp58-67>

UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARIDA MARS SAYYORASINING HOSSALARINI O'QITISH JARAYONIDA KOSMIK APPARATLAR KIRITGAN SO'NGI YUTUQLARIDAN FOYDALANISH.

M.A.Abdullayeva

Qo'qon shaxar 1-sonli IM fizika fani o'qituvchisi.

Sh. Safarov

Qo'qon shaxar 1-sonli IM fizika fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablarida astronomiya fanini o'qitish jarayonida fanning eng so'ngi yutuqlaridan foydalangan holda o'quvchiga tushinarli va qiziqarli ma'lumotlar berish hamda bu orqali ularni fan asoslariga qiziqishlarini uyg'otish ko'zda tutilgan. Bunda, Nasa tashkilotining Mars sayyorasiga uchirgan kosmik apparatlardan olingan ma'lumotlardan foydalanilgan.

Kalit so'zlar: Mars, Nasa tashkiloti, Sojourner Mars Rover apparati, "Mars 2001 Odissey", "Mars-Express" kosmik kemasi, "Mars rover Spirit NASA Mars Exploration Rover" loyihasi.

NASAda 55 yil davomida qanday ishlarni amalga oshirdi

1996-yil 4-dekabrda Mars Pathfinder tomonidan ishlab chiqilgan, Delta-2 uchirish vositasidan foydalanib, NASA Mars tadqiqot dasturidan foydalanib, Sojourner Mars Rover (1997-yil 4-iyul) ni ishga tushirdi. 5-iyul kuni Sojourner rover qo'nish modulidan Marsning yuzasiga ko'chib o'tdi va safarini boshladi. U uch oydan bir oz ishladi. 1997-yil 27-sentyabrda stantsiya bilan oxirgi muntazam muloqot sessiyasi bo'lib o'tdi, undan keyin qurilma faqat keraksiz ma'lumotlarni yuborib, unda parollarni yechib bo'lmadi. Qurilmani qayta tiklash uchun qilingan urinishlar 1998-yil mart oyigacha amalga oshirilgan, biroq ular muvaffaqiyat qozonmagan.

Umuman, 16,5 ming dona kamera va 550 ta suratga tushirilgan kameralarning tasvirlari etkazib berildi, toshlarning kimyoviy tahlili 16 xil joyda amalga oshirildi.

2001-yil 7-oktabrda Marsning Orissey orbitasida 2001-yil 24-oktabrgacha "Mars 2001 Odissey" ishga tushirilishi Qo'shma Shtatlarda bo'lib o'tdi. Uni 350-400 kilometr masofaga yaqin dumaloq orbitaga o'tkazish uchun yana bir necha oy kerak bo'ldi. 2002-yil fevral oyidan beri o'tkazilgan "Mars 2001 Odissey" dagi asboblarni qo'llash bo'yicha tadqiqotlar Mars haqida juda ko'p yangi ma'lumotlarni keltirdi. Xususan, rus instrumentining HEND yordamida yordami bilan Marsdagi Yer osti suvlarining tarqalish naqshini o'rnatish mumkin edi. Bundan tashqari, olimlar Marsning qutb qopqoqlarining tarkibiy xususiyatlarini topdilar.

2003-yil 2-iyunda "Soyuz-FG" uchish vositasi yordamida "Mars-Express" kosmik kemasi (Mars Express) birinchi Evropa sayyoralararo missiyasi doirasida ishga tushirildi. Mars-Express 2003-yil 25-dekabrda Mars atrofida aylana boshladi. Sayyoramiz yuzidagi "Mars Express" "Britaniyadagi" "Beagle-2" samolyotiga qo'ndi. "Mars-Express" asboblari yordamida Mars atmosferasida metan aniqlandi. Marsni o'rganishdan tashqari, qurilma doimo yaqinlashib kelayotgan Phobos haqida juda ko'p ma'lumotlarni to'playdi.

2003-yil 10-iyunda "Mars rover Spirit NASA Mars Exploration Rover" loyihasi doirasida ishga tushirildi, u Delta-2 uchirish vositasidan foydalangan holda, 3-yanvar 2004-yilda Marsga qo'ndi. Uning faoliyati davomida Ruh 7.73 kilometrni tashkil etdi va rejalashtirilgan masofani 12 martadan ortiq qopladi. Rover kameralari 124 mingdan ziyod suratlarni sayyoramiz tomon yubordi. Spektrometr va mikroskop yordamida 100 ga yaqin tosh namunalarini tekshirdi. 2009-yilda roverning oltita g'ildiraklari ikkitasini kesib tashlandi, statsionar tadqiqot moduliga aylandi. So'nggi muvaffaqiyatli muloqot sessiyasi 2010-yil 22-mart kuni bo'lib o'tdi. 2011-yil may oyining oxirida NASA Aviatsiya va kosmik aviatsiya agentligi Spirit rover missiyasining bajarilishini rasmiy ravishda e'lon qildi.

2003-yil 7-iyulda "Fursat" rovnomasi Amerika Qo'shma Shtatlarida "NASA Mars Exploration Rover" loyihasi doirasida "Delta-2" uchirish vositasi yordamida

ishga tushirildi. Ish vaqtida samolyot dasturlarining bir necha "takomillashuvi" o'tdi. Fursat dunyoning sayyorasida uch oy mobaynida ishladi, lekin bu kosmik apparat hali ham ishlaydi.

2007-yil 4-avgust kuni Amerikaning "Feniks" avtomashinasi "Delta-2" uchirish vositasi yordamida ishga tushirildi. Qurilmaning Mars yuzasiga qo'nish jarayoni 2008-yil 25-may kuni bo'lib o'tdi. Qurilma Marsda suv izlash uchun mo'ljallangan. Feniks probi tufayli sayyoramiz atmosferasida tuproq va atmosfera o'rtasida yetarlicha kuchli suv almashinuvini aniqlash mumkin edi. Uning vazifasi davomida apparat unga yuklangan barcha vazifalarni bajardi va dastlab rejalashtirilganidan deyarli ikki oydan ko'proq ishlashga muvaffaq bo'ldi. Qurilma bilan oxirgi aloqa sessiyasi 2008 yil 2 noyabrda bo'lib o'tdi, shu yilning 10 noyabrida missiya e'lon qilindi. Olimlar Qizil sayyoradagi barcha kashfiyotlarni Marsda ishlash yiliga tasdiqlashdi.

2013-yil 5-noyabrda Hindistonda Mangalyan probasi (Mangalyaan) bilan PSLV C25 raketasi Satish Dhawan kosmodromidan Marsni kashf etish uchun ishga tushirildi. Prob samolyotning raketasidan muvaffaqiyatli ajralib chiqib, Yerning orbitasiga tushdi. 2013 yil 1 dekabr kuni u Yerning orbitasidan chiqib, Marsga uchadigan parvoz yo'lini bosib o'tdi. Proba 2014-yil sentabr oyida yaqin Mars-orbitaga tushishi kerak. Missiyaning asosiy maqsadi - "sayyoralararo missiyalarni loyihalashtirish, rejalashtirish, boshqarish va amalga oshirish" uchun zarur bo'lgan texnologiyalarni sinovdan o'tkazish.

Xulosa qilib aytganda, dars jarayonida yuqoridagi ma'lumotlardan unumli foydalanib o'quvchilarni mavzuga bo'lgan qiziqishlarini oshirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. M. Qosimov. Astronomiyadan ma'lumotnoma. Toshkent. 2014
2. Енохович А.С – «Справочник по физике». Москва. «Просвещение» 1978.
3. Будько А.И - Весь мир в цифрах и фактах. Универсиальный справочник. Москва. «Рипол Классик» 2001.
4. NASA rasmiy sayti – www.nasa.gov materialлари.

ЖАМИЯТДА КАМ ҚАВАТЛИ ЭНЕРГИЯ САМАРАДОР ТУРАР-ЖОЙ БИНОЛАР ҚУРИШДА БИР ЖИНСЛИ БЎЛМАГАН ГАЗОБЛОК ДЕВОР КОНСТРУКЦИЯСИНИ ҚЎЛЛАШНИ ТАДБИҚ ЭТИШ

Зиявиддинов Дилшод Орзикул ўғли, ассистент,

Қурбонов Жаҳонгир талаба.

Жиззах Политехника институти.

E-mail: zahongirqurbonov836@gmail.com

Анотация: Ушбу мақолада кам қаватли турар-жой биноларини энергия самарадорлигини ошириш масалалари келтириб ўтилган.

Калит сўзлар: газоблок, энергия самарадор турар-жой бинолар, девор конструкция, кам қаватли.

Abstract: This article discusses the issues of improving the energy efficiency of low-rise residential buildings.

Key words: gas block, energy-efficient residential buildings, wall construction, low-rise.

Барчамизга маълумки табиий энергия манбааларидан нефт маҳсулотлари, табиий газ ва электр энергиясидан фойдаланиш жамиятда инсонлар турмуш тарзининг ажралмас бир бўлаги бўлиб хизмат қилиб келмоқда. Дунё аҳолисининг ўсиши ва макро ва микро фирма ва корхоналарнинг кўпайиши натижасида табиий газ ва электр энергия манбааларидан фойдаланиш ўтган асрга нисбатан юқори кўрсаткичларга етди ва ўсиб бормоқда. Аммо ҳар бир нарсанинг охири бўлганлиги каби табиий энергия манбааларининг ҳам охири бор.

Ўзбекистонда 1 йилда истеъмол қилинадиган барча энергиянинг 49% ини нефт эквиваленти бинолар ҳиссасига тўғри келади. Бу кўрсаткич нафақат

давлат учун шунингдек инсонлар учун ҳам катта энергия ва маблағларни сарф бўлишига олиб келади. Биз магистр ва ёш олимлар энергия самарадор биноларни лойиҳалашни ва уни амалиётга тадбиқ этишни олдимиздаги вазифалардан бири диб қабул қилишимиз керак. Ушбу мақолада биз биноларнинг энергия самарадорлигини оширишнинг ечимларидан бирини кўриб ўтамиз.

Барчамизга маълумки ҳозирги вақтда фойдаланиб келинаётган турар-жой ва жамоат биноларининг кўп қисми йиғма темирбетон ва керамик ғиштлардан (пишиқ ғишдан) қурилган. Ҳозирги кунда ҳам турар-жой биноларини қуришда керамик ғишдан ҳаттоки қишлоқ жойларда лой блоклардан (ғишдан) фойдаланиб келинмоқда. Керамик ғишт ва йиғма темирбетон конструкцияларнинг иссиқлик ўтказувчанлик қаршилиги ва иссиққа чидамлилиги паст бўлиб, ҚМҚ 2.01.04-18 да келтирилган талабларга жавоб бермайди. Бу ҳолат ҳонанинг микроклимига, инсонларнинг яшаши ва ишлаш фаолиятига сезиларли таъсир қилади. Буларнинг ҳаммаси кўшимча ва ортиқча энергия ва маблағ сарф бўлишига олиб келади. Бундай турдаги бинолар ҚМҚ 2.01.04-18 «Қурилиш иссиқлик техникаси» нинг талабларига жавоб бермайди.

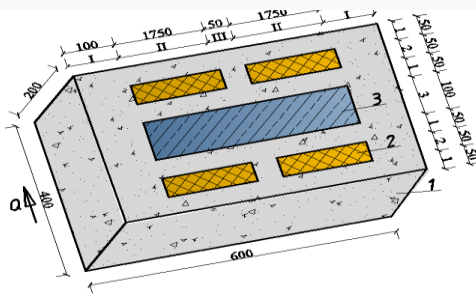
Ҳозирги кунда юртимизда ҚМҚ 2.01.04-18 «Қурилиш иссиқлик техникаси» меъёрий ҳужжатидан фойдаланиб келинмоқда. Бунда бинонинг иссиқлик ҳимоясини ошириш уч турга ажратилган. Эксплуатация қилинаётган ва қурилаётган турар-жой ва жамоат бинолари иссиқлик ҳимоясининг 1-, 2- ва 3-даражаларига мос келиши керак.

Бунга асосланиб биз ковваклари оғирбетон ва пеноплекс билан тўлдирилган газоблок девордан барпо этилган конструкциямизнинг иссиқлик ўтказувчанлик қаршилигини назарий ечимини келтириб ўтамиз.

Ковваклари оғирбетон ва пеноплекс билан тўлдирилган газоблокнинг ўлчами $600 \times 400 \times 200(h)$ мм зичлиги $\gamma_0 = 600 \text{ кг/м}^3$ (1-расм). Ушбу блокдан тайёрланган девор моделнинг ўлчамлари 1200×1200 мм қалинлиги эса 400 мм. Модел ички томондан зичлиги $\gamma_0 = 1700 \text{ кг/м}^3$ бўлган оҳак-қум-цемент қоришма

билан 20 мм қалинликда сувалган. Ташқи томондан эса зичлиги $\gamma_0=1800 \text{ кг/м}^3$ бўлган цемент-қум қоришма билан 20 мм қалинликда сувалган (2-расм). Иссиқлик-физик ҳисоблар учун ҚМҚ 2.01.01-94 ва 2.01.04-18 га асосан зарур бўлган маълумотларни қабул қиламиз:

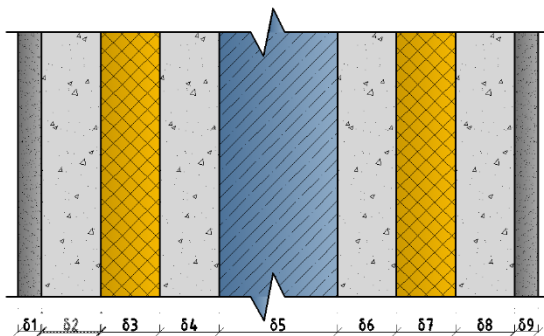
Қурулиш ҳудуди: Самарқанд шаҳри, шаҳар намлик бўйича куруқ зонада жойлашган, эксплуатация қилиш шароити А, аниқланган ички ҳаво ҳарорати $t_B = 20 \text{ }^\circ\text{C}$ ва намлик эса $\varphi_B = 55 \%$, энг совуқ беш кунликнинг бадастрлиги 0,92

бўлган ўртача ҳарорати $t_H^5 = -14 \text{ }^\circ\text{C}$, ҳонанинг намлик режими мутадил. [5]

1-расм. Иссиқлик-физик жиҳатдан такомиллаштирилган бир жинсли бўлмаган газоблок схемаси.

Бу бир жинсли бўлмаган такомиллаштирилган газоблок девор конструкциясининг иссиқлик-физик ҳисобларни бажариш учун ажратиб олинган газоблок намунаси. I, II, III лар - иссиқлик оқими йўналишига бўйлама (//) текисликлар билан кесилган бўлақларнинг тартиб рақамлари; 1, 2 ва 3 лар эса искилик оқими йўналишига кўндаланг (\perp) текисликлар билан кесилган бўлақларнинг тартиб рақамлари; 1-ўлчамлари 600x400x200 (h) мм бўлган коввакли газоблок; 2 - ўлчамлари 175x50x200 (h) мм бўлган пинopleкс, 3 - ўлчамлари 400x100x200 (h) мм бўлган оғирбетон.

2-расм. Бир жинсли бўлмаган такомиллаштирилган ташқи девор конструкциясининг схемаси.

$\delta_2 - \delta_8$ лар биз тавсия этаётган бир жинсли бўлмаган газоблок девор

конструкцияси бўлиб, бу бир жинсли бўлмаганлиги учун унинг иссиқлик узатиш қаршилигини газоблокнинг иссиқлик оқимига параллел ва перпендикуляр текисликлар билан кесиб аниқландек. Натижада $R_k = 3,107$

$(\text{м}^2 \text{х}^\circ \text{С}) / \text{Вт}$ экан. $\delta_1 = 0,02 \text{ м}$, $\lambda_1 = 0,70 \text{ Вт}/(\text{м}^\circ \text{С})$, $\delta_k = 0,4 \text{ м}$, $R_k = 3,107$
 $(\text{м}^2 \text{х}^\circ \text{С}) / \text{Вт}$, $\delta_3 = 0,02 \text{ м}$, $\lambda_3 = 0,76 \text{ Вт}/(\text{м}^\circ \text{С})$. Ташки тўсиқ
 конструкциясининг иссиқлик узатишга келтирилган қаршилиги $R_y = \frac{1}{\alpha_i} + R_k +$
 $\frac{1}{\alpha_t}$; формула ёрдамида аниқланади. $\frac{1}{\alpha_i} = 8,7 \text{ Вт}/(\text{м}^2 \text{ }^\circ \text{С})$, $\frac{1}{\alpha_t} = 23 \text{ Вт}/(\text{м}^2 \text{ }^\circ \text{С})$ деб
 қабул қиламиз ва ҳисобий ишни бажарамиз. [6]

$R_y = R_i + R_k + R_t = \frac{1}{\alpha_i} + \frac{\delta_1}{\lambda_1} + R_k + \frac{\delta_3}{\lambda_3} + \frac{1}{\alpha_t} = \frac{1}{8,7} + \frac{0,02}{0,7} + 3,107 + \frac{0,02}{0,76} + \frac{1}{23} = 3,32$
 $(\text{м}^2 \text{х}^\circ \text{С}) / \text{Вт}$. Иситиш даврини градус сутка қийматини қуйидаги формула
 ёрдамида аниқлаймиз: $D_d = (t_i - t_{\text{ис.даври}}) \cdot Z_{\text{ис.даври}}$. Бу ерда: t_i – ички
 ҳаво ҳарорати ($^\circ \text{С}$); $t_{\text{ис.даври}}$ – иситиш давридаги ўртача ҳарорат, бу катталиқ
 ҚМҚ 2.01.01-94 жадвалига асосан иситиш давридаги ўртача ойлик ҳарорат
 10°С дан ошиқ бўлмаган ҳарорат қабул қилинади; $Z_{\text{ис.даври}}$ – иситиш даврининг
 давомийлиги (сутка), бу катталиқ ҚМҚ 2.01.01-94 га асосан ўртача ойлик
 ҳарорат 10°С дан катта бўлмаган ойлар қабул қилинади. Жумладан, иситиш
 даври Самарқанд шаҳри учун $Z_{\text{ис.даври}} = 151$ сутка экан. $t_{\text{ўрт.ис.даври}} = 3,98^\circ \text{С}$
 экан. Исситиш даври учун градус суткани аниқлаймиз: $D_d = (20^\circ \text{С} - 3,98^\circ \text{С}) \cdot$
 $151 = 2419,02^\circ \text{ сутка}$.

Демак, ҚМҚ 2.01.04-18 га асосан иссиқлик ҳимоясини биринчи даражаси
 бўйича Самарқанда лойиҳа қилиниб, қурилаётган турар жой биноларинг ташқи
 девор учун келтирилган иссиқлик узатиш қаршилиги $R_o^{TP} = 1,5 \text{ м}^2 \cdot ^\circ \text{С} / \text{Вт}$,
 иккинчи даражаси бўйича $R_o^{TP} = 2,0 \text{ м}^2 \cdot ^\circ \text{С} / \text{Вт}$, учинчи даражаси бўйича
 $R_o^{TP} = 2,2 \text{ м}^2 \cdot ^\circ \text{С} / \text{Вт}$ бўлар экан. [6].

Ҳисоблар натижаси ҚМҚ 2.01.04-18 да келтирилган $R_y \geq R_o^{TP}$ талаблари
 бажарилишини текшириб кўрамиз.

Иссиқлик ҳимоясининг биринчи даражаси бўйича.

$R_o = 3,32 > R_o^{TP} = 1,5 \text{ м}^2 \cdot ^\circ \text{С} / \text{Вт}$ шарт бажарилди;

Иссиқлик ҳимоясининг иккинчи даражаси учун;

$$R_o = 3,32 > R_o^{TP} = 2,0 \text{ м}^2 \cdot \text{° C} / \text{Вт} \text{ шарт бажарилди;}$$

Иссиқлик ҳимоясининг учинчи даражаси учун;

$$R_o = 3,32 > R_o^{TP} = 2,2 \text{ м}^2 \cdot \text{° C} / \text{Вт} \text{ шарт бажарилди.}$$

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ғайрат Шукуров, Дилноза Исламова «Қурилиш физикаси» дарслик Тошкент «Янги аср авлоди» 2018-йил.
2. Ғайрат Шукуров «Қурилиш физикаси», ўқув қўлланма, Самарқанд 2020-йил.
3. М.М. Маҳмудов «бинолар ташқи тўсиқ конструкцияларини теплофизик ҳисоблаш», ўқув қўлланма, СамДАҚИ 2015-йил.
4. www.lex.uz. 2020-йил 10-июлдаги «Иқтисодиётнинг энергия самарадорлигини ошириш ва мавжуд ресурслардан фойдаланиш орқали иқтисодиёт тармоқларининг ёқилғи-энергетика маҳсулотларига боғлиқлигини камайтириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПҚ-4779-сон қарори.

МАТЕРИАЛИ ПОЛИМЕРИИ КОМПОЗИТИ БАРОИ АРМАХТИЗМИ КОНСТРУКЦИЯХОИ ОХАНБЕТОНӢ ИСТИФОДА МЕШАВАД

Курбонов Чаҳонгир Комилҷонович

Жиззах политехника институти, «Архитектура ва қурилиш» факултети.

Донишҷӯи марҳилаи III аз фанни «Сохтмони бино ва иншоот».

E-mail: zahongirqurbonov836@gmail.com

Реферат: Дар мақола маводи полимерии композитии нахи карбон, ки дар армураи конструкцияҳои оҳану бетонӣ истифода мешаванд, таҳлил карда мешавад. Хусусиятҳои истифодаи нахи карбон. Хусусиятҳои техникӣ ва афзалиятҳои истифода дар сохтмон оварда шудаанд.

Калидвожаҳо: конструкцияҳои оҳану бетонӣ, материалҳои полимерӣ, нахи карбон.

Чӣ тавр карбон пайдо шуд. Карбон соли 1880 аз ҷониби Т.Эдисон ҳангоми омӯзиши риштаи лампаи лампаҳо кашф карда шуд. Бо шарофати истеҳсолкунандагон ва саноатчиёни хориҷӣ нахи карбон дар соҳаҳои гуногун, аз ҷумла дар сохтмон фаъолна истифода мешуданд. Лоихаҳои охирини истифодаи нахи карбон дар қаламрави кишвари мо дар замони шӯравӣ таҳия шуда буданд, бинобар ин муҳандисон онҳоро фаъолна барқарор мекунанд.

Хусусиятҳои истифодаи карбон. Нахи карбон маҳсулоти сунъӣ буда, ба полимери дорои сохтори таркибӣ тааллуқ дорад. Он аз риштаҳои тунук (диаметраш аз 3 то 15 микрон) ва риштаҳо дар навбати худ аз атомҳои карбон ба шабакаи кристаллӣ муттаҳид мешаванд. Аз сабаби хосиятҳои физикии атоми карбон, кристаллҳои шабака ба ҳамдигар параллел мебошанд. Ин мутобиқкунӣ омили асосиест, ки ба зиёд шудани тобоварии нах мусоидат мекунад.

Хусусиятҳои техникӣ ва афзалиятҳои истифода дар сохтмон:

- часпидани аъло ба сатҳи дорои сохторҳои гуногун.

- муқовимати баланд ба равандҳои зангзананда.

- сабуки ва қувват. Азбаски нахи карбон ба таври ҳайратангез сабук аст, он дар системаҳои мустаҳкам истифода мешавад, ки сарбории таҳкурсии биноро коҳиш медиҳад.

- изолятсия аз намӣ. Сатҳи нахи карбон тобнок аст, ки ақсуламали онро бо об истисно мекунад.

- муқовимати баланди оташ ва муқовимат ба зарба.

- хангоми барои мустаҳкам кардан материалро дар якчанд қабат истифода бурдан мумкин аст.

- ҳама гуна таъмирро, ки дар он нахи карбон истифода мешавад, бидуни боздоштани ҳуди бино анҷом додан мумкин аст.

- он қомилан захираҳои нест ва аз ҷиҳати экологӣ тоза аст.

Рақами нарм, мувозӣ, хеле қавӣ ва хеле дароз. Эластикӣ 70% аст. Ба гармӣ ва хунукӣ тобовар аст. Он шакл ва хосиятҳои худро тағир намедиҳад. Маводи аз пӯлод мустаҳкамтар ва аз пӯлод 10 маротиба сабуктар.

Сатҳи баланди универсалӣ. Онро барои мустаҳкам кардани сохторҳои қариб ҳама гуна конфигуратсия истифода бурдан мумкин аст: дар сатҳҳои кунҷӣ, унсурҳои мудаввар ва кунҷӣ, сегментҳои ҷӯбини конструкцияҳои чаҳорҷӯба ва ғайра.

Истехсоли материалҳои полимерӣ. Истехсоли материалҳои полимерӣ таҷрибаи қалонро талаб мекунад. Барои ноил шудан ба стандартҳои қабулшудаи сифат, на танҳо қормандони соҳибхотисос, балки технологияи муайяни истеҳсоли маҳсулот низ лозим аст. Бо ин сабабҳо, ҳама чиз дар феҳрист сифати баланд аст, қаророти ноил шудан ба ҳадафҳои худ ва баррасии мунтазами мусбӣ дорад.

- мошинсозӣ;

- саноати қайҳон ва авиатсия;

- энергияи шамол;

- сохтмон;
- таҷҳизоти варзишӣ;
- молҳои сермасриф

Истеҳсоли маҳсулоти мо аз материалҳои полимерӣ ба шумо миқдори зарурии маҳсулот дода метавонад. Дар миқдори фармоиш ягон маҳдудият вучуд надорад. Дар айни замон, шумо метавонед ба маслиҳати пурраи мутахассисон ва ба зудӣ анҷом додани вазифаҳо эътимод кунед. Истеҳсоли маводи полимерӣ дар Русия, ки мо онро анҷом медиҳем, ба шумо имкон медиҳад, ки ашёи зарурии каталогро тавассути системаи яклухт харед. Ба каталогҳои мо назар андозед ва агар шумо то ҳол саволҳо дошта бошед - онҳоро ба дертар нагузored ва ҳоло бо дастаи дастгирии мо тамос гиред.

Навовариҳои илмӣ ва ҷанбаҳои муфид. Акнун дар бораи пул. Масалан, як купрук вучуд дорад. Дарозии бино 15 метр буда, соли 50 сохта шудааст. Ду вариант вучуд дорад: бо профили металлӣ ё матои карбон арзиши як таъмир 40% камтар аст. Таҷҳизоти мураккаб ва мутахассисони махсус лозим нест, матои карбон мисли обӣ часпонида мешавад.

Дар замони мо индустрияи бинокорӣ бо роҳи ҷорӣ намудани материалҳои нав, инчунин ба кор бурдани технологияи навоварона фаъолна таракқӣ мекунад. Проблемаҳои насби сохторҳои, ки бо муқовимат ба сарбориҳои динамикӣ ва шароити ҳашмигӣ муҳити зист тавсиф мешаванд, мушкилтарин мебошанд. Хамин тавр, барои мустаҳкам намудани конструкцияҳои бетонӣ ва карбонро, ки пеш танҳо дар самолёту ракетаҳо истифода мешуданд, ба кор бурдан гирифтанд.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда.

1. Сагатов Б У ва дигарон. Баррасии таҳкими болорҳои оҳану бетонӣ бо истифода аз ламинати CFRP // Шарҳи илмии Аврупоӣ. – 2016.
2. Баҳодир С., Мирчалол Т. Коркарди усулҳои диаграмма дар ҳисобҳои конструкцияҳои оҳану бетонӣ //Проблемаҳои меъморӣ ва сохтмон. – 2020
3. Сагатов Б., Раҳманов Н. Мустаҳамияти элементҳои оҳану бетони бо арматураи берунии нахи карбон мустаҳкамшуда //Проблемаҳои меъморӣ ва сохтмон. - 2019. - Т. 2. – не. 1. — С. 48-51.
4. Ашрабов А. А., Сагатов Б. У., Алиев М. Р. Арматураи композитҳои полимерии бофандагии чӯбҳои оҳанубетонӣ бо трещинам //Молодой ученый. – 2016. – №. 7-2. — С. 37-41.
5. Ашрабов А. А., Аҳмедов Ш. Б., Сагатов Б. О прочности железобетонных тавровых балок при поперечном изгибе //Фундаментальные поисковые и прикладные исследования РААСН по научному обеспечению развития архитектура, градостроительство и строительной отрасли Российской Федерации. - 2016. - С. 408-412.

KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK SUB'EKTLARINING MOLIYAVIY RESURSLARINI BOSHQARISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH

Obidov Mashhad Ismoiljon o'g'li

Annotatsiya: Kichik biznes subyektlarini moliyaviy qo'llab-quvvatlashning manbalaridan biri bu - xalqaro moliya tashkilotlari va chet el banklari tomonidan ajratilayotgan mablag'lar hisobidan ochilayotgan kredit liniyalari hisoblanadi. Respublikamiz iqtisodiyotida amalga oshirilayotgan tarkibiy o'zgarishlar yirik sarmoyalarni talab qiladi. Ushbu maqolada kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlarining moliyaviy resurslarini boshqarish tizimini takomillashtirish haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: kichik biznes, tadbirkorlik, moliyaviy menejment, hisob, soliq, daromad.

Kichik biznesni rivojlantirish va moliyaviy qo'llab-quvvatlash mamlakatimizda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlarning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lgani holda uning taraqqiyotini ta'minlash, milliy iqtisodiyotdagi salmog'ini oshirish davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Ularni taraqqiy toptirishda mazkur sub'ektlarning bugungi kun talabi darajasidagi zamonaviy texnika va texnologiyalardan samarali foydalanish darajasiga tayanilishiga erishish lozim. "Buning uchun ularni rivojlantirishning yangi manbalari, ham chet el investitsiyalarini keng jalb qilish hisobiga, ham ichki manbalar, bank kreditlari hisobiga doimo kashf etib borilishi darkor". Bu siyosatning asosiy maqsadi, nafaqat, kichik biznes sub'ektlarining miqdor jihatdan o'sishini ta'minlash, balki ularning faoliyat samaradorligini oshirishdan iboratdir. Mazkur jarayonlarda ularni imtiyozli asoslarda kreditlash eng asosiy bo'g'in bo'lib maydonga chiqadi. Bunda kichik biznes sub'ektlarini kreditlash

markazida tijorat banklarining ular bilan o'zaro manfaatli hamkorlikka asoslangan munosabatlari o'rin egallaydi. Mazkur munosabatlarning uzoq muddatli jarayonlar negiziga asoslanishi kichik biznes investitsiya loyihalarini kreditlash tizimi shakllanishiga imkon beradi. Bugungi kunda davlat tomonidan kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash tizimi tarkibida kichik biznes vakillari o'z faoliyatlarini tashkil etish, rivojlantirish va kengaytirish uchun imtiyozli kreditlardan foydalanishda quyidagi imkoniyatlarga egalar. Aholi bandligini ta'minlashning xududiy va maqsadli dasturlariga xizmat ko'rsatuvchi banklar bilan kelishilgan holda kiritilgan yuridik shaxslarga Ish bilan ta'minlashga ko'maklashish davlat jamg'armasi mablag'lari hisobidan yangi ish o'rinlarini yaratishga maqsadli kreditlar 50000 AQSh dollarining so'mdagi ekvivalentigacha bo'lgan miqdorda beriladi. Byudjetdan tashqari jamg'armalar mablag'lari hisobidan ishlab chiqarishni kengaytirish va faoliyatini rivojlantirish maqsadlari uchun kichik biznes sub'ektlarini mikrokreditlash bank marjasi qo'shib hisoblanadigan imtiyozli foiz stavkasi asosida amalga oshiriladi. Ushbu mikrokreditlarga doir imtiyozli foiz stavkasi Markaziy bankning amaldagi qayta moliyalash stavkasiga nisbatan qat'iy foizlarda belgilanadi.

Bugungi kunda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik milliy iqtisodiyotning 13 foizini tashkil etadi, mamlakatimizda ish o'rinlarining 14 foizi, yalpi ichki mahsulotning 58 foizi ushbu tarmoqda yaratilmoqda. Taqqoslash uchun, Rossiya Federatsiyasida bu ko'rsatkich mos ravishda 13% va 14%, Evropa Ittifoqida esa 18% va 20% ni tashkil qiladi. O'zbekistonda kichik korxonalarining ulushi umumiy korxonalar sonining 7-9 foizini, iqtisodiy ko'rsatkichlari esa o'rtacha 26 foizni tashkil etadi. Bugungi kunda mamlakatimizda faoliyat ko'rsatayotgan korxonalar sonida kichik o'rta biznesning ulushi 14 foizni, yuridik shaxs maqomiga ega kichik korxonalar 50 foizni tashkil etadi. Ko'rinib turibdiki, O'zbekistonda tadbirkorlik faoliyatining asosiy ulushini kichik biznes tashkil etadi. Shuni ta'kidlash kerakki, kichik biznesning (mikro, kichik, o'rta) Evropa Ittifoqi yalpi ichki mahsulotidagi ulushi o'rtacha 60% ga proporsionaldir. Kichik biznes rivojlanishining xorijiy davlatlar darajasida sezilarli darajada sekinlashuvining asosiy sabablaridan biri

moliyaviy resurslarning, ayniqsa, o'z mablag'larining yetishmasligi, bank kreditlari bo'yicha foiz stavkalarining yuqoriligi va tartiblarning murakkabligi, tashqi bozorda mahsulotlarga talabning yetarli emasligi va barqaror iqtisodiy vaziyatdir. sharoitlar. Bu omillarning aksariyati tashqi muhitga bog'liq bo'lib, jahon bozori talablariga mos ravishda shakllanayotganini hisobga oladigan bo'lsak, ichki moliyaviy resurslarning taqchilligini kamaytirish, ulardan foydalanish samaradorligini oshirish bevosita biznes jarayonlari va moliyaviy boshqaruv usullarini reinjining qilish samarasizligidan dalolat beradi. Bu holat kichik biznes faoliyati samaradorligini oshirishda menejmentning moliyaviy jihatlariga alohida e'tibor berishni talab qiladi. Samarali, yaxshi tashkil etilgan va sifatli moliyaviy boshqaruv tizimi moliyaviy barqarorlik va kichik biznesning rivojlanishini ta'minlaydi. Shu bilan birga, mamlakatimizda kichik biznes subyektlari faoliyatida, xususan, moliyaviy boshqaruvni tashkil etishda ilg'or boshqaruv usullaridan foydalanish takomillashtirilmoqda. Bu muammolar kichik korxonalarining ichki bozorni mahalliy mahsulotlar bilan to'ldirish imkoniyati yetarli emasligi, ishlab chiqarish texnikasi va texnologiyalari samaradorligining pastligi, shuningdek, mahsulotlarni bozorga chiqarishdagi qiyinchiliklar va natijada bu sohaga yo'naltirilgan investitsiyalarning qaytarilishida namoyon bo'lmoqda. Yuqoridagi holatlar kichik korxonalarining samarali ishlashiga imkon bermaydi. Ularni bartaraf etish va samaradorligini oshirish bo'yicha vazifalarni amalga oshirish ko'p jihatdan moliyaviy boshqaruv usullari va jarayonlarini yanada takomillashtirishni taqozo etadi. Yuqoridagi masalalar qatoriga kichik biznesda moliyaviy menejment usullarini qo'llash, ularni takomillashtirish, jumladan, iqtisodiy faoliyatning tanlangan sohasida moliyaviy boshqaruv usullarining joriy holati, samaradorligi, samaradorligini baholash, moliyaviy boshqaruv tizimini yanada takomillashtirish kiradi. barqarorligi va mualliflik takliflarini rivojlantirish Asosan, kichik biznesning milliy iqtisodiyotdagi ulushini yanada oshirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. O'zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishga davlatimiz tomonidan alohida e'tibor qaratilmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi "2017-

2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PQ 4947-sonli Prezident qarorining “Taraqqiyot va liberallashtirish” muhim ustuvor yo‘nalishining 3.4-bandi. iqtisodiyot”, xususiy mulk, huquqlarni himoya qilish va uning ustuvor mavqeini yanada mustahkamlash, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishni rag‘batlantirishga qaratilgan institutsional va tarkibiy islohotlarni davom ettirish”. Unga ko‘ra, istiqbolli loyihalarni moliyalashtirish mexanizmlarini rivojlantirish masalalari. tadbirkorlik va innovatsiyalar sohasida malakali boshqaruvchi va ekspert kadrlar tayyorlash ko‘zda tutilgan. Shuni ta’kidlash joizki, kichik biznes sub’ektlari tomonidan xorijiy tajribadan foydalanish kelgusi 10 yilda mamlakatimiz aholisini sezilarli darajada oshirish, turmush darajasi va farovonligini oshirish imkonini beradi. , kichik biznesning rentabelligini oshirish va iqtisodiyotdagi o‘zgarishlarga moslashish i nflyatsiya va o‘tish davri. erkin bozor kursiga, moliyaviy boshqaruv usullarini yanada takomillashtirishni talab qiluvchi global pandemiya oqibatlarini bilan bog‘liq yangi iqtisodiy sharoitlarga tasniflash.

Xususiy tadbirkorlarning xomashyo resurslaridan foydalanish imkoniyati, birinchi navbatda, bunday mahsulotlarni birja va yarmarka savdolarida sotish hajmini ko‘paytirish hisobidan sezilarli ravishda kengaytirildi. Masalan, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub’ektlari tomonidan 3,3 trillion so‘mlik xomashyo va materiallar sotib olindi, o‘shish 6,5 foizni tashkil etdi. Bitimlarning 95 foizi birja savdolariga to‘g‘ri keldi Shu bilan birga, tadbirkorlik sub’ektlari tomonidan ishlab chiqarilgan mahsulotlarni birja orqali sotish hajmi 18 foizga o‘shib, 1,4 trillion so‘mga etdi. Birjada tuzilgan bitimlarning umumiy hajmida tadbirkorlar va kichik biznes sub’ektlarining hissasi o‘tgan yilda 66 foizni tashkil etgan bo‘lsa, joriy yilda bu ko‘rsatkich 8 foizga ko‘tarilgani kuzatildi. 19 Jahonda davom etayotgan iqtisodiy inqirozga qaramay, O‘zbekistonda makroiqtisodiy barqarorlik va iqtisodiy o‘shishning yuqori sur‘atlari ta‘minlanayotganligi qayd etildi. Mamlakatimiz bugungi kunda iqtisodiyoti jadal rivojlanayotgan davlatlar orasida jahonda beshinchi o‘rinni egallab turganligi va bu xalqaro hamjamiyat va xalqaro moliya institutlari tomonidan

munosib ravishda yuqori baholanmoqda. Joriy yilning 9 oyi yakunlari bo'yicha mamlakatning yalpi ichki mahsuloti 8,0 foizga o'sdi. Davlat byudjeti profitsit bilan ijro etildi. Inflatsiya darajasi prognoz parametrlardan oshmadi. Ishbilarmonlik muhitini yaxshilash, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni jadal rivojlantirishni rag'batlantirish va ularni har tomonlama qo'llab-quvvatlashga doir kompleks chora-tadbirlarning amalga oshirilishi natijasida O'zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning mamlakat yalpi ichki mahsulotidagi ulushi yil sayin oshib, 53,3 foizdan ko'proqni tashkil etmoqda. So'nggi yillarda iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning ulushi oshib bormoqda. O'zbekistonning mustaqillikka erishishi o'zbek xalqining asriy orzularining amalga oshishiga va mamlakatimizning yuksalishiga, iqtisodiyotimizning kompleks rivojlanishiga, uning tarkibini kengaytirishga va takomillashtirishga, xalq farovonligini oshirishga va aholining erkin, farovon xayot kechirishiga keng imkoniyatlar yaratdi. Ma'lumki, sobiq SSSR da umumittifoq mehnat taqsimoti ta'sirida har bir iqtisodiy rayon va har bir ittifoqdosh respublika ma'lum bir kompleksga ixtisoslashgan edi. O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyoti paxta kompleksiga ixtisoslashgan edi va bu yerda paxta ishlab chiqarish, uning mahsulotlarini qayta ishlash va unga xizmat ko'rsatuvchi tarmoqlar rivojlangan edi. Shuning uchun, respublika iqtisodiyotining bir tomonlama rivojlanganligi natijasida, sobiq ittifoq respublikalari orasidagi kooperatsiya aloqalarining barbod bo'lishi oqibatida iqtisodiyotning holati keskin yomonlashdi, ya'ni iqtisodiyotning sanoat va boshqa tarmoqlarida mahsulot ishlab chiqarish keskin kamayib ketdi, birinchi darajali zaruratga ega bo'lgan mahsulot yetishmasligi sezilaboshladi va axolining turmush darajasi pasayaboshladi. Tabiiyki, kuchli iqtisodiy potencialga ega bo'lgan, yer qa'rida ko'plab miqdorda Mendeleyev jadvalining deyarli barcha elementlari bo'lgan, juda qulay tabiiy-iqlimiy sharoitga, rivojlangan kommunikatsiya vositalariga va iste'dodli kadrlarga ega bo'lgan O'zbekiston sharoitida bunday ahvolga rozi bo'lish mumkin emas edi. Mamlakatimizda 2011 yilni "kichik biznes xususiy tadbirkorlik yili" deb e'lon qilinishi davlatimizning xo'jalik yurutishning eng samarali shakli

bo'lgan kichik biznesni jadal sur'atlar bilan rivojlantirishga ustuvor vazifa sifatida qarab, unga turli xil imtiyozlar berib kelayotganligi natijasidir. Berilayotgan imtiyozlar ichida alohida o'rinni soliq imtiyozlari tutadi. Buni O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimovning "Soliq yukini, birinchi navbatda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik uchun sezilarli darajada pasaytirish ko'zda tutilmoqda. Ular uchun yagona soliq to'lovi stavkasi 6 foizdan 5 foizgacha pasaytirildi,- deb aytgan fikirlari ham tasdiqlab turibdi. Ma'lumki har bir fanning o'z predmeti, ya'ni o'zining o'rganish obyekti bo'ladi. Masalan, "Soliqlar va soliqqa tortish" fanining predmeti bo'lib soliqlar va ularga tenglashtirilgan majburiy to'lovlarning iqtisodiy mohiyatini, ularning davlat byudjeti daromadlarini shakllantirishdagi rolini, O'zbekiston Respublikasining mustaqil soliq siyosati va soliq tizimini, soliq turlari bo'yicha imtiyozlarni hamda soliqlarni hisoblash va byudjetga to'lash mexanizmini o'rganish xizmat qiladi. "Kichik biznes va hususiy tadbirkorlikni soliqqa tortish" fanining predmeti huddi "Soliqlar va soliqqa tortish" fanining predmeti kabi bo'lib, faqat kichik biznes va hususiy tadbirkorlik misolidadir. Soliq mexanizmi deganda soliq tizimini soliq amaliyotiga tadbiiq etish tushuniladi. Soliq mexanizmi o'z ichiga pul muomalalari yoki soliq amaliyotini o'rganishni oladi va soliqqa tortish bilan bog'liq bo'lgan soliqlarni tashkil etuvchi barcha soliq elementlari yig'indisini o'rganishga xizmat qiladi. Bu yerda pul muomalalari soliq to'lovchilar, ya'ni kichik biznes va hususiy tadbirkorlik subyektlari hamda davlat (soliq yig'uvchilar) o'rtasida amalga oshiriladi.

Kam xarajat hisobiga yangi ish o'rinlari yaratish imkoniyati, yirik biznes kirib bora olmaydigan bozor sigmentlarini egallay olish qobiliyati, ayniqsa, xizmat ko'ratish sohasida va uncha katta bo'lmagan mahalliy resurs bazalarini o'zlashtirishda juda qulay tashkiliy shakl ekanligi kichik biznesni rivojlantirishning ahamiyati beqiyosligini ko'rsatadi. Shu sababli ham kichik biznesni jadal rivojlantirish masalasi mahsulot ishlab chiqarishni mahalliy lashtirish, xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirish va shuningdek, mamlakatning eksport salohiyatini oshirish masalalari bilan chambarchas bog'langan. Kichik biznes subyektlarini

moliyaviy qo‘llab-quvvatlashning manbalaridan biri bu - xalqaro moliya tashkilotlari va chet el banklari tomonidan ajratilayotgan mablag‘lar hisobidan ochilayotgan kredit liniyalari hisoblanadi. Respublikamiz iqtisodiyotida amalga oshirilayotgan tarkibiy o‘zgarishlar yirik sarmoyalarni talab qiladi. Hozirgi kunda O‘zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishda, kichik biznes korxonalarida amalga oshirilayotgan loyihalarni moliyalashtirishda xorijiy kredit liniyalari katta ahamiyatga ega. Xorijiy kredit liniyalari hisobidan kreditlar, kichik biznes subyektlariga eksportga mo‘ljallangan va import o‘rnini bosuvchi mahsulotlar, qishloq xo‘jalik mahsulotlarini va boshqa xom ashyo resurslarini qayta ishlashni hamda boshqa kundalik ehtiyojdagi xalq ite‘moli tovarlarini ishlab chiqarishni nazarda tutadigan investitsion loyihalarga beriladi. Chunki eksportbop mahsulotlar ishlab chiqarish uchun kichik biznes korxonalarini ishlab chiqarishga eng yangi texnika va texnologiyalarni joriy etishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullaev YO.A., Qoraliev T.M., va boshqalar “Bank ishi”. O‘quv qo‘llanma - B.M.: T.: “Iqtisod-Moliya”, 2009. - 576 b.
2. Bobakulov T.I. Milliy valyutaning barqarorligi. Monografiya. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2007.–184 b.
3. Boltaboev M.R., Qosimova M.S. va boshqalar. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik. –T.: TDIU, 2010y. 240 b.
4. Vaxobov A.V, Xajibakiev Sh.X., Muminov N.G. Xorijiy investitsiyalar. O‘quv qo‘llanma. – T.: “Moliya”, 2010. - 174 b.
5. Jumaev N.X. O‘zbekistonda valyuta munosabatlarini taritibga solish metodogiyasini takomillashtirish.T. “Fan va texnologiya”,2007y.286b

**YOSHLAR MA'NAVIYATI VA TA'LIM-TARBIYASIDA TASAVVUF
TARIQATI YO'NALISHLARI VA NAQSHBANDIYA
TARIQATINING O'ZIGA XOS JIHATLARI**

Xabib Sattorov,

Navoiy viloyat IIB JXX JTSB PPX

Batalion komandiri podpolkovnik

Annotatsiya: Mazkur maqolada Tasavvuf tushunchasi, uning mohiyati, tariqat yo'nalishlari o'rganilgan. Shuningdek, Naqshbandiya tariqati va uning o'ziga xos jihatlari ochib berilgan. Bundan tashqari, maqolada "komillik" tushunchasining tasavvuf tariqatlaridagi ahamiyati qiyosiy tahlil etilgan. Yoshlar ma'naviyatini yuksaltirishga qaratilgan fikr va mulahazalar yuritilgan.

Kalit so'zlar: : So'fiylik, Zuhd, Zoxidlik, Zikr, Vird, Qutb, Avtod, Murid, Pir, Aqtob, Chilton, Shayx.

Komillik – bugungi kun yoshlari uchun qadrli va kerakli bo'lgan tushuncha. Har bir inson umri davomida erishgan tajribalari, bilimlari, ko'nikmalari asnosida hayot kechiradi. O'zga insonlarning bildirgan ijobiy fikrlari yoqimli, albatta, lekin tanqid hamisha ham hammaga yoqavermaydi. Inson hayoti davomida goho bilib, goho bilmay, juda ko'p xato va gunoh ishlarni sodir etadi. Bu esa ayrim hollarda jiddiy muammolarga sabab bo'lishi mumkin. Bunday vaziyatlardan saqlanish uchun komillikka erishish lozim. Xalq hamisha komillikka intilib, yaxshi niyatlar bilan yashaydi. El-yurtga naf keltirishni oilasini mustahkam, o'z turmushini obod qilishdan boshlaydi. Bu ezgu yo'lda milliy qarashlar va an'analarga suyanadi, bobomeros qudratdan kuch oladi.

Tarixiy yondashuv, tizimlilik, vorisiylik va qiyosiy tipologik tahlil tadqiqotning metodologik asosini tashkil etadi. Komillik, komil inson g'oyalarining

dastlabki kurtaklari tasavvuf tariqatlariga borib taqaladi. Unga ko'ra inson shariat, ma'rifat, tariqat va haqiqat orqali komillikka erishadi. Tasavvuf tariqatlari insonlarni ruhan poklanishga, halolikka, haqiqat yo'lidan yurishga, undovchi insoniy, axloqiy tamoyillarni shakllantiruvchi yo'ldir. Tarixdan ma'lumki, ushbu yo'l asosida yashagan, insonlarni to'g'ri yashashga chorlagan, insonlar hayotini, faoliyatini, yengillashtirgan, ularga naf keltirgan ne-ne buyuk siymolar mavjud. Ularning hayot faoliyati ibrat maktabi vazifasini o'taydi.

Bu kabi ajdodlarga misol qilib buyuk sarkarda, Temuriylar davlati asoschisi – Amir Temur xazratlarini, o'z davrida valiy darajasida ulug'langan xazrat Xoja Ubaydulloh Axrori, g'azal mulkining sultoni Mir Alisher Navoiy hazratlarini keltirish mumkin. Tasavvuf tariqatlari tarixiga nazar solinsa, undagi g'oyalar, ta'limotlar necha asrlar davomida axloq singari zamon o'zgargani sayin u ham sayqallanib, takomillashib 139ilsil. Quyida ushbu tarixiy jarayonga qisqacha to'xtalib o'tiladi.

Zamoni saodatda va undan keying dastlabki vaqtlarda aqoid, fiqh kabi islomiy ilmlar qatori tasavvuf ham alohida ajralib chiqmagan edi. U davrdagi musulmonlar Rasululoh sallohu alayhi vasallamning hayotlik chog'larida barcha narsada u zotning o'zlariga ergashar edilar. Keyinchalik esa sahobalar o'zlari Qur'on va sunnatdan kerakli xulosalarni olib, amal qilib yurdilar. O'sha paytda ruhiy kamolotga, zikr va zohidlikka moyil zotlar turli oyat va va hadislardan o'zlari uchun dalil topib, mazkur ishlarni o'z hayotlariga tatbiq qildilar.

Tasavvuf, so'fiylik – islomda insonni ruhiy va axloqiy jihatdan komillik sari yo'llovchi ta'limot. Tasavvuf so'zining o'zagi va mazmuni haqida olimlar turli fikr va tahminlar bildirishgan. Ular Ibn Xaldunning fikri haqiqatga yaqin deb e'tirof etilgan. U "Muqaddima" asarida tasavvuf "suvf" – "jun", "po'stin" so'zidan olingan bo'lishi kerak, zero qadimdan tarki dunyo qilgan zohidlar jundan to'qilgan kiyim yoki po'stin kiyib yurishni odat qilganlar, bu bilan ular 139ilsila kiyinib yuruvchi ahli dunyolardan farqli hayot tarzini o'zlarida namoyon etganlar, deydi[2]. Tasavvuf va "so'fiy" so'zlari IX asrning boshlarida yashagan Abu Hoshim So'fiydan boshlab

joriy etilgan. Undan oldingi davrlarda bu atama o'rnida "zuhd" ("zohidlik", "tarkidunyochilik"), "taqvodorlik", "parhezkorlik" kabi so'zlar ishlatilgan. Ibn Xaldunning fikriga ko'ra, sahobalar, tobeinlar va ulardan 140ilsil asr kishilarida hidoyat, ibodat, taqvo va zohidlik kabi his-tuyg'ular mujassam bo'lgan. Lekin hijratning II asri va undan 140ilsil davrga kelib, odamlarning ko'pchiligida mazkur xususiyatlar o'rnida dunyoparastlik, din ishlariga beparvolik, kibr va riyokorlik kabi salbiy xususiyatlar paydo bo'la boshlagandan keyin obidlik va zohidlikni ixtiyor qilgan bir guruh kishilar tasavvuf va so'fiylik nomi bilan ajralib chiqqanlar. Tasavvuf turlicha talqin qilingan. Masalan: Ma'ruf al Karxiy (815 y.v.e.) fikricha, "tasavvuf – haqiqat sari intilish, odamlardan ta'magirlik qilmaslik va faqirlikni ixtiyor etishdir". Zunnuni Misriy (859 y.v.e.), "So'fiy boylik istab o'zini charchatmas va yo'qotgan boyligiga achinib, bezovta bo'lmas", desa, Junayd al Bag'dodiy (909 y.v.e.) "tasavvuf – qalbni sof tutmoq, tug'ma zaiflik va noxush axloqlardan forig' bo'lib, hayvoniy va nafsoniy tuyg'ular ustidan g'alaba qilmoq", deb ta'rif bergan. Yana u "tasavvuf bir uy bo'lsa, shariat unga kiradigan eshikdir", degan. So'fi Olloyor bu ta'rifni quvvatlab: Shariatsiz kishi uchsa havog'a, Ko'ngil berma aningdek xudnamog'a, deb yozadi. Misirlik olim Ibrohim Basyuniy "Islomda Tasavvufning paydo bo'lishi" kitobida hijriy III va IV asrlarda yashab o'tgan olimlarning tasavvuf haqidagi 40 ta ta'rifini keltiradi[3].

Tasavvufda tasavvufning o'ziga xos istilohi mavjud. Masalan, tasavvuf ilmidan saboq beruvchi shaxs – shayx, murshid, pir, eshon, xoja, mavlo, mavlono, maxdum kabi unvonlar bilan tanilgan.

Tasavvufdan saboq oluvchi shaxs – murid, solik, ahli dil, ahli hol, mutasavvif kabi nomlar bilan atalgan. Tasavvuf bo'yicha oliy maqomlarga erishgan sohibkaromat pirlar – valiy, avliyo, qutb, aqtob, avtod, chilton, abdol, abror, ahror, nujabo, nuqabo, siddiq, g'avs kabi so'zlar bilan ifodalangan. Tasavvuf ahli ba'zan oshiq, faqir, haqir, darvesh, qalandar, zohid, orif, ahli muhabbat, ahli suluk, rijolul g'ayb, savdoyi, gado kabi atamalar bilan ham ifoda etilgan. Tasavvuf istilohi asosida ijod etgan shoirlar majoz uslubini tanlashgan. Shuning uchun haqiqat, majoz,

tashbeh, istiora kabi mantiqiy qoidalardan boxabar bo'lmagan kitobxon Navoiy, Fuzuliy, Atoyi, Umar Xayyom kabi mumtoz adabiyot namoyandalarining she'rlarini to'la anglashi qiyin silsila. Tasavvuf tarixida ko'p olimlar tasavvufga doir so'zlar izohiga bag'ishlangan lug'at va qomuslarni yozib qoldirishgan. Ulardan ayrimlari O'zbekiston Fanlar Akademiyasi Sharqshunoslik silsilasa qo'lyozmalar fondida saqlanmoqda.

Tasavvuf tariqatlarining yoshlar ma'naviyatini yuksaltirishga qo'shib kelayotgan benazir hissasi butun dunyo xalqi tomonidan e'tirof etilsada, ba'zan islom olamida tasavvufga salbiy nazar bilan qarash, uning tariqatlari, mashoyixlar va karomatlarini inkor etish ko'zga tashlanadi. Burhoniddin al Biqoiy (1406-1480)ning "Tasavvuf inqirozi", Abdurahmon Dimashqiyaning "Naqshbandiya tahlili" kitobi va boshqa kitoblarda tasavvufning barcha tariqatlari va ularga doir asarlar hamda mashoyixlar qattiq tanqid qilingan. Mustaqillik yillaridan beri O'zbekistonda tasavvuf tariqatlarini o'rganish, unga doir asarlarni tarjima qilish, atoqli mashoyixlarning maqbaralarini qayta qurish va ta'mirlashga ahamiyat berilmoqda. Shuningdek, tasavvuf tariqatlariga mansub pir-u komillar: Hakim Termiziy, Najmiddin Kubro, Abduxoliq G'ijduvoniy, Xoja Ahmad Yassaviy, Bahouddin Naqshband, Xoja Axror Valiy, Shayx Zayniddin, 1411sila141a, Shayx Xovandi Tohur kabi valiylarning hayot va ijodlarini chuqur o'rganish, qoldirgan asarlaridan xalqni bahramand etish borasida muayyan ishlar qilinmoqda. Tariqatlar, tasavvuf va mutasavviflar tarixini o'rgangan olimlardan biri Abu Nuaym o'zining "Xulyatul avliyo" kitobida tasavvuf bilan mashhur bo'lgan tobeinlardan ikki yuz kishini tarjimayi holini keltirgan. Taba'a tobe'inlar avlodida Fuzayl ibn Iyoz va Ibrohim ibn Adham boshliq ko'plab so'fiylar yetishib chiqdilar. Asta-sekin ruhiy tarbiya ustozlari yetishib chiqqa boshladi. Ularning atrofida shogirdlari va o'z jamoalari ham paydo bo'la boshladi. Bora-bora ular boshqalardan ajralib turadigan o'z belgilariga ham ega bo'ldilar. Keyinchalik bir ustozning ruhiy tarbiyasini olib, o'sha tarbiyani hayotiga tatbiq qilib yurgan jamoa a'zolarining tutgan yo'lini "Tariqat" deb nomlash odat

tusiga kirdi. Zotan, “Tariqat” arabcha “toriyq” – “yo‘l” so‘zidan olingan bo‘lib, ham moddiy, ham ma’naviy yo‘lni ifoda etadi.

Har bir tariqatning ustozlari o‘z shogirdlari tomonidan “shayx” deb e’tirof qilinadi. Har bir shayx o‘z tariqatining Qur’on va sunnatga muvofiq ekanini, Rasululloh sollallohu alayhi vasallamning o‘zlaridan olinganini isbotlashi kerak edi. Buning uchun har bir shayx o‘z ustozining va ustozining ustozini ruxsatlarini isbotlab, silsilasini Rasululloh sollallohu alayhi vasallamga bog‘lashga harakat qilardi. Bu ma’noda ahli tasavvufning silsilasi huddi muhaddislarning sanadiga va faqihlarning mazhabiga o‘xshab ketardi. Albatta, har bir tariqatning asli Rasululloh sollallohu alayhi vasallamga borib taqaladi. Shu sababli uning tomirlari uzun hisoblanadi.

Manbalar asosida Bahouddinning tavalludi hijriy 718 yili muharram oyida va rihlati hijriy 791 yili robi’ul avval. oyining 3 sanasi, dushanba kechasi ekanligi ko‘rsatilgan. Bahouddinga tarbiya bergan ustozlar shartli ravishda ikkiga ajratilgan:[5]

1. Bevosita muloqotda bo‘lib tarbiya bergan ustozlar.
2. Bevosita uchrashmasdan, ruhlari orqali tarbiya bergan uvaysiy ustozlar.

Birinchi guruhga Xoja Muhammad Boboi Samosiy, Xalil Og‘a, Amir Kulol, Orif Digtaroniy, Qusam Shayx va hadisshunoslikni o‘rgatgan ustozlari kiritiladi.

«Rashohot»da Bahouddin Amir Kuloldan so‘ng Orif Digtaroniy va Qusam Shayxdan va «keyinchalik esa Xalil Otadan tarbiya olgan», deyilgani voqealar mantiqiga mos kelmaydi. Chunki «Maqomot»da Naqshbandning o‘zi keltirgan naqli bu voqeaning boshqa tarzda bo‘lganligini ko‘rsatadi:

Bahouddin Samosiydan keyin Samarqanddagi shayxlardan ta’lim oladi. Keyin tushida Hakim ota Sulaymon Boqirg‘oniyning ishorasi bilan turk shayxlaridan Xalil Otadan 12 yil saboq olgan. Keyin Amir Kulol, 7 yil Orif Digtaroniy, 5 oy Qusam

Shayxdan tarbiya olgan. Ammo haqiqat yuzasidan shuni ta’kidlash lozimki, Bahouddin Uvaysiy bo‘lgan va G‘ijduvoniyaning tarbiyat topgan. Naqshbandiyaning Uvaysiylikni o‘zidan oldin o‘tgan G‘ijduvoni (vafoti 1180 yoki 1220) ruhi va

madadidan tarbiyat topganligi bilan izohlanadi. Manbalar tahlili asosida xojaning birinchi ruhiy holatining o'zgarishiga sabab Xoja Ali Romitanii ruhi bo'lganini, uning Naqshband o'zini «Biz Hazrat Azizonning muridimiz» deb ta'kidlagan. Uning tushida Boqirg'oniy (vaf. 1186) ruhi ishorat qilgani va u Xalil Ota tarbiyasini olganini, shundan keyin Xojai Jahon ruhiyati tarbiyasida bo'lganini yozgan.

Naqshband buyuk mutasavvif Mansur Halloj (858) ruhidan ham ta'lim olgan.

Naql qilinishicha, u aytgan: «Talab ayyomlarida Mansur Halloj sifati ikki marta menda tug'yon urdi. Bir dor bor edi. Ikki marta o'zimni dor ostiga yetkazdim va dedi: «Joying mana shu dordir». Tangri inoyati bilan bu maqomdan o'tib keta oldim». Naqshband buyuk so'fiylar Boyazid Bastomiy (vaf. 875), Junayd Bag'dodiy (vaf. 910), Shibliy (861) ruhiy olamidan ham bahra olgan, lekin ular maqomida qolmagan.

Hazrat Bahouddin rahmatullohi alayhi butun umr bo'yi o'z muridlarini sunnati Muhammadiyya yo'lida tarbiyalab o'tdi. Uning huzurida o'n minglab muridlar kamol topdi. Shoh Naqshband rahmatullohi alayhining tariqati hozirgi kunda ham dunyoning ko'p yurtlarida keng tarqalgan[7].

Naqshbandiya tariqatida hozirgi zamon yoshlar axloqni tarbiya qilish, haq yo'lga chinakam halollikka, pokiza rostgo'ylik, mehr-shavqat odamiylik va vatanparvarlik ruhi bilan sug'orilgan so'fiylik ta'limotini singdirishning o'ziga xos imkoniyatlaridan foydalanilgan. Inson yashab turgan muhitda nozik ruhiy imkoniyatidan foydalanish orqali uning o'z-o'zini tarbiyalash, o'zini nazorat qilish, ruhiy va jismoniy boshqarish mexanizmlarini ishga solish tufayli unda ezgu sifatlarni singdirish tizimi ishlab chiqilgan. Insondagi salbiy xislatlardan holi bo'lish, ezgu halol, adolatli xulq-atvorni tarbiyalashda rashxalar va ularni xufiya zikr orqali amalga oshirish insonni haq yo'lga intilishi orqali o'zini poklash tizimi hisoblanadi.

Xulosa o'rnida takidlash joizki yuqoridagi fikrlardan shuni xulosa qilish mumkinki, tasavvuf islom shiati talablarini ham ixlos bilan bajargan holda zuhd, taqvo, kamtarlik kabi oliyjanob fazilatlarni o'zida mujassam etib, nafsni poklash yo'li bilan komil inson darajasiga erishishga harakat qilishdan iborat. tasavvuf tariqatlari

axloqiy Naqshbandiya ta'limoti g'oyalari yoshlarni kamolotga yetaklaydi va tanazzuldan asraydi. Olib borilgan tadqiqot natijalarining ko'rsatishicha, Bahouddin Naqshbandning ta'limiy-axloqiy merosidan maqsadga muvofiq hamda samarali foydalanish, alloma g'oyalarini o'rganish jarayonida yoshlarning, yosh psixologik xususiyatlarini hamda qiziqish va ehtiyojlarini inobatga olish, alloma qarashlari mohiyatidan to'laqonli xabardor bo'lishlari o'rganilayotgan muammoning ijobiy yechimga ega bo'lishini ta'minlaydi.

Bahouddin Naqshband ta'limiy-axloqiy merosi g'oyaviy diniy, falsafiy, madaniy yoshlar ta'lim-tarbiya ildizidir va milliy istiqloq mafkurasining bosh g'oyasi ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayotni ta'minlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Tasavvuf haqida tasavvur. Toshkent. Hilol, 2019. – B 4.
2. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Tasavvuf haqida tasavvur. Toshkent. Hilol, 2019. – B 5.
3. A. Sh. Juzjoniy. Tasavvuf va inson. Toshkent. 2001. – B. 9.
4. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Tasavvuf haqida tasavvur. Toshkent. Hilol, 2019. – B 7.
5. Buxoriy Sadridin Salim. Bahouddin Naqshband yoki yetti pir. Buxoro. 2006. – B. 14.
6. Voxidov R., Maxmudov M, Azimov Yu. Ulug' Xojaning ibrat va hikmatlari. Pedagogik mahorat, 2005. 1-son. –B.
7. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Tasavvuf haqida tasavvur. Toshkent. Hilol, 2019. – B 8.

SANOAT-4.0 DASTURI ORQALI AGROBIZNES KORXONALARIDA SIFAT MENEJMENTINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LNALISHI

Tillayeva Muhayyo Abdumutalibjon qizi

Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti

Agrobiznes va marketing kafedrası assistenti

Annotatsiya: Maqolada Agrobiznes korxonalarida EQMS (Enterprise Quality Management Software) - korxonada sifatni boshqarish dasturini qo'llash tartibi tasniflandi hamda dasturni qo'llash natijasida kutiladigan ijobiy tendentsiyalar asoslandi. Shuningdek, sifat menejmentini agrobiznes korxonalarida ahamiyati va muammolari aniqlanib, xulosalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: sifat menejmenti, sanoat-4.0, EQMS (Enterprise Quality Management Software), sanoatning yangi avlodlari, paxta-to'qimachilik klasterlari, sanoat inqilobi.

Annotation: In the article, the procedure for using EQMS (Enterprise Quality Management Software) - enterprise quality management software in agribusiness enterprises was classified and the positive trends expected as a result of the application of the program were justified. Also, the importance and problems of quality management in agribusiness enterprises are determined and conclusions are drawn.

Key words: quality management, industry-4.0, EQMS (Enterprise Quality Management Software), new generations of industry, cotton-textile clusters, industrial revolution.

Ilm-fan rivoji dunyo mamlakatlari uchun xalqaro darajadagi raqobatbardoshlikka erishishning asosiy richagiga aylandi. Natijada, ilm-fan rivoji sanoatni zamonaviy texnika-texnologiyalar bilan qurollanishiga, sun'iy intellektdan

ishlab chiqarish jarayonlarini boshqarishda samarali foydalanishga imkon bermoqda. Shunday ekan, amalda ilm-fan rivojiga e'tibor qaratayotgan hamda innovatsion faoliyat taraqqiy etayotgan mamlakat korxonalarini yuqori samaradorlikka erishib, makroiqtisodiyotni barqarorlashtirib bormoqdalar.

Rivojlangan mamlakatlar qatoriga kirishni maqsad kilib olgan O'zbekistonda ilm-fan rivoji yo'lida jadal islohotlar olib borilmoqda. "Ilmiy-Tadqiqot muassasalarining infratuzilmasini yanada mustahkamlash va innovatsion faoliyatini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi, "Fanlar akademiyasi faoliyati, ilmiy-Tadqiqot ishlarini tashkil etish, boshqarish va moliyalashtirishni yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi, "Ilm-fan va ilmiy faoliyat tug'risida"gi kabi Qarorlar Hukumatning ham bu sohaga e'tibor berib kelayotganligidan dalolat beradi.

Ma'lumki, mamlakatdagi ba'zi sanoat korxonalarida foydalanilayotgan texnika-texnologiyalar ma'naviy eskirgan, ko'plab energiya sarf etadigan dastgohlardan iborat. Energiya sarflarini ko'pligi o'z navbatida mahsulot tannarxini ortishiga, sifatini pasayishiga va jahon bozoridagi kuchli raqobatga bardosh berish bilan bog'lik muammolarni yuzaga kelishiga sabab bo'lmoqda. Bunday vaziyatda iqtisodiyoti rivojlangan mamlakatlar qo'llayotgan sanoatning yangi avlodlari ustida ilmiy tadqiqotlar olib borish, tajribalarni tadqiq etish va ulardan samarali foydalanish dolzarb masala hisoblanadi. Ilm-fan rivoji sanoatda yangi inqilob sanoat-4.0ni vujudga keltirdi. Bugungi kunda, Germaniya, AQSH, Gollandiya, Fransiya, Buyuk Britaniya, Italiya, Belgiya va boshqa rivojlangan mamlakatlar sanoatning to'rtinchi inqilobidan samarali foydalanib kelmoqdalar.

To'rtinchi sanoat inqilobini mamlakat, hudud, tarmoq, korxonalar raqobatbardoshligiga ta'siri xususida bir qancha tadqiqotchilar ilmiy izlanishlar olib borganlar.

A. Magrupov milliy iqtisodiyot uchun zamonaviy mutaxassislar tayyorlashda sanoat-4.0 dasturini e'tiborga olish kerakligi, "Raqamli O'zbekistan - 2030" dasturi sun'iy intellekt, internet ashyolari, katta ma'lumotlar, irsiy va biotexnologiyalar,

tiklanadigan elektr manbalari, kompozit materiallar bilan bog'lik ekanligi xususida to'xtalib o'tgan²⁶.

Sanoat-4.0ni tushunishda avvalambor, sanoatning boshqa rivojlanish bosqichlarini bir qatar ko'rib utish zarur.

Sanoatning birinchi inqilobi 1760-1840 yillarni qamrab olib, suv va but energiyasining o'zlashtirilishi va shu orqali qo'l mexnatidan mexanizatsiyalashgan ishlab chiqarishga o'tilishi bilan xarakterlanadi.

Ikkinchi sanoat inqilobi XIX asrning oxiri - XX asrning boshlarida kuzatilib, elektr energiyasi va konveyr usuli asosida ilgari misli ko'rilmagan hodisa - sanoatda ommaviy mahsulotlar ishlab chiqarish boshlanishi bilan ahamiyatlidir.

Uchinchi sanoat inqilobi XX asrning 60-yillaridan boshlangan bo'lib, elektron va raqamli texnologiyalar natijasida sanoat avtomatlashuv darajasiga ko'tarildi. Ushbu o'zgarishlar nafaqat sanoat va iqtisodiyotga, balki insoniyat hayotining barcha jabxalariga keskin ta'sir qilgani yaxshi ma'lum.

Rivojlangan mamlakatlarda jadal olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlarni ishlab chiqarish jarayonlariga tatbiq etish natijasida sanoatning yangi avlodi to'rtinchi sanoat inqilobi vujudga keldi.

To'rtinchi sanoat inqilobining o'ziga xos xususiyatlari raqamli, fizik va biologik texnologiyalar yutuqlarini mujassamlashtirgan yangi texnologiyalarning vujudga kelishi, raqamli texnologiyalar va organik, biologik dunyo o'rtasidagi chegaralarning yo'qolib borishida namoyon bo'ladi.

Sanoat-4.0 insoniyatni yangi davrga olib keldi. Ushbu davr butun dunyo bo'ylab milliardlab odamlar, biznes va hukumatlar uchun, yangi imkoniyatlarni yaratdi. Inson kapitali, innovatsiya, texnologiya, moslashuvchanlik va chaqqonlik Sanoat-4.0ni iqtisodiy muvaffaqiyatga erishishini eng muhim omillaridir²⁷.

²⁶<http://www.biznes-dailyuz.ru/biriaexpert/68039-innovatsiya-iqtisodiv-taraqqiyotning-asosiy-harakatlantiruvchi-kuchi>

²⁷Hasan Lebi BAL, Qisil ERKAN. Industry 4.0 and Competitiveness. Published by Elsevier B.V. Peer-review under responsibility of the scientific committee of the 3rd World Conference on Technology, Innovation and Entrepreneurship. Procedia Computer Science 158(2019)625-631629118

Sanoat korxonalarida ishlab chiqarilayotgan mahsulotlarning sifatini nazorat qilish bilan bog'lik masalalarda turli sifatni boshqarish tizimlari joriy etilishiga qaramasdan hamon sifat bilan bog'lik muammolar uchramoqda. Lekin, sanoat-4.0 dasturi tarkibidagi samarali tizimlar bilan ishlab chiqarishni tashkil etish sifat bo'yicha muammolarni tubdan bartaraf etilishiga olib kelmoqda.

Bugungi kunda rivojlangan mamlakatlarda to'rtinchi sanoat inqilobi bo'lgan sanoat-4.0ni qo'llanishi sifatni yangi darajaga ko'tarilishiga sabab bo'ldi. Ma'lumki, sanoatning yangi avlodi texnologik o'zgarishlar asosida xodimlar, mashinalar va axborotlarning o'zaro aloqasining yangicha ko'rinishda ishlab chiqildi. Ushbu sanoat turi bilan birga sifat menejmentining yangi usuli EQMS (Enterprise Quality Management Software) - korxonalar sifatini boshqarish dasturi amalda qo'llanila boshlandi.

EQMSdasturi ishlab chiqarish jarayonlarini raqam ko'rinishida mahsulotlarning sifatini va muvofiqligini nazorat qiladi hamda boshqaradi. Shuningdek, dastur IT ma'lumotlar bazasi bilan integratsiyalashgan, hamkorlikni osonlashtiradigan sifat menejmenti platformasi sifatida ko'rish mumkin. Uni mukammal jihatdan ishga solish uchun sanoat-4.0ning barcha elementlari muvaffaqiyatli ishlab turishi lozim.

Shuningdek, EQMSdasturi sifatni quyidagi jarayonlar orqali yaxshilashga yordam beradi:

- jarayonlar, o'lchovlar va taxminlarni standartlashtirish;
- yetkazib beruvchilardan tortib oxirgi iste'molchilarga qadar sifatni nazorat qilish tizimini birlashtirish;
- mijozlar fikrini hisobga olish;
- ma'lumotlar shaffofligini ta'minlash;
- o'zaro ma'lumot almashish orqali hamkorlikka yordam beradi.

EQMSdasturi ishlab chiqarish jarayoni, foyda, zararlar kabi ko'rsatkichlar to'g'risida ma'lumotlarni to'playdi, tartibga soladi va saqlaydi. Ushbu ma'lumotlar keyinchalik sifatni boshqarish bo'yicha qarorlarni qabul qilish jarayonlarini boshqarish uchun tahlil qilinadi.

EQMSdasturining asosiy xususiyatlaridan biri ilovalar dasturlar o'rtasida integratsiyalashgan holda platformada boshqa dasturlar bilan 119 birlashtirilishi mumkin. Shuningdek, dasturda istalgan joyda, istalgan vaqtda kirishga imkon beruvchi veb-ilovalar ham mavjud EQMSdasturini ishlash mexanizmi xususida to'xtalib o'tilsa, dasturdagi auditorlik tekshiruvi nafaqat sifatni, balki ishlab chiqarish boshlanishidan to savdo nuqtasigacha bo'lgan ish jarayonini qamrab oladi.

Shikoyatlarni ko'rib chiqishda korxonalar ishchi-xodimlari, iste'molchilar va mijozlardan tushgan ma'lumotlar tahlil qilinadi. Hujjatlarni boshqarish elektron tartibda amalga oshirilishi nazorat etiladi, bajarilish muddatlari eslatib o'tiladi. Korxonaga xavf soluvchi risklar aniqlanadi va inqirozni oldini olish bo'yicha chora-tadbirlar ishlab chiqiladi. Atrof-muxit, sog'lik va xavfsizlik bo'yicha belgilangan talablarga muvofiqlik nazoratga olinadi. Xodimlar sifatini boshqarish bo'yicha ham zarur chora-tadbirlar yig'ilgan axborotlar bazasi asosida amalga oshiriladi.

Korxonaning bozor ulushi yoki biznesi usib borishi bilan mahsulot sifatini boshqarish jarayonlari ham murakkablashadi. EQMSdasturi bunday ushning xar bir bosqichida korxonalar xavf soluvchi risklar aniqlanadi va inqirozni oldini olish bo'yicha chora-tadbirlar ishlab chiqiladi. Atrof-muxit, sog'lik va xavfsizlik bo'yicha belgilangan talablarga muvofiqlik nazoratga olinadi. Xodimlar sifatini boshqarish bo'yicha ham zarur chora-tadbirlar yig'ilgan axborotlar bazasi asosida amalga oshiriladi.

Paxta-to'qimachilik ishlab chiqarish klasterida mavjud sifat menejmenti tizimini EQMSdasturi yordamida tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi. Buning uchun har bir bo'limni zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalari bilan jihozlash, lokal tarmoqlar yordamida bo'limlarni bir-biriga interatsiyasini amalga oshirish talab etiladi.

Adabiyotlar:

1. Qambarov J.X. Sanoat-4.0 dasturi: O‘zbekistan uchun keng imkoniyat. Xalq so‘zi gazetasi 2020 yil 3 iyunь, №116 (7618).
2. Qambarov J.X., Shokirova Y.S.. Sifat menejmentini takomillashtirish: Monografiya. T.: “Navruz”, 2018.
3. Тарасов И.В. Индустрия 4.0: понятие, концепции, тенденции развития. Стратегии бизнеса электронный научно-экономический журнал. №6 (50) 2018. С.

MUSIQA MADANIYATI FANI O'QITUVCHILARINI YANGI METODIKALARGA O'RGATISHDA LOYIHAGA ASOSLANGAN TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

Rasulova Maftuna Nasimboy qizi

Samarqand viloyati pedagoglarni yangi
metodikalarga o'rgatish milliy markazi o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada musiqa madaniyati fani o'qituvchilarini yangi metodikalarga o'rgatishda loyihaga asoslangan ta'lim texnologiyalaridan foydalanishning ahamiyati, loyihaga asoslangan ta'lim texnologiyalari haqida bayon qilingan.

Kalit so'zlar. Loyiha, PBL, ta'lim texnologiyalari, kreativlik, bashoratlash, rejalashtirish, tanqidiy fikrlash, hamkorlik.

Abstract. This article describes the importance of using project-based educational technologies and project-based educational technologies in teaching music culture teachers to new methods.

Key words. Project, PBL, educational technologies, creativity, prediction, planning, critical thinking, collaboration.

Аннотация. В данной статье описывается важность использования проектных образовательных технологий и проектных образовательных технологий в обучении учителей музыкальной культуры новым методам.

Ключевые слова. Проект, ПОО, образовательные технологии, креативность, прогнозирование, планирование, критическое мышление, сотрудничество.

Hozirgi davrda har bir o'qituvchi egallashi lozim bo'lgan eng muhim ko'nikmalardan biri darslarni ta'lim texnologiyalari asosida tashkil qilish va o'tkaza olish ko'nikmasidir. O'z tarkibiga ko'ra bu ko'nikma anchama murakkabdir. Loyiha

asosida o'qitishning asosiy g'oyasi shundaki, real muammolar o'qituvchilarning qiziqishini o'ziga jalb qiladi va o'qituvchilar yangi bilimlarni egallashlari va muammolarni hal qilishda qo'llashlari bilan jiddiy fikr yuritadilar. O'qituvchi yordamchi rolini o'ynaydi, o'qituvchilar bilan foydali savollar tuzish, mazmunli vazifalarni tuzish, bilimlarni rivojlantirish va ijtimoiy ko'nikmalarga murabbiylik qilish hamda o'qituvchilar tajribasidan o'rgangan narsalarini sinchkovlik bilan baholash. Odatiy loyihalar hal qilish uchun muammo (maktab hovuzidagi ifloslanishni kamaytirishning eng yaxshi usuli qanday?) Yoki tekshirish uchun hodisani (yomg'ir nima sabab bo'ladi?) taqdim etadi. PBL o'quv dasturidagi asosiy mavzular uchun ma'qullash usuli sifatida ma'ruza, darslik va ish daftarida olib boriladigan faoliyat va so'rov kabi boshqa an'anaviy o'qitish modellari o'rnini egallaydi. Bu o'qituvchilarga turish va haqiqiy ma'lumotlarni yetkazib berishdan ko'ra, chuqurroq tushunishni osonlashtirish va baholashga imkon beradigan o'quv qo'llanmasi. PBL o'qituvchilarning muammolarini hal qilish va ijodiy mahsulot ishlab chiqarishni qasddan rivojlantirib, asosiy tushunchalarni chuqurroq anglash va tanqidiy fikrlash kabi 21-asrning muhim o'quv ko'nikmalarini o'zlashtirishga imkon beradi. O'qituvchilar o'qituvchilarni loyihalash jarayonlaridan o'rganish uchun o'qituvchilar o'qituvchilarni o'rganishga rahbarlik qilishganda o'qituvchilar faol ravishda raqamli tadqiqotchilar va o'zlarining bilimlarini baholovchi bo'lishadi. Shu nuqtai nazardan, PBL - bu o'qituvchilarning butun birlik davomida bajarishi yoki bajarishi bo'yicha mustaqil ravishda o'rganish birliklari. PBL shunchaki dars yoki birlik oxirida qolib ketgan "faoliyat" (loyiha) emas. Loyihaga asoslangan ta'lim (PBL) bu uslubiy strategiyadir. O'qituvchilar savollar yoki muammolarni hal qilishga asoslangan bir qator vazifalarni amalga oshiradilar. Tinglovchilar jarayon orqali tergov yoki avtonom tarzda hamda ular o'rtasida yuqori darajadagi hamkorlik bilan ijod qilishadi, ular boshqa hamkasblariga taqdim etiladigan yakuniy mahsulotni ishlab chiqarishadi. Loyiha asosida o'qitishning afzalliklaridan biri bu fanlararo tabiatning o'zaro bog'liqligi, shuningdek, bitta loyihada bir nechta yechim bo'lishi mumkin. Tinglovchilar muammolarni hal qilishda o'zlarining strategiyalari va

yondashuvlarini erkin tanlaydilar, bu ularning keng dunyoqarashiga ta'sir qiladi. Faol ta'limni amalga oshirish mumkin bo'lgan loyiha asosida o'rganish mantiqan har qanday o'quv intizomiga to'g'ri keladi. O'qituvchilar hamkasblari bilan o'zaro hamkorlikda ishlashlari kerak, ehtimol yanada chuqurroq loyihalarda ishlash ularda loyihalash ko'nikmalarini shakllantiradi. Loyihalarni hal qilish bilan shug'ullanadigan o'qituvchilar muammolarni hal qilish, aloqa, faol tinglash, rejalashtirish yoki o'zini o'zi baholash kabi muhim ahamiyatga ega bo'lgan qobiliyatlarni o'zlashtiradilar. Bu jamoaviylikning ma'nosini ta'kidlaydi. Bir-birini to'ldiruvchi usulda o'qituvchilar o'zlarining bilimlarini nazorat qilishadi. Boshqa muhim hissalar ijodkorlik va tasavvurni rag'batlantiradi. Bundan tashqari, qiyinchilik tug'dirib, takomillashtirish ruhi har bir insonda o'zlarining mukammallik standartlari doirasida ishlaydi. Loyiha asosida o'rganishga yaqinlashganda, quyidagi kabi bir qator elementlar zarur loyiha mavzusi o'qituvchilar uchun dolzarbdir. Biz ularga madaniy, jismoniy, ekologik meros muhiti va boshqalar to'g'risida savol bera olamiz. Ularni ushbu loyiha uchun rag'batlantirish uchun ular kontekstni tushunishlari, ushbu turdagi loyihalarni ishlab chiqish muhimligini tushunishlari va bu haqida aytib berishlari kerak. Yana bir muhim element baholash mezonlari bo'ladi, ular bilan o'rganish va loyihaning o'zi yaxshiroq aniqlanishi mumkin. Tadbirlarda o'qituvchilar loyiha davomida murojaat qilishlarini o'rganish muhim, ularni o'qituvchi boshqarishi yoki yakka tartibda yoki jamoaviy ravishda boshqarishi kerak. Yakuniy mahsulot, bu fosh etilishi kerak bo'lgan natija. Shuningdek, o'qituvchilardan loyihani o'z-o'zini baholashlari so'ralishi mumkin.

O'qituvchi dars mazmuni va mavzusiga ko'ra darsda qo'llanadigan texnologiyani tanlaydi, bunda asosiy e'tibor, maqsad aniq natijaga erishishga qaratiladi. Albatta bu o'rinda o'quvchilarning bilish saviyasi, qiziqishi va intilishlari mavjud shart - sharoit hisobga olinadi. Masalan, magnitofonda musiqiy asarni eshitish, so'ngra munozara, doira stol atrofida jamoaviy tarzda uni tahlil qilish, erkin munozara asosida asar haqida (nazariy, badny-matn) kerakli ma'lumotlarni o'zlashtirish mumkin. Shuningdek, ko'rgazmali vositalar, tarqatma materiallar, turli

adabiyotlar, axborot manbalardan ijodiy foydalanish mumkin. O'qituvchi bilan bir qatorda o'qitish jarayoni oldindan loyihalashtirish za'rur. Bu jarayonda o'qituvchi o'quv materialining mazmuni, sinf imkoniyatini, hisobga oladi-o'quvchilarni dars faoliyatini markaziga asosiy harakatlantiruvchi kuchga aylantirish kerak [141]. Darsni yaxshi natijaga olib kela oladigan darajada loyihalashtirish uchun o'qituvchi tomonidan bo'lajak darsni texnologik xaritasini tuzib olishi katta ahamiyatga egadir, chunki darsning texnologik xaritasi har bir mavzu, har bir mashg'ulot xususiyatidan o'quvchilarning imkoniyat va ehtiyojidan kelib chiqqan holda tuziladi. Zamonaviy musiqa madaniyati darslarini badiiy - pedagogik asar deb hisoblash mumkin. Chunki uni o'qituvchi o'z individual ijodidan va tajribasidan kelib chiqqan holda yaratadi. Darsning kompozitsiyasi va dramaturgiyasi, uning badiiy - pedagogik g'oyasi, maqsad va vazifalari, shakllari, metodik usullari va texnologiyalari ham o'quvchilarda musiqaga, o'quv materiallariga qiziqishni o'stirish, ularga musiqa san'ati va madaniyatining ma'naviy mazmunini singdirish, zamonaviy musiqali ijodiy faoliyatni anglashi - bularning hammasi o'qituvchining ijodiy yondashuvchanligining mahsuli hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yo'ldoshev Sh, Usmonov S. Pedagogik texnologiya asoslari. - Toshkent, Fan, 2001
2. Ishmuhammedov.R, Abduqodirov.A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. Toshkent, - Fan, 2008 – yil
3. Tolipova Sh. Pedagogik texnologiyalar - do'stona muhit yaratish omili. - Toshkent, YUNIREF, RTM, XTB, 2005 - yil.
4. Davletshin M. G. Zamonaviy maktab o'qituvchisining psixologiyasi. - Toshkent, - O'zbekiston, 1999 - yil.
5. Sharipova G. Musiqa o'qitish metodikasi. TDPU, 2004 - yil.
6. Musiqa o'qitish metodikasi va maktab repertuari. Fanning o'quv - uslubiy majmuasi. - SamDU, 2011 - yil. R

ABDULLA AVLONIY BADIY MEROSI BARKAMOL AVLODNING TARBIYASIDAGI O'RNI

Muhiddinova Nafisa Safaraliyevna

TDPU, Pedagogika nazariyasi va tarixi yo'nalishi magistri

Annotatsiya: Tezisdan Abdulla Avloniyning o'zbek pedagogikasiga qo'shgan hissasi, u ilk marta tarbiya oldiga ijtimoiy vazifalarni qo'ygani hamda uning merosi barkamol avlod tarbiyasidagi o'rni yoritib berilgan.

Abdulla Avloniyning o'zbek pedagogikasiga qo'shgan hissasi shundan iboratki, u ilk marta tarbiya oldiga ijtimoiy vazifalarni qo'ya olgan. Bu shoir va pedagogning katta jasorati o'z asarlarida tarbiyaning hal etuvchi rolining e'tirof etilishida bo'ldi. Uning fikricha tarbiya ijtimoiy maqsadlarni ko'zlashi kerak. Avloniy "yangi kishi" tushunchasini shaxsiy emas, balki ijtimoiy manfaatlardan kelib chiquvchi jamoat arbobi sifatida ta'riflaydi. Uning fikricha tarbiyaning muvaffaqiyati oila, ota-onalar, pedagoglarning shaxsiy namunaviy roli bilan belgilanadi. Eng muhim ijtimoiy xususiyat deb, u mustaqillik, tashabbuskorlik, amaliy tajribani e'tirof etgan. [1; 57-b]

Sharq adabiyotida axloq va odob favqulodda katta o'rin egallaydi. "Adabiyot" mavzusining o'zi ham odob so'ziga borib taqalishi bejiz emas. Sharqda bu mavzuga to'qilmagan she'r ahlini topish qiyin. Yozma adabiyotimizning birinchi yirik namunasi «Qutadg'u bilig» o'rta asrning axloq qomusi edi. Alisher Navoiyning bu masalaga qanchalar e'tibor berganligi barchaga ma'lum. Sharqda axloq ilmining buyuk allomalari yetishib chiqdilar. Sa'diy Sheroziy shunday buyuk martabaga musharraf bo'lganlardan edi. U o'zining "Guliston" va "Bo'ston" asarlari bilan badiiy ijodda yangi bir yo'l ochib berdi.

Avloniy o'z asarini yaratishda Shayx Sa'diy izidan bordi. Kitobning «Turkiy yoxud axloq» deb nomlanganligi bejiz emas. Avloniy buni kitobning 1917-yilgi

ikkinchi nashrida yozgan. U shunday yozadi: «Turkiston maktablarida o‘z shevamizda yozilmish mukammal “Axloq” kitobining yo‘qligi, afrodi millatning shunday bir asarga tashna va muhtoj ekanlig‘i, o‘zum muallimlar jumlasidan o‘ldug‘imdan, manga ham ochiq ma‘lum o‘ldi. Shuning uchun ko‘p vaqtlar tajriba so‘ngidan adibi muhtaram Shayx Sa‘diy usulinda yozmakni, garchi og‘ir ish bo‘lsa ham, o‘zimga muqaddas bir vazifa ado qilaroq va bu kamchilikni aroding ko‘tarmakni munosib ko‘rdim».

Abdulla Avloniy pedagog sifatida bola tarbiyasiga alohida e‘tibor beradi va tarbiyaning rolini aniq tushuntirib beradi. “Agar bola yoshligidan nafs buzilib tarbiyasiz, axloqsiz bo‘lib o‘sdimi Allohu akbar, bunday kishilardan yaxshilik kutmoq- yerdan turib yulduzlarga qo‘l uzatmak kabidur”,- deydi. [2; 3-b] Uning fikricha bolalarda axloqiy normalarning tarkib topishida muhit, sharoit va bolalarning atrofidagi kishilar g‘oyat katta ahamiyatga ega. Haqiqiy insoniy axloqni o‘zida mujassamlashtirgan yaxshi kishilar yoshlarga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi va ularni mehrshavqatli, sof dil va maqbul bo‘lib tarbiyalanishi uchun zamin hozirlaydi.

Har bir murabbiyning vazifasi “Bolaning yosh vaqtida yosh xulqlarni o‘rgatmakdur”. [3; 5-b] Yana u tarbiyaga katta e‘tibor berib “...xulqimizning yaxshi bo‘lishining asosiy panjasi tarbiyadur” [7; 6-b] deb ta‘kidlaydi.

U “tarbiya” haqida gapirar ekan bolaning hayotiga oid turli muhim masalani hal etishga kirishadi: 1. “Tarbiyaning zamoni”, 2. “Badan tarbiyasi”, 3. “Fikr tarbiyasi”, 4. “Axloq tarbiyasi”, Bolani tarbiyalashda bu to‘rt masala g‘oyat muhim ahamiyat kasb etishini ta‘kidlaydi.

“Tarbiyaning zamoni” masalasida Avloniy bolani o‘rab olgan sharoitga, muhitga, jamiyat kishilariga alohida e‘tibor beradi va bu sohada oila, maktab sharoitini ham yoddan chiqarmaydi. Avloniy axloq va tarbiyani o‘zgarmaydi, tarbiya axloqqa ta‘sir etolmaydi, insonlar asl yaratilishda qanday bo‘lsalar shunday o‘sarlar, inson tarbiyasi o‘zgarmaydi deb aytuvchilarga qarshi chiqadi va bu fikrni rad qiladi. Tarbiyaning bola axloqiga, xulq-atvoriga katta ta‘sir etadi deb ta‘kidlaydi.

Avloniy tarbiyani bola tug‘ilgan kundan boshlamoq, vujudini chiniqtirmoq, sog‘lom fikrlashini rivojlantirmoq, axloqini go‘zallashtirmoq lozim deb aytadi. U tarbiyani ikkiga bo‘lib, biri “Uy tarbiyasi- bu onani vazifasidir” deydi, ikkinchisi “Maktab va madrasa tarbiyasi - bu muallim, mudarris va jamiyat vazifasidir” - deydi.

Abdulla Avloniy bolalar sog‘lom fikr, yaxshi axloq, ilm ma’rifatga ega bo‘lish uchun badan sog‘lom bo‘lishi kerak deydi: “Badanning salomat va quvvatli bo‘lmog‘i insonga eng kerakli narsadur. Chunki o‘qimoq, o‘qitmoq va o‘rgatmoq uchun insonga kuchlik, kasalsiz jasad lozimdur” [2; 9-b] deydi.

Abdulla Avloniy komil insonni tarbiyalash borasidagi qarashlari bilan sharq mutafakkirlarining fikrini boyitar ekan, komil inson qiyofasida, yana shuningdek, vatanparvarlik, intizomlilik sifatleri ham namoyon bo‘lishi kerak deb hisoblaydi. Alomma millat taqdirining jonkuyari sifatida milliy til taraqqiyoti jamiyat ma’naviy rivojini ta’minlovchi asosiy omil deb baholaydi. [4; 172-b]

Avloniy insonning eng go‘zal xislati bo‘lgan qanoat, sabr, xilm, intizom kabi fazilatlarga katta e’tibor beradi. Bolani aynan shu fazilatlar orqali tarbiyalashni tavsiya etadi.

Abdulla Avloniy asarida axloqiy kategoriyalar haqida fikr yuritar ekan, birinchi o‘rinda o‘quvchilarni ko‘zda tutadi, ammo ularni bolalar tarbiyasiga singdirish vazifasini muallimlar zimmasiga yuklab qo‘yadi. Demak, asar o‘quvchilardan ko‘ra ko‘proq muallimlar uchun yaratilganligiga ishonch hosil qilish mumkin. Shu nuqtayi nazardan, Abdulla Avloniyning muallimlarga qarata aytgan quyidagi so‘zlari “Turkiy guliston yoxud axloq” asarining maqsadini to‘la ifodalaydi: “Fikr tarbiyasi eng kerakli, ko‘b zamonlardan beri taqdir qilinib kelgan, muallimlarning diqqatiga suyalgan, vijdonlariga yuklangan muqaddas bir vazifadur. Fikr insonning sharofatlik, g‘ayratlik bo‘lishiga sabab bo‘ladur. Bu tarbiya muallimlarning yordamiga so‘ng daraja muhtojdurki, fikrning quvvati, ziynati, kengligi muallimning tarbiyasiga bog‘liqdur. Ta’lim ila tarbiya orasida bir oz farq bor bo‘lsa ham, ikkisi biridan ayrilmaydurgan, birining vujudi biriga boylangan jon ila tan kabidur”. [2;12-b]

Barkamol insonni voyaga yetkazish, ularni yaxshilikka chorlash, yomonlikdan qaytarish tarbiya orqali amalga oshiriladi. Avloniyning pedagogika haqidagi ta'rifi ham hozirgi zamon ta'rifiga ancha mos keladi: "Tarbiya – "Pedagogiya", ya'ni bola tarbiyasining fani hisoblanadi".

Avloniy insondagi salbiy sifatlarning har birini analiz qilish bilan birga ularning odamlar uchun zararli ekanini ko'rsatadi va ulardan odamlarni qaytarish yo'llarini ko'rsatib beradi, salbiy sifatlardan biri jaholatdir. Jaholat- deydi Avloniy – o'qimagan, bilimsiz, hech narsaga tushunmaydigan nodonlikka aytilur. "Jaholat – insoniyatning eng zo'r dushmani, yomon xulqlarning boshlig'idur"- deb ta'kidlaydi. [2: 67-b].

Abdulla Avloniy milliy tarbiyaga, yoshlarni sog'lom fikrlashini, shaxs sifatida kamol topishini birinchi o'ringa qo'yadi. Shu nuqtai nazarda Abdulla Avloniy sog'lom fikrlash, vijdonlilik, to'g'riso'zlik, topqatlilik kabi fazilatlarni ulug'laydi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. N.M.Egamberdiyeva. Ijtimoiy Pedagogika. . Darslik. T.-2019.
2. Абдулла Авлоний. Туркий гулистон ёхуд ахлоқ. Т.: —Ўқитувчи, 1992.
3. Karimova V.M. Yoshlarda o'zbek oilasi to'g'risidagi ijtimoiy tasavvurlar: Psix.f.d. dis. – T.: ToshDU, 1994. – B.309.
4. M.X.Toxtaxo'jayeva, J.Hasanboyev, S.Nishonova. Pedagogika. Toshkent-2006

IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALAR MAKTABLARIDA TA'LIM JARAYONINI TASHKIL ETISH

Mukimova Dinora Ismatullayevna

A.Qodiriy nomli Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti Defektologiya - Logopediya
yo'nalishi II - kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada hozirgi kunda imkoniyati cheklangan bolalarning ta'lim-tarbiya olishlari uchun qilinayotgan amaliy ishlar, inklyuziv ta'lim va bu ta'lim to'g'risidagi qabul qilingan qonun va bu borada bugungi kundagi muammo va kamchiliklar xususida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: Pedagogik texnologiyalar, maxsus ta'lim, dars, pedagog, samaradorlik, ta'lim va tarbiya, imkoniyati cheklangan bolalar.

Annotation: This article discusses the practical work being done for the education of children with disabilities, inclusive education and the law on education, and the current problems and shortcomings in this regard.

Keywords: Pedagogical technologies, special education, lessons, pedagogy, efficiency, education and upbringing, children with disabilities.

Nutqni o'z vaqtida to'g'ri egallash, bolaga atrofni o'rab turgan odamlar bilan erkin muomala qilish imkonini beradi, o'z xulqini boshqarishga yordamlashadi, bola ruhiy faoliyatini rivojlanishiga ko'maklashadi va nihoyat, maktabda ta'lim tarbiya berish jarayonini yengillashtiradi. Imkoniyati cheklangan bolalar o'zlarining sog'lom, tengdoshlariga qaraganda kech tilga kiradilar, birinchi so'zni aytish muddati bolaning uch, ba'zan esa besh yoshgacha kechikadi. Eng, avvalo bu o'rinda talaffuzdagi nuqsonlarni qayd etish kerak. 1-sinfga kelgan aqli zaif bolalarning 90 foizida talaffuz nuqsonlari uchraydi. Aksariyat bolalarda fonematik eshitish qobiliyati buzilgan bo'lib, nutq a'zolari va ularning harakatidagi nuqsonlar ham uchraydi. Lug'at boyligini egallashda jiddiy qiyinchiliklar kuzatiladi. Impressiv nutq ekspressiv

nutq taraqqiyotidan ancha orqada qoladi. Mavhum xususiyatdagi, umumlashtiruvchi tushunchalarni ifodalovchi ko'pgina so'zlarni tushunmaydilar, ko'chma ma'noda qo'llanilgan tushunchalarni anglashda qiynaladilar, ularni aynan idrok etadilar. Imkoniyati cheklangan o'quvchilarning gap tuzishida ham qiyinchilik vujudga keladi. Tuzgan gaplari sodda, yig'iq bo'lib so'zlarning o'zaro moslashuvida ko'plab xatolar uchraydi, murakkab bog'lanishli gaplar juda kam qo'llaniladi. Aqli zaif o'quvchilar bir narsani ikkinchisiga qiyoslashga, xodisalarning sababli boglanishlarini ochib berishga qiynaladilar, buning ustiga voqea xodisalarini yetarli, aniq anglamaslik aqli zaif o'quvchilarning fikri butunlay noaniq tugallanmagan bo'lib qolishiga olib keladi. Gap mazmunini tushunmaslik imkoniyati cheklangan o'quvchilar nutqining o'ziga xos xususiyatlaridan biridir [6]. Bolalar o'qiyotgan, eshitayotgan va ko'rayotgan narsalarni to'la tushunib yetmasligi ularning so'zlashuv nutqida bir qator xatolarga olib keladi. Imkoniyati cheklangan bolalar nutqidagi barcha nuqsonlar, ularni o'qitish jarayonida qiyinchilik tug'diradi, hamma vaqt ham o'qituvchining tushuntirishlarini fahmlashavermaydi, o'qituvchining tushuntirishlarini to'g'ri tushunib yetmaydi. Lekin ilg'or o'qituvchi-defektologlarning tajribalari shuni ko'rsatdiki, ta'limning maxsus tashkil etilgan jarayoni yordamida aqli zaif o'quvchilarning nutq faoliyatini tuzatish, ya'ni korreksiya qilish, umumiy shaxs rivojlanishida rolini oshirish mumkin. O'quv yilining dastlabki 2 haftasi o'qishga yangi kelgan o'quvchilar nutqini aniqlashga, tekshirishga qaratiladi. Bunda logoped o'quvchining og'zaki va yozma nutqi 2 bosqichda tekshiradi: 1-bosqichda sinfdagi o'quvchilar nutqi yalpi holatda tekshiriladi hamda o'quvchilar orasidan nutq nuqsonli bolalar aniqlanadi; 2-bosqichda ro'yhatga olingan nutq nuqsonli o'quvchi logopedik yordam xonasi sharoitida yakka tartibda chuqurroq aniqlanadi va tashxis qo'yiladi. Yakka mashg'ulotlar rejasi asosan logopatning nutq kartasida aksettiriladi. Nutq jarayonini logopedik tekshirishni tashkil etish Birinchi sinf imkoniyati cheklangan o'quvchilarining nutqini tekshirish dars jarayonida o'quvchilarni o'rganishdan boshlanadi. Bunday frontal (yalpi) tekshirish logoped uchun vaqt tejashgina bo'lib qolmasdan, u o'quvchilar nutq faoliyatining tabiiy holatini kuzatish imkonini beradi,

o'quvchilar javobi, ulaming og'zaki nutq holatini yaqqol ifodalab beradi. Shu bilan bir qatorda logoped bu davrda o'quvchilarning shaxsiy hususiyatlari: ish qobiliyatlari, diqqat, xotira, aqliy darajalari bilan tanishish imkoniyatiga ega bo'ladi. Frontal tekshirish har xil shaklda, shuningdek, integratsiya tarzida ham o'tkazilishi mumkin. Bunda logoped o'qituvchining ishjarayonida o'quvchilar javobini kuzatadi, so'ng o'znavbatida logoped o'zi tavsiya etgan mazmunli rasm asosida savol javob o'tkazadi, hikoya tuzib gapirishni so'raydi. Yana shuni hisobga olish lozimki, nutq tekshirish jarayoni ta'limiy xususiyatga ega bo'lishi lozim. Rasm asosida so'zlab berish jarayonida so'zlarni o'z o'rnida to'g'ri qo'llashga bolalar diqqati qaratiladi. O'quvchilarni so'zlatish davomida o'quvchi nutqining lug'at boyligi, so'zlarni ma'nosini tushuna bilib umumlashtiruvchi so'zlardan foydalana olishi, grammatik tomondan to'g'ri shakllanganligi va hokazo tomonlari har tomonlama o'rganiladi. O'quvchining talaffuz holatini tekshirish jarayonida, har bir sahifasiga ma'lum tovush turli o'rinlarda (boshida, o'rtasida, oxirida) kelgan rasmlar joylashtirilgan tovushlar talaffuzini aniqlash albomidan foydalaniladi. Tovushni analiz qilish malakasini tekshirishda o'quvchilar unli, undosh tovushlarni yakka holda, bo'g'in, so'z, gaplarda farqlay olishlari, so'zda tovushlar soni, ketma-ketligini bila olish jarayoni aniqlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- [1] Djurayeva, S. (2020). MAXSUS TA'LIM JARAYONIDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING SAMARADORLIGI. *Архив Научных Публикаций JSPI*.
- [2] Nabiyeva, G. A. (2021). IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALARNINGTA'LIM-TARBIYA OLISHLARI. *Scientific progress*, 1(5).
- [3] <https://yuz.uz/news/zamin-fondi-eshitish-qobiliyati-zaif-bolalar-uchun-zamin-education-loyihasisiga-start-berdi>
- [4] Zoxiriy, P. H. Z. Q. (2021). INKLYUZIV TA'LIMDA NOGIRON BOLLALARNI O'QITISH VA TARBIYALASH MUAMMOLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(1).
- [5] Poroshina, G. P. (1985). Organization and contents of labor training in boarding school for mentally retarded in summer time. *Defektologiya*.

MOTIVATSION METOD USULLARINI QO‘LLANILISHINING ILMIY NAZARIY ASOSLARI

(Ingliz tili misolida)

Nargizaxon Madaminova

O‘zDJTU, ikkinchi chet tili kafedrası, stajyor-o‘qituvchi

Annotatsiya

Ma’lumki, xorijiy tillarni o‘qitishda talabalarning o‘rganilyotgan tilga nisbatan qiziqishini oshirish hamda innovatsion pedagog texnologiyalardan foydalanish o‘rganilyotgan tilga nisbatan motivatsiyon kompetentligini shakllantrish muhim vosita sanaladi. Ushbu maqolada bugungi kunda yoshlarning talabidan kelib chiqqan holda yangi motivatsiyon metod usullarni olib borish shuningdek, samarali dars soatlarini tashkil qilish xususida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: Motivatsiyon metod, smart texnologiyalar, kichraytirilgan auditoriyalar, xorijiy til, interaktiv usul, masofaviy ta’lim.

THEORETICAL BASIS OF THE APPLICATION OF MOTIVATION METHODS

Abstract

It is known that in the teaching of foreign languages, it is an important tool to increase students’ interest in the language being studied and to use innovative pedagogical technologies to form motivational competence in the language being studied. This article talks about the implementation of new motivational methods based on the demands of today’s youth, as well as the organization of effective class hours.

Key words: Motivational method, smart technologies, small audiences, foreign language, interactive method, distance education.

Respublikamiz ta'lim tizimini isloh qilishda xorijiy tajribalarga asoslangan xalqaro standartlarga mos keluvchi o'quv dasturlari bilan muvofiqlashtirish oliy pedagogik ta'lim tizimini takomillashtirishga asos bo'ldi. Bu borada 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasida mamlakatimizda " ...ta'lim va o'qitish sifatini baholashning xalqaro standartlarini joriy qilish asosida oliy ta'lim muassasalari faoliyatining sifati hamda samaradorligini oshirish, ilmiy tadqiqot va innovatsion faoliyatni rag'batlantirish, ilmiy va innovatsion yutuqlarni amaliyotga joriy qilishning samarali mexanizmlarini yaratish...", kadrlar tayyorlashning sifati darajasini oshirish, xalqaro standartlar asosida malakali mutaxassislar tayyorlash uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish, har bir oliy ta'lim muassasasi jahonning yetakchi ilmiy-ta'lim muassasalari bilan yaqin hamkorlik aloqalari o'rnatishi va talabalarning kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish, yoshlar auditoriyasi bilan ish olib borishda interfaol usullardan samarali foydalanish, ularga chet tilidan sifatli ta'lim berish, oliy ta'lim darajasini namunalik bosqichga olib chiqish va tubdan takomillashtirish asosiy vazifalar sifatida belgilandi. Ilmiy nazariy qarashlarni tahlil qiladigan bo'lsak, ingliz tilini bilish talabalar uchun quyidagi avzalliklarni beradi:

- Ingliz tilini bilish sizga rezyumeni va ilova maktubini ingliz tilida yozishga yordam beradi;
- chet ellik menejer bilan suhbatdan o'tish;
- ingliz tilida test yozish (ko'plab xorijiy kompaniyalarda ham shunday bosqich bor).
- tarjimon xizmatisiz to'g'ridan to'g'ri axborotga ega bo'lish;
- xorijiy sheriklar bilan muloqot qilish va muzokaralarda ishtirok etish;
- chet elga xizmat safarlariga borish;
- ingliz tilida taqdimotlar o'tkazish;
- ingliz tilida ish yozishmalarini olib borish;
- xalqaro trening va konferentsiyalarda ishtirok etish;
- professional adabiyotlarni ingliz tilining o'zida o'qiy olish[11].

Inson kasb tanlayotganda nafaqat intilishlari, rejalari, istaklari, xohishlari haqida o'ylaydi. Bugun mehnat bozori har qachongidan ham o'zgaruvchan, tanlangan kasb sohasida qatnashish uchun obro'li ish beruvchining talablarini ham inobatga olish muhim. Ularning ro'yxati allaqachon tuzilgan va kamida uchta bandda iborat:

- Oliy ma'lumot (ko'plab yirik kompaniyalar magistrlik malakasini talab qiladi).
- Kompyuter qobiliyatlari.
- Chet tilini mukammal bilish (xalqaro - ingliz tiliga ustunlik beriladi)[2].

Bugungi kunda chet tilini o'rganish zamonaviy talim-tarbiya tizimi va milliy meros asosida har bir darsni o'ziga xos, takrorlanmas darajada tashkil etish ma'naviy-ma'rifiy jihatdan yondoshish zarurligini talab qiladi. Talim jarayonini zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan ta'minlash zarurati "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"ni ro'yobga chiqarish shartlaridan biridir. Respublikamizning barcha ilm maskanlari: maktabgacha ta'lim muassasalari, umumiy o'rta ta'lim maktablari, kasb-hunar kollejlari, akademik litsey va oliy ta'lim dargohlarida tahsil olayotgan yoshlarni zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalari bilan ta'minlash, yangi bilimlar tizimi bilan qurollantirishni uzluksiz tashkil etish davr talabidir. Talaba o'z fikrini erkin bayon etishi, mavzuni guruh yoki jamoa ichida yoritib berishida esa ilg'or texnologiyalarning o'zni katta ahamiyatga egadir. Binobarin, chet tili va uning metodikasini o'qitishning maqsad va vazifalari jamiyatimiz va davlat manfaatlariga talablariga, unib-o'sayotgan yosh avlod talablariga mos kelishi va javob berishi lozim[3].

Zamonaviy axborot-kommunikasiya texnologiyalaridan foydalangan holda talabalarni xorijiy tilgan nisbatan qiziqishini oshiruvchi motivatsiyon metodlar qo'llashda yuzaga keladigan muammolarni hal qilish yo'llarini topib, tanqidiy va ijodiy fikrlash, o'z madaniy darajasini oshirish uchun mustaqil ishlash jarayonlarini o'zlashtirish talab etiladi[4]. Ta'lim jarayonida professor-o'quvchilarning yuqoridagi ko'nikmalarini va bilim qobiliyatlarini rivojlantirish faol ta'lim texnologiyalari orqali yuzaga keladi. Hozirgi vaqtda o'qitish vositalarini tanlashda asosiy ko'rsatkich Yevropa mamlakatlarining mazkur soha bo'yicha kengashlari tomonidan ishlab

chiqilgan va samarali umumevropa ma'lumot almashish tizimini ifodalovchi xorijiy tillarni bilishning yakuniy darajalariga erishishdir.

Motivatsiya muammosining murakkabligi va ko'p qirrali bo'lishi uning mohiyatini, tabiatini, tuzilishini, shuningdek uni o'rganish usullarini tushunishga yondashuvlarning ko'pligini belgilaydi (A. Maslou, B. G. Ananiev, J. Atkinson, L. I. Bojovich, K. Levin, A. N. Leontiev, SL Rubinshteyn, 3. Freyd va boshqalar). Shaxsning tuzilishida (K.K. Platonovning so'zlariga ko'ra) shaxsning yo'nalishi alohida ta'kidlanadi, bu odamning atrofidagi olamga munosabati bilan ifodalanadi, bu birinchi navbatda ehtiyojlar bilan belgilanadi. Ammo, bugungi kunda O'zbekiston sharoitida xorijiy tillarni o'qitishda motivatsiyon metodlarga oid tadqiqotlar yetarlicha emas.

Yangi texnologiyalarning interaktivligi, multimedia va tarkibni vizualizasiya qilish kabi ajralmas xususiyatlarni o'rganishda muhim rol o'ynaydi. Shunday qilib, ta'lim mazmunini kompyuter orqali vizualizasiya qilish, ayniqsa, o'yinlar orqali, interaktiv shaklda, o'quvchilarning kognitiv fikrlash uslublarini, ijodkorligini va aqliy faoliyatini rivojlantiradi, shuningdek, ularning psixologik va emosional holatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Masalan, talabalarning o'rganilayotgan material yoki mavzu bo'yicha tushunchalarini yaxshilashni istasak, mavzuni tushunishga hissa qo'shadigan manbalarni ko'rib chiqishni rejalashtirishimiz kerak. Buning uchun siz ushbu muammoni har xil tomondan ko'rib chiqishingiz kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida/ O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2017-yil, 6-son, 70-modda.
2. Что дает знание английского языка. <https://englhouse.ru/uchashhimsya/chto-daet-znanie-anglijskogo-yazyka.html>
3. Окань Г. И. Активные методы обучения в вузе: содержание и особенности внедрения // Научный диалог. 2012. № 1. С. 265.
4. Boldyreva, N.V. Influence of information and communication technologies on effectiveness of educational process // European Science and Technology: Materials of the Vth international research and practice conference. Vol. II, Munich, October 3rd – 4th, 2013, publishing office Vela Verlag, Waldkraiburg – Munich – Germany, 2013, p. 75.

TRANSLATIONAL CHARACTERISTICS OF THE CONCEPT OF “FRIENDSHIP”

Nazarova Zebinisobonu Ravshanjon qizi, a teacher of Kokand state pedagogical
institute, Kokand, Uzbekistan.

Email address: zebiniso101@bk.ru

ABSTARCT: The purpose of the article is to illustrate some peculiarities of translation the concept “friendship”. As the translation is crucial part of learning and teaching a foreign language, translational characteristics is main part of the following thesis. Moreover, the thesis demonstrates new approaches and new versions of the concept “friendship”.

Key words: concept “Friendship”, linguocognitive approach, friendship in digital age, friendship in social media.

The conception as an act of grasping, understanding and comprehending meanings during the discussion and the conflict of interpretations, as well as its result, presented in a variety of concepts [1], attracts a great interest in the humanities — in linguistics, it can be seen in the development of the linguo-cognitive approach and increased attention to comparative studies. According to a fair remark by A. Vezhbitskaya, “... linguistic data turn out to be critical in identifying fundamental models of thinking in various groups of people” [2. P. 54].

From these perspectives, we must pay a attention to such phenomena to avoid a strict definition and require a more flexible conceptual approach, for example, the concept “friendship”. Friendship is a crucial element in people’s life as well as it is a special kind and positive of relationship between people; it is an “inexhaustible topic, the need for reflection on it arises constantly.

Friendship plays a vital role in humans' life since it can endure across the entire lifespan. Without a doubt, we can consider that each new research can give a new point of view, a new look and the possibility of a new conclusion. The new analysis of the concept "friendship" gives more opportunities to translate the passages, ideas and furthermore, it helps to explore more fully phenomenon of the concept. Moreover, the analysis of the concept helps to see the characteristics of the perception and evaluation of its components and essential features.

Also, learning the concept of "friendship" and understanding its features that apply to all languages will make the translation process much easier. But for this, it is necessary to study this concept in a foreign language and how it is manifested in the native language. For example, if we consider one of the characteristics of the Uzbek language and nation through the concept of "friendship", we can say that this word has a great meaning. If we take an artistic approach to this term, the words friend or friendship mean mutual loving relationships between people.

Since the concept of "friendship" refers not only to warm relationships between people, but also to the surrounding of them like nature, animal world, or flora and fauna, this concept can also reflect to the warm relationship of humanity to a certain event, person, or animal. Examples of these ideas are "Nature is our friend", "Mother Nature" and others.

The concept of friendship has several features in times, for instance in prehistoric times "friendship" was considered only kind relationships between people and animals. However, current days this concept has wider meaning. As an example, friendship in digital age, friendship in social media are given to analyze the meaning of the concept widely.

Crucial focus for contemporary concept of "friendship" research is firstly the contributions of friends to providing care for older adults. Given that offspring and other relatives may live a great distance away from loved ones who require assistance and caregiving, the potential for local friends to fill in when frailty emerges needs systematic examination. Friendship in the Digital Age is a clear avenue for

innovative friend research is the inclusion of communication technology and social media as mechanisms for understanding how older adults establish and sustain friendships throughout adulthood. Current findings on Internet use and social media use through websites such as Facebook indicate that older people are less likely than their younger counterparts to be frequent users (Barbosa Neves, Fonseca, Amaro, & Pasqualotti, 2018; Cotten, McCullough, & Adams, 2011; Yu, Ellison, & Lampe, 2018). However, older people are adopting technology to sustain social relationships (Tsai, Shilliar, & Cotten, 2017) and keep in contact with friends and relatives who may be geographically distant (Tsai, Shilliar, Cotten, Winstead, & Yost, 2015). Internet use, for example, is associated lower rates of depression and loneliness (Cotten, Ford, Ford, & Hale, 2012) and greater levels of social capital (e.g., quality and quantity of social ties) when compared with adults who did not use the Internet at all or who used it less frequently (Barbosa Neves et al., 2018).

If we look at the concept of "friendship" from the point of view of modern people of the modern technological age, we can say that today the concept of friendship has lost its meaning in several aspects. This concept originally meant people who were close and kind to each other, spent a lot of time together, traveled together, or helped each other in difficult times, but today this concept has expanded somewhat.

Let's take as an example the term "friendship" that is often used in the virtual world. It is not an exaggeration to say that this term has started to lose its meaning at a time when it is being used with some coolness. For example, the concept of "friendship", which is often used in Instagram or Facebook social networks, is used only for those who follow this person's daily life. Only ten percent of these people can know each other, see each other, talk to each other and become real friends in life.

The concept of "friendship" can be analyzed in Structural, Cultural, Temporal, and Spatial Context.

In conclusion, friendships are an important source of happiness, well-being, physical health, and longevity. Researchers have often linked unidimensional friendship quality to life satisfaction and positive affect, which are hedonic forms of well-being. These types of conceiving differ according to their characteristics. Although the concept of "friendship" is different in terms of structure in different nations, its meaning is very close to each other, they mean warm relations between people.

BIBLIOGRAPHY:

1. Neretina, S.S. & Ogurtsov, A.P. (2010). Conception In *New philosophical encyclopedia*. In 4 vols. Moscow: Thought. Vol. 2. pp. 308—309. (In Russ.).
2. Vezhbitskaya, A. (2001). *The juxtaposition of cultures through vocabulary and pragmatics*: Monograph. A.D. Shmelev (Transl.). Moscow: Languages of Slavic culture. (In Russ.).
3. Rajapova, Malika, and Nodirakhon Sheraliyeva. "Teaching english through fairytales." *Scientific research results in pandemic conditions (COVID-19)* 1.06 (2020): 186-189.
4. Mamajonov, A. Rajapova M, (2022). ALLEGORIYA HAQIDA UMUMIY TUSHUNCHALAR. ALLEGORIK VOSITALAR DUNYO TILSHUNOSLARI TALQINIDA. YANGI O‘ZBEKISTONDA MILLIY TARAQQIYOT VA INNOVATSIYALAR, 124-126.
5. Tatiana G. Orlova, Peoples’ Friendship University of Russia (RUDN University). The implementation of the conception of Friendship on the basis of Comparative structural-semantic analysis of English and Russian proverbs. OI:10.22363/2313-2299-2020-11-2-301-318. UDK [811.111:811.161.1]’373:398.91 2020 This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

DEVELOPMENT OF AN ELECTRONIC DICTIONARY FOR TWO LANGUAGES, ELECTRONIC TRANSLATOR FOR THE ENGLISH AND UZBEK LANGUAGE

Usmonova Kamola

kamolausmonova1234@gmail.com

Abstract

Keeping up with the modern developments is becoming the need of the day and people are finding developments and improvements for their lives in all fields including education or business. One of the developments is the introduction technology in the modern education systems. Linguists are using various complex programs to make analysis of the data they have collected in a few seconds to reach the needed results. This work aims to use ADIOS (Automatic Distillation of Structure) program to make up the algorithm of the sentence structure in English and Uzbek languages. The results show that in most sentence structure cases, there is visible distinction between the two languages in spite of some similarities. So, it concludes that learners need to consider sentence structure while learning and using both languages.

Key words: corpus linguistics, ADIOS algorithm, sentence structure.

Literature Review

At modern times, there have been appearing a number of fields that help language teaching and learning. Especially, there have been many innovations for computer science and how the technology can be used for teaching and learning foreign languages. As a result of this changing trend, there has appeared a new trend called “Corpus Linguistics”. This field refers to the language study via the analysis of a big number of database which contain language data occurring authentically which

is also called “corpora”. It is more common for psycholinguists to apply corpus linguistics in their field as it deals with the frequency of the words. One of the factors that corpus has is related to the word recognition research until recently (Kucera and Francis, 1967). Another good side of corpus linguistics is that it deals with the frequencies of different constructions.

The most common usage of corpus is for counting the frequencies of the words, phrases and syntactic structures within a particular corpora (Brysbaert & New, 2009; Monsell, Doyle, & Haggard, 1989). When we are using corpus, we can do various tasks. For example, if we are going to work with the structure of the sentences, then we can identify what kinds of sentences are used in a corpus. At the same time, when we were going to look for specific words or morphemes, the computer can help us to find all the frequencies that exist in a corpus with the context related to it.

Corpus linguistics can deal with large amount of data on a particular field with the help of computing power. As the corpus contains authentic materials, one can quickly pick up needed data such as individual words with their frequencies as well as collocations included. Especially, when we want to find out what kinds of collocations we want to know about a word, we can look for the collocations of a particular word and analyze.

According to Bowker and Pearson (2002), a corpus is big amount of authentic texts rather than “ready-made” materials, which are in electronic forms. There can be many areas in which corpora can be helpful such as lexicography, language teaching and acquisition, sociolinguistics and translation. It is also mentioned by Garcia-Izquierdo and Conde (2012) that in any field or activity, a corpus studies will be needed including LSP field in which terminology is included as well as conceptual aspects. For translators when they are dealing with LSP texts, the use of corpus becomes helpful as they need both language and concept knowledge to deal with. Vila-Barbosa(2013) also claims that Corpus Linguistics can be used in the study of translation apart from other studies. This helps translators to deal with specific

terminologies when translating from one language into another. Additionally, Corpora-Pastor(2004) claims that with the help of corpus, translators can select proper texts in a short period of time by optimizing time and effort.

In most of the language classes, teachers tend to have less time to analyze most sentence structures with examples when they do not use corpus. However, when they are using corpus, they can cover a variety of sentence structures in a great numbers of examples. This helps them better understand the sentence structure and if necessary compare with their native language as well.

In our country, the Corpus Linguistics subject has not well developed yet in a large scale and language teachers are not often likely to use it in their classrooms for grammar or vocabulary analysis purposes. As a result, they cannot cover large amount of materials within a class. Especially, when they are dealing with collocations, teachers can only cover small amount of data concerning the words. In this work, I am going to use corpus data to compare the sentence structure to see the similarities as well as the differences between the two languages: Uzbek and English languages.

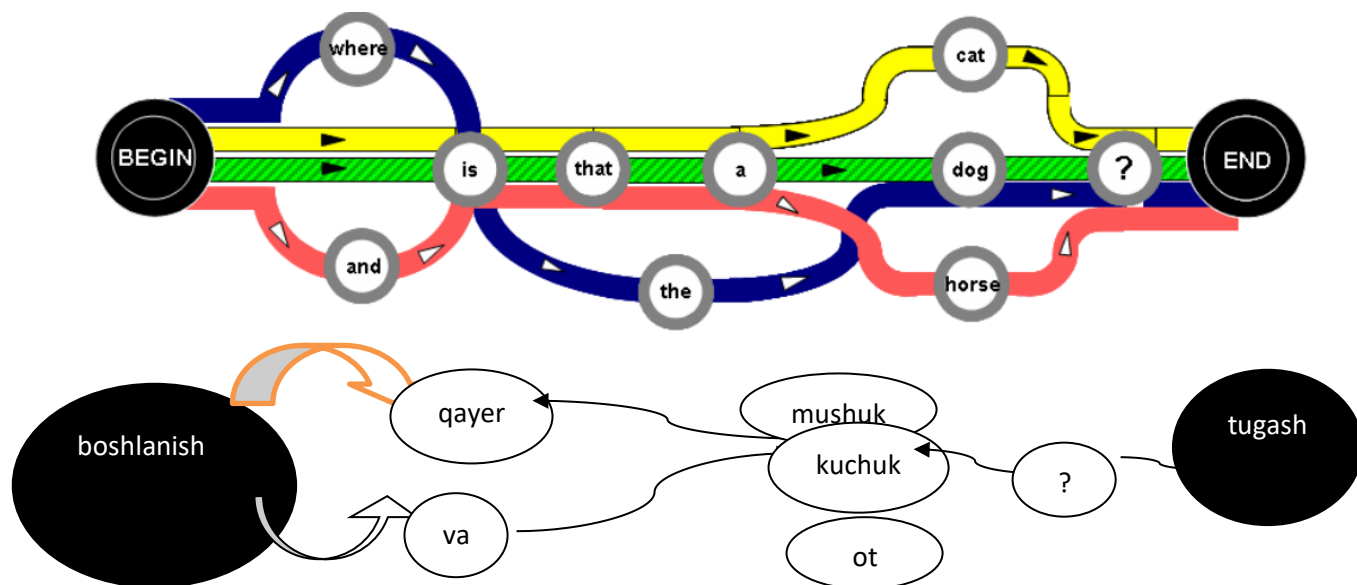
Sentence structure is different in various languages including the usage of word orders in a sentence. There are word orders within languages in structures such as subject and verb position in Uzbek and English languages. The sentence structure is different in two languages. As a result, when using corpora, we can use large amount of data and sentences to compare sentence structure within two languages.

PRACTICAL PART

Automatic Distillation of Structure algorithm.

In order to make simple sentence in Uzbek we have to take consideration: The ADIOS algorithm and the data structure. As ADIOS Solan et al (2005) mentioned that a statistical-structural algorithm for unsupervised language acquisition takes a corpus (a set of sentences) from different language as an input, and outputs an estimate for the grammar. Meanwhile, in order to load corpus into data structure in ADIOS algorithm is pseudo graph. In corpus, each word should be represented be

node in the graph. Moreover, every sentence also represented by path in the graph. Including begin node and the end node. The graph will not be easy because there should be loops and multiple edges between any pairs of nodes.

In English

1. *Is that a cat?*
2. *Is that a dog?*
3. *Where is the dog?*
4. *Is that a horse?*

In Uzbek

1. *Bu mushikmi?*
2. *Bu kuchukmi?*
3. *Qayerda kuchuk?*
4. *Ana u otmi?*

In the graph, it can be seen paths, so number of path is the equal to the number of the corpus sentences. Hence, we can obtain that language, which is in algorithm in any given moment passes through by traversing any path and accruing the nodes by generating a string. Every path generates exactly one sentence because generalization there is not taken place yet. For the corpus sentences, we need to use unsupervised

grammar induction technique in order represent hierarchical tree. ADIOS algorithm builds bottom up hierarchical representations.

```

C# Method for generating an infinitely long sentence

string InfinitelyLongSentence()
{
string sentence = " bu qoshni ayol" ;
while (true)
{
sentence + = " kimki juda aqilli ayol " ;
}
sentence+= " . ";
return sentence ;
}
    
```

- 1: Initialization (load all sentences)
- 2: repeat
- 3: for all m = 1:N do {N is the number of paths in the graph}
- 4: Pattern Distillation(m) {Identifies new significant patterns in search path m using MEX criterion}
- 5: Generalization(m) {Generate new pattern candidates for search path m}
- 6: end for
- 7: until no further significant patterns are found

Figure 3.1: The ADIOS algorithm. See Figures 3.2, 3.3 and 3.4 for pseudocode detailing Initialization, Pattern distillation and Generalization. Adapted from Solan (2006:34)

- 1: for all sentences m = 1:N do {N is the number of sentences in the corpus}
- 2: load sentence m as a path onto a pseudograph whose vertices are the unique words in the corpus
- 3: end for

Figure 3.2: The Initialization algorithm. Adapted from Solan (2006:35)

1) Ega+ kesimS+V

U keldi _____ he came

S- subject – ega

V- verb – kesim

U yugurdi _____ he runs

Men yuguraman _____ I run

Ular run _____ They run

Qushlaryeyishadi _____ Birds eat

Bollalaryozadi _____ Children write

Mendaqo‘g‘irchoqbor _____ I have a doll

To‘xta- o‘zbektilida gap. Ingliztilida buyruq gaplar uchun (imperative sentence) fe’lni o‘zi bn gap tuziladi, faqatgina buyruqda. Qolgan holatlar uchun ega kesimsiz gap tuzilmaydi ya’ni fe’lni o‘zi bn tuzilmaydi.

2) Ega + otkesim

Men o‘qituvchi _____ I am a teacher.

U o‘quvchi _____ He is a pupil

Ularbolalar _____ they are children.

Conclusion

To sum up, it is important for a programmer to create handful and reliable programs for language learners by working on the programs carefully by analyzing the sentences and word order in sentences. Even though, the computer technology has created many facilities for learners, most times, there are cases that the learners get the translations wrong due to the differences among languages. That is why it is important to create the algorithm of the both languages to see the similarities and differences of English and Uzbek language sentence structures.

REFERENCES

1. Bowker, L., & Pearson, J. (2002). Working with specialized language. A practical guide to using corpora. London: Routledge. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.4324/9780203469255>;
2. Brysbaert, M., & New, B. (2009). Moving beyond Kučera and Francis: A critical evaluation of current word frequency norms and the introduction of a new and improved word frequency measure for American English. *BehaviorResearchMethods*, 41, 977-990.

3. Corpas-Pastor, G. (2004). La traducción de textos médicos especializados a través de recursos electrónicos y corpus virtuales. Actas del II Congreso. Las palabras del traductor. Toledo, 2004. El español, lengua de traducción. Congreso internacional de ESLETRA. Retrieved from http://cvc.cervantes.es/lengua/esletra/pdf/02/017_corpas.pdf;
4. García-Izquierdo, I., & Conde, T. (2012). Investigating specialized translators: corpus and documentary sources. *Ibérica*, 23, 131-156;
5. Joe, D. M., B.A., & M.A. (2007) *Using the ADIOS Algorithm for Grammar Induction and Psycholinguistic Comparison*
6. Jonathan Berant, J., Gross Y., Mussel M., Sandbank B., Ruppin E., & Edelman Sh. (n.d) *Boosting Unsupervised Grammar Induction by Splitting Complex Sentences on Function Words*
7. Monsell, S., Doyle, M. C., & Haggard, P. N. (1989). Effects of frequency on visual word recognition tasks: Where are they? *Journal of Experimental Psychology: General*, 118, 43-71.
8. Solan, Z., Horn, D., Ruppin, E., and Edelman, S. (2005). Unsupervised learning of natural languages. *Proceedings of the National Academy of Science*, 102:11629–11634
9. Vila-Barbosa, M. M. (2013). Corpus especializados como recurso para la traducción: análisis de los marcadores de la cadena temática en artículos científicos sobre enfermedades neuromusculares en pediatría. *Onomázein*, 1(27), 78-100;

THE PREFERENCE OF PLANTS IN LANDSCAPE SOLUTIONS

Mukhlisa Akromova Saydimuxtor qizi

Mercury DMC, Master-Designer

Mokhinur Norboyeva Akram qizi

TIACE-Assistant

Annotation. In this article, in order to competently solve the issues of greening, experts will discuss biology, ecology, the scenic qualities of green plants, the main methods of creating compositions in green construction, the greening system of residential areas, the design of green plantations, the advantages of green plants, their adaptation to climatic conditions and adaptation is explained.

Keywords. green plants, stone-concrete, asphalt, flora, deciduous plants, acacia, large-leaved linden, green-leaved plush, aristolochia, tekoma, creeping climatis, ordinary poppy; ornamental perennial bulbous plants - tulips, saffron, hyacinths, boulevard, climate, biological and ecological.

According to information, the flora of our land includes about 4,500 plant species. Currently, as a result of the scientific research carried out in scientific research institutions, the adaptation of new promising assortments of coniferous and deciduous plants used in landscaping to the climate and soil conditions of our Republic is being continued. magnolia, Crimean pine, Lenkoran acacia, pyramidal oak, pink-flowered acacia, large-leaved linden, Chinese poplar; from species of buga - pyrokanta, daisia, Japanese bexy, forsythia, red viburnum; from lianas - green-leaved plush, aristolochia, tekoma, creeping climatis, ordinary poppy; ornamental perennial bulbous plants - tulips, saffron, hyacinths; From 272 rhizome plants - pink echinocea, crimson rudbeckia, safflower, sallaguls; More than 90 hybrid flowers (hibiscus) are being cultivated.

In recent years, it has become a tradition to hold open classes at the department with the participation of students on landscape design and its design. During the lesson, it is explained to them that preserving nature is the guarantee of a healthy life in landscape design with decorative and rare plants. Such trainings serve to awaken in the hearts of our young people the feeling of conscious use of nature, its protection, and the feeling of caring for the blessings of existence, and further increase their ecological culture.

The fact that the territory of our republic stretches from the north-west to the south-east ensures that the natural conditions in it are variable. The soil of Uzbekistan is considered suitable for greening only in oases. On newly developed lands, greening should be carried out on saline, sandy, gravelly soils or on mineral mother rock soils in need of radical reclamation.

Different soil-climatic conditions and hydrological conditions of Uzbekistan are different. In many cases, irrigation possibilities are limited due to low water reserves or soil salinity. The fact that the acclimatization of plants in our republic is well established allows to breed new types of trees and shrubs with high scenic characteristics in the greening of regions, creates completely new landscapes and helps to completely change the appearance of regions.

The agrotechnical requirements and care for the creation and use of green areas in cities and villages require taking into account the different natural and climatic conditions of Uzbekistan. It is especially important to choose the right types of trees and shrubs. The largest number of tree species can be used for landscaping in the foothills of the eastern regions.

When choosing plant species for the rest of the regions, their resistance to salt, heat and cold, and water resistance are close location and resistance to drought should be taken into account. The biological and ecological properties of trees and shrubs should be suitable for the climate and soil conditions of the regions.

The main characteristics of the climate of the cities of Uzbekistan are excessive heating of buildings in summer, and sharp cooling in winter due to the influence of

cold winds. Taking this into account, we should pay attention to protection from hot heat by shading areas, buildings and structures in the summer season, as well as protecting them from the harmful effects of strong winds.

Shading in cities is done by planting 350-400 trees per 1 ha (170-200 trees per 1 ha in temperate cities). Taking into account the relief and hydrogeographic network of the place, it is necessary not to allow the air to stagnate. Therefore, in the regions near the city, tree groves are built perpendicularly to block the direction of the wind, and in the cities, wide green avenues serve as ventilation corridors.

The most moderate weather environment for human health is a temperature of +20 +22°C and a relative humidity of 40-60%, the air being clean and enriched with oxygen. The air in the cities is polluted due to the dispersion of automobile and industrial emissions into the atmosphere. Depletion of oxygen by industry and transport in cities changes the standard composition of the air, leading to an increase in temperature.

Green groves serve as the only means of cooling the air. In the process of photosynthesis, one hectare of green fields has the capacity to produce enough oxygen for 200 people to breathe. In other words, 273,50 m² of green fields per one inhabitant in cities provide a reasonable composition of the air.

Formation of microclimate in the summer season is important. This situation is related to the high level of solar radiation. It is known that on hot summer days the air temperature is +35 at 1200 o'clock. When it reaches +40°C, the radiation temperature on the open dry surface of the soil (sand, asphalt, concrete), as well as on the roofs of houses and on the south side can reach +70 +80°C.

Buildings and structures that heat up during solar insolation continue to radiate heat even after sunset, resulting in high air temperatures that make it difficult to breathe. Tall, thick, horizontal clumps of green grass that cover asphalt and building walls, windward from the bottom crops (trees) protect well from heat. The leaves of plants warm up under the influence of sunlight. The temperature of the leaves in the

shade is lower than the temperature of the environment, because the level of evaporation in them (leaf plates, leaves) is high.

For example, the leaf surface of an adult tree can evaporate up to 300 liters of water per day. As a result of the rapid evaporation process, a cooling effect occurs on the surface of the tree and around it. Deciduous tree species (oak, linden, catalpa) have high water evaporation properties, while light-colored, quiet-leaved trees (gledichia, linden, etc.) evaporate water less.

Trees and shrubs have a positive effect on human health by increasing the humidity level of the air shows. An increase in air humidity by 15% ensures a decrease in temperature up to 3.50 C. The size of the evaporation surface of trees is 20 times more than the area occupied by them. During the growth period, up to 3 million kg of moisture evaporates from a forest on 1 hectare.

In the dry season of the year, air humidity among green fields is 4-7% higher than in the open field; and in the wet season - the level of humidity decreases, because when the air dries up, evaporation in the leaves increases, and on the contrary, in wet weather, the leaves absorb water.

Trees reduce the speed of the wind passing through them by 3 times. It is of great protective importance in areas with strong winds. It is necessary to take into account the characteristics of air temperature changes in open areas under and around green massifs when planning recreation areas.

The best microclimate conditions are created when the trees are placed in compact arrays in harmony with bare ground covered with thick grass.

For example, the shade of linden and chestnut trees is darker than that of sycamore and white acacia. In the dry and hot climate of Uzbekistan, the shading regime is of great importance. The noise generated by industrial enterprises and transport vehicles in cities greatly harms the health of the population. Urban noise is caused by utility and production facilities, as well as traffic.

The impact of noise is increasing year by year. Loud and prolonged noises affect the human nervous system, making it irritable and moody. Breathing of a person under the influence of noises and heart rate increases, blood pressure increases. Noise in big cities can shorten a person's life by several years. According to sanitary requirements, the permissible noise level is equal to 40 decibels. In the last 30-40 years, city noise has exceeded sanitary norms by 4-5 times.

Thick, vertical rows of trees help effectively fight against city noise. In this case, the tree rows should be placed correctly in relation to the object to be protected. Deciduous tree species absorb 25% of noise and reflect 75% because they block sound waves like a screen.

A boulevard on the side of a busy street cannot protect buildings from noise, on the contrary, it increases the noise in houses if the traffic part of the road is not blocked by trees. 274 tree groves that reduce the impact of noise should not be less than 10 meters wide and have several thick rows of trees.

The use of small-leaved trees works well (for example, small-leaved linden, small-leaved larch, etc.). They should be planted close to the sources of noise, creating a layered composition of trees, bushes and green walls. Groups of crops that are different in size absorb noise energy well.

The world of plants has an incomparable variety of forms, textures and appearance. The large number of scenic properties of plants, in addition to the fact that they change their appearance with time and seasons, open up unlimited possibilities for changing the architectural appearance of parks, parks, avenues and other areas in cities.

Fields are such a material that provides a single building or several buildings, micro districts and regions with a holistic appearance. Parks, green plantations of boulevards, green sidewalks along highways and streets unite parts of the city and give the city a beautiful view.

The ponds next to the fields soften the architectural solution of the city, give it a colorful look, thus denying the perception of a "stone-concrete" appearance.

Green plantations are very important in creating the size-spatial image, that is, the silhouette of cities. It is green plantations in the form of large or small massifs, as well as plants planted in rows and groups in streets and squares, regions and micro-districts. gives the solution a beautiful appearance and meaning.

Green plantations have not only aesthetic, but also psychological significance. The richness of colors, the bloom of flowers, the rustling of leaves - all this has a positive effect on a person, his mood and nerves as the microclimate improves.

Tree plantations can be used in planning activities, for example, in the management of urban traffic and pedestrian traffic, in the placement of sidewalks, in the establishment of "safety islands". Trees are also used to cover old buildings and other unsightly places.

In order to competently solve the issues of greening, experts must study biology, ecology, the scenic qualities of green plants, the main methods of creating compositions in green construction, the system of greening of residential areas, the design of green fields, the scope of the main work to maintain them in good condition.

In conclusion, the architectural-planning importance of tree groves is very great.

REFERENCES:

1. Jack E. Ingels. Landscaping Principles & Practices, 7th Edition. Delmar, USA, 2009.
2. Kyoko Tsuru. Elements & Total Concept of Urban Equipment Design. USA: Graphic-Sha, 1991.
3. Shunsaku Miyagi. Landscape: New Concepts in Architecture & Design. USA: Meisei Publications, 1996.
4. Kalandarov M.M., Kholmurotov M.Z. Greening of residential areas. Tashkent 2015.

KOLLEKTIV XAVFSIZLIK SHARTNOMASI TASHKILOTI -A'ZOLARI UCHUN QANCHALIK DARAJADA FOYDALI

Tilavoldiyev Asrorjon Ulug'bek o'g'li

Mo'ydinov Hamidullo Raxmatillo o'g'li.

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston milliy universiteti

E-mail: Horizon1244@outlook.com

Annotatsiya: So'nggi bir yil ichida KXShT shu qadar ko'p muammolarga duch keldiki, tashkilot haqidagi munozaralar tor doiradagi ekspertlar muhokamalaridan barcha a'zo davlatlarda keng siyosiy bahslarga sabab bo'ldi. Natijada KXShT nima bilan shug'ullanishi kerakligi va bu haqiqatan qanchalik a'zo davlatlarga kerak ekani to'g'risida savollar paydo bo'ldi.

Kalit so'zlar: KXShT, MDH, muvaqqat prezident, suverenitet, rezolutsiya, kuzatuvchi maqomi, Tinchlikparvar kuchlar, sanksiya, jamoaviy mudofaa huquqi.

ABSTRACT: This thesis provides general information and conclusions about the extent to which members of the organization have benefited from the establishment of the Collective Security Treaty Organization to the present. Over the past year, the CSTO has faced so many problems that discussions about the organization have turned from narrow expert discussions into broad political debates in all member states. As a result, questions arose about what the CSTO should do and how many member states really need it.

Key words: CSTO, CIS, interim president, sovereignty, resolution, observer status, Peacekeeping Forces, sanction, collective defense right.

XX asrning so'nggi o'n yilligining boshida Sobiq Sovet davlati parchalandi va uning tarkibida bo'lgan respublikalar birin-ketin mustaqillikka erisha boshladi.

Shunda ular rivojlanishning dastlabki bosqichida bo'lganligi uchun birgalikda, hamjihatlikda harakat uchun yagona tashkilotga birlasha boshladilar. 1991-yil 8-dekabrda Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi tashkil etildi. Kollektiv Xavfsizlik Shartnomasi Tashkiloti Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi(MDH) doirasidan chiqdi va 1992-yil 15-mayda birinchi bo'lib MDH Kollektiv xavfsizlik shartnomasi (KXShT) sifatida Armaniston, Qozog'iston, Qirg'iziston, Rossiya Federatsiyasi, Tojikiston va O'zbekiston tomonidan Toshkent shahrida imzolangan. Shartnomani Ozarbayjon 1993-yil 24-sentyabrda, Gruziya 9-dekabrda va Belarus 31-dekabrda imzolagan va 1994-yil 20- aprelda kuchga kirdi.[1] KXShT muddati uzaytirilmasa, 5 yillik muddatga amal qilishi belgilandi. 2002-yil 7-oktyabrda Kishinyevda Kollektiv Xavfsizlik Shartnomasi Tashkilotining nizomi va KXShTning huquqiy maqomi to'g'risidagi Bitim barcha a'zo davlatlar rahbarlari tomonidan imzolandi. Ushbu hujjatlar 2003- yil 18-sentyabrda kuchga kirdi. Shartnomaga ko'ra, a'zo davlatlar o'z xavfsizligini kollektiv asosda ta'minlaydi. Shartnomaning 2-moddasida shunday deyiladi: "Bir yoki bir nechta a'zo davlatlarning xavfsizligi, hududiy yaxlitligi va suverenitetiga tahdid yoki xalqaro tinchlik va xavfsizlikka tahdid mavjud bo'lgan taqdirda, a'zo davlatlar darhol hamkorlikni muvofiqlashtirish maqsadida qo'shma maslahatlashuvlar mexanizmini ishga tushiradilar, o'z pozitsiyalarini egallab, yuzaga kelgan tahdidni bartaraf etish choralari ko'radi".

2004-yil 2-dekabrda Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasi Kollektiv Xavfsizlik Shartnomasi Tashkilotiga Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasida kuzatuvchi maqomi berish to'g'risidagi rezolyutsiyani qabul qildi. Oxirgi KXShT hujjatlari va rasmiylar bayonotlarida KXShT Yevropa yoki Kavkazdan ko'ra Markaziy Osiyoga ko'proq darajada urg'u beradi.[2] 1999-yil 2-aprelda tashkilotning olti a'zosi shartnomani yana besh yillik muddatga uzaytirish to'g'risidagi protokolni imzoladilar – Ozarbayjon, Gruziya va O'zbekiston shartnomani imzolashdan bosh tortdilar va uning o'rniga shartnomadan chiqdilar. Ayni vaqtda O'zbekiston 1997-yilda Gruziya, Ukraina, Ozarbayjon va Moldova tomonidan tashkil etilgan va asosan Rossiyaning mintaqadagi ta'siriga qarshi turish

niyatida ko‘rilgan GUAM guruhiga qo‘shildi.[3] 2005-yil davomida KXShT hamkorlari umumiy harbiy mashg‘ulotlar o‘tkazdilar. O‘zbekiston keyinchalik 2005-yilda GUAMdan chiqdi va 2006-yilda KXShTga to‘laqonli a‘zo sifatida qo‘shildi va keyinchalik uning a‘zoli O‘zbekiston parlamenti tomonidan 2008-yil 28-martda ratifikatsiya qilindi.[4] 2007-yil iyun oyida Qirg‘iziston KXShTga raislik qildi.

Aniq biror operatsiyada (masalan Qozog‘istondagi voqeada) qatnashish uchun Tinchlikparvar kuchlar kollektivi tuziladi. Tinchlikparvar kuchlarning tarkibi, soni va tuzilishi KXShT Kollektiv xavfsizlik kengashi qarori bilan, har bir operatsiya uchun mojaro hududidagi holatdan kelib chiqib belgilanadi.[5]

2007-yil oktyabr oyida KXShT Tojikiston poytaxti Dushanbeda Shanxay Hamkorlik Tashkiloti (SHHT) bilan xavfsizlik, jinoyatchilik va giyohvand moddalar savdosi kabi masalalar bo‘yicha hamkorlikni kengaytirish to‘g‘risida shartnoma imzoladi.[6] 2007-yil 6-oktyabrda KXShT a‘zolari BMT mandati ostida yoki unga a‘zo davlatlarda mandatsiz joylashtirilishi mumkin bo‘lgan KXShT tinchlikparvar kuchlarini yaratish bo‘yicha tashkilotning kengayishi to‘g‘risida kelishib oldilar. Kengayish shuningdek, barcha a‘zolarga Rossiya qurollarini Rossiya bilan bir xil narxda sotib olish imkonini beradi. 2008-yil 29-avgustda Rossiya KXShTga Abxaziya va Janubiy Osetiya mustaqilligini tan olishga intilishini e‘lon qildi. Uch kun avval, 26-avgust kuni Rossiya Gruzianing Abxaziya va Janubiy Osetiyaning ajralib chiqqan hududlari sifatida mustaqilligini tan oldi. 2008-yil 5-sentyabrda Armaniston Rossianing Moskva shahrida bo‘lib o‘tgan tashkilot yig‘ilishida KXShTga raislik qildi.

2010-yil aprelida Qirg‘izistondagi tartibsizliklar natijasida Qurmanbek Bakiyev Qirg‘iziston prezidenti lavozimidan chetlashtirilgach, unga Belarusdan boshpana berildi. Belarus prezidenti Aleksandr Lukashenko Bakiyevning ag‘darilishining oldini ololmagani uchun KXShT kelajagiga shubha bildirdi.[7]

Rossianing Qrimdagi Sevastopol portini chegirmali tabiiy gaz yetkazib berish evaziga ijaraga berish muddatini uzaytirish uchun Ukrainaga safari chog‘ida Rossianing o‘sha paytdagi prezidenti Dmitriy Medvedevdan Belarus ham shunga

o'xshash kelishuvni kutishi mumkinmi degan savolga shunday javob berdi: "Haqiqiy sheriklik bir narsa va niyatlar deklaratsiyasi. boshqasi; Jiddiy ishlash, yarim yo'lda uchrashish, bir-birlariga yordam berish bo'yicha kelishuvga erishish boshqa, ishdan ayrilganlarga doimiy propiska berish bo'yicha qaror qabul qilish boshqa". Belarus prezidenti Rossiyaning prezidenti Vladimir Putinning 2005-yilgi "Lola inqilobi" paytida Qirg'iziston prezidenti lavozimidan chetlatilganidan so'ng Asqar Akayevni Rossiyaga taklif qilganini tilga olib, o'zini bu tanqiddan himoya qildi. 2009-yilda Belarus Rossiya bilan Sut urushi tufayli KXShT sammitini boykot qildi. 2009-yilda KXShT sammitida qatnashishdan bosh tortdi.

2010-yil aprelida Qirg'izistondagi tartibsizliklar natijasida Qurmanbek Bakiyev Qirg'iziston prezidenti lavozimidan chetlashtirilgach, unga Belarusdan boshpana berildi. Belarus prezidenti Aleksandr Lukashenko Bakiyevning ag'darilishining oldini ololmagani uchun KXShT kelajagiga shubha bildirdi

Lukashenko avvalroq Abxaziya va Janubiy Osetiya mustaqilligini tan olishdan bosh tortganidan keyin Rossiyani Belarusni iqtisodiy sanksiyalar bilan jazolashda aybladi. Belarus prezidenti Rossiyaning prezidenti Vladimir Putinning 2005-yilgi "Lola inqilobi" paytida Qirg'iziston prezidenti lavozimidan chetlatilganidan so'ng Asqar Akayevni Rossiyaga taklif qilganini tilga olib, o'zini bu tanqiddan himoya qildi.

Keyingi oy Rossiya xavfsizlik kengashi kotibining o'rinbosari Medvedev Rossiyaning tabiiy gaz monopoliyasi "Gazprom" kompaniyasi bosh direktoriga to'lanmagan qarzlarni bo'yicha bahsda Belarusga gaz yetkazib berishni to'xtatishni buyurdi. Keyinchalik, Gazprom tomonidan boshqariladigan Rossiyaning NTV telekanali Lukashenkoni Bakiyevga qiyoslagan hujjatli filmni namoyish etdi. Keyin Rossiya prezidentining tashqi siyosat bo'yicha maslahatchisi Sergey Prikhodko KXShT yig'ilishi stenogrammasini nashr etish bilan tahdid qildi, unda Lukashenko uning ma'muriyati Abxaziya va Janubiy Osetiya mustaqilligini tan olishini aytdi.

2010-yil iyun oyida Qirg'iziston janubida etnik qirg'izlar va o'zbeklar o'rtasida etnik to'qnashuvlar kelib chiqdi, natijada Qirg'iziston muvaqqat prezidenti

Roza Otunbayeva tartibsizliklarni bostirish uchun Rossiya qo'shinlaridan yordam so'radi. Qurmanbek Bakiyev etnik mojaro ortida uning tarafdorlari turgani haqidagi ayblovlarni rad etdi va KXShTni aralashishga chaqirdi. Asqar Akayev, shuningdek, KXShTni qo'shin yuborishga chaqirib: "Hozirgi kunda bizning ustuvor vazifamiz bu adovat alangasini o'chirish bo'lishi kerak. Buning uchun bizga KXShT tinchlikparvar kuchlari kerak bo'lishi ehtimoldan xoli emas", dedi. Ammo tashkilot aralasha olmagan uchun uni "qog'oz yo'lbars" deb hisobladi.

2010-yil 21-iyulda Qirg'iziston muvaqqat prezidenti Roza Otunbayeva Qirg'iziston janubiga KXShT politsiya bo'linmalarini kiritishga chaqirdi: "Menimcha, u yerda KXShT politsiya kuchlarini joriy etish muhim, chunki biz o'z kuchimiz bilan odamlarning huquqlarini kafolatlay olmaymiz". U yana qo'shimcha qildi: "Men KXShTning quchog'iga intilmayapman va ularni bu yerda qolish uchun olib kelishni istamayman, biroq u yerda qon to'kish aks holda davom etadi". Oradan bir necha hafta o'tgach, Otubayeva – muvaqqat Qirg'iziston hukumati raisining o'rinbosari, ularning KXShTdan yordam so'rab murojaatlari e'tiborga olinmaganidan shikoyat qildi. Armanistonning Yerevan shahrida Roza Otunbayeva hamda Aleksandr Lukashenko ishtirok etgan yig'ilishda KXShT Qirg'izistonga harbiy yordam ko'rsatish bo'yicha kelisha olmadi.[8]

2010-yil 10-dekabrda a'zo davlatlar qo'shma hujjatlar to'plamini imzolashdan tashqari, KXShT tinchlikparvar kuchlarini tashkil etish to'g'risidagi deklaratsiya va KXShTga a'zo davlatlarning deklaratsiyasini tasdiqladilar.[9] 2011-yil 21-dekabrda boshlab Shartnoma ishtirokchilari Kollektiv Xavfsizlik Shartnomasi Tashkilotiga (KXSHT) a'zo davlatlarda yangi xorijiy harbiy bazalar tashkil etilishiga veto qo'yishlari mumkin. Bundan tashqari, Qozog'iston KXShTga raislik vazifasini Belarusdan o'z zimmasiga oldi.[10]

2012-yil 28-iyunda O'zbekiston KXShTga a'zolikni to'xtatdi. [11] 2014-yil avgust oyida Armaniston, Belarus, Qozog'iston, Qirg'iziston, Rossiya va Tojikiston a'zolaridan 3000 nafar askar Qozog'istonda KXSHT tomonidan boshqariladigan urush o'yinlari doirasida psixologik va kiber urush mashg'ulotlarida qatnashdi.[12]

2015-yil 19-mart kuni KXShT Bosh kotibi Nikolay Bordyuja Ukrainaning Donbas shahriga tinchlikparvar missiyasini yuborishni taklif qildi.

2020-yildan boshlab Kollektiv xavfsizlik shartnomasi tashkilotiga Stanislav Zas bosh kotib etib saylandi.

KXShT Kollektiv xavfsizlik kengashining 2022-yil 6-yanvarda qabul qilingan qaroriga muvofiq, vaziyatni barqarorlashtirish va normallashtirish uchun KXShTning Kollektiv tinchlikparvar kuchlari cheklangan muddatga Qozog‘iston Respublikasiga yuborildi” — deyiladi tashkilot xabarida.

KXShT ma’lumotlariga ko‘ra, tinchlikparvar kuchlar tarkibiga Rossiya, Belarus, Armaniston, Tojikiston va Qirg‘iziston Qurolli kuchlari bo‘linmalari kiritilgan. “KXShT Kollektiv tinchlikparvar kuchlarining asosiy vazifalari muhim davlat va harbiy obyektlarni qo‘riqlash, vaziyatni barqarorlashtirish va mamlakatni huquqiy maydonga qaytarishda Qozog‘iston Respublikasining huquq-tartibot kuchlariga yordam berishdan iborat bo‘ladi”, — deya ta’kidlangan KXShTda. Ayni vaqtda KXShT kollektiv xavfsizlik kengashini boshqaruvchisi hisoblangan Armaniston bosh vaziri Nikolay Pashinyan Qozog‘istonga tinchlikparvar kuchlarning kiritilishi – 1992-yil 15-mayda imzolangan Kollektiv xavfsizlik to‘g‘risidagi shartnomaning 4-moddasiga asosan amalga oshirilganini aytib o‘tdi. Shartnomaning 4-moddasida, jumladan shunday deyiladi: «Agar ishtirokchi davlatlardan biri tajovuzga duchor bo‘lsa, bu bitim ishtirokchisi bo‘lgan barcha davlatlarga tajovuz deb baholanadi.

Ishtirokchi davlatlardan birortasiga tajovuz (xavfsizlik, barqarorlik, hududiy yaxlitlik va suverenitetga tahdid soluvchi qurolli hujum) sodir bo‘lgan taqdirda, barcha boshqa ishtirokchi davlatlar ushbu ishtirokchi davlatning iltimosiga binoan unga darhol zarur yordamni, shu jumladan harbiy yordamni ko‘rsatadi. Shuningdek, BMT nizomining 51-moddasiga muvofiq, jamoaviy mudofaa huquqini amalga oshirish uchun o‘z ixtiyorida bo‘lgan vositalar bilan ham qo‘llab-quvvatlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar va manbalar ro‘yxati:

1. History of creation, fundamentals of activity, organizational structure: <https://en.odkb-csto.org/25years/>
2. J.H. Saat, The Collective Security Treaty Organization, Central Asia Series 05/09, Swindon: Conflict Studies Research Center, UK Defence academy, February 2005, pp.8,10;
3. I. Plugatarev, “Varshavskiy dogovor vozrozhdayetsa”, Nezavisimoye Voyennoye Obozreniye, No. 24 (433), 1 July 2005, p.2.
4. Uzbekistan: Tashkent Withdraws From GUUAM, Remaining Members Forge Ahead: <https://www.rferl.org/a/1100023.html> 18 June 2002. Retrieved 13 November 2020.
5. KXShTga to‘laqonli a‘zo sifatida qo‘shilishi va uning a‘zoli O‘zbekiston parlamenti tomonidan 2008-yil 28-martda ratifikatsiya qilinishi: <https://web.archive.org/web/20140227124643/http://www.eurasianhome.org/>
6. KXSHT va uning tinchlikparvar kuchlari Qozogistonda qanday vakolatlarga ega: <https://kun.uz/uz/news/2022/01/06/kxsht-va-uning-tinchlikparvar-kuchlari-qozogistonda-qanday-vakolatlarga-ega>
7. KXShTning Tojikiston poytaxti Dushanbeda Shanxay Hamkorlik Tashkiloti (SHHT) bilan xavfsizlik, jinoyatchilik va giyohvand moddalar savdosi kabi masalalar bo‘yicha hamkorlikni kengaytirish to‘g‘risida shartnoma imzolashi: <https://dailytimes.com.pk/> from the original on 11 September 2013. Retrieved 6 October 2007.
8. Belarus leader raps Russia: <https://www.reuters.com/article/idUSTRE63O0PT20100425>
9. Russian-led bloc undecided on aid for Kyrgyzstan: <https://www.reuters.com/article/idUSLDE67J1KU>
10. Meeting of the Collective Security Treaty Organisation: <http://eng.kremlin.ru/news/1459>

11. Qozog‘iston KXShTga raislik vazifasini Belarussiyadan qabul qilib olishi:
https://www.thehindu.com/todays_paper/tp-international/article2736607.ece

12. Uzbekistan Suspends Its Membership in CSTO:
<https://www.satrapia.com/news/article/uzbekistan-suspends-its-membership-in-csto/>

13. Qozog‘istonda KXSHT tomonidan boshqariladigan urush o‘yinlari doirasida psixologik va kiber urush mashg‘ulotlari:
<https://www.silkroadreporters.com/2014/08/12/armenia-participate-kazakhstan-csto-drills/>

BALANCE BETWEEN GTM AND CLT IN THE CLASSROOM

Xonto‘rayeva Yulduz Kenjaboy qizi

student of Navoi State Pedagogical Institute,

Yavkacheva Mohlaroyim Azizbek qizi

student of Navoi State Pedagogical Institute,

Yugay Evgeniya Viktorovna

a scientific adviser, a senior teacher of Navoi State Pedagogical Institute

ABSTRACT

Throughout the history of evolution of teaching foreign languages there were debates over which methods were the most effective. However, modern educational system does not label any method as the best or the worst, but searches the ways to implement them together in order them to form a concord. This article illustrates the benefits of GTM and CLT when they are implemented in the classroom together.

Key words: Grammar translational method, communication, Communicative language teaching, sentence structure.

ANNOTATSIYA

Xorijiy tillarni o‘qitishning rivojlanish tarixi davomida qaysi o‘qitish usullari eng samarali ekanligi haqida bahs-munozaralar olib borilgan. Biroq, zamonaviy ta‘lim tizimi hech qanday usulni eng yaxshi yoki eng yomon deb belgilamaydi, aksincha ularni uyg‘unlik hosil qilishi uchun birgalikda amalga oshirish yo‘llarini izlaydi. Ushbu maqola Grammatik tarjima usuli va Kommunikativ til o‘rgatish usulining sinfda birgalikda qo‘llanilishining afzalliklarini yoritib beradi.

Kalit so‘zlar: Grammatik tarjima usuli, aloqa, kommunikativ til o‘rgatish usuli, gap strukturasi.

In the digital economy, the accumulation of material goods ceases to be the main goal of society, intangible values and interests come to the first stage. “The new nature of work is associated with the improvement of the qualifications of workers, their constant training and creative communication”²⁸. Fluent and accurate language competency is the target of language teaching process. Both fluency and accuracy pave the way to perfect language skills. To teach linguistics competence teacher’s first choice is usually Grammar translation method, while Communicative language teaching is used to augment students’ communicative skills. “Communication skills are the abilities that enable you to receive and convey all kinds of information”²⁹. It means that, these two methods are required to be applied in harmony to achieve the main target.

Regardless of student’s level or age implementation of GTM and CLT in a way that complete each other is important, as they are deemed as inseparable methods, which show the best results when used in integration. This idea is explained by Richard as follows: “... it is clearly not all that is involved in learning a language since one can master the rules of sentence formation in a language and still not be very successful at being able to use the language for meaningful communication. It is the latter capacity which is understood by the term communicative competence”³⁰.

Grammar translation method that is also called classical method is a method of teaching English that uses translation of the implementation. The main characteristic of this method is that this method focuses on learning the rule of the grammar (sentence structure) and the implementation of it in translating passage from one language to another language. In another word, a teacher who teaches English by using GTM will teach the grammar. Furthermore, the teacher uses grammar to teach the students by translating one language to another language. This kind of method is

²⁸ Югай Е. Цифровая культура и общество: проблемы их взаимоотношений в условиях глобализации // Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 7/8. – С. 58-67.

²⁹ Yugay Evgeniya Viktorovna. (2022). INFORMATION AND DIGITAL LITERACY: THEIR CONCEPTS AND SKILLS. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6945140>

³⁰ Richards., Jack C. (2006). Communicative Language Teaching Today. Cambridge: Cambridge University Press.

assumed that it can make the students bored in the classroom, because a teacher who uses GTM in teaching English will present the language structure in front of the classroom. Furthermore, the students just listen and take a note from the explanation of the teacher. It means that GTM can create the domination of the teacher in the classroom. In other words, the class activity will more focus on the rule of the language structure than practice the rule itself.

However, Grammar Translation method still has the advantage for language teaching and learning, especially in term of accuracy. Learning English accurately is very important, especially for reading, because it can help the students to understand the construct of sentence in a text. This condition can help the students to understand a text through the identification of sentence, such as part of speech, noun determiner, tenses, etc. This condition can help the students to comprehend a text easily, because learning English means learning to read.

When GTM focuses on teaching grammar, then CLT focuses on the language usage. It means that CLT is a method that focuses on how a certain language is used in communication. This idea is supported by Harmer, he said that CLT talks about the concept of the language usage.³¹ This condition is reflected in our English Curriculum that the English teachers should teach the students some expressions which are used to communicate, such as asking and giving something, asking and giving services, expression of certainty and so on. It is a proof that the English curriculum nowadays is designed based on the CLT method.

However, Teacher can not tell students to talk in target language without them having background knowledge or correct structure that will help them to form a sentence.

A study of GTM and CLT had been done by Shih-Chuan Chang from Cheng Shiu University of Taiwan. The researcher compared Grammar Translation method and Communicative Approach in teaching English Grammar.³² The result of the research showed that grammar teaching in the framework of the Grammar Translation Method is better than Communicative Approach. It means that teaching grammar is better to

³¹ Harmer, Jeremy. (2007). *The Practice of English Language Teaching* (4th Edition). UK: Ashford Color Press.Ltd.

³² Hari prastyo Indonesian EFL Journal Voume1, Issue 2, December 2015

use Grammar Translation Method (GTM). Furthermore, teaching grammar focuses on accuracy. Based on the research, we can understand that Grammar Translation Method (GTM) will achieve accuracy of learning English. In addition, Communicative Language Teaching (CLT) will achieve fluency of learning English. This research showed that both GTM and CLT have important role in learning English, but they have different function.

No method is considered as worse or better, as all of them serve as an aid for teachers to convey the topic and for students to understand the given material. Main goal of GTM is accuracy and essence of CLT is fluency. So they do not work separately, but rather support each other. Based on the results of the researches that were mentioned above harmony of these two most wide-spread methods show the best results, irrespective of them having completely different functions.

REFERENCE

1. Югай Е. Цифровая культура и общество: проблемы их взаимоотношений в условиях глобализации //Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 7/S. – С. 58-67.
2. Yugay Evgeniya Viktorovna. (2022). INFORMATION AND DIGITAL LITERACY: THEIR CONCEPTS AND SKILLS. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6945140>
3. Richards., Jack C. (2006). Communicative Language Teaching Today. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Harmer, Jeremy. (2007). The Practice of English Language Teaching (4th Edition). UK: Ashford Color Press.Ltd.
5. Hari prastyo Indonesian EFL Journal Voume1, Issue 2, December 2015

ЎРТА АСР ЁДГОРЛИКЛАРИ ТАШҚИ ВА ИЧКИ МУҲИТИДА ҚЎЛЛАНИЛГАН ҚУРИЛИШ АШЁЛАРИ

Магистр: **Аъзамова Дурдона Авазжон қизи**

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада Ўрта аср ёдгорликлари ички муҳитида қўлланилган қурилиш ашёлари, уларнинг турлари, қўлланилишдаги эришилган афзалликлар ҳамда камчиликлар ҳақида сўз боради. Ўзбекистон ҳудудидаги турар-жой, истехкомлар, саройлар, масжидлар қурилишида ишлатилган қурилиш ва безак ашёлари тўғрисида фикр юритилган.

Калит сўзлар: хом ғишт, пишган ғишт, Парфия, Ниса, лой, гипс, ганч, каолин, тош, Чилсутун саройи, Улуғбек мадрасаси, Устуршона, Чилдухтарон.

Кириш. Интерьер бино экстерьерери билан ҳамоҳанг тарзда бўлиши янгилик эмас. Ўрта асрларда конструктив қурилиш ашёларининг интерьер учун аҳамияти катта бўлган. Илк ўрта аср гумбазларида ғиштлар тартибли таҳланган ва ички қисмда чиройли кўриниш берган. Девор ва устунларда ҳам конструктив қурилиш ашёлари устки қисмлари ёпиб безаклаштирилмаган.

Методлар. Ўрта асрларда нафақат Ўзбекистон ҳудудида балки бутун Ўрта Осиё давлатларида ҳам лой ғиштлар ва пахса деворлардан кенг фойдаланилган. Бунга унга ишлатиладиган хомашё - тупроқнинг осон топилиши, ҳамёнбоп бўлиши, қайта ишлашга қулайлиги сабаб бўлган бўлиши мумкин.

Хом ғишт. 9—10-асрларда, аввалги даврларда бўлгани каби, Ўрта Осиёда пишмаган (хом) ғишт ва пахса энг кенг тарқалган қурилиш материали бўлиб қолган: улардан нафақат турар-жойлар, балки шаҳар истехкомлари, саройлар, масжидлар каби монументал иншоотлар ҳам қурилган. Хом ғиштлар очик ёғоч

қолипларда тайёрланиб, қуёшда қуритилган. Мустаҳкамлиги учун унга сомон, талк, баъзан жун қўшилган. Тупроқ (глина) асосий хомашё бўлиб хизмат қилган [1].

Хом ғиштлар арзон ва хамёнбоп ашё бўлса-да, уларни ўрнатиш, монтаж қилиш анчагина қийинчилик туғдирган. Бир ғишт оғирлиги 11 кг гача етган. Уларнинг ўлчамлари дастлабки даврларда Хмельницкийнинг ёзишича, 50x25x10 см бўлса, кейинчалик 40x20, 42x21 см ва ниҳоят 32-33 см бўлиб ўртача ўлчамга келган. Агар бино деворларининг устки фасад қисми ва ички юзаларини лойихалашда уч турдаги териш тартибидан фойдаланилган бўлса, улар аниқ тартибда жойлаштирилган, уларнинг мураккаблигига кўра, деворларнинг пастки қисмлари оддий тур билан терилган, деворнинг юқори қисмларида жуфт қилиб терилган – ундан ҳам юқорироқда улар орасига вертикал қўшимчалар билан жуфт тарзда ғишт терилган. [1]

Пишган ғишт. Пишган ғишт Ўрта Осиёда антик даврларда ҳам маълум бўлган ва ишлатилган: у Парфиянинг биринчи пойтахти Нисада (милоддан аввалги 3—2-асрлар) қазиш ишлари пайтида топилган ва бу ерда одатдаги квадратлардан ташқари, думалоқ устунлар учун махсус нақшли ғиштлардан ҳам фойдаланилган. 5—8-асрларда пишган ғишт чекланган даражада ва асосан ҳовлиларнинг юзаларини, текис томлари ва деворларнинг пастки қисмларини намликдан, зинапоярни шўрланишдан ҳимоя қилувчи изоляцияловчи материал сифатида ишлатилган [1]. Ғиштларнинг ўлчамлари вақт ўтгани сари кичрайиб, ўрнатишга осонлашиб борган. Ўлчамлари 21-23 см гача кичрайган. Ғиштлар ҳам ўз қимматига эга ашё ҳисобланган. Бир иморат бузилса, унинг ғиштларини бошқа бир иморат қурилишида фойдаланишган. Наршахий “Бухоро тарихи” китобида: “Беш юз олтмишинчи йили (18 ноябрь 1164 — 6 ноябрь 1165) Бухоро шахрининг айланасига девор қурмокчи бўлдилар; деворнинг тагини пишиқ ғишдан ишлаш зарур бўлди. Ҳисорнинг таги ва миноралари пишиқ ғишдан эди, уни бузиб олиб Бухоро шахрининг деворига

ишлатдилар .Ҳисор бир йўла вайрон бўлди ва у қасрдан ҳеч бир иморат ва нишон қолмади”[2] деб ёзади.

Мустаҳкамловчи ашё (лой, гипс, ганч) – ғиштларни одатда лой билан (тупроқ ва сув аралашмаси) бирга теришган. Лой топиш осон бўлган ва тайёрлаш ҳам катта маҳорат талаб қилмайдиган ашё ҳисобланади. Гипс ҳам маҳаллий қоришма сифатида кўп ишлатилган. Гипс ва сув аралашмаси “ганч” ни ҳосил қилган. Ганч билан мустаҳкамлик юқори бўлиши талаб этилган қисмлар: аркалар, гумбазлар ва баъзида деворлар ҳосил қилинган. *Ганч* - алебастрнинг бир тури, гипс ва тупроқдан иборат тошсимон жинсни ўтда қиздириш йўли билан ҳосил қилинадиган бинокорлик материали [3].

Гипс тоши захираларининг кенг тарқалгани, осонликча боғловчилик хусусиятига эга бўлиши (140-170 °С да пиширилади), сув билан аралаштирилганда тез қотиб, мустаҳкамликка эришиши, осон ишлов бериш имконияти ва шу каби хусусиятлари гипснинг тарихий обидаларда кенг миқёсда ишлатилишини тақозо этган. Гипстошига табиий ҳолатда соз тупроқ (каолин) аралашган бўлиши ва у куйдирилганда майин боғловчи ганчга айланиши аввалдан маълум бўлган. Ганч ўймакорлиги, панжара ва бошқа архитектура қисмларини қолиплаш шулар жумласидандир. Гипс ва ганч бино ва иншоотларнинг пол, девор, шип қисмларини безашда, хоналарни бўлиш учун пардевор блоклари сифатида, ташқи карниз буюмлари олишда ишлатилган. [4]. Ганч қоришмаси лойдан анча мустаҳкам лекин намликка чидамсиз ҳисобланади ҳамда у эластик хусусиятга эга. Бу эса тез-тез zilзила бўлувчи Ўрта Осиё худуди учун муҳим саналган [1].

Ганч бундан ташқари керамик қопламаларни деворга ёпиштиришда, девор юзасини қолашда ва деворий суратлар тагидан грунт сифатида ётқишишда қўлланилганлигини кўришимиз мумкин.

Тош. Тошлар ва тоғ жинслари меъморчиликнинг асосий ашёларидан ҳисобланади. Биноларнинг устки безалишида мармар плиталар ўрнатилган.

Самарқанддаги баъзи ёдгорликларда (Чилсутун саройи, Улуғбек мадрасаси) устунлар ва қопловчи плиталарида ишлатилганини кўрамиз.

Қурилиш ашёси сифатида тош камдан-кам қўлланилган. Асосан тоғ районларида ишлатилган. Деворга териш учун қайта ишланмаган тошлар ишлатилган. Гумбазлар, аркалар ва уларнинг қисмларида тош терилмаган. Тошдан қурилган ёдгорликка мисол қилиб Устуршонадаги Чилдухтарон (10 - 11 аср бошлари) комплексини (турар-жой, икки масжид, мақбара ва кутиб олиш худуди) келтиришимиз мумкин [1].

Ёғоч. Дарахтдан йирик ҳажмларда ва қисқа умрли қурилиш материалларидан қурилган бинолар меъморчилигида фойдаланилган. У ёғоч теримларида, деворларда сейсмик боғловчи сифатида фойдаланилган (бу ерда қурувчилар кучли арча – саурни афзал кўрганлар). Кўпинча безакли ўймакорлик билан қопланган устунлар ва тўсинли шифтлар тизимида (бунинг учун жуда қаттиқ бўлган ёғочлар танланган: қарағай, чинор, арча, тут, ўрик) қўлланилган. Шифтлар, эшиклар, деразалар ва уларни қоплаб турган панжараларнинг ўйилган ва йиғма меъморий деталларида юмшоқроқ ёғочлар – терак, тол, жўка ишлатилган [5].

Геометрик шакллардан ҳосил бўлган гирих нақшини ёғочдан ясаш анча енгилроқ ҳисобланади. Чунки бу шаклларни ҳосил қилиш учун усталар, шаклни алоҳида-алоҳида бўлақларга (раппорт) ларга ажратишган ва ёғочдан ясашган. Уларни мих, елим ишлатмаган ҳолатда бир-бирига улай олишган. Кейинчалик эса нақшни бир бутун ром бирлаштирган. Ёғоч ашёси исломгача бўлган даврда ва ундан кейин ҳам меъморчиликда кенг қўлланилган. Албатта ундан ясалган конструктив элементлар бизгача етиб келиши қийин эди. Лекин археологик топилмалар шуни кўрсатадики, ўрта асрларда ўрмонлар катта майдонларни эгаллаган.

Керамик қопламалар. XIV-XV аср охиридаги меъморий безакларда керамик қопламалар алоҳида рол ўйнайди. Бунда кўп нарса архитектор – кулолларнинг олдинги вакилларида мерос бўлиб ўтган, аммо плиткали безак

ҳеч қачон бундай технологик ва бадиий мукамалликка эришмаган. Безаклар рангли сирланган ғиштлардан - кўк, мовий, оқ, вақти-вақти билан - яшил ва қора ранглар, пиширилган лойдан табиий рангдаги сайқалланган қурилиш ғиштлири фонидан нақш ҳосил қилиб терилган. Нақшнинг олдиндан ишлаб чиқилган ҳисобланган нақшлари тўғридан-тўғри девор текисликларида ёки эгри чизиқли шакллар юзасида - миноралар, гумбазларнинг барабанларида тез қотиб турувчи ганч оҳакларига ўрнатилиб, ғиштлар орасидаги чоклар шакллантирилган. Интерьерларни безашда рангтасвир ва безак орнаментларидан фойдаланилган. У олдиндан тайёрланган оқ-ганч (гул-ганч) га ўрнатилган. Кобальт, киновар (қизил минерал), охра каби ранглар орқали ҳамда махсус оқартирувчи моддалар қўшган ҳолатда ранг палитраси ишлаб чиқилган [1]. Керамик қопламалар махсус печларда пиширилган. Печдан чиққан қоплама юзасидаги ранглар ёрқин ва кўримли бўлган. Катта нақш юзалари кичик шакллардан ҳосил қилинган.

Бўёқлар. Деворий суратларда қўлланилган бўёқларнинг таркиби ҳақида турли фаразлар юради. Варахша, Афросиёб ёдгорликларидаги сарой девор суратлари табиий ўсимлик, турли тоғ жинслари кукунлари каби табиий унсурлардан фойдаланиб безатилган деган тахминлар ҳам йўқ эмас.

Натижа. Меъморий безакда асосан ганч ва керамик ашё қўлланилган. Керамик безак ўйма сопол тариқасида ишлатилган. Майда ғиштлири турли ҳолатларда териш натижасида хилма – хил нақш ҳосил қилиниб, юқори даражадаги бадиий эффектга эришилган. Наққош усталар ёғочнинг бадиий имкониятларини тўла ўзлаштирганларини бизгача сақланиб келган намуналар далолат беради [6]. Ислон дини жонли тасвирларга таъқиқ қўйган бўлса-да, баъзи бинолар деворларида машҳур асарлар образлари туширилган фреска, панно, барельефларни учратишимиз мумкин.

Хулоса.. Қурилишдаги ашёларнинг ҳайратланарли мустаҳкамлигини, уларнинг мос равишда танланганлиги ва ишлов бериш самарасига боғлашимиз мумкин бўлади. Ўрта асрларда ғиштлар қолипларга қўйилаётганда махсус

қўшимчалар қўшилган деган фаразлар ҳам йўқ эмас. Уларни бириктирувчи ганч қоришмасига ҳам органик ва минерал қўшимчалар қўшилган. Бу уларни мустахкамлигини оширган. Аҳоли ўз уйларини кенг тарқалган ашёдан қуришга эҳтиёж сезишган ва ёғоч энг кенг миқёсда фойдаланиладиган ашёга айланган. Ёғоч ўймакорлиги намуналари орқали турар-жойлар, саройлар, мақбаралар безалган. Ёғочдан ҳосил қилинувчи бундай элементлар юмшоқ дарахтлар танасидан олинган ёғочдан ҳосил қилинган.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Хмельницкий С. “Между арабами и тюрками (Архитектура Средней Азии IX-X вв)” Берлин - Рига. 1992. 36-39 б.
2. Абу Бакр Муҳаммад ибн Жаъфар ан-Наршахий “Бухоро тарихи” 943-944 й. 10-16-бет
3. Ғуломов К. “Амалий санъат” Т. 2007 86 б.
4. Жониева И. Ё. “Меъморий ёдгорликлар беагини таъмирлашда ашёда ишлаш” Т. 2018 25 б.
5. Пугаченкова Г. “Зодчество Центральной Азии XV век” Т. 1976. 15 б.
6. Пўлатов. Х. Ш. “Ўзбекистон архитектура ёдгорликлари” Т. 2013. 28 б.

РЕАКТИВ ҚУВВАТ МАНБАЛАРИНИ НАЗОРАТ ВА БОШҚАРУВИ ЎЗГАРТГИЧЛАРИНИНГ ТУРЛАРИ ВА ЎЗГАРТИРИШ ТАМОЙИЛЛАРИ ТАҲЛИЛИ

Баратов Лазиз Суюн ўғли

Жиззах Политехника институти “Энергетика ва радиоэлектроника”
факултети “Энергетика” кафедраси ассистенти

Электр таъминоти тизимларида уч фазали электр тармоғини назорат ва бошқаруви элементлари ва қурилмаларида ахборот кўринишидаги электр энергияси токининг ўзгариши рўй беради. Электр токининг ўзгариши иссиқлик ва масса алмашинуви асосида ва электр магнит ва электр динамик ҳодисалар оқибатида амалга оширилади. Токнинг бирламчи ўзгартирувчиларида энергия ўзгаришининг асосий функцияси – назорат ва бошқарув тизими учун ток ёки кучланиш кўринишидаги ахборотнинг ўзгариши жараёнида рўй беради.

Уч фазали электр тармоғи тўла тоқларини назорат қилиш ва бошқарув тизими ўзгартириш, коммутация, стабилизация ва бошқариш каби функцияларни ўз ичига олади.

Ўзгариш, коммутация, стабилизация ва бошқариш умумий бўлган “Бошқарув” атамаси билан бирлашади, Электр таъминоти тизимининг бирламчи ўзгартирувчиси остида электр тоқи билан ўзгартириш элементи ёки қурилмасини тасаввур қиламиз. Электр таъминоти тизимининг иш режимлари ток ва кучланиш бўйича ўрнатилади, уч фазали тоқларни бошқариш аниқлиги қувват ва энергия билан боғлиқ бўлиб долзарб ва иқтисодий жиҳатдан оқланган вазифа ҳисобланади.

Ҳозирги вақтда ўзгартиргичларнинг кўплаб турлари маълум ва бу зарур типдагисини, ўзгартиргичларнинг муайян конструкциясини танлашни қийинлаштиради. Шу сабабли ўзгартиргичлар элементлари ва конструкциясини

муайян тамойиллар асосида таҳлил қилиш мақсадга мувофиқки, бу уларнинг принципал ва конструктив ўзига хосликларини аниқлаш имконини беради. Бу соҳада кўплаб ишларнинг мавжудлигига қарамай, ҳозирги вақтда кенгайтирилган функционал имкониятли электромагнит ўзгартиргичларнинг (КФИЭМТЎ) электр таъминоти тизимлари уч фазали электр тармоғининг тоқларни кучланиш кўринишдаги сигналларга ўзгартиришнинг умумийлаштирилган таснифи йўқ.

Ҳозирги вақтда мавжуд бир фазали ўзгартиргичлар уларни ўлчанаётган тармоққа киритиш усули бўйича икки катта синфга бўлинади: 1) ўлчанаётган тармоққа киритилган, маълум қаршиликли резистив, индуктив ва сиғимли элементларда кучланишнинг тушиб кетишини аниқлашга асосланган контактли ўзгартгичлар; 2) ўлчанаётган ток яратаётган магнит майдонининг қўлланилишига асосланган контактсиз ўзгартгичлар.

Уч фазали электр тармоқларда электр иссиқлик ва электр кимёвий эффектларни қўллаш мумкин, бироқ амалга ошириш қийинлиги ва паст метрологик характеристика туфайлиулар кам қўлланилади.

Контактсиз ўзгартгичлар қўлланилган магнитга, сезгир элементлари типига кўра электрометрик, электромеханик, индукцион, магнитогальваник, магниторезонансли ва магнитооптик турларга бўлинади.

Контактли ўзгартирувчилар, ташқи магнит майдонлар ва ферромагнит массалар кўрсаткичлари инвариантлилиги, ёрдамчи қувват манбаларига эҳтиёжнинг йўқлигига қарамай, нисбатан катта масса ва қувват истеъмолига эга, ишончлилиқ даражаси паст, кенг диапазонда амалга ошириш қийин, уларни электроавтоматика бошқаруви ва назорати тизимлари, юқори кучланишли электр узатиш тизими занжирлари ва электр таъминот тизимларида деярли қўллаб бўлмайди, шунингдек улар катта динамик хатоликларга эга.

Оптик толали ток ўзгартиргичлари. Ҳозирги вақтда токни ўзгартириш учун оптик толали линиялардан фойдаланилади, бу хавфсизлик техникаси ва хатодан ҳимояланиш нуқтаи назаридан афзал ҳисобланади. Бундай

линиялардан аналогли сигналларни бевосита узатиш алоқа линияси элементлари характеристикалари ностабиллиги туфайли кичик хатоликларга етишиш имконини бермайди, шунинг учун модуляциянинг ҳар хил турлари қўлланилади.

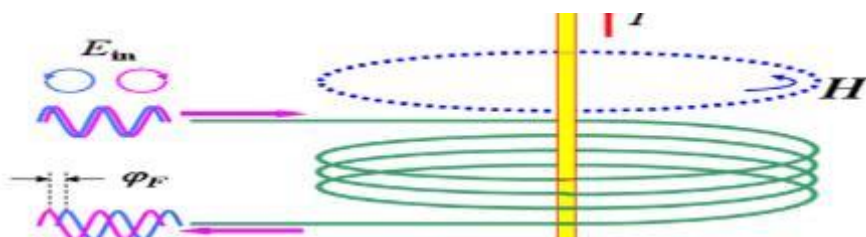
Оптик толали ток ўзгартиргичларда сиғимли ёки резистив датчикдан ахборот модуляторга келади. Модулятор аналогли кучланишни частота ёки давомийлиги модуляцияланган импульсларга ўзгартиради. Ёруғлик таратувчи диод ва фотодиод ўзаро оптик толали жгут билан бирлашган. Кучайтиргич фотодиод чиқишида пайдо бўлувчи импульсларни кучайтиради, демодулятор электр таъминоти тизимидаги дастлабки сигнал шаклини қайта тиклайди. Шунингдек аналогли кучланишни рақамли шаклга ўзгартириш ва уни оптик канал бўйича бошқариш марказига ЭҲМга чиқиш мақсадида узатиш қўлланилади.

Оптик толали алоқадан фойдаланиш гальваник бўлишдан ташқари зарур бўлганда ўзгартиргичнинг юқори ва паст вольтли қисмларини катта масофага (100 – 200 м) узатиш имконини беради.

Ўзгариш хатоликларига келсак, хорижда саноат частотасининг кучланиши 500 кВ бўлганда 0,3 % хатоликларга эга токнинг ўлчовчи ўзгартиргичлари қўлланилади (Япония). Токни ўлчашда, асосан, Фарадейнинг магнитооптик эффектидан фойдаланилади. Токнинг магнитооптик датчиги структуравий схемаси 1-расмда берилган. Ёруғлик векторининг тебранишлари турли йўналишларда рўй берувчи ёруғлик манбаидан (ЁМ) чиқувчи табиий ёруғлик чизикли қутбланишни амалга ошириш, яъни тебранишларни муайян ўқ бўйлаб тартибга келтириш учун поляризаторга тушади. Кейин ёруғлик тўлқинидан магнитооптик элемент (МОЭ) ўтади ва у қутбланиш юзасини айлантиради. МОЭ ўлчанадиган токли (унинг индукциясини ўлчаш зарур) бирламчи ўзгартиргич (БЎ) нинг магнит майдонида жойлашган бўлади. Токни магнитооптик ИП ёрдамида ўлчаганда токни магнит индукцияга ўзгартириш керак. Бунда магнитооптик сезгир элемент жойлашган ерда қатъий бир текис ва

бир жисмли магнит майдон бўлиши шарт эмас.

Магнитооптик ИП БФ1320 шишадан ясалган сочма конструкцияли ёпиқ световодга эга ва у қурилмани ток симини узмасдан монтаж қилиш имконини беради. Ёпиқ оптик контурдан фойдаланиш ташқи магнит майдонлар таъсирини пасайтириш имконини беради, бироқ бунда ўлчанаётган токнинг катта ЭЮКси туфайли компенсацион методдан фойдаланиш қийинчилик туғдиради. Уни магнит майдонининг ферромагнит концентраторларисиз бажариб бўлмайди. Шунинг учун ўзгартиргичнинг қўшимча вақт ва ҳарорат хатоликлари пайдо бўлади.

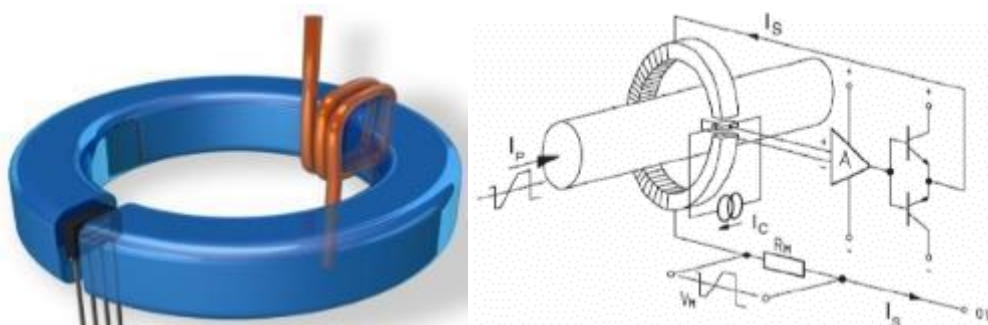
1-расм. Ток магнитооптик ўзгартиргичининг структуравий схемаси.

Шу билан бирга токнинг магнитооптик ўзгартиргичлари нисбатан паст сезгирлик, мураккаб конструкция, ўзгараётган токнинг қутбланиш бурчаги қиймати билан бир томонлама бўлмаган боғлиқлиги ва автоном қувват манбаига эга. Бундан ташқари улар паст ҳарорат, вибрацион барқарорлик, бошқарув ва назорат тизимларида кенг қўлланилишига халақит берувчи юқори нархга ҳам эга.

Токнинг магнитрезонансли ўзгартиргичлари модданинг атом бўлаклари магнит майдон яратаётган энергетик муҳитлар орасидаги магнитли дипол ўтишлар натижасида юқори частотали энергияни таратиш ҳодисасига асосланган. Катта тоқларни ўлчашда ядроли магнитли резонанс (ЯМР) ҳодисасига асосланган ўзгартиргичлар қўлланилади. Бундай ток ўзгартиргичларда атомлар ядроси ташқи магнит майдонлари таъсири остида моддалар қутбланади ва янги ўқ атрофида айлана бошлайди. Бу ўқ ташқи майдон магнит индукцияси векторига мос келади.

Магнитогаљваник ток ўзгартиргичлари. Ўтган асрнинг ўрталаридан

бошлаб магнитогальваник эффектга, хусусан, Холл эффектга асосланган ток трансфарматорлари қўлланила бошланди. Магнитогальваник ток трансфарматорларининг иши икки тамойилга асосланган. Биринчиси – оқувчи ток яратаётган магнит майдони кучланишини тўғридан-тўғри ўлчаш. Иккинчиси – токни ўлчашнинг компенсацион усули, у токни ўтказгич атропофидаги магнитопровод магнит майдони компенсацион ток магнит майдони билан магнитопроводдаги махсус ўрам орқали тенглашади, натижада Холл датчиги (ХД) ноль-орган сифатида ишлайди ва бу токни ўлчаш аниқлигини ошириш имконини беради.

2- расм. Холл эффекти асосидаги магнит-гальваник ток ўзгартгичнинг тузилиш схемаси.

Ўзгартгичнинг электр таъминоти кучланиш стабилизаторидан 24 В кучланиш билан амалга оширилади ва 12 кГц частотада ишлайдиган кучланиш ўзгартгичига берилади. Чиқишида ± 12 В ўзгармас кучланиш шакллантирилади. Магнит-гальваник ўзгартгичларда унча катта бўлмаган ҳажм ва вазндан ташқари, уларнинг афзаллиги юқори тезкорлиги ҳисобланади, бу улардан ўзгармас токни ўзгартириш учун фойдаланишга имкон беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Blake J., Williams W., Glasov C., Bergh.R., Fetting K., Hadley E., and Sanders G., “Optical Current Transducers for High Voltage Applications”, 2nd EPRI Optical Sensors Systems Vorkshop, Atlanta, Jan. 2000.
2. Hybrid Renewable Energy Systems for the Supply of Services in Rural Settlements of Mediterranean Partner Countries. Agricultural University of Athens. 2004.- 78 p.
3. Hybrid Power Plants [Electronic resource]//Enertrag. - 2012. Mode of access: <https://www.enertrag.com/en/project-development/hybrid-power-plant.html>. - Data of access: 31.01.2012.
4. International standard EN-50160, “Instrument transformers – Part 1: Current transformers”.

**KICHIK BIZNESDA RAQAMLI TADBIRKORLIK TENDENSIYALARI:
KECHA VA BUGUN**

Qosimov Sardor Dilmurodovich

Andijon mashinasozlik instituti stajyor-tadqiqotchisi, stajyor-o'qituvchi

E-mail: skosimov@mail.ru

Akbarov Abdulhamid Akmal o'g'li

Toshkent moliya instituti assistenti

E-mail: abdulhamidullo97@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur tadqiqot ishida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish uchun zamonaviy tadbirkorlar tomonidan qo'llanilgan va qo'llanilayotgan, shuningdek, istiqbolda qo'llanilishi zarur bo'lgan raqamli texnologiyalarning foydali tomonlari konseptual ravishda o'rganiladi. Tezis imliy abstraksiyalash, guruhlash va tizimli tahlil metodologiyalar asosida yozilgan. Yakunda mualliflar tomonidan yakdil xulosalar va takliflar tizimi ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: tadbirkorlik, kichik biznes, raqamli tadbirkorlik, konsepsiya, zamonaviy texnologiyalar.

**DIGITAL ENTREPRENEURSHIP TRENDS IN SMALL BUSINESS:
YESTERDAY AND TODAY**

Kosimov Sardor Dilmurodovich

Intern-researcher, teacher of Andijan Machine Building Institute

E-mail: skosimov@mail.ru

Akbarov Abdulxamid Akmal ugli

Assistant of Tashkent financial institute

E-mail: abdulhamidullo97@gmail.com

Abstract: In this research, the useful aspects of digital technologies used and used by modern entrepreneurs for the development of small business and private entrepreneurship, as well as those that need to be used in the future, are conceptually studied. The thesis is written on the basis of the methods of orthographic abstraction, grouping and systematic analysis. In the end, a system of unanimous conclusions and proposals was developed by the authors.

Key words: entrepreneurship, small business, digital entrepreneurship, concept, modern technologies.

Ma'lumki, raqamli tadbirkorlik odatda raqamli texnologiyalardan foydalanishga asoslangan biznes yoki iqtisodiy imkoniyatlarga intilish sifatida ta'riflanadi. Raqamli tadbirkorlik bilan shug'ullanuvchi tadbirkorlar raqamli tadbirkorlar deb ataladi, natijada o'zlari yoki jamoalari uchun iqtisodiy va ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan va zamonaviy axborot texnologiyalar asosiga qurilgan korxonalar yoki firmalar raqamli korxonalar deb nomlanadi. Garchi tadqiqotchilar "raqamli tadbirkorlik" atamasini keng qo'llashsa-da, afsuski uning kontseptsiyasi hali hamon tushunarsizligicha qolmoqda, bu sohada yangilik, tadqiqotlar haqida juda kam dalillar mavjud.

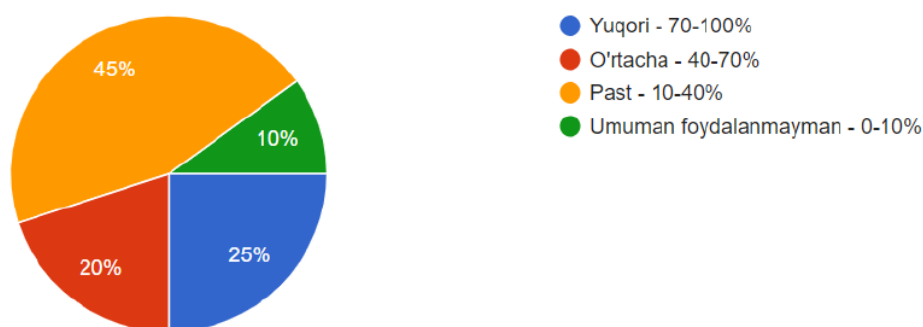
Albatta, zamon rivojlangani, yangidan yangi axborot texnologiyalari vositalari ishlab chiqilgani sari raqamli tadbirkorlikka qiziqish ortib borishi tabiiy, chunki u raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi va rivojlanayotgan raqamli iqtisodiyot tufayli tadbirkorlikni rivojlantirishning yakuniy va zamonaviy tendentsiyasi hisoblanadi, bundan tashqari zamon raqamli tadbirkorlikka yangilangan va ortib borayotgan qiziqish ortib borayotganini ta'kidlaydi va empirik dalillarni talab qiladi.

Raqamli tadbirkorlik va texnologiyaga asoslangan innovatsiyalarga qiziqish ortib borayotganiga qaramay, mazkur kontsepsiyani turli nuqtai nazardan va kontseptualizatsiyadan tushuntirish cheklangan. Bundan tashqari, raqamli tadbirkorlik kontseptsiyasini yaxlit ishlab chiqish va muhokama qilishning yetishmasligi ham uning rivojlanishiga bevosita ta'sir qilmay qolmaydi. Bundan tashqari, raqamli tadbirkorlikka oid ba'zi muhim va fundamental masalalar tadqiqot

ishlarida hozircha atroflicha ko'rsatilmagan. Bularga raqamli texnologiyalar tadbirkorlikni qanday o'zgartirishi, raqamli tadbirkorlik samaradorlik natijalarini qanday bashorat qilishi va raqamli tadbirkorlikning an'anaviy tadbirkorlikdan qanday farq qilishi kabi masalalar misol bo'la oladi. Shu bilan birga, raqamli tadbirkorlik sohasidagi tadqiqotlar juda kam. Bundan tashqari, raqamli texnologiyalarni qo'llab-quvvatlaydigan tadbirkorlik va korxonalarni batafsil tasniflash bo'yicha tadbirkorlik bilimlarining yetishmasligi mavjud bo'lib, bu asl kontsepsiyani tushunishning hozirgi darajasini va chegaralarini baholashni qiyinlashtirishi tabiiy. Ba'zi tadqiqotchilar raqamli tadbirkorlikni raqamli texnologiyalar va tadbirkorlik innovatsiyalarining kombinatsiyasi sifatida keng keng joriy etishni tanlagan bo'lsalar, boshqalari bu jarayonni raqamli texnologik ilovalar bilan tadbirkorlik maqsadlariga erishish bilan cheklanishadi. Ilmiy tadqiqot sohasida raqamli tadbirkorlikni rivojlantirishni yaxshiroq baholash va rag'batlantirish uchun bugungi kunga qadar erishilgan yutuqlar va tadqiqotlarni ko'rib chiqish, bu borada nima ishlar qilinganligi, nimalarni qayta ko'rib chiqish kerakligi va bu sohada nima yetishmayotganini ko'rib chiqish juda muhimdir.

Raqamli tadbirkorlik kontsepsiyasi bo'yicha tadqiqotlarni ko'rib chiqish raqamli texnologiyalar inqilobi tadbirkorlik va innovatsiyalarga qanday kirib kelganligi haqidagi hozirgi tushunchani va bir-birini to'ldiruvchi istiqbollarni baholash uchun zarurdir.

Tadbirkorlik faoliyatingizda axborot texnologiyalari (IT)dan qay darajada foydalanasiz?

Rasm. So'rovnoma natijasi

Tadbirkorlik faoliyatida raqamli texnologiyalarni keng joriy etish hamda bu orqali tadbirkorlikning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashga doir ishlab chiqilgan so'rovnoma natijalariga ko'ra so'rovnomada ishtirok etgan ko'p sonli tadbirkorlarning qariyb 10%i umuman foydalanmasligini, 45% respondentlar esa past darajada foydalanishini bildirgan. Ammo ular orasida axborot texnologiyalaridan samarali foydalanadiganlari oz bo'lsa-da (25%) mavjudligi raqamli tadbirkorlik bosqichma-bosqich rivojlanayotganidan darak beradi. So'robnomada ishtirok etgan respondentlarning ko'pchiligi o'z faoliyatini hali raqamlashtirmagani, buning natijasida inqirozga yuz tutish xavfi yuqoriligini prognoz qilish mumkin.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, raqamli tadbirkorlikni so'nggi yillarda olimlarning e'tiborini tortgan alohida soha sifatida tan olinishi yaxshi yurish albatta. Ko'p tarmoqli, yangi soha sifatida raqamli tadbirkorlik bo'yicha tadqiqotlar ko'plab sohalarni qamrab oladi. Raqamli tadbirkorlik doirasidagi tadqiqotlarning keng doirasi tufayli ushbu jarayonni tushunish biroz murakkabroq. Tadqiqot ishida tadqiqotchilar uchun raqamli tadbirkorlikni ko'p tarmoqli tadqiqot sohasi sifatida ko'rish bo'yicha ko'rsatmalar berilgan. Shuningdek, u tadqiqotchilarga mavjud tadqiqotlar va raqamli tadbirkorlikning rivojlanish tendentsiyasining yaxlit ko'rinishini tushunishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Andriushchenko, K., Buriachenko, A., Rozhko, O., Lavruk, O., Skok, P., Hlushchenko, Y., & Kondarevych, V. 4439 Journal of Positive School Psychology (2020). Peculiarities of sustainable development of enterprises in the context of digital transformation. Entrepreneurship and sustainability issues, 7(3), 2255.
2. O‘lmasov A., Vahobov A. Iqtisodiyot nazariyasi: Darslik. - T.: Sharq, 2006. - B. 142.
3. Джалилов А.А. Кичик бизнесни давлат томонидан молиявий қўллабқувватлашнинг асосий шакллари //Иқтисод ва молия(Экономика и финансы).9-сон., 2016й. 37-42-бет

BUXORO VOHASI TUPROQLARNING AGROFIZIK XOSSALARINING TADQIQI

S.M. Nazarova, Z.Avliyoqulov, N.Islomova.

Buxoro davlat universiteti

Annotatsiya. Hozirgi kunda viloyatda tuproq-iqlim sharoitlarini va qishloq xo'jaligi ekinlari talablarini e'tiborga olgan holda bir qator agromeliorativ, agrotexnik va agrokimyoviy chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Maqolada tuproqlarning ekologik-agrofizik xossalarini hozirgi holatini qiyosiy o'rganilgan holda sug'oriladigan tuproqlarning meliorativ-ekologik holatini yaxshilash, ularning unumdorlik darajasi hamda qishloq xo'jalik ekinlari hosildorligini ko'tarishga oid tavsiyalar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: agrofizika, fizik, suv-fizik va fizik-mexanik, sho'r yuvish, haydalma qatlam, kalit maydon, meliorativ-ekologik holat, tuproq unumdorligi.

Respublika Prezidenti va Hukumati tomonidan tabiiy resurslar ichida alohida, o'ziga xos maqomga ega bo'lgan tuproqlardan oqilona va samarali foydalanishni tashkil etish, ularni muhofazalash, meliorativ-ekologik holatini yaxshilash, unumdorligini saqlash va oshirish mamlakat oldida turgan dolzarb vazifalardan biri deb belgilandi.

Hozirgi kunda viloyatlarda tuproq-iqlim sharoitlarini va qishloq xo'jaligi ekinlari talablarini e'tiborga olgan holda bir qator agromeliorativ, agrotexnik va agrokimyoviy chora-tadbirlar majmuasi amalga oshirilmoqda. Natijada, sug'oriladigan tuproqlarning meliorativ-ekologik holati yaxshilanib, ularning unumdorlik darajasi hamda qishloq xo'jalik ekinlari hosildorligi ko'tarilmoqda.

Hozirgi vaqtda oradan 70 yillar o'tgan bo'lsa-da, fizikaning agronomiyalik tadbirlarning moxiyatini tushuntirishga kirib borishini yetarli deb bo'lmaydi. Bu soxadagi kamchiliklarni bartaraf qilishga agrofizika fanini o'qitish yordam beradi.

Agrofizika - bu o'simlikka va uning atrofidagi muxitga fizik uslublar bilan faol ta'sir qilish maqsadida qishloq xo'jalik o'simliklari rivojlanishining barcha bosqichlarida o'tadigan jarayonlarni tashqi muxitning fizik sharoitlari bilan bog'lab o'rganadigan fandır.

Demak, agrofizika o'simliklar hayotining tashqi sharoitlari va ularning hayot faoliyatlarini fizik uslublar bilan tadqiq qilish haqidagi fandır.

Tuproq fizikasi tuproqning fizik, suv-fizik va fizik-mexanik xususiyatlarini hamda tuproqdagi fizik jarayonlar va rejimlar majmuasini o'rganadi.

Respublikamiz hududida genetik jihatdan turli tuproqlar shakllangan, ular mexaniktarkibi, eroziyagauchraganligi, sho'rlanganligi, toshloqligi, gipslilik, gumus va oziqa elementlari bilan ta'minlanganligi kabi bir qator xossa va xususiyatlari bilan bir-biridan farq qiladi.

Buxoro vohasi sug'oriladigan tuproqlarini suv-fizik, fizik-mexanik xossalari juda kam o'rganilgan. Vohada tarqalgan tuproqlarni o'rganish davri bo'yicha o'tkazilgan tadqiqotlar o'tgan asrning 60-70 yillariga to'g'ri kelib sug'orish natijasida ko'pgina gidromorf holatlar sodir bo'lmoqda. Tabiiyki, u tuproqlarning ekologik-agrofizik xossalariga ham keskin ta'siri kuzatilmoqda. Shu sababli u tuproqlarning ekologik-agrofizik xossalarini hozirgi holatini qiyosiy o'rganilgan holda tuproqqa to'g'ri ishlov berish, sug'orishni va sho'r yuvishni to'g'ri tashkil qilishga va mineral va organik o'g'itlardan samarali foydalanishga oid tavsiyalar ishlab chiqish shu kunning dolzarb masalalaridan hisoblanadi.

Buxoro vohasida tarqalgan sug'oriladigan tuproqlar o'zlarining xossa-xususiyatlariga ko'ra nafaqat tuproq mintaqalari (cho'l mintaqasi va bo'z tuproqlar mintaqasi), balki tuproqlar iqlimiy okruglari bo'yicha ham, bir-biridan farqlanadi. Tuproqlarning hosil bo'lish jarayonlari, ularning tarqalishi bo'yicha o'ziga xos alohida xususiyatlari I.N.Felitsiant, G.M.Konobeeva, B.V. Gorbunov,

M.A.Abdullaev, (1984) Q.G'afurov, S.Abdullaev (1982), R.Quziev (1977), A.T.Niyazov (1970), Q.G'afurov (1969), O'.Tojiev, H.Ortikova (2003, 2005) larning chop qilingan ilmiy ishlarida tuproqning faqat mexanik tarkibiga hamda ayrim fizik xossalari tavsif berilgan.

- L.T.Tursunov, (1968) N.A.Yakubov (1970), A.Behbutov (1979), M.U.Umarov, R.Qurvontae'v (1987), SH.Bobomurodov (2004) va boshqa olimlarning ilmiy ishlarida tuproqlarning ayrim umumiy fizik, fizik-mexanik hossalari o'rganilgan bo'lib, ularning Buxoro vohasi bo'yicha to'liq tasnifi berilmagan hamda uzoq yillar davomida sug'orish ta'sirida M.A.Orlov (1934,1938) tomonidan berilgan "sug'oriladigan voha" tuproqlarining agrofizik tadrijiy o'zgarish qonuniyatlari tasnifi hozirgacha o'rganilmagan.

Buxoro vohasining turli tuproq-iqlim sharoitiga mansub xududlarida tarqalgan asosiy tuproqlarni agrofizik xossalari o'rganishdan va bu xossalarni o'zgarish qiyosiy qonuniyatlarini ko'rsatishdan iborat.

- Tuproqlarning zichlanish darajasi, mexanik-mikroagregat tarkibi, sho'rlanish darajasi, madaniy holati va o'zlashtirish davriyligiga bog'liq holda agrofizik xossalari o'zgarishi o'rganiladi. Tuproq unumdorligiga salbiy ta'sir etuvchi omillar aniqlanadi va uning suv-fizik, fizik-mexanik xossalari yaxshilash usullari ishlab chiqiladi. Ular asosida ishlab chiqarishga tavsiya qilinadi.

- Izlanish vazifalari quyidagilardan iborat:

- hudud tuproqlarining sho'rlanish darajasi, mexanik tarkibi, madaniy holatining suv-fizik xossalari ta'siri o'rganiladi;

- hududda tarqalgan sug'oriladigan tuproqlarning fizik-mexanik xossalari aniqlanadi;

- tuproqlarda suv shimilishini uning xossalari bog'liqligi aniqlanadi;

- sug'oriladigan tuproqlarning kimyoviy xossalari, oziqa moddalar miqdorini hamda sho'rlanish darajasini uning suv-fizik-mexanik xossalari bog'liqligi tahlil qilinadi.

- fizik nuqtalaridagi yetishtirilgan o'simliklarni o'sishi rivojlanishi va hosildorligi va iqtisodiy samaradorligi ishlab chiqiladi.

Tadqiqotlar Buxoro vohasida tarqalgan, turli davrda sug'orilgan, sho'rlanish darajasi har xil bo'lgan o'tloqi tuproqlar jumladan, Peshko' va Shofirkon tumanlarida dala ekspeditsiyalari olib borildi.

Tuproq kesmalarini joylashtirish va ularni morfologik va genetik belgilarini aniqlash.

- Kesmalarda tuproq hajm og'irligini, namligini aniqlash va laboratoriya tahlili uchun tuproq namunalarini olish.
- Qo'yilgan kesmalarda suv o'tkazuvchanlik ko'rsatkichlarini aniqlash.
- O'rganiladigan fizik nuqtalarda tuproqlarning dala nam sig'imini aniqlash.
- Haydalma qatlam tuproqlarning qatkaloq hosil bo'lish jarayonini aniqlash.
- Kalit maydonlarida yetishtirilgan ekin turlarida fenologik kuzatuvlar olib borish va hosildorligini aniqlash.

Haydalma osti zich qatlamining fizik holatlarini qanday agrotexnik tadbirlar bilan yaxshilash mumkin? Albatta, zichlashgan qatlamning suv-havo, suv-ozuqa, issiqlik tartibotlarni yaxshilashga qaratilgan bir nechta agrotexnik tadbirlar mavjud. Bulardan eng asosiysi haydov qatlamining yil sayin o'zgartirib turish hamda zichlashgan qatlamlarini yumshatish hisoblanadi. Lekin bu tadbir muammoni to'la hal eta olmaydi, chunki bir necha 10 yil davomida haydash chuqurligi 50 sm va undan ham ortishi mumkin. Bunday chuqurlikni kam quvvatli yengil vaznli ishlov texnikasi bajara olmaydi. Buning uchun juda qudratli, og'ir vaznli texnika zarur. Agarda tuproqning mexanik tarkibi og'ir bo'lsa, bunday texnika ham 50-60 sm chuqurlikda tuproqni ag'darib hayday olmaydi. Ayrim hollarda bu qatlamning rivojlanishini oldini olish uchun har yili yoki 2 yilda bir marta haydash chuqurligini o'zgartirib turish lozim, ya'ni bir yil 35 sm chuqurlikda bo'lsa, keyingi yil 30 sm, 2 yildan so'ng 25 sm va hakoza. Bu bilan biz bir me'yorda shakillanayotgan haydalma ostki (plug tovoni) zichlangan qatlamning rivojlanish tezligini buzgan bo'lamiz.

Kutilayotgan ilmiy yangiliklar

1. Shofirkon va Peshku hududlari tuproqlarining agrofizikaviy xossalarini o'zgarishi aniqlanadi.
2. Sug'oriladigan tuproqlarining mexanik tarkibiga, sho'rlanish va sho'rtoblanish darajasiga, o'zlashtirish va sug'orish davriyligiga, ishlov berish sifatiga bog'liqligi ko'rsatiladi.
3. Sug'oriladigan yerlar tuproqlarining unumdorligini oshirishga doir tavsiyalar ishlab chiqiladi: 1) tuproqlarini ishlov berishga oid tavsiyalar ishlab chiqiladi. 2) mineral va organik o'g'itlar samaradorligini oshirish uchun tabaqalashtirib qo'llash tizimi yaratiladi. 3) tuproq namligidan samarali foydalanishga oid tavsiyalar beriladi.

Xulosa qilib shuni ta'kidlash lozimki, tuproqning barcha fizik ko'rsatgichlari tuproq unumdorligini oshirishga qaratilgan barcha agrotexnik tadbirlarni – ishlov berish, o'g'itlash, sug'orish, sho'r yuvish, eroziya yoki sho'rlanishni oldini olish tadbirlari va boshqalarni amalda bajarishda ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi. SHuni ta'kidlash joizki, tuproq fizik ko'rsatgichlarini hisobga olmasdan qo'llaniladigan mineral yoki organik o'g'it, sug'orish, sho'r yuvish, hattoki asosiy haydov (shudgor qilish) ham samara bermaydi. Shu bilan birgalikda qishloq xo'jalik ekinlarini ekish (urug' qadash) sug'orish muddatini belgilash ham tuproqning fizik xossalari asosida bo'ladi. Sug'oriladigan tuproqlarning unumdorligini oshirishda, boshqarishda va himoyalashda uning fizik xossalari muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Gafurov K., Abdullaev S. Xarakteristika pochvennogo pokrova oroshaemoy zony Buxarskoy oblasti.- Tashkent: «Fan», 1982.- 130 s.
2. Kurvantaev R. Optimizatsiya i regulirovanie agrofizicheskogo sostoyaniya oroshaemyx pochv pustynnoy zony Uzbekistana. Avtoref. dokt. diss. -Tashkent. 2000. - S. 40-55.
3. Qo'ziev R.Q., Bobomurodov SH.M. Zarafshon quyi oqimi sug'oriladigan tuproqlari va ularning unumdorligini oshirish yo'llari. –Toshkent: “Fan “. 2004.- 120 b.

4. Kuziev R.K., Sektimenko V.E. Pochvy Uzbekistana.-Tashkent. 2009.-350 s.

5.Kurvantaev R., Nazarova S.M. Agrofizicheskaya karakteristika oroshaemykh lugovyykh pochv Buxarskogo oazisa / Sovremennyye tendentsii v nauchnom obespechenii agropromyshlennogo kompleksa: Kollektivnaya monografiya.- Ivanovo, 2019. - S. 91-95.

6.Kurvantaev R., Nazarova S.M. Zarafshon vohasi quyiy oqimi sug'oriladigan o'tloq tuproqlarining agrofizikaviy holati. – Buxoro. 2021. - 126 b.

7. Nazarova S.M. Buxoro vohasi sug'oriladigan o'tloq tuproqlarining hozirgi davr agrofizikaviy holati. Qishloq xo'jaligi fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) avtoreferati.-Toshkent, 2019. - 44 b.

8.Umarov M.U., Kurvantaev R. Povyshenie plodorodiya oroshaemykh pochv putyom regulirovaniya ix fizicheskix svoystv.- Tashkent: «FAN», 1987.-106 s.

9. Felitsiant I.N., Konobeeva G.M., Gorbunov B.V., Abdullaev M.A. Pochvy Uzbekistana. Buxarskaya i Navoiyskaya oblasti. -Tashkent: «Fan», 1984.- 153 s.

ХАЛҚАРО МУНОСАБАТЛАРДА ШАКИЛЛАНГАН САВДОНИНГ ЗАМОНАВИЙ ШАКЛЛАРИ ВА УСУЛЛАРИ

Мамедов Шерзод Шарипович

Бухоро Давлат Университети юристи

Аннотатсия: мақолада халқаро савдо муносабатлари ва халқаро механизмлар, улар ташкил этилишининг тарихий асослари, ҳуқуқий мақоми, амалий аҳамияти, халқаро савдо шакллари ва усуллари ҳақида фикрлар баён этилган.

Калит сўзлар: халқаро савдо, халқаро муносабатлар, савдоларнинг ҳуқуқий шакли, халқаро савдо манбаси, интеллектуал мулк савдолари ва халқаро савдо шакллари ҳамда усуллари.

Республикада иқтисодиётининг яратилиши унинг жаҳон иқтисодиётига кўшилишини назарда тутди. Ўзбекистон Республикасида қонунчилик билан назоратга олинган бозор муносабатларини шакллантиришда, унда иштирок етувчи мулкчилик шаклидан қатъи назар ҳар қандай корхона, ташкилот ва идоралар ташқи бозорга чиқиш имкониятига ега бўлиши керак. Фақат шундагина уларнинг халқаро иқтисодий жараёнларга реал киришини таъминлаш мумкин бўлади. Республиканинг ташқи иқтисодий алоқаларда асосий рол савдога қўйилганда, савдонинг замонавий шакллари кўйида батафсил билиб олишимиз мумкин.

Тайёр маҳсулотлар савдоси – яъни тайёр маҳсулотларга қуйидаги киради: машиналар, ускуналар, аппаратлар, қурилмалар, коммуникациялар, транспорт, ёрдамчи ускуналар. Тайёр маҳсулотларни экспортга йўналтирилишида, миллий ишлаб чиқаришдаги янги технологияларнинг ютуқларга эришишга, замонавий патент ва лицензиялардан кенг фойдаланишга,

ресурсларни тежайдиган ва чиқиндисиз ишлаб чиқариш усулларида фойдаланишга асосланган. Ривожланган мамлакатларда машиналар, ускуналар ва бошқа тайёр маҳсулотлар экспорти мамлакат умумий экспортининг 1/4 қисмини ташкил этади ва ишлаб чиқаришнинг ҳозирги кеча кундуздаги замонавий даражасини кўрсатади.

Демонтаж қилинган маҳсулотларни ёки маҳсулот қисмларни савдоси - яъни бу шаклда маҳсулотларни тайёр ҳолда эмас, аниқроғи уни эҳтиёт қисмлар шаклида чиқариб халқаро савдода экспорт маҳсулотларнинг рақобатбардошлигини ошириш ва тайёр маҳсулотлар импортини чеклашга қаратилган божхона ва маъмурий тўсиқларни енгиб ўтиш учун ишлатилади. Маҳсулотларни эҳтиёт қисмлар шаклида олиб киришда, тайёр маҳсулотларга нисбатан паст божхона тўловлари қўлланилади, бу эса ўз навбатида чет элда йиғиш заводларини ташкил этишга ёрдам беради. Ушбу савдо шакли маълум бир ҳудудларда катта ҳажмдаги экспорт қилувчи экспортчи учун фойдалидир, чунки у ўз мамлакатада маҳсулотларни йиғиш харажатларидан ва бошқа харажатлардан озод ҳисобланади.

Тўлиқ ускуналар савдоси – яъни бу шаклда тўлиқ ускуналарни экспорти жаҳон капитал қурилиш бозори эҳтиёжларини ақс эттиради. Қурилиш ускуналарини ишлаб чиқарувчи корхона, ўз маҳсулотларини экспорт қилишда ушбу шаклдаги имкониятлардан сўнги йилларда кенг фойдаланмоқда. Бундан ташқари ускуналарни сотиш билан бирга унга тегишли хизматларни кўрсатиш билан боғлиқ хизматларни ҳам сотади. Импортёр эса қисқа вақт ичида янги замонавий ускуналарни эҳтиёжга қараб бошқа хизматларни ҳам олади.

Объектларни қуриш ва уларни тайёр (фойдаланиш) ҳолида топшириш - халқаро савдонинг энг мураккаб шаклларида бири бўлиб, куйидаги пудрат ишларини ўз ичига олади:

- объектнинг техник-иқтисодий асосларини тайёрлаш;
- лойиҳа топшириғини, техник ва ишчи лойиҳаларни ишлаб чиқиш;
- қурилиш материалларини етказиб бериш;

- ишлаб чиқариш ва маъмурий бинолар ҳамда инфратузилма объектларини куриш;
- ишлаб чиқариш ускуналари, воситалар (асбоблар) ва эҳтиёт қисмларини етказиб бериш;
- ускуналарни ўрнатиш ва уларни ишга тушириш;
- кадрлар тайёрлаш.

Буюртмачи етказиб берувчидан банк кафолатини яъни, шартноманинг бутун кафолатланган муддатида етказиб берган маҳсулоти ёки кўрсатган хизмат сифати талаб даражада бажарилмаганда ёки зарар келтирганда уни тегишли тарзда бажарилишини ёки қоплаб берилишини талаб қилади.

Хом ашё товарлар савдоси – Халқаро савдолар бозорида хом ашё экспортчиларининг ҳолати, бир томондан, янги синтетик ўрнини босувчи моддаларнинг пайдо бўлиши, моддий ва ресурсларни тежайдиган технологияларнинг жорий этилиши туфайли ёмонлашмоқда, бошқа томондан, бу алоҳида мамлакатларда саноат ишлаб чиқаришининг ўсиши билан яхшиланмоқда.

Хом ашёларга қуйидагилар киреди:

- минерал хом ашё, уни қайта ишлаш ва қайта ишланган маҳсулотлар;
- қишлоқ хўжалик хом ашёси;
- кимё саноати маҳсулотлари.

Халқаро бозорда доим минерал ва қишлоқ хўжалиги хом ашё маҳсулотларига бўлган талаб ва таклиф кўпроқ иқлим шароити билан боғлиқ бўлиб келган.

Халқаро фонд (биржа) савдоси - Халқаро савдолар бозорида товар биржалар савдо шакли сифатида сифатли бир хиллик ва ўзаро алмашинувга эга бўлган доимий товарлар бозоридир, бу товарларни намуналар бўйича тақдим этиш ва текширмасдан, белгиланган стандартларга мувофиқ савдо қилиш имконини беради. Оммавий хом ашё ва озиқ-овқат маҳсулотларига: нефт ва нефт маҳсулотлари, мис, қалай, рух, кўрғошин, алюминий, буғдой, жавдар,

каучук, пахта, ипак, шакар, какао ва бошқа маҳсулотлар савдоси дунёдаги энг йирик биржалар орқали амалга оширилади.

Озиқ-овқат ва истеъмол товарлари савдоси – Бу маҳсулотнинг сифат хусусиятларини катта гетерогенлик, ишлаб чиқариш ва истеъмолнинг мавсумийлиги, чекланган яроқлилик муддати билан белгиланади. Истеъмол товарлари савдоси аҳолининг эҳтиёжлари ва диди, анъаналари, бандлик даражаси, тўлов қобилиятига қараб ишлаб чиқарилган товарларнинг катта ассортименти ва оммавий талаб билан боғлиқ хусусиятларга ега.

Интеллектуал мулк савдоси – Бу интеллектуал фаолият натижаларини қўллаш орқали яратилган маҳсулотлар (объекти)нинг савдоси.

Интеллектуал мулк савдоларига қуйидагилар киради:

- патентлар ва ихтиролар;
- саноат намуналари;
- савдо белгилари;
- ноу-хау.

Ушбу маҳсулотлардан ишлаб чиқариш ва тижорат мақсадларида фойдаланиш ҳуқуқлари халқаро битимлар предмети ҳисобланади. Амалий фойдаланиш ҳуқуқларидан ҳақ эвасига фойдаланиш тўғрисидаги шартнома, лицензия шартномаси деб аталади ва ушбу шартномада томонлар лицензиар (сотувчи) ва лицензиат (харидор) ҳисобланади.

Муҳандислик ва консалтинг хизматлари савдоси - бундай хизматлар халқаро товар савдосига жуда кучли таъсир кўрсатади, бу уларнинг рақобатбардошлигини оширишнинг қўшимча воситаси ва кўпинча товарларни бозорга олиб чиқишнинг зарур шартларидан бири ҳисобланади.

Халқаро савдонинг замонавий усуллари қуйидаги турлар билан ифодаланади:

Қарши савдо - халқаро савдонинг энг қадимги тури бўлиб, товар айирбошлашдан иборат. Замонавий шароитда у янги мазмун касб этган. Қарши савдо бу ташқи савдо операцияларига киради, унда контрагентларнинг

товарларни тўлиқ ёки қисман мувозанатли алмаштириш мажбуриятлари битта шартномада белгиланади. Нархлардаги фарқ нақд тўловлар билан қопланади. Қарши савдонинг энг анъанавий тури бу бартер операциялари ва қарши харидлар.

Мажбуриятлар ҳажмига қараб, қарши харидларнинг учта варианты мавжуд.

Биринчи вариант, қарши сотиб олиш мажбуриятида олди-сотди шартномаси мавжуд деб тахмин қилади. Импортёр етказиб бериладиган маҳсулотларнинг тўлиқ тасдиқловчи ҳужжатлар эвазига, товарнинг нархини тўлиқ тўлайди, экспортёр эса экспорт шартномасининг тўлиқ суммасига қарши товарларни белгиланган муддатдан кечиктирмай сотиб олиш мажбуриятини олади деб тахмин қилинади.

Иккинчи вариант, асосий шартномани имзоланганда, шартнома шартларига кўра импорт қилувчи 70 фоиз тўлов пулини тўлайди ва экспортёрга 30 фоиз қарши товарларни етказиб беришни таъминлайди.

Учинчи вариантга кўра, импортёр 50 фоиз шартнома тўлов пулини тўлайди ва 50 фоиз товарларни контрагент орқали етказиб беради.

Халқаро амалиётда хом ашё маҳсулотлари билан савдолар **толлинг** деб аталади. Уларда қарши савдо белгилари ва мувозанатли ҳамда олдиндан баҳоланиш белгилари мавжуд.

Ишлатилган ускуналарни сотиб олиш, экспортёр учун бу рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқариш, импортёр учун эса эскирган ускуналардан халос бўлиш ёки уни қолдиқ қийматда сотиш имкониятидир. Қоида тариқасида, бу автомобиллар ва юк машиналари, компьютер ва фотокопи ускуналари, денгиз кемалари, қишлоқ хўжалиги машиналари, металлга ишлов бериш ва ёғочни қайта ишлаш ускуналарини сотишда қўлланилади.

Компенсация операциялари, аслида, бартер операцияларига ўхшайди, лекин уларда қуйидагича асосий фарқлар мавжуд:

- бартер битимида товарлар товарларга, компенсация битимида эса товарлар рўйхати товарлар рўйхатига алмаштирилади;
- бартер битими қатъий тенгликни, компенсация битимида эса ўзаро етказиб бериш нархлар ўртасида фарқ бўлиши мумкин.

Адабиётлар:

1. Кириллова Л.К., Носова Т.А. - Международный маркетинг: проблемы и перспективы развития компаний, 2019.
2. Парпиев У., Саломов И. - Бозор иқтисодиёти асослари ва ишлаб чиқаришни ташқил этиш. Тошкент, Шарқ, 1996 й.
3. Семёнов В.М. "Экономика предприятия". М.: 2000 г.
4. Вечканов Г.С., Вечканова Г.Р. – Макроэкономика,. Питер, 2010 г.
5. Вечканов Г.С., Вечканова Г.Р. - Макроэкономика; Учебник для вузов, 3-е изд., дополненное.-СПб.: Питер, 2009 г.
6. www.patent.uz/istoriya_uz
7. www.patent.uz/uzb/stasi

УДК:633.52+632

КРОТАЛАРИЯ (CROTALARIA JUNCEA) НИНГ ҚУРУҚ МАССА ОҒИРЛИГИГА ЭКИШ МУДДАТ ВА МЕЪЁРЛАРИНИ ТАЪСИРИ

Нуруллаева Манзура Шавкатовна, мустақил тадқиқотчи,
Урганч давлат университети,

Негматова Сурайё Тешаевна, к.х.ф.д.,

Пахта селекцияси, уруғчилиги ва етиштириш агротехнологиялари илмий-
тадқиқот институти

Abstract: This article highlights the importance of non-traditional leguminous crop *Crotalaria juncea* in agriculture and the effect of timing and norms of planting on the dry weight of the plant. Scientifically proven that to increase the dry weight of *crotalaria* in the third decade of April (20-25.04) 10 kg / ha, and to add dry weight 1 ha - 14 kg / ha - the optimal time and rate to get an abundant harvest.

Key words: *Crotalaria juncea*, timing and planting rates, soil fertility, dry mass.

Бугунги кунда деградацияга учраган тупроқлар майдони кенгайиши нафақат тупроқ унумдорлиги балки қишлоқ хўжалиги экинлари ҳосилдорлигининг ҳам пасайишига сабаб бўлмоқда. Ушбу салбий ҳолатларнинг олдини олишда алмашлаб экиш тизимларига янги ноанъанавий дуккакли экинлар турини, жумладан, бир йиллик, тола, кўк ўғит, ем-хашак, озиқ-овқат сифатида фойдаланиладиган *Crotalaria juncea* ўсимлигини киритиш ҳамда етиштириш агротехнологияларини ишлаб чиқиш муҳим масалалардан бири ҳисобланади.

Crotalaria juncea L. ўсимлиги биологик хусусияти билан турли тупроқ-иклим шароитига мослашган. Уруғи озиқ-овқат маҳсулоти сифатида; пичани

чорвачиликда юқори калорияли ем-хашак сифатида; дехқончиликда тупроқ унумдорлигини оширишда ҳамда мелиоратив ҳолатини яхшилашда; табобатда турли касалликларни даволашда; асаларичиликда нектар манбаи; енгил саноат учун тола манбаи сифатида ишлатиш мумкин [1]. *Crotalaria juncea* ўсимлигини келиб чиқиши Ҳиндистон ҳисобланиб, у ерда қишлоқ хўжалигининг дастлабки даврларидан бошлаб етиштирилган. Милoddан аввалги 400 йилда биринчи марта Санскрит адабиётида маълумотлар берилган [6].

Crotalaria juncea кенг қамровли экин ҳисобланиб, чет элда асосан тола сифатида ишлатилади. *Бир неча хорижий олимлар* [3; 4; 5] ундан табиий тола ва яшил гўнг сифатида ишлатилиши устида тадқиқотлар олиб боришган. *Crotalaria juncea* дан тола олиш учун экишдан кейин 75-80 кунда тўлиқ гуллаш даврида ҳосил йиғиштирилади. Тола ҳосили - 2 ўримдан гектаридан 4-6 тонна куруқ поя олиниб, ундан 3-6 ц/га тола олинади.

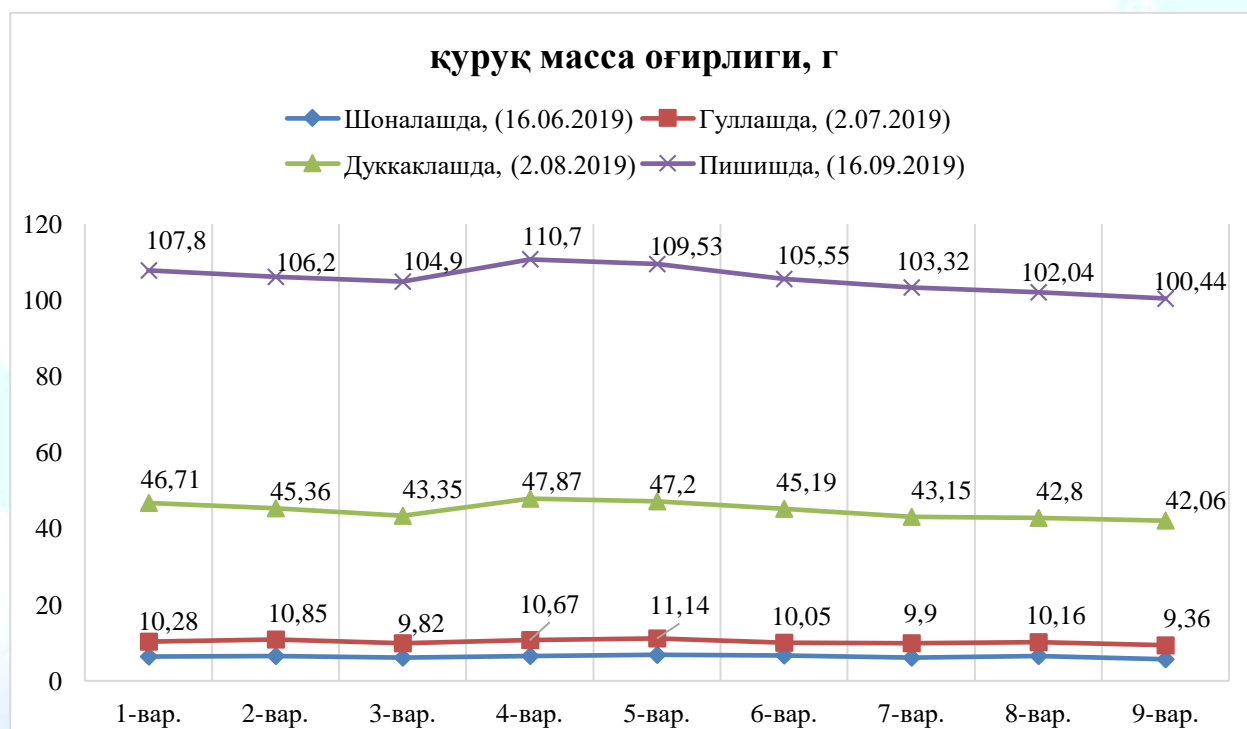
Кейинги йилларда Crotalaria juncea кўплаб экинлар билан алмашлаб экиш тизимларида кенг қўлланилмоқда. J.Chaudhury, D.Singh ва [2] бошқалар Ҳиндистонда кроталария:буғдой, кроталария:картошка, кроталария:хантал, кроталария:хантал:буғдой алмашлаб экишни тавсия этишган. *Crotalaria juncea* ўсимлигидан кейин буғдой экилганда унинг ҳосилдорлиги 10-15% га ошганлиги аниқланган. АҚШ да эса пахта, Кубада кенаф билан алмашлаб экилади.

Crotalaria juncea ҳар томонлама халқимиз эҳтиёжини қондирадиган эканлиги ва илмий томондан тўлиқ ўрганилмаганлигини ҳисобга олиб, уни етиштириш агротехнологияларини ишлаб чиқиш ва такомиллаштириб бориш ҳамда натижаларни ишлаб чиқаришга жорий қилиш долзарб ҳисобланади. Шу боисдан юқорида келтирилган муаммоларни ҳал этиш мазкур илмий тадқиқотларнинг ўтказилишига асос бўлган.

Хоразм вилоятининг ўтлоқи аллювиал тупроқлари шароитида олиб борилган тадқиқотларда бир туп ўсимликни куруқ масса оғирлиги ҳам ўрганилган бўлиб, ўсимлик ривожининг шоналаш, гуллаш, дуккаклаш ва

пишиш даврларида аниқланди. 2019 йилда олинган маълумотларга кўра, бир туп ўсимликдаги қуруқ масса миқдори шоналаш даврда вариантлар бўйича 5,67-6,85 г; гуллаш даврида 9,36-11,14 г; дуккаклаш даврида 42,06-47,87 г ва пишиш даврида 100,0-110,70 г гача бўлиб, юқори кўрсаткичлар *Crotalaria juncea* апрел ойининг учинчи декадасида (20-25.04) экилган вариантларда кузатилди (1-расм).

Crotalaria juncea 10 апрел муддатида турли меъёрларда экилганда бир туп ўсимликдаги қуруқ масса миқдори шоналаш ва гуллаш даврларида гектарига 14 кг уруғ экилган 2-вариантда юқори бўлиб, экиш меъёри 18 кг/га оширилган вариантда камайганлиги кузатилган. Ривожланишнинг дуккаклаш ва пишиш даврларида эса бир туп ўсимликдаги қуруқ масса миқдори юқори кўрсаткичлар гектарига 10 кг уруғ экилган вариантда аниқланиб, экиш меъёри 10 кг/га дан 18 кг/га га ошиб бориши билан қуруқ масса миқдори 2,9 г га камайиб борганлиги кузатилди. Дуккаклаш ва пишиш даврларида бир туп ўсимликдаги қуруқ масса миқдорининг ошганлиги ҳосил элементлари яъни, дуккакларни шу вариантда нисбатан кўпроқ ҳосил бўлганлигидан деб изоҳлаш мумкин.

1-расм. Бир туп ўсимликдаги қуруқ масса оғирлигига экиш муддат ва меъёрини таъсири.

Бир туп ўсимликдаги қуруқ масса миқдorigа экиш муддатларини таъсири ўрганилганда *Crotalaria juncea* 22 апрел санасида экилган муддатда юқори натижа кузатилиб, пишиш даврида 110,70; 109,53; 104,55 г бўлиб, ушбу муддатдаги қуруқ масса миқдори эрта экилган муддат (10.04) га нисбатан 0,65-3,33 г ва кеч экилган муддат (1.05) га нисбатан 5,11-7,49 г гача кўп тўпланганлиги аниқланди. *Crotalaria juncea* ўрта муддатда экилганда ўсимликнинг биометрик кўрсаткичлари ва ҳосил элементлари юқори кўрсаткичда бўлганлиги боис қуруқ масса миқдори ҳам юқори бўлган.

Демак, бир туп ўсимликда барг миқдори кўп бўлганда барг сатҳи билан бирга ўсимликни қуруқ масса оғирлиги ҳам юқори бўлиши кузатилиб, бир туп кроталарияни қуруқ массасини ошириш учун уни апрел ойининг учинчи ўн кунлигида (20-25.04) гектарига 10 кг дан, бир гектар қуруқ масса миқдори юқори бўлиши учун эса 14 кг/га уруғ экиш *Crotalaria juncea* дан мўл ҳосил олиш учун мақбул муддат ва меъёр ҳисобланади.

Фойдаланган адабиётлар рўйхати

1. Негматова С.Т. Қишлоқ хўжалигида ерни экологик тозаловчи ноанъанавий экин- Кроталария (*Crotalaria juncea* L.). Бутун жаҳон атроф муҳит кунига бағишланган “Экологик стартапларни ҳаётга тадбиқ этиш” мавзусидаги республика илмий-амалий конференцияси материаллари. Тошкент-2022, 34-35 б.
2. Chaudhury J., Singh D. P., Hazra S. K. Sunnhemp (*Crotalaria juncea*, L.). Central Res. Inst. Jute & Allied Fibres, ICAR, India. 1997.
3. Cook B. G., Pengelly B. C., Brown S. D., Donnelly J. L., Eagles D. A., Franco M. A., Hanson J., Mullen B. F., Partridge I. J., Peters M., Schultze-Kraft R. Tropical forages. CSIRO, DPI&F(Qld), CIAT and ILRI, Brisbane, Australia. 2005.
4. Hargrove W.L. Winter legumes asa nitrogen source for no-till grain sorghum. Argon. 1986. Pp. 70-74

5. Orwa C., Mutua A., Kindt R., Jamnadass R., Anthony S. Agroforestry Database: a tree reference and selection guide version 4.0. World Agroforestry Centre, Kenya. 2009
6. Sarkar S. K., Hazra S. K., Sen H. S, Karmakar P. G., Tripathi M.K. Sunnhemp in India. ICAR-Central Research Institute for Jute and Allied Fibres (ICAR), Barrackpore, West Bengal. 2015. Pp.140.

ЖУРНАЛИСТ СУРИШТИРУВИНИ ОЛИБ БОРИШДА ЭТИКА ҚОИДАЛАРИ

Олимжон Беҳзод Обиджон ўғли

Аннотасия

Журналист суриштируви мураккаб жанр ҳисобланади ва журналистдан жуда катта маҳорат ва тажриба, билим ва жасорат талаб этади. Ушбу мақолада журналист суриштируви матбуотда пайдо бўлиши ва шаклланиши ҳақида сўз боради. Ушбу мақолада журналист суриштирувини олиб бориш технологиялари хусусида сўз боради.

Калит сўзлар: Журналист суриштируви, журналист суриштируви матбуотда пайдо бўлиш, мураккаб жанр.

RULES OF ETHICS IN CONDUCT OF JOURNALIST INQUIRIES

Abstract

Journalistic inquiry is a complex genre and requires great skill and experience, knowledge and courage from the journalist. This article discusses the emergence and formation of journalistic inquiry in the press. This article is about the technologies of investigative journalism.

Keywords: Journalistic inquiry, journalistic inquiry appearing in the press, complex genre.

Журналист суриштируви ўта мураккаб, баъзида бунга тайёр бўлмаган одам учун ҳатто хавfli фаолиятдир. Негаки, кенг доирадаги ахборотни мураккаб шароитда излаш, йиғиш, уни қайта ишлаш ва текшириш талаблари амалга ошириш мақсадга эришиш мумкин[1]. Аслида журналистика

соҳасининг ҳар бир вакили – мухбир ҳам, шарҳловчи ҳам, бошловчи ҳам, шоумен ҳам маълум бир ахборотни излайди, йиғади ва тарқатади, лекин журналист-суриштирувчининг улардан асосий фарқи шундаки, у асосан яшириллаётган, сир тутилган ахборотни ошкор этишга ҳаракат қилади.

Алоҳида таъкидлаш зарурки, замонавий матбуот саҳифаларида бир қарашда журналист суриштирувига ўхшаб кетадиган, аммо аслида бунга мутлақо алоқаси бўлмаган материаллар тобора кўпаймоқда. Бундай ҳолат профессионал журналистика оламида “оқим” деб аталади[2]. Бу атама оммавий ахборот воситаларига бирон бир шахс томонидан маълум турдаги ахборот ва унинг матбуотда чоп этилиши натижасида ўз рақиби ёки сиёсий душманлари обрўсига путур етказиш мақсадида тақдим этиладиган маълумот маъносини беради. Мазкур турдаги “суриштирув ишлари” унинг асл тушунчаси ва моҳиятига зид бўлиб, суриштирувчи журналистларга бўлган ишончни сўндиради.

Шу сабаб, бундай “суриштирувлар” ташаббускорларига журналистика соҳаси вакиллари кучли ва қатъий қаршилик кўрсатишлари зарур. Бунга эришиш учун эса энг аввало, журналистик суриштирувининг жанр сифатидаги муҳим тамойилларини белгилаб олиш лозим бўлади.

Холислик, ҳаққонийлик ва фикр аниқлиги фаолият жараёнида журналист-суриштирувчи позициясини белгилаб берувчи асосий тамойиллар ҳисобланади. Суриштирув материали бирон масала ёки муаммони мавжуд бўлган барча қарашлар нуқтаи назаридан ўрганиб чиқилгандагина юқоридаги талабларга жавоб беради. Шу боис, журналист суриштирувининг ўзига хос хусусияти сифатида намоён бўладиган мазкур тамойилларга амал қилган Ғарб матбуоти бу борада анча илгарилаб кетди.

Кенг қамровли ва ҳар томонлама суриштирув ўтказиш учун эса мавзуни турли хил манбалар асосида ўрганиш зарур. Суриштирув материалида албатта, фактлар, манбалар, қарашлар, қарши фикрлар, ҳатто исбот ва далиллар ҳам берилиши зарур. Эътиборли томони шундаки, буларнинг барчаси ўзаро

мувозанатда бўлиши, бирортаси бошқасидан ошиб кетмаслиги керак. Муаллифнинг ҳис-туйғулари орқали эмас, балки материалнинг тузилиши, тизимлилигига қараб мантиқий ёндашув намоён бўлиши талаб этилади.

Халқаро журналистлар федерацияси томонидан қабул қилинган декларацияда айнан журналист-суриштирувчилар фаолиятига бевосита алоқадор бўлган бир нечта муҳим қоидалар белгиланган. Улар қуйидагилардан иборат:

1. Ҳақиқат ва жамиятнинг ундан хабардор бўлиш ҳуқуқини ҳурмат қилиш журналист олдида турган асосий бурч ҳисобланади.
2. Касбий фаолиятини олиб бораётган журналист ахборотни ҳаққоний йўл билан излаш ва уни эълон қилиш эркинлиги, ҳамда холис изоҳ ва танқид ҳуқуқини ҳимоялаши, уларга амал қилиши лозим.
3. Журналист ўзига маълум бўлган манба билангина ишлаши керак. У муҳим ахборотни эътибордан четда қолдирмаслиги ва ҳужжатларни сохталаштирмаслиги керак.
4. Ахборот, сурат ва ҳужжатларни излаётганда журналист холис ва ҳаққоний усуллардан фойдаланмоғи зарур.
5. Журналист жиддий зарар етказадиган ахборотдан иложи борича тўғри фойдаланиши ёки ундан умуман фойдаланмасликка ҳаракат қилгани маъқул[3].

Журналист суриштируви одамлар, ҳужжатлар ва шахсий кузатувлар каби бир қатор манбалар асосида олиб борилади. Кўпинча журналист суриштируви жараёнида ҳукумат вакиллари ошкор этилишини хоҳламайдиган ахборотлар юзага чиқиши мумкин. Аммо баъзида материалда бевосита ҳукумат вакилларида олинган ахборот ҳам ўрин олган бўлади. Журналистларнинг жамиятга холис хизмат қилиш ва ҳақиқат учун курашиш истаги уларни суриштирув олиб боришдан кўзланган асосий мақсадидир. Айнан шу мақсад журналист суриштирувининг асосий тамойилларидан бири бўлган холисликни юзага келтиради. Суриштирув давомида журналистлар фойдаланадиган манбаларни икки катта гуруҳга ажратиш мумкин. Биринчисига, журналист

учун зарур ахборотга эга шахслар киради. Масалан, гувоҳлар, бирон бир ахборот (хат, архив, ҳужжат, кундалик ва ҳ.к) ни сақловчи одамлар. Бундай инсонлардан ахборотни олиш уларнинг хоҳиш-истаги, қолаверса, журналистнинг уларни ишонтира олиш қобилиятига боғлиқ.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Мўминов Ф.А. Методы журналистики и методы деятельности журналистов. Т.: “Университет”, 1998. 35 бет.
2. Ким М.Н. Технология создания журналистского произведения. Санкт-Петербург. 2001. 324 с.
3. Репортёрлик фаолиятининг назарияси ва амалиёти. Ҷукув кўлланма муаллифлар: Қ.Т.Эрназаров, Ё.М.Маматова, И.Э.Тошалиев, Ш.Қ. Эрназаров). Т: 2002 й. 202 бет.

ОҚ ТЕПА СУВ ОМБОРИ НЕМАТОДАЛАР ФАУНАСИ ВА ЭКОЛОГИЯСИ

**Рахматуллаев Баходир Аманович¹., Турובה Наргиза Рахматуллаевна².,
Кучбоев Абдурахим Эргашевич³**

¹Термиз давлат университети, зоология кафедраси катта ўқитувчиси, Термиз ш., Ўзбекистон.

²Термиз давлат университети, зоология кафедраси магистранти, Термиз ш., Ўзбекистон.

³ЎЗР ФА Зоология институти профессори, Тошкент., Ўзбекистон.

Аннотация: Мақолада Оқ тепа сув омборида эркин яшовчи нематодалар фаунаси ҳақида маълумот берилган. Таҳлил натижасига кўра, аниқланган нематодалар 47 турдан иборат бўлиб, улар 4 та туркум, 17 та оила ва 27 авлодга мансублиги қайд этилди. Туркумлар орасида Dorylaimida туркум вакиллари турлар сони бўйича энг кўп сонни ташкил қилади.

Калит сўзлар: Фауна, сув омбор, нематода, экологик гуруҳлар, Оқ тепа сув омбори.

THE FAUNA AND ECOLOGY OF NEMATODES OF OKTEPA RESERVOIR

**Rakhmatullaev Bakhodir Amanovich¹., Turobova Nargiza Rakhmatullaевна².,
Kuchboev Abdurakhim Ergashevich³.**

¹ Termez state university, Senior lecturer of the Department of Zoology, Termez city, Uzbekistan.

² Termez state university, Master's student of Department of Zoology, Termez city, Uzbekistan.

³ Professor of the Institute of Zoology of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan, Tashkent, Uzbekistan.

Annotation: The article provides information about the fauna of free-living nematodes of the Ak tepe reservoir. According to the results of the analysis, the identified nematodes consist of 47 species that belong to 4 orders, 17 families and 27 genera. Among the groups, the largest number of species are representatives of the Dorylaimida group.

Key words: Fauna, reservoir, nematode, ecological groups, Ak tepe reservoir.

Нематодалар ер шарида жуда кенг тарқалган кўп хужайрали ҳайвонлар гуруҳларидан бири бўлиб, улар яшаш жойларининг улкан диапазонини ўзлаштирган ва фаол биологик тараққиёт босқичидадир (Парамонов, 1962).

Нематодалар гидроценозларда мейобентоснинг асосини ташкил қилади. Улар жуда катта популяцияга эга ва насл бериш даражаси юқоридир. Улар сув ҳавзаларида органик моддаларни утилизация қилишда фаол иштирок этади. Макробентос компонентлари учун муҳим озуқа захиралари ҳисобланади. Бундан ташқари, кўплаб нематолог олимлар нематодалардан сувнинг ифлосланиш даражасини кўрсатувчи индикатор сифатида фойдаланиш мумкин деган фикрни билдиришмоқда.

Нематодаларнинг кўплиги ва уларнинг кўпайиш тезлигини ҳисобга олсак, улар сув ҳавзаларида моддалар алмашинишида ва энергия оқимида муҳим роль ўйнайди деб айтиш мумкин.

Шу сабабли сув омборларида эркин яшовчи ва фитопаразит нематодаларнинг эколого-фаунистик ҳолатини баҳолаш муҳим илмий ва амалий аҳамият касб этади.

Ишимизни мақсади Сурхондарё вилояти Оқ тепа сув омборида эркин яшовчи нематодаларни ўрганишдан иборат.

Ишнинг материал ва услублари. Ушбу тадқиқот ишининг бажарилиши учун Оқ тепа сув омборлари 0,5-1 метр чуқурликдаги тупроғининг юқори (1-2 см) қатламидан 100 та намуналар йиғилди. Нематодалардан намуналар йиғиш ишлари 2021-2022 йилларда амалга оширилди. Тадқиқот ишининг эколого-

фаунистик қисмини амалга ошириш, эркин яшовчи нематодалари турлар таркибини аниқлашда, МДХ мамлакатлари фитогельминтологлари томонидан кенг қўлланиладиган умумий қабул қилинган маршрут услубидан фойдаланилди [Парамонов А.А. 1958., Кирьянова Е.С., Кралль Э.Л. 1971.].

Тўпланган намуналар Термиз давлат университети Зоология кафедраси қошидаги гельминтология муаммоли лабораториясига олиб келинди ва тупроқ намуналаридаги нематодалар ювиш услуби ёрдамида ажратиб олинди [Seinhorst J.V. 1959.].

Нематода турларини аниқлаш мақсадида 25 та вақтинчалик ва 255 та доимий препарат тайёрланди ҳамда МБР-3 ёруғлик микроскопи ва фазоли-контраст микроскоплари ёрдамида турлар таркиби таҳлил қилинди. Турни аниқлаш учун Micoletzky томонидан модификация қилинган de Man (1888) формуласининг морфометрик кўрсаткичларидан фойдаланилди.

Ажратиб олинган нематодалар 4% ли формалин эритмасида фиксация қилинди. Флакондаги нематодалар 7 қисм глицерин, 23 қисм 96% ли спирт, 70 қисм дистилланган сувда ишлов берилди. Эритмалар нематодаларнинг узок йиллар давомида сақланишига, унинг таркибидаги глицерин эса нематоданинг кутикуладан тозаланишига ёрдам беради [Кирьянова Е.С., Кралль Э.Л. 1969.]. Доимий препаратлар тайёрлашда Сайнхорст (1958) услубидан фойдаланилди

Тадқиқот натижалари. Фаунистик тадқиқотлар натижасига кўра, Оқ тепа сув омборида эркин яшовчи нематодаларнинг 4 та туркум, 17 та оила, 27 авлодга, 47 турга мансуб, 6192 та индивид аниқланди. Аниқланган нематодаларнинг устунлик даражасини фоиз ҳолати бўйича аниқлашда Krogerus (1960) классификациясидан фойдаландик. Биз уларни тўрт гуруҳга ажратдик: Аниқланган доминант нематодалар – 7 та турни (*Laimydorus dadayi*, *L. pseudostagnalis*, *L. flavomaculatus*, *Ironus ignavus*, *I.tenuicaudatus*, *Punctodora salinarim*, *Achromadora terricola*), субдоминантлар - 2 та турни (*Tobrilus gracilis*, *Mesodorylaimus bastiani*) ташкил этди, рецедент - 4 та (*L.sonurus*,

Aporcelaimellus obtusicaudatus, *Aquatides aquaticus*, *I. americanus*), субрецидентлар - 34 та турни ўз ичига олиши қайд этилди.

Тадқиқот давомида қайд этилган нематодалар 4 та туркумга мансуб бўлиб, улар орасида турлар сони бўйича Enoplida туркуми вакиллари етакчи ўринни эгаллаб (20 тур, жами аниқланган турларнинг 42,6%) ва Dorylaimida туркуми (15;31,9%) вакиллари эгаллади. Кейинги ўринларни Mononchida (10; 21,2%), Chromadorida (2; 4,3%) туркум вакиллари ташкил этди. Индивидлар сони бўйича Dorylaimida туркуми етакчи ўринни эгаллаб, жами аниқланган фитонематодаларнинг 62,8% ни ташкил қилди (1-жадвалга қаранг).

Оқ тепа сув омборидан аниқланган нематодалар А.А. Парамоновнинг (1952, 1962) экологик классификацияси бўйича 1 та экологик гуруҳ параризобионтларга мансублиги аниқланди.

1-жадвал

Оқ тепа сув омборида аниқланган нематода турларининг туркумлар бўйича тақсимланиши

№	Туркумлар	Турлар сони	%	Индивидлар сони	%
1	Enoplida	20	42,6	885	14,3
2	Dorylaimida	15	31,9	3881	62,8
3	Mononchida	10	21,2	405	6,5
4	Chromadorida	2	4,3	1021	16,4
	Жами	47	100%	6192	100%

Аниқланган нематодалар оилалар бўйича куйидагича тақсимланди: Alaimidae (2 тур) Enoplidae (1), Oxystominidae (1), Pristomatolaimidae (1), Tripylidae (8), Tobrilidae (7), Dorylaimidae (6), Qudsianematidae (1), Aporcelaimidae (1), Nygolaimidae (1), Paradorulaimidae (1), Thornidae (2), Ironidae (3), Mononchidae (10), Mylonchilidae (1), Chromadoridae (1), Cyatholaimidae (1).

Хулоса. Юқоридаги таҳлил натижалари шуни кўрсатадики, Оқ тепа сув омбори нематодафаунасида Ecnoplida туркуми вакиллари етакчи ўринни эгаллаб (20 тур), жами аниқланган турларнинг 42,6% ини ва Dorylaimida туркуми (15;31,9%) вакиллари эгаллади. Индивидлар сони бўйича Dorylaimida туркуми (62,8%) етакчилик қилди. Экологик гуруҳлар бўйича: параризобионтлар 47 тур нематодаларни ўз ичига олади.

Параризобионтларнинг кўп сонла учраши уларнинг ҳаёти сув билан боғланганлиги ёки жуда нам тупроқларда учраши ва уларнинг микроскопик сув ўтлар, бактериялар, детритлар билан озиқланиши ҳамда йиртқич ҳаёт кечирувчи турларининг мавжудлиги билан изоҳлаш мумкин. Параризобионтларнинг ҳаёти сув билан боғлиқлиги ва трофикаси бўйича полифаг бўлишидир.

Сув омборлари фитонематодалари макробентос компонентлари учун заҳира эканлиги, сув ҳавзаларида моддалар алмашинувида, энергия оқимида муҳим роль ўйнашини ҳисобга олиб, фитогельминтологик тадқиқотлар олиб бориш, уларнинг турлар таркибини аниқлаш, аниқланган турларни фаунистик, экологик таҳлил қилиш катта илмий – амалий аҳамиятга эга.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Кирьянова Е.С., Кралль Э.Л. Паразитические нематоды растений и меры борьбы с ними. – М.: Наука, 1969. - Т.1. - 447 с.
2. Кирьянова Е.С., Кралль Э.Л. Паразитические нематоды растений и меры борьбы с ними. - М.: Наука, 1971. – Т.2. – 521 с.
3. Парамонов А.А. О некоторых принципиальных вопросах фитогельминтологии // Сб. науч. трудов. Работ молодых фитогельминтологов. – М.: 1958. – С. 3-11.
4. Парамонов А.А. Опыт экологической классификации фитонематод // Тр. ГЕЛАН. М.: 1952. – Т.6. С. 338-369.
5. Парамонов А.А. Основы фитогельминтологии // Изд-во «Наука» -М.: - 1962. Т.1.- С.480.
6. Seinhorst J.V. Быстрый способ перевода нематод из фиксатора в безводный глицерин // Nematologica. 1959. Т.4. - С. 67-69.
7. De Man J.G. Die einheimischen, frei in der reinen erde und im siissen wasser Lebenden Nematoden. - Tijdschr // Nedrl. Dierk. Vereen, 1880. – V.5. – 104
8. Krogerus R. Oekologische Studien nordis Mootarthropoden. – Comment boil. Soc. Sci. Fenn., 1960,21, 3, - P. 1-239

INDUCTIVE AND DEDUCTIVE METHODS IN TEACHING GRAMMAR FOR ESL LEARNERS

Rizakulova Sevara

student of Navoi State Pedagogical Institute,

Yugay Evgeniya Viktorovna

a scientific adviser, a senior teacher of Navoi State Pedagogical Institute

sevararizakulova04@gmail.com

ABSTRACT: This article contains information about investigation of effectiveness of teaching English by using deductive and inductive approaches of teaching grammar for ESL learners. The initial aim of this article is to provide some useful tips and techniques for teachers when conducting or giving instruction to the teaching of English grammar.

Keywords: Inductive approach, Deductive approach, ESL learners, teaching grammar.

АННОТАЦИЯ: В этой статье содержится информация об исследовании эффективности обучения английскому языку с использованием дедуктивного и индуктивного подходов к обучению грамматике для изучающих английский как второй язык. Первоначальная цель этой статьи — предоставить учителям несколько полезных советов и приемов при проведении или обучении преподаванию английской грамматики.

Ключевые слова: индуктивный подход, дедуктивный подход, учащиеся ESL, обучение грамматике.

Although there are many diverse viewpoints and contradictory data on the teaching of grammar, grammar is nevertheless regarded as a crucial component of language instruction. The issue of how to teach grammar then becomes relevant. There is disagreement over the usefulness of a certain method for teaching grammar. In fact, grammar instruction is an essential element of classroom activities, and choosing the best approach to teach grammar based on the needs of each student is a vital element. While some researchers claim that the traditional approach's primary issue is a lack of context (Petrovitz, 1997), others maintain that traditional ways are more effective (Robinson, 1996). Modern techniques to teaching grammar are regarded as inductive approaches, while conventional approaches are regarded as deductive approaches. Therefore, the efficiency of inductive and deductive methods for teaching grammar to ESL learners is investigated in this article.

Inductive approach comes from inductive reasoning, proceeds from specifics which are observations, measurements and data, to generalities which are rules, laws, concepts and theories (Widodo, 2006). According to Nunan (2003), Inductive is presenting the learners with examples of language and, through a process of guided discovery, get the learners to discover the principle or rule for themselves. This method is most similar with the Audio-lingual Approach in teaching languages (Gollin, 1998). This approach, according to Brinton, Celce-Murcia and Snow³³ (2014) was driven from the reform movement. Inductive language education begins with examples and asks students to identify rules. It is comparable to a deductive technique where rules are first given to students, followed by examples, practice, and finally more rules. Inductive method requires from learners to participate in the lessons much more actively and use critical thinking. "Critical thinking refers to your ability to evaluate facts so that you can fully understand a topic or issue and develop an effective solution. Objectivity is vital in creative thinking because it

³³ Brinton, D. M., Celce- Murcia, M. & Snow, M. A. (2014). Teaching English as a second or foreign language.

allows you to analyze a problem without allowing assumptions, emotions or biases to influence your judgment”³⁴.

There are some advantages and disadvantages of using inductive method:

1. The use of inductive reasoning to predict the future or establish the probability of what you will experience is its fundamental strength. 2. This challenge engages certain learners in the strategy, which improves their capacity for pattern detection and problem-solving. 3. Instead of being merely passive recipients, the students participate more actively in the learning process. 4. Learning autonomy and self-reliance may result from teaching learners how to find the rule on their own.

Some disadvantages of using inductive approach:

1. Due to of its time and energy requirements, the strategy is dissimilar from the previous one and results in learners having the right notion of the rule. 2. Implicit conceptions may cause learners to infer incorrect notions about the taught rule. 3. The strategy emphasizes the role of instructors in lesson planning. 4. It forces the instructor to carefully and methodically plan the data or contents that are taught.

Deductive Method. Widodo (2006) says that “the deductive method chooses a way from general to specific”. This implies that guidelines, rules, notions, or theories are presented first, and subsequently their execution is necessary. With this approach, students acquire grammatical rules before using them to complete activities. That indicates that when they discover grammatical rules, students move from the general to the specific. Traditional language and/or grammar instruction uses the deductive method, in which the teacher presents rules up front and then gives appropriate instances. that after becoming familiar with the vocabulary, learners move on to comprehending it in light of the provided instances. Because the teacher does everything—dropping the rules, providing instances, and then explaining the rules in light of the cases—the students don’t have much to do. Deductive reasoning is extremely similar to conscious learning. The provision of precise rules and error correction are highly valued in this approach. The adult learner population favors the

³⁴ Yugay Evgeniya Viktorovna. (2022). INFORMATION AND DIGITAL LITERACY: THEIR CONCEPTS AND SKILLS. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6945140>

deductive approach the most. With this approach, the teacher clearly explains the rule to the students, preparing them to handle the exercises. The deductive educational model is more explanatory than discovery-based. Before students engage into the material at hand, teachers have a duty to clarify the guidelines. It's possible that the students have trouble keeping their attention during class.

There are some advantages and disadvantages of using deductive method: 1. The Deductive technique is time-saving since it provides the argument simply and directly. 2. The teacher can more briefly and clearly explain some parts of the rules (like form) than they can be inferred from examples. 3. By using the practical examples and exercises provided right away, students may comprehend the subject matter much more easily. 4. Young adults who must learn a lot in a short amount of time are more suited for the deductive method.

Some disadvantages of using deductive approach: 1. Some learners, especially younger ones, may find it less engaging to start the class with a grammar presentation. 2. Younger students can have trouble understanding the concepts or the provided grammar terminology. 3. Grammar explanation promotes a teacher-centered, transmission-style classroom, which results in less student involvement. 4. Unlike other presentation styles, the explanation is rarely as remembered (for example, demonstration).

We tried to examine both of the two methods of teaching grammar that we previously provided advantages and disadvantages of them in terms of their efficacy. Despite these shortcomings, deductive approach has occasionally performed effectively in terms of time, money, and energy even when it just incorporates teacher-centered instructions. On the other hand, rather than just memorizing the rules, teachers expect their pupils to be able to apply what they have learned in concrete ways. The inductive technique is useful in the situation. Drawing conclusions from all of the examined and studied data, it would be advised instructors to consider age, learner requirements, and opportunities before selecting one of them because both have advantages and disadvantages.

REFERENCES

1. Brown, H. D. (2000). Principles of Language Learning and Teaching (4th ed.). New York: Pearson Education Company.
2. Brinton, D. M., Celce- Murcia, M. & Snow, M. A. (2014). Teaching English as a second or foreign language.
4. <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss7/S-pp58-67>
5. Yugay Evgeniya Viktorovna. (2022). INFORMATION AND DIGITAL LITERACY: THEIR CONCEPTS AND SKILLS. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6945140>

КУНГАБОҚОР НАВЛАРИ ВА F₂ ЎСИМЛИКЛАРИ БАРГЛАРИДАГИ ОҒИЗЧАЛАРИ СОНИ

Узакова Алтынай Женисбай қызы,

қишлоқ хўжалиги экинлари селекцияси ва уруғчилиги таълим йўналиши
3-курс талабаси.

Айтжанов Бахытжан Узақбаевич,

қишлоқ хўжалиги фанлари доктори, катта илмий ходим.

Қорақалпоғистон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялар институти, Нукус ш.,
Узбекистан

Аннотация: Ўсимликлар физиологиясида ўсимлик даражасидаги транспирация жараёнида сувнинг тежамли сарфланишида асосий ролни барг оғизчалари регуляцияси ўйнайди. Ўсимликдаги умумий сув миқдори унинг ўсиш функцияси бўлганидан, қурғоқчилик шароитида сув баланси ва органлардаги сув миқдори барқарорлигини сақлаб туриш барг оғизчалари назоратида бўлади.

Калит сўзлар: кунгабоқар, навлар, F₂ дурагай ўсимликлари, барг кенглиги, барг оғизчалари сони.

Annotation: In plant physiology, regulation of leaf stomata plays a key role in the efficient use of water during transpiration at the plant level. Since the total amount of water in a plant is a function of its growth, maintenance of water balance and stability of water content in organs under drought conditions is under the control of leaf stomata.

Key words: sunflower, cultivars, F₂ hybrid plants, leaf width, number of leaflets.

Кириш. Оптимал сув режимидагига нисбатан сув танқислиги шароитида барг сатҳи бирлигига тўғри келувчи барг оғизчалари сонининг турли даражада ошиши ўсимликнинг қурғоқчиликка мослашувчанлигининг ўзига хос анатомик мосланиши сифатида қаралиши, бунда барг сатҳи бирлигига тўғри келувчи барг оғизчалари сони кўпайсада, унинг ҳажми кичрайиб, сув танқислигида ортиқча транспирацияни камайтириш учун зудлик билан ёпилиш хусусиятига эга бўлиши мумкин.

Тадқиқот натижалари ва уларнинг таҳлиллари. Сув билан оптимал таъминланганлик шароитида белгининг энг юқори кўрсаткичи Ак-12/95 навида (206,0 дона) қайд этилди энг паст кўрсаткич эса Тельс навида (176,0 дона) ни ташкил этди. Оддий дурагайларда энг юқори кўрсаткичи С-НС-Н-2011г. х КК-1 комбинациясида (211,0 дона), энг паст кўрсаткич эса Тельс х КК-1 комбинациясида (159,0 дона) ни ташкил этди.

Мураккаб дурагайларда энг юқори кўрсаткичи (Jant lower х КК-1) х (Ак-12/95 х КК-1) комбинацияларида (183,0 дона) қайд этилди энг паст кўрсаткич эса (С-НС-Н-2011х КК-1) х (С-Альстор х КК-1) комбинацияларида (155,0 дона) ни ташкил этди.

Моделлаштирилган қурғоқчилик шароитида ўрганилган генотипларда, яъни 7 та нав ва уларнинг 9 та дурагайларида оптимал сув режими вариантыга нисбатан ўсимликлар барги сатҳ бирлигига тўғри келувчи барг оғизчалари сони турли даражада ошди. Бунда белгининг энг юқори кўрсаткичи навлар гуруҳида Ак-12/95 (301,0 дона) аниқланган бўлса, энг паст кўрсаткич С-НС-Н-2011г ва Тельс навларида (мос равишда 256,0 ва 268,0 дона) қайд этилди. Оддий F₂ дурагайларидан Ак-12/95 х КК-1 комбинациясида 1 мм² барг сатҳига энг кўп (321,0 дона), Тельс х КК-1 комбинациясида эса энг кам (227,0 дона) барг оғизчалари тўғри келди.

Шундай қилиб, сув билан оптимал таъминланганлик шароитига нисбатан сув танқислиги шароитида 1 мм² барг сатҳига тўғри келувчи барг оғизчалари

сонининг ошиши навларда 22,4 % дан 89.26 % ни, оддий дурагайларида эса 33,5 % -66,9 % ни ташкил қилди.

Мослашувчанлик коэффицентлари кўрсаткичларига кўра, турли сув режимларига барг оғизчалари белгиси бўйича энг кучли таъсирчанлик С-Альстор навида ($K_{мос}=+62,1\%$) ва Jant lower x КК-1, комбинацияларида (мос равишда $K_{мос}=+72,1\%$), энг кам таъсирчанлик эса Ак-12/95 навида ($K_{мос}=+41,4\%$) ва С-Альстор x КК-1 комбинациясида ($K_{мос}=+40,7\%$) қайд этилди.

Хулоса: Умумлаштириб шуни таъкидлаш мумкинки, қурғоқчилик шароитида барг сатҳи бирлигига тўғри келувчи барг оғизчалари сонининг ортиши бўйича олган натижаларимиз олимларнинг маълумотларини яна бир марта тасдиқлайди ҳамда бу хусусият ноқулай сув режимига барги ва ҳужайралар ўлчамини камайтириш йўли билан кучли таъсирчанлик кўрсатувчи ксероморф ўсимликлар катори кунгабоқарга ҳам хос эканлигидан далолат беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Перестова Т.А - Методика раниен диагностики потенциальной и реальной семенной продуктивности подсолнечника. Науч-техн. Бюлл.ВНИИ масличных культур-1984. -Вып.85.-с.25-27.

2. Тухтаева С., Файзиев О.Р., Асанбаева М «Кунгабоқар ўсимлигига барглари таъсири» «Селекция ва уруғчилик бўйича илмий тадқиқотларни ташкил этишнинг муҳим йўналишлари» Республика илмий-амалий анжумани материаллари Тошкент 2013 йил 296-бет.

3. Ёрматова Д. «Ўсимликшунослик» дарслик Тошкент-2002 181-бет

«ҚЫРЫҚ ҚЫЗ» ДӘСТАНЫ ТИЛИНДЕ ИНСАН СЕЗИМЛЕРИН АҢЛАТЫҰШЫ ФРАЗЕОЛОГИЗМЛЕР

Кдырбаева Улзада Кайрбаевна

Қарақалпақ мәмлекетлик университети таяныш докторанты

Аннотация: Мақалада қарақалпақ қаһарманлық дәстаны болған «Қырық қыз» дәстаны тилиндеги фразеологизмлер үйренілген. Дәстан тилиндеги фразеологиялық сөз дизбеклериниң инсанның хәр қыйлы сезимлерин билдирип келиўи көрсетиледи.

Таяныш сөзлер: Фразеологизмлер, фольклор, көркем текст, эмоционал-экспрессив мәни.

Abstract: In the article studied phraseologisms in the language of the Karakalpak heroic epic «Kirik kiz». It is shown that the phraseology in the epic language expresses different emotion of a person.

Key words: Phraseology, folklore, literary text, emotional-expressive meaning.

Фразеология термини арқалы белгили бир тилдеги фразеологизмлердиң толық жыйнағын түсиниў менен бир қатарда, тил билиминиң фразеологизмлерди изертлейтуғын өз алдына тараўын да түсинемиз. Фразеология жеке лингвистикалық пән сыпатында ХХ әсирдиң 40-жылларында қәлиплести. Фразеологияның теориялық негизин салыўшылар сыпатында франсуз алымы Ш.Балли хәм рус академиги В.В.Виноградовты атап өтиўимиз мүмкин.

«Фразеология – тил билиминиң үлкен бир тараўы. Грекше phrasis (сөйлем) хәм logos (илим) деген сөзлерден алынған, хәр қандай тилдиң фразеологиялық системасын үйренеди. Тил билиминде фразеология оның

фразеологизмлерди изертлейтуғын тарауы хәм белгили бир тилге тән фразеологиялық сөз дизбеклериниң жыйынағы сыпатында түсиниледи» [1.7].

Фразеологизмлер еки яки оннан артық мәнили сөзлердиң дизбеги болып, олар халықтың мәденияты менен тиккелей байланыста жасайды. Сол себепли оларды басқа тиллерге аударма ислесек ямаса турақлы дизбектеги бир сөзди алып тасласақ яки алмастырсақ ол өз мәнисин жойтыуы мүмкин.

Биз мақалада қарақалпақ қахарманлық дәстаны болған «Қырық қыз» дәстаны тилиндеги фразеологизмлердиң инсанның хәр қыйлы сезимлерин билдириў ушын жумсалыўын үйренип шығамыз. Бунда Ж.Ешбаевтың авторлығында баспадан шыққан «Қарақалпақ тилиниң қысқаша фразеологиялық сөзлиги» мийнетин басшылыққа аламыз. Себеби, бул мийнет тек фразеология тарауы ушын емес, ал пүткил қарақалпақ тил билиминиң раўажланыўына қосылған үлкен үлес болып табылады. Автордың бул мийнети қарақалпақ фразеологиясы тараўындағы кейинги изертлеў жумыслары ушын тийкарғы дерек болып хызмет етип келмекте.

«Қырық қыз» дәстаны тилинде жумсалған фразеологизмлерди үйренип қарағанымызда, олар қахарман образын жасаўда, олардың хәр қыйлы ишки сезимлерин образлы сәўлелендириўде орны айырықша. Фразеологизмлер бизиң тилимизди образлы хәм жанлы болыўын тәмийинлейди хәм айтылажақ пикирдиң эмоционал-экспрессивлигин арттырады. Биз оларды төмендегидей етип топарларға бөлип үйрениўди мақул таптық.

Қуўаныш сезимин билдириўши фразеологизмлер:

Қуўанғаннан пақырдың,
Қойны толды жасына (4.14)

Бул мысалда «қойны жасқа толыў» фразеологизми инверсиялық усылда стиллик хызметте жумсалған. «Қойны жасқа толыў» яғный қатты қуўанғанынан жылаў мәнисинде келген.

Қапа болыў сезимин билдириўши фразеологизмлер:

Қырк қызы қатты ойланып,

Ендирди сарғыш жүзлерге (4.8).

Келтирилген қатарларда «жузине сарғыш ениў» тұрақлы сөз дизбеги қолланылған болып, қапа болыў мәнисин аңлатып келген.

Бүйте берсе кеўил дәртке толады (4.13).

Қапалықта қанлар қашты жүзимнен,

Жас орнына қанлар ақты көзимнен (4.90).

Биринши мысалдағы «кеўил дәртке толыў» фразеологизми қапа болыў мәнисин билдирген. Ал, екінши хәм үшінши мысалдағы «жузинен қаны қашыў» хәм «көзинен қанлар ағыў» тұрақлы дизбеклери инсанның қапашылық хаталын және де бөрттирип көрсетиў ушын жумсалған. Бундай көркем сүүретлеў фольклор тилиниң тийкарғы белгилеринен болып табылады.

Ашыўланыў сезимин билдириўши фразеологизмлер:

Бир пул болды шырағым,

Бул сыяқлы салтанат (4.15).

Келтирилген мысалда инсанның ашыўланыў сезимин билдириў ушын «бир пул болыў» фразеологизми жумсалған. Бунда «бир пул болыў» тұрақлы дизбеги тийкарынан «иске аспаў, орынланбаў, күйип кетиў, босқа кетиў, дәртке аспаў» мәнилери билдириледи [2.62].

Асығыста жеталмай,

Арқалары қозады (4.12).

Бул мысалда «арқасы қозыў» фразеологизми «арқалары қозады» түрінде өзгертилип қолланылған болып, ол «көтерилюў, қызыў хәм бирден ашыўланыў» мәнилерин аңлатады [2. 44].

Не дейди бул ақмақ деп,

Қарлар киби борайды (11)

Бунда «қардай бораў» тұрақлы сөз дизбегин қолланыў арқалы, қахарманның сол ўақыттағы қатты ашыўланыў сезимлерин көркем түрде сүүретлеп берген.

Хайран қалыу сезимин билдириуши фразеологизмлер:

Керген жанлар келбетине тойғандай,
Ар-сар болып, ақыл-хуушын жойғандай (4.7).

Керсетилген қатарларда инсанның хайран қалыу сезимин билдириу ушын «ар-сар болыу», «ақыл-хуушын жойыу» фразеологизмлері жумсалған. Бунда аңлатылатуғын тийкарғы мәни «еси, хуушы, санасында болмау, өзін-өзи менгере алмау, не ислерин билмеушилик» [2. 38-39].

Уялыу сезимин билдириуши фразеологизмлер:

Қысынғаннан бийшара,
Қарыс кирди жерлерге,
Тек те ғана өлмеді (4.127).

Бул мысалда «жерге кирип кете жазлау» фразеологизминің варианты «жерге қарыс кириу» яғный қатты қысыныу, уялыу мәнилерин билдириу ушын қолланылған [2.79].

Қыйналыу сезимин билдириуши фразеологизмлер:

Қайғы менен қууарып,
Қаны қашлы жүзинен (4.11).

Келтирилген қатарда «қаны қашыу» фразеологизми жумсалған. Бул турақлы дизбек тийкарынан еки түрлі мәнини аңлатып келиуі мүмкин. Бириншиси – қорқыу мәнисин, екиншиси – денсаулығының жақсы болмауына байланыслы түринің өзгеріуі [2.108]. Фразеологизмлердің қандай мәни аңлатып турғанын тек контекст арқалы билиуіміз мүмкин.

Дәртке кеуили толғанды,
Ашығым деп Гүлайым (4.22).

Керсетилген қатарларда «кеули дәртке толыу» фразеологизми уйқасты тәмийинлеу мақсетинде инверсиялық усылда қолланылған. Бул турақлы дизбек тийкарынан инсанның қыйналыу сезимин билдириу ушын жумсалады.

Бир-биринен қызғанып,
Ишлери оттай жанады (4.11).

Бул мысалда «иши жаныў» фразеологизми авторлық өзгерислер менен жумсалған. «Иши жаныў», «иши күйиў», «иши ийт жыртқандай болыў» турақлы сөз дизбеклери уқсас варианлар болып, тийкарынан бир нәрсеге қатты ашынып қыйналыў мәнисин билдеди [2.91].

Писент етпеў сезимин билдириўши фразеологизмлер:

Ондай етип айтқаныңа көнбесе,
Көзге илип сени адам демесе (4.14).

Келтирилген мысалда көзге илип сени адам демесе қатарлары «көзге илмеў» фразеологизми орнына жумсалған болып, тийкарынан «менсинбеў, адам есабына алмаў» мәнилерин аңлатады [2. 97].

Қайсы бирин айтайын,
Есик етти төриңди (4.15).
Биреўин көзге илмеди,
Оңлы жуўап бермеди (4.7).

Жоқарыда келтирилген қатарларда «төрин есик етиў», «көзге илмеў» ҳәм «оңлы жуўап бермеў» фразеологизмлери жумсалған болып, олардың барлығында писент етпеў, менсинбеў мәнилери бар екенин көремиз.

«Қандай тилде болмасын фразеологиялық бирликлер астарлы, образлы мәниде қолланылады. Айырым жеке сөзлердеги сыяқлы, турақлы сөз дизбеклеринде де эмоционаллық-экспрессивлик бояў күшли. Экспрессивлик-эмоционаллық бояўы бурыннан бар фразеологиялық бирликлер көркем қолланылып, сөйлеўшиниң адамзат, кубылыс ҳаққындағы өз көзқарасларын мәлим етеди. Экспрессивли турақлы сөз дизбеклери сезимге айырықша тәсир етеди» [3. 618].

Жуўмақлап айтқанда, турақлы сөз дизбеклери тилдиң образлылығын тамийинлейди. Олар турмысымыздағы ҳәр түрли ҳәдийселерге инсанлардың сезимлерин эмоционал жеткерийўге жәрдем бередиди.

Пайдаланылған әдебиетлар:

1. Yusupova B. Qaraqalpaq tiliniń frazeologiyası. – Toshkent: Tafakkur qanoti, 2014.
2. Ешбаев Ж. Қарақалпақ тилиниң қысқаша фразеологиялық сөзлиги. – Нөкис: Қарақалпақстан, 1985.
3. Айтбаев Ө. Қазақ тил билиминиң мәселелери. – Алматы: Арыс, 2007.
4. Қарақалпақ фольклоры. «Қырқ қыз». Т. 9-13. – Ташкент: Маънавият, 2009.

ENERGIYA TEJAMKOR BINOLARNI LOYIHALASHNING SAMARADORLIGINI OSHIRISH OMILI

Prof. Miralimov.M.M, dot.Xasanov.B.B, mag.Qushaqova Sh.Q.
(TAQI)

Annotatsiya. Ushbu tezisda barpo etilayotgan binolarni energiya tejamkorligini oshirish va oqilona foydalanish yo‘llari va tafsilotlari yoritilgan va bu borada O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan ishlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Energiya samarador uy, energiya manbalari, bino, issiqlik izolyatsiyasi, energiya sarfi, energetik audit.

ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОЕКТИРОВАНИЯ ЭНЕРГОЭФФЕКТИВНЫХ ЗДАНИЙ

Аннотация. В данной тезисе освещены пути и детали повышения энергоэффективности и рационального использования строящихся зданий, а также представлена работа, проводимая в Узбекистане в этом направлении.

Ключевые слова: Энергоэффективный дом, источники энергии, здание, тепло изоляция, энергопотребление, энергоаудит.

FACTOR OF INCREASING THE EFFICIENCY OF THE DESIGN OF ENERGY EFFICIENT BUILDINGS

Abstract: This thesis highlights the ways and details of improving energy efficiency and rational use of buildings under construction, and also presents the work carried out in Uzbekistan in this direction.

Keywords: Energy efficient house, energy sources, building, heat insulation, energy consumption, energy audit.

Kirish. Uy-joy qurilishining zamonaviy tendensiyalaridan biri qurilishi rejalashtirilayotgan uylarning qulayligi, ekologik va energiya samaradorligini hisobga olgan holda loyihash va qurish ishlarini olib borishdir. Bizga ma'lumki dunyo miqyosida asosiy energiya manbalari bo'lib (neft, gaz va ko'mir) zaxiralari hisoblanadi. Ekspertlar hisob kitoblariga ko'ra, energiya manbalari maksimal foydalanish davomiyligi 100 yilgacha davom etishi mumkin. Ko'plab rivojlangan mamlakatlarda energiya iste'molining deyarli yarmi uy-joylarga to'g'ri keladi. Shuning uchun resurslarni tejashning asosiy usullaridan biri binolarning energiya samaradorligini yaxshilash hisoblanadi. Energiya tejamkor uyni loyihalashning asosiy printsipti bu binoning mustaxkam qurilishi va shuning bilan birga muqobil energiya manbalaridan foydalanish orqali shamollatish va isitish tizimlaridan foydalanmasdan qulay ichki haroratni saqlay olishidir. Bunday uylarni tasniflash mezonlari energiya iste'moli hisoblanadi: agar yiliga binolarni isitish xarajatlari 90 kvh/m² dan kam bo'lsa uy energiya tejamkor hisoblanadi ; 45 kvh/m² dan kam bo'lsa energiyani kam tejaydi; 15 kvh / m² dan kam bo'lsa energiya iste'moli nol hisoblanadi (isitish uchun hech narsa sarflanmaydi, lekin issiq suvni tayyorlash uchun energiya talab etiladi). Energiya sarfini maksimal darajada kamaytirish uchun rejalashtirishning quyidagi konstruktiv va muhandislik yechimlari qo'llaniladi.[3] Rejalashtirish nuqtai nazaridan, 1-3 qavatli uylar va ularning fasad qismidagi devorlar maydonini qisqartirish (oyna solish) va shu orqali issiqlik yo'qotilishini oldini olish. Shuning bilan birga asosiysi kirish qismida tamburining loyihalaniishi va uy janubga qaragan xolda qurilishi kerak bo'ladi chunki, uyni isitish uchun asosiy issiqlik manbasi quyosh energiyasi hisoblanadi. Uylarga boshqa binolar va daraxtlar soyasi tegishini oldi olinadi .Devorlarning issiqlik uzatish qarshiligi 0,15 kVt/m² dan oshmasligi kerak, buning uchun ichki yoki ikki tomonlama (ichki va tashqi) issiqlik izolyatsiyasi qo'llaniladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 14 noyabrda qabul qilingan «Qurilish sohasini davlat tomonidan tartibga solishni takomillashtirish qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-5577-son Farmonida ham 2020 yil 1 yanvardan

boshlab uy-joy qurilishi ob'ektlari loyiha-tadqiqot va qurilish-montaj ishlarini bajarish bosqichida energiya-samarador va energiya-tejamkor uskunalar bilan majburiy ravishda jihozlanishi qat'iy belgilab berilgan.[2] Bu borada bizning Global ekologiya fondi va O'zbekiston Respublikasi Qurilish vazirligi hamkorligida 2017-yildan buyon amalga oshirib kelinayotgan «O'zbekistonda energiya samarador qishloq uy-joylar qurilishini rivojlantirishga ko'maklashish» loyihamiz e'tiborga loyiqdir. Loyihani amalga oshirish natijasida uy xo'jaliklarida energiya sarfi va issiqxona gazlari chiqindilarining kamayishi kutilmoqda.

«O'zbekistonda energiya samarador qishloq uy-joylar qurilishini rivojlantirishga ko'maklashish» loyihasi doirasida Samarqand, Surxondaryo, Farg'ona, Xorazm va Buxoro viloyatlarida past uglerodli bo'lgan 800 ta uch xonali energiya samarador uy barpo etildi. Bu uylarning har birida yoritish ehtiyojlari uchun quvvati 300 Vatt bo'lgan foto-elekr stansiyalari (FES) o'rnatilgan va ishlamoqda. Shunday uylarning o'ntasida esa quvvati 200 litr suvni isitishga yetadigan quyoshda ishlaydigan suv isitgichlari o'rnatilgan. Biroq, binoda energiya iste'molining bunday darajasi 3 yildan 5 yilgacha saqlanib turadi, keyin esa yana osha boshlaydi. Energiya samaradorligi bu tarzda pasayishining sabablarini aniqlash uchun energetik ko'rikni o'tkazish zarur. Shu bois energetik auditni o'rtacha to'rt yilda bir marta o'tkazish tavsiya etiladi. Aytish joizki, bizning Global ekologiya fondi va O'zbekiston Respublikasi Qurilish vazirligi hamkorligidagi « O'zbekistonda energiya samarador qishloq uy-joylar qurilishini rivojlantirishga ko'maklashish» loyihamiz doirasida 2019 yil qurilgan 800 ta energiya samarador uyda quvvati 300 Vatt bo'lgan foto elektr stansiyalari (FES) o'rnatilgan. Bu qurilgan binolar hamda 2018- yili Davlat dasturi doirasida qurilgan oddiy namunaviy uylar orasida tanlab olingan 60 ta uyda energetik audit o'tkaziladi. Ushbu yondashuv energiya tejamkor uylarni oddiy uylar bilan taqqoslash hamda qishloq uylarida issiqlik va elektr energiyasi iste'molini qisqartirishda energiya tejamkor va past uglerodli texnologiyalardan foydalanish samaradorligini tahlil qilish imkonini beradi. Energetik auditning keng joriy etilishi, tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish ahamiyatli va hali to'liq jalb

etilmagan zaxiralardan biri hisoblanadi. U kelajakda tabiiy gaz va neft yetishmovchiligi muammosini hal etishga ko'maklashadi va mutaxassislarning so'zlariga ko'ra, iste'molchilarning energiyaga sarflanadigan xarajatlarini ikki baravar tejashi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 21 oktyabrdagi "Qishloq joylarda va fuqarolarning ayrim toifalari uchun arzon uy-joylar qurishni kengaytirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" PQ-2639-son qarori. www.lex.uz.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 14 noyabrda qabul qilingan «Qurilish sohasini davlat tomonidan tartibga solishni takomillashtirish qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-5577-son Farmoni.

3. Иванова Н. Энергоэффективные дом / Н.Иванова // Загородное обозрение. - 2011. - №11. - С. 10-12.

4. Энергоэффективный дом с нетрадиционными и возобновляемыми источниками энергии. / Кряклина И. В., Шешунова Е. В., Грек И. Л. [Электронный ресурс]: URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/energoeffektivnyydom-s-netraditsionnymi-i-vozobnovlyaemymi-istochnikami-energii>

ЎЗБЕКИСТОНДА БИНОЛАРНИНГ ЭНЕРГИЯ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ БЎЙИЧА АМАЛГА ОШИРИЛАЁТГАН ИШЛАР ТАҲЛИЛИ

проф.Миралимов.М.М, *phD*, доц.Хасанов Б.Б, маг.Қушақова. Ш.Қ.
(ТАСИ).

Аннотация. Ушбу соҳада Ўзбекистонлик олимлар энергия самарадорликни оширишга қаратилган кузатишлари тадқиқотлари давр талабига мос энергия самарадорлик муаммосини ўрганишда меъёрий қоидаларга асосан назарий ва амалий изланишлар қилиш фикрини илгари суришмоқда. Ҳозирда мавжуд меъёрий қоидалар базасини ижтимоий иқтисодиётда эскирганлигини, янғиси ишлаб чиқишга қаратилгани айтилмоқда. Меъёрий қоидаларни қайта ишлаб чиқишдан мақсад, энергия самарадорликни ошириш, мавжуд ресурсларни тежаш натижасида энергия ишлаб чиқаришдаги самарадор ечимга эришишдир.

Калит сўзлар: энергия манбаи, энергия харажатлари, иссиқлик истеъмоли, иссиқлик тежаш, қаршилиқ, сув таъминоти.

АНАЛИЗ ПРОВОДИМОЙ РАБОТЫ ПО ПОВЫШЕНИЮ ЭНЕРГОЭФФЕКТИВНОСТИ ЗДАНИЙ В УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация. В этой сфере узбекские ученые продвигают идею проведения теоретических и практических исследований на основе нормативных правил изучения проблемы энергоэффективности в соответствии с потребностями времени. Говорится, что действующая база нормативных правил в общественном хозяйстве устарела, а новые направлены на развитие. Целью переработки нормативных правил является достижение эффективного решения в области производства энергии в результате повышения энергоэффективности и экономии имеющихся ресурсов.

Ключевые слова: энергоресурс, энергозатрат, теплопотребления, экономия тепла, сопротивление, водоснабжения.

ANALYSIS OF ONGOING WORK TO IMPROVE THE ENERGY EFFICIENCY OF BUILDINGS IN UZBEKISTAN

Abstract: In this area, Uzbek scientists are promoting the idea of conducting theoretical and practical research on the basis of normative rules for studying the problem of energy efficiency in accordance with the needs of the time. It is said that the current base of normative rules in the public economy is outdated, and the new ones are aimed at development. The purpose of the revision of the regulations is to achieve an efficient solution in the field of energy production by increasing energy efficiency and saving available resources.

Keywords: energy resource, energy consumption, heat consumption, heat savings, resistance, water supply.

Кириш. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М Мирзиёев 2017 йил 7 февралда Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш мақсадида - «Харакатлар стратегияси тўғрисида»ги Фармонига мувофиқ қишлоқ жойларининг ўзида 16 мингта арзон кам қаватли уй-жойларни қуриш режалаштирилди.

Европа мамлакатларида қурилаётган биноларнинг энергия истеъмоли бизнинг биноларга нисбатан 10 баробар камлиги ҳали республикамизда бу йўналишда қилинадиган ишлар кўлами анча кенглигини кўрсатади. Демак бизда бинолар энергия самарадорлигини ошириш бўйича жуда катта имкониятлар мавжуд.[1]

1-расм. Ўзбекистонда умумий энергия истеъмоли сарфи диаграммаси

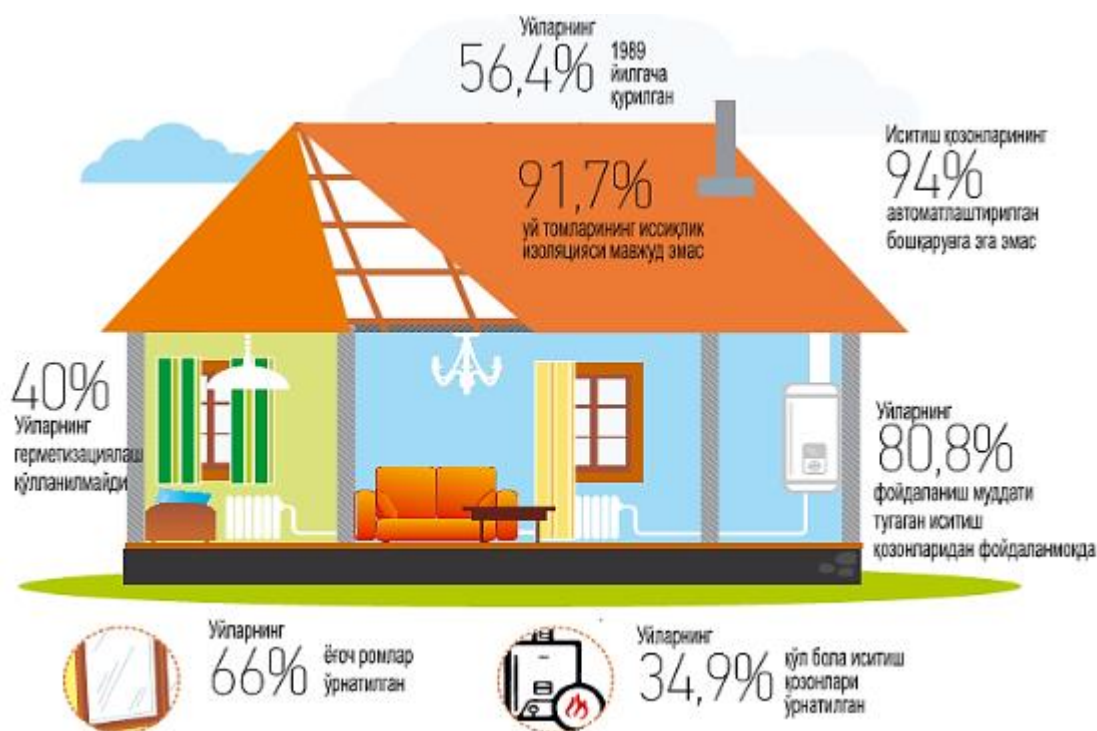
2-расм. Энергия истеъмоли сарфини таққослаш диаграммаси (йилига кВт соат/м²).

Кам қаватли уйларнинг 66%ида ёғоч ромлар ўрнатилган ва 91,7% уй томларининг иссиқлик изоляцияси мавжуд эмас (1-расм). Ривожланган мамлакатларга нисбатан Ўзбекистонда биноларнинг энергия истеъмоли 2-2,5 марта кўпдир (2-расм). Бугунги кунда республикада жами энергия истеъмолининг деярли ярми бинолар ҳиссасига тўғри келмоқда (йилига 24,1 млн.т.н.э.), (1-расм). Энергиянинг ортиқча йўқотилиши одатда, қўйидагилар билан изоҳланади:

-муҳандислик коммуникацияларининг эскирганлиги ҳамда ўзининг техник параметрлари бўйича энергия самарадорлик замонавий талабларга жавоб бермайдиган аввал қурилган бинолар улушининг юқорилиги;

-биноларни қайта тиклаш ва қуриш жараёнида энергия сарфиюқори эски ускуналарни қўллаш туфайли;

-биноларни қуриш жараёнида ишлатилган материалларнинг иссиқлик-ҳимоя хусусиятларининг пастлиги;

2-расм. Бинолар энергия самарадорлиги портрети

Турар-жой биноларининг 90%и 25 йил аввал қурилган бўлиб, у пайтда энергия ресурслар нархи нисбатан паст бўлганлиги туфайли биноларнинг энергия самарадорлигига унчалик аҳамият қаратилмаган: иссиқлик-изоляция материаллари; пластик ромлар, герметизациялаш чора-тадбирлари ва бошқалар деярли амалга оширилмаган.[3] Ўрганилган турар-жой биноларининг 66%ида ёғоч ромлар ўрнатилган (икки қаватли пластик ромларнинг ўрнатилиши иссиқлик истеъмолини 20%га камайтириш имконини беради). Уй томларининг 91,7%ида иссиқлик изоляцияси мавжуд эмас. Биноларни герметизациялаш чора-тадбирлари фақатгина 60% уйларда амалга

оширилган. Шунинчиси таъкидлаш керакки, Андижон ва Навоий вилоятларида “Ижтимоий бинолар энергия самарадорлигини ошириш” лойиҳаси доирасида иккита мактаб қурилди, Қорақалпоғистон Республикаси, Фарғона ва Қашқадарё вилоятларида тўртта ана шундай мактаблар қад ростлади.[5] Шунингдек, Тошкент ва Навоий шаҳарларида иккита қишлоқ врачлик пункти бинолари таъмирдан чиқарилди. Инновацион қурилиш технологиялари ушбу биноларни қуришда таъмирлашда кенг қўлланилди. Янги бинолар 31%, қайта таъмирланган бинолар эса 67% энергия самарадорликка эришилди. Янги лойиҳа сабаб айрим ўзгаришлар амалга оширилди. Хусусан шу вақтга қадар 10 та қурилиш меёр ва қоидалари қайта кўриб чиқилди ва қайтадан тасдиқланди; Биноларнинг энергия самарадорлиги билан боғлиқ 55 та янги шартлар киритилган; Энергия тежамкор объектларни қуриш бўйича жаҳон тажрибасини ўрганиш учун маҳаллий ҳамкор ташкилотнинг ўндан ортиқ мутахассислари Германия, Дания ва Норвегияда ўқитилди. БМТ Тараққиёт Дастури, Глобал Экологик Фонд ва Давлат архитектура қурилиш қўмитаси (ҳозирги Қурилиш вазирлиги) “Ўзбекистондаги ижтимоий биноларнинг энергия самарадорлигини ошириш” лойиҳаси миқёсида республиканинг турли ҳудудларидаги ижтимоий-турар жой фонди биноларини қуриш, таъмирлаш ва реконструкция қилиш, бунда замонавий қурилиш технологияларидан фойдаланиш амалиётини синовдан ўтказмоқда.[6]

Фойдаланилган адабиётлар

1. Asatov N. A., Sagatov B. U., Maxmudov B. I. O. G. L. Tashqi to'siq konstruksiyalarini issiqlik fizik xususiyatlariga ta'siri //Science and Education. – 2021. –Т. 2. –No. 5. –С. 182-192.
2. Sagatov B. U. O'zbekistonda energiya tejamkor binolar qurilishining ahvoli //Science and Education. –2022. –Т. 3. –No. 1. –С. 261-265.
3. Ablayeva U., Normatova N. Energy saving issues in the design of modern social buildings //Problems of Architecture and Construction. –2019. –Т. 2. –No. 1. – С. 59-62.

4. Аблаева Ў. Ш., Норматова Н. А. Ўзбекистондаги мавжуд биноларнинг энергия тежамкор шамоллатиладиган тизимлари асосий системалари //Science and Education. –2021. –Т. 2. –No. 5. –С. 193-205.
5. Аблаева Ў. Ш., Норматова Н. А. Тошкент: лойиҳалашнинг анъанавийликдан hozirgi кунигача //Science and Education. –2021. –Т. 2. –No. 5. –С. 206-216.
6. Turovov A. O. O. G. L. et al. Markaziy Osiyo va O‘zbekiston Respublikasi hududida energiya samaradorligiga ega uylarni qurish //Science and Education. –2022. –Т. 3. –No. 2. –С. 90-97

TABLE OF CONTENTS

Sr. No.	Paper/ Author
1	
	AGRAR TARMOQDA TADBIRKORLIK FAOLIYATINI TASHKIL ETISHNING TASHKILIIY-IQTISODIY ASOSLARI To‘uchiyeva Nodira G‘ulom qizi Page No.: 3-6
2	
	ПОЧЕМУ ДЕВЕЛОПЕРСКИЕ ПРОЕКТЫ ТЕРПЯТ НЕУДАЧУ В РАЗВИВАЮЩИХСЯ СТРАНАХ Тешаев Ражаббек Кахрамонович Page No.: 7-10
3	
	OB‘YEKTLARNI TANIB OLISHDA VR/AR TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA TANIB OLISH Rahmatjonov Anvarjon Adhamjon o‘g‘li Page No.: 11-14
4	
	МЕНЕДЖМЕНТ В РАЗВИВАЮЩИХСЯ СТРАНАХ Тешаев Ражаббек Кахрамонович Page No.: 15-19
5	
	OLMA NAVLARINI NAV TAVSIFINI O‘RGANISH ASOSIDA TAXLIL ETISH Axmadjonov Avazbek Akmaljon o‘g‘li., Ibragimov Odiljon Olimjonovich., Idrisov Xusanjon Abdujabborovich Page No.: 20-27
6	
	ЖУРНАЛИСТ СУРИШТИРУВИ МАТБУОТДА ШАКЛЛАНИШИ Олимжон Бехзод Обиджон ўғли Page No.: 28-32

7

EDUCATIONAL IMPORTANCE OF GEOMETRIC CONSTRUCTION IN ARCHITECTURAL MONUMENTS IN TEACHING ENGINEERING GRAPHICS

Omonov Kavmiddin Karimovich

Page No.: 33-37

8

PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARI O'QUVCHILARIDA KASBIY MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH

Xidirov Bobir Nosirovich

Page No.: 38-41

9

ТАРИХ ФАНИНИ ЎҚИТИШДА АКТИВ ТАЪЛИМИЙ ХАРАКТЕРДАГИ БРАУЗЕР ВА ДАСТУРЛАРИНИНГ ДИДАКТИК ИМКОНИЯТЛАРИ

Хожаметов Гулмурат Бекмуратович

Page No.: 42-48

10

XORIJY TILLARNI O'QITISHDA INTEGRATIV METOD USULLARI (Ingliz tili misolida)

Nargizaxon Madaminova

Page No.: 49-52

11

AGRAR SOHADA TADBIRKORLIK FAOLIYATINI TASHKIL ETISHGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR

To'ychiyeva Nodira G'ulom qizi

Page No.: 53-56

12

YANGI VA YOSH TADBIRKORLARNING RAQAMLI IQTISODIYOTDA VA AXBOROT TEXNOLOGIYA DAVRIDA O'RNI VA KELAJAKDAGI AXAMIYATI

Qosimov Sardor Dilmurodovich., Akbarov Abdulhamid Akmal o'g'li

Page No.: 57-61

13

БУХОРО ВОҲАСИ ШАРОИТИДА ОЛМА ДАРАХТДАРИНИНГ ЎСИШ, РИВОЖЛАНИШ ВА ҲОСИЛДОРЛИГИНИНГ КЕСИШ УСУЛЛАРИ ВА ДАРАХТЛАРИГА БОҒЛИҚЛИГИ

Юнусов Рустам., Исмоилов Асрорбек Ўткир ўғли

Page No.: 62-67

14

O'ZGARUVCHAN SOHALI YARIMO'TKAZGICHLI BIRIKMALARNI O'STIRISH VA FOTOELEKTRIK XOSSALARINI O'RGANISH

Risboyev T., Ashirov Sh., Saparova G.

Page No.: 68-71

15

KOMPYUTER TEXNOLOGIYALARI NUTQ NUQSONLARINI BARTARAF ETISHDA MUHIM OMIL SIFATIDA

Abduvaitova Ozoda Omon qizi

Page No.: 72-75

16

OLMANI GEOGRAFIK KELIB CHIQISHI VA BIOLOGIK XUSUSIYATLARI

Axmadjonov Avazbek Akmaljon o'g'li., Ibragimov Odiljon Olimjonovich., Idrisov Xusanjon Abdujabborovich

Page No.: 76-84

17

FORMATION OF INTERIOR DESIGN OF EARLY MEDIEVAL MOSQUES IN UZBEKISTAN

Azamova Durдона Avazjon kizi

Page No.: 85-88

18

ASALARILARNING NOZEMATOZI

Azimova Dilafruz Ismoilovna

Page No.: 89-92

19

THE ROLE OF THE CEFR CERTIFICATE IN TEACHING ENGLISH IN UZBEKISTAN

Boborahmatova Oytula., Yugay Evgeniya Viktorovna

Page No.: 93-96

20

ISAJON SULTONNING "ALISHER NAVOIY" ROMANIDA MOHIRONA TASVIR. (PEYZAJ HAQIDA)

Davronova Surayyo Abdurahmon qizi

Page No.: 97-100

21

LINGUISTIC AND LINGUOCOGNITIVE STUDY OF THE CONCEPT OF “FRIENDSHIP”

Nazarova Zebinisobonu Ravshanjon qizi,

Page No.: 101-104

22

ВНЕДРЕНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ ИГР НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА ДЛЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Shimchuk Alyona Olegovna., Yugay Evgeniya Viktorovna

Page No.: 105-110

23

DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE COMPETENCE THROUGH THE AUDIO-LINGUAL METHOD

Xalimova Lola., Yugay Evgeniya Viktorovna

Page No.: 111-114

24

COMPETENCY-BASED LANGUAGE TEACHING METHOD AND ITS INFLUENCE ON EDUCATION SYSTEM

Mahliyo Sirojbekovna Abdugofurova., Yugay Evgeniya Viktorovna

Page No.: 115-118

25

UMUMIY O‘RTA TA‘LIM MAKTABLARIDA MARS SAYYORASINING HOSSALARINI O‘QITISH JARAYONIDA KOSMIK APPARATLAR KIRITGAN SO‘NGI YUTUQLARIDAN FOYDALANISH.

M.A.Abdullayeva., Sh. Safarov

Page No.: 119-121

26

ЖАМИЯТДА КАМ ҚАВАТЛИ ЭНЕРГИЯ САМАРАДОР ТУРАР-ЖОЙ БИНОЛАР ҚУРИШДА БИР ЖИНСЛИ БЎЛМАГАН ГАЗОБЛОК ДЕВОР КОНСТРУКЦИЯСИНИ ҚЎЛЛАШНИ ТАДБИҚ ЭТИШ

Зиявиддинов Дилшод Орзикул ўғли., Курбонов Жаҳонгир

Page No.: 122-126

27

МАТЕРИАЛИ ПОЛИМЕРИИ КОМПОЗИТИ БАРОИ АРМАХТИЗМИ КОНСТРУКЦИЯХОИ ОХАНБЕТОНЇ ИСТИФОДА МЕШАВАД

Курбонов Чаҳонгир Комилчоновиҷ

Page No.: 127-130

28

**KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK SUB'EKTLARINING
MOLIYAVIY RESURLARINI BOSHQARISH TIZIMINI
TAKOMILLASHTIRISH**

Obidov Mashhad Ismoiljon o'g'li

Page No.: 131-137

29

**YOSHLAR MA'NAVIYATI VA TA'LIM-TARBIYASIDA TASAVVUF
TARIQATI YO'NALISHLARI VA NAQSHBANDIYA
TARIQATINING O'ZIGA XOS JIHATLARI**

Xabib Sattorov

Page No.: 138-144

30

**SANOAT-4.0 DASTURI ORQALI AGROBIZNES KORXONALARIDA SIFAT
MENEJMENTINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LNALISHI**

Tillayeva Muhayyo Abdumutalibjon qizi

Page No.: 145-150

31

**MUSIQA MADANIYATI FANI O'QITUVCHILARINI YANGI
METODIKALARGA O'RGATISHDA LOYIHAGA ASOSLANGAN TA'LIM
TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI**

Rasulova Maftuna Nasimboy qizi

Page No.: 151-154

32

**ABDULLA AVLONIY BADIY MEROSI BARKAMOL AVLODNING
TARBIYASIDAGI O'RNI**

Muhiddinova Nafisa Safaraliyevna

Page No.: 155-158

33

**IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALAR MAKTABLARIDA TA'LIM
JARAYONINI TASHKIL ETISH**

Mukimova Dinora Ismatullayevna

Page No.: 159-161

34

**MOTIVATSION METOD USULLARINI QO'LLANILISHINING ILMIY
NAZARIY ASOSLARI (Ingliz tili misolida)**

Nargizaxon Madaminova

Page No.: 162-166

35

TRANSLATIONAL CHARACTERISTICS OF THE CONCEPT OF “FRIENDSHIP”

Nazarova Zebinisobonu Ravshanjon qizi

Page No.: 167-170

36

DEVELOPMENT OF AN ELECTRONIC DICTIONARY FOR TWO LANGUAGES, ELECTRONIC TRANSLATOR FOR THE ENGLISH AND UZBEK LANGUAGE

Usmonova Kamola

Page No.: 171-177

37

THE PREFERENCE OF PLANTS IN LANDSCAPE SOLUTIONS

Mukhlisa Akromova Saydimuxtor qizi., Mokhinur Norboyeva Akram qizi

Page No.: 178-183

38

KOLLEKTIV XAVFSIZLIK SHARTNOMASI TASHKILOTI -A’ZOLARI UCHUN QANCHALIK DARAJADA FOYDALI

Tilavoldiyev Asrorjon Ulug‘bek o‘g‘li., Mo‘ydinov Hamidullo Raxmatillo o‘g‘li.

Page No.: 184-191

39

BALANCE BETWEEN GTM AND CLT IN THE CLASSROOM

Xonto‘rayeva Yulduz Kenjaboy qizi., Yavkacheva Mohlaroyim Azizbek qizi., Yugay Evgeniya Viktorovna

Page No.: 192-195

40

ЎРТА АСР ЁДГОРЛИКЛАРИ ТАШҚИ ВА ИЧКИ МУҲИТИДА ҚЎЛЛАНИЛГАН ҚУРИЛИШ АШЁЛАРИ

Аъзамова Дурдона Авазжон қизи

Page No.: 196-201

41

РЕАКТИВ ҚУВВАТ МАНБАЛАРИНИ НАЗОРАТ ВА БОШҚАРУВИ ЎЗГАРТГИЧЛАРИНИНГ ТУРЛАРИ ВА ЎЗГАРТИРИШ ТАМОЙИЛЛАРИ ТАҲЛИЛИ

Баратов Лазиз Суюн ўғли

Page No.: 202-207

42

**KICHIK BIZNESDA RAQAMLI TADBIRKORLIK TENDENSIYALARI:
KECHA VA BUGUN**

Qosimov Sardor Dilmurodovich., Akbarov Abdulhamid Akmal o'g'li

Page No.: 208-212

43

**BUXORO VOHASI TUPROQLARNING AGROFIZIK XOSSALARINING
TADQIQI**

S.M. Nazarova., Z.Avliyoqulov., N.Islomova.

Page No.: 213-218

44

**ХАЛҚАРО МУНОСАБАТЛАРДА ШАКИЛЛАНГАН САВДОНИНГ
ЗАМОНАВИЙ ШАКЛЛАРИ ВА УСУЛЛАРИ**

Мамедов Шерзод Шарипович

Page No.: 219-224

45

**КРОТАЛАРИЯ (CROTALARIA JUNCEA) НИНГ ҚУРУҚ МАССА
ОҒИРЛИГИГА ЭКИШ МУДДАТ ВА МЕЪЁРЛАРИНИ ТАЪСИРИ**

Нуруллаева Манзура Шавкатовна., Негматова Сурайё Тешаевна

Page No.: 225-229

46

**ЖУРНАЛИСТ СУРИШТИРУВИНИ ОЛИБ БОРИШДА ЭТИКА
ҚОИДАЛАРИ**

Олимжон Бехзод Обиджон ўғли

Page No.: 230-233

47

**ОҚ ТЕПА СУВ ОМБОРИ НЕМАТОДАЛАР ФАУНАСИ ВА
ЭКОЛОГИЯСИ**

Рахматуллаев Баходир Аманович., Туробова Наргиза Рахматуллаевна.,
Кучбоев Абдурахим Эргашевич³

Page No.: 234-239

48

**INDUCTIVE AND DEDUCTIVE METHODS IN TEACHING GRAMMAR
FOR ESL LEARNERS**

Rizakulova Sevara, Yugay Evgeniya Viktorovna

Page No.: 240-244

49

**КУНГАБОҚОР НАВЛАРИ ВА F_2 ЎСИМЛИКЛАРИ БАҒЛАРИДАГИ
ОҒИЗЧАЛАРИ Сони**

Узакова Алтынай Женисбай қызы., Айтжанов Бахытжан Узақбаевич

Page No.: 245-247

50

**«ҚЫРЫҚ ҚЫЗ» ДЭСТАНЫ ТИЛИНДЕ ИНСАН СЕЗИМЛЕРИН
АҢЛАТЫЎШЫ ФРАЗЕОЛОГИЗМЛЕР**

Кдырбаева Улзада Кайрбаевна

Page No.: 248-253

51

**ENERGIYA TEJAMKOR BINOLARNI LOYIHALASHNING
SAMARADORLIGINI OSHIRISH OMILI**

Miralimov.M.M, Xasanov.B.B, Qushaqova Sh.Q.

Page No.: 254-257

52

**ЎЗБЕКИСТОНДА БИНОЛАРНИНГ ЭНЕРГИЯ САМАРАДОРЛИГИНИ
ОШИРИШ БЎЙИЧА АМАЛГА ОШИРИЛАЁТГАН ИШЛАР ТАҲЛИЛИ**

Миралимов.М.М, Хасанов Б.Б, Қушақова. Ш.Қ.

Page No.: 258-263

